ERI
ЕВРАЗИЙСКИЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ
УНИВЕРСИТЕТ АХМЕДА ЯСАВИ

ЕВРАЗИЙСКИЙ ОБЗОР 2016:

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ, СОЦИАЛЬНЫЕ И ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ ЕВРАЗИИ

Под редакцией: Невзат Шимшек | Лидия Пархомчик | Хайал Айча Шимшек

ЕВРАЗИЙСКИЙ ОБЗОР 2016:

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ, СОЦИАЛЬНЫЕ И ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ ЕВРАЗИИ

Под редакцией
Невзат Шимшек
Лидия Пархомчик
Хайал Айча Шимшек

ЕВРАЗИЙСКИЙ ОБЗОР 2016: ЭКОНОМИЧЕСКИЕ, СОЦИАЛЬНЫЕ И ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ ЕВРАЗИИ

Под редакцией
Невзат Шимшек
Лидия Пархомчик
Хайал Айча Шимшек

Книги ЕИИ №: 7
ISBN 978-601-7805-06-7

Издано Евразийским научно-исследовательским институтом (ЕИИ) Международного турецкого университета им. Ходжи Ахмета Ясави
Адрес: Алмалинский район, Маметова 48, 050004 Алматы, КАЗАХСТАН

Тел:+7(727) 279 97 94 Факс: +7 (727) 279 24 26
http://eurasian-research.org • e-mail: info@eurasian-research.org

© Евразийский научно-исследовательский институт (ЕИИ) Международного казахско-турецкого университета им. Ходжи Ахмета Ясави, 2017.

Все права защищены. За исключением краткого обзора в рецензиях, данную книгу или любую ее часть не разрешается воспроизводить, хранить в поисковой системе или передавать в какой бы то ни было форме или каким бы то ни было способом, электронным, механическим, фотокопирующим, записывающим и (или) иным без предварительного разрешения издателя.

Реализуется Евразийским научно-исследовательским институтом
Адрес: Алмалинский район, Маметовой 48, 050004 Алматы, КАЗАХСТАН

Компьютерный набор текста произведен в Турции компанией Merkez Repro, Анкара
Отпечатано в Казахстане типографией Leader Offset Printing, Алматы

1-ое издание: май 2017, Алматы
Мнения, высказанные в данном издании, представляют собой точку зрения авторов и не обязательно отражают официальную позицию Института.

Посвящается
нашим любимым отцам
Яшару Шимшеку, Айтачу Экеру
и Андрею Тимофеенко.
Всех наших слов будет недостаточно,
чтобы поблагодарить Вас за все,
что Вы делаете.

СОДЕРЖАНИЕ
МАЗМҰНЫ

ПРЕДИСЛОВИЕ/КІРІСПЕ 11
ВСТУПЛЕНИЕ/АЛҒЫСӨЗ 13
ГЛАВА 1. ЭКОНОМИКИ ЕВРАЗИЙСКИХ ГОСУДАРСТВ 17
1-БӨЛІМ. ЕУРАЗИЯ ЕЛДЕРІНІҢ ЭКОНОМИКАСЫ. 17

ФИСКАЛЬНЫЙ БАЛАНС И ФИНАНСОВЫЕ РЫНКИ 19
ФИСКАЛДЫҚ БАЛАНС ЖӘНЕ ҚАРЖЫ НАРЫҚТАРЫ 19
Краткий обзор фискального политики в экономике Туркменистана/Түрікменстан экономикасындағы қаржылық менеджментке қысқаша шолу 21
Баланс государственного сектора в экономике Казахстана: адаптация к низким ценам на нефть/Қазақстан экономикасында мемлекеттік сектор балансы: төмен мұнай бағаларын реттеу 25
Экономическое развитие Узбекистана: итоги 2015 и приоритетные направления на 2016 год/Өзбекстанның экономикалық дамуы: 2015 жылғы қорытындылары және алдағы кезеңге қатысты басымдықтары 31
Реализация фискальной политики в экономике Кыргызстана/ Қырғызстан эконо-микасында қаржы саясатының жүзеге асырылуы 35
Банковский сектор Азербайджана после перехода к режиму свободного плавания курса валюты / Өзгермелі айырбас бағамы режиміне көшкеннен кейінгі Әзірбайжанның банк секторы 39
Текущая ситуация на рынке депозитов в Казахстане/ Қазақстандағы депозиттік нарықтың қазіргі жағдайы 43
Экономическая ситуация в Республике Беларусь в 2016 году/ 2016 жылында Беларусь экономикасының ахуалы. 47
Потребительское кредитование в Казахстане/ Қазақстанда тұтынушылық несиелері 53
Денежные переводы трудовых мигрантов в Узбекистан, Кыргызстан и Таджикистан в 2016 году: текущие тренды и перспективы/ 2016 жылғы Өзбекстан, Қырғызстан және Тәжікстан елдеріне еңбек мигранттарының ақша аударымдары: ағымдағы үрдістері мен перспективалары . . 57
Прямые иностранные инвестиции в экономику Кыргызстана/ Қырғызстан экономикасындағы тікелей шетелдік инвестициялар. 61

ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЕ РЫНКИ И ИНДУСТРИАЛЬНАЯ ИНФРАСТРУКТУРА 65
ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ НАРЫҚТАР МЕН ӨНДІРІСТІК ҚҰРЫЛЫМДАР 65
Разведка и добыча Туркменистаном нефти и газа в Каспийском море/ Түрікменстанның Каспий теңізінің жағалауынан тысқары кен орындарында мұнай және газ барлау қызметтері 67
Запуск производства нефти и газа на месторождении Кашаган/ Қашаған кен орнында мұнай және газ өндірісінің іске қосылуы. 73
Энергетический сектор стран Центральной Азии и проблема энергодефицита/ Орталық Азия елдерінде электр энергиясы саласы және энергия тиімсіздігі мәселесі 77
Проект Рогунской ГЭС: вызовы и перспективы/ Рогун ГЭС жобасы: Туындаған қиындықтар мен келешекке қатысты болжалдар . . . 81
Современная структура экономики Синьцзян-Уйгурского автономного района/ Шыңжаң Ұйғыр автономиялық өлкесінің ағымдағы экономикалық құрылымы 85
Новые возможности экспорта зерна для Казахстана/

Қазақстандағы астық экспортының қазіргі жағдайы 91
Развитие туристической отрасли Узбекистана/
Өзбекстандағы туризм секторының ахуалы 95
Либерализация рынка труда в Казахстане/
Қазақстандағы еңбек нарығының ырықтандырылуы 99
Оценка китайской стратегии «Сделано в Китае 2025»/
«Қытайда жасалған 2025» атты Қытайдың стратегиясын талдау 105

ГЛАВА 2. ПОЛИТИКО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО ЕВРАЗИЙСКИХ СТРАН: МЕЖДУНАРОДНЫЙ И РЕГИОНАЛЬНЫЙ ФОРМАТЫ 111
2-БӨЛІМ. ЕУРАЗИЯ ЕЛДЕРІНДЕ САЯСИ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚТАР: ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ АЙМАҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕР 111

СОТРУДНИЧЕСТВО С МЕЖДУНАРОДНЫМИ ОРГАНИЗАЦИЯМИ И РЕГИОНАЛЬНЫМИ ЦЕНТРАМИ СИЛЫ 113
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҰЙЫМДАРМЕН ЖӘНЕ АЙМАҚТЫҚ КҮШ ОРТАЛЫҚТАРЫМЕН ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ 113

Новая модель китайской международной дипломатии на примере Шанхайской организации сотрудничества/ Қытайдың халықаралық дипломатиясының жаңа үлгісі: Шанхай ынтымақтастық ұйымы мысалы 115
Новая европейская политика добрососедства: основные перспективы для Азербайджана/Жаңа Еуропа көршілес саясаты: Әзірбайжанға байланысты негізгі түйіндер 121
Политика Японии в отношении Центральной Азии/
Жапонияның Орталық Азияға қатысты стратегиялары 125
Современная ситуация в отношении реализации соглашения между Турцией и ЕС по беженцам и разрешение Шенгенского вопроса/ Түркия мен Еуропалық одақ арасындағы босқындар туралы келісімнің ағымдағы жағдайы және шенген дауы 131
Текущее состояние реализации китайского проекта «Один пояс, один путь»/
«Бір белдеу – бір жол» атты Қытай бастамасы жобасының қазіргі ахуалы 135
XV юбилейный саммит Шанхайской организации сотрудничества, проходивший 23-24 июня 2016 года/2016 жылдың 23-24 маусымында болған Шанхай ынтымақтастық ұйымының XV саммиті 139
В преддверии V Каспийского саммита в Астане/
Астанада өтетін V Каспий саммиті қарсаңындағы үдерістер 145
Сотрудничество стран Центральной Азии в вопросе возрождения Аральского моря/ Арал көлін қалпына келтіру бойынша Орталық Азия елдерінің ынтымақтастығы 151

СОТРУДНИЧЕСТВО В МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛЕ 157
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САУДАДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ 157
Перспективы экономического сотрудничества между Китаем и Кыргызстаном в рамках проекта Экономического пояса Шелкового пути/«Жібек жолы экономикалық белдеуі» жобасы аясында Қытай-Қырғызстан сауда-экономикалық қатынастарының болашағы 159
Японо-узбекское торгово-экономическое сотрудничество/Жапония мен Өзбекстан арасындағы екіжақты экономикалық ынтымақтастық 165
Перспективы режима свободной торговли между ЕАЭС и Китаем/Еуразиялық Экономикалық Одақ пен Қытай арасындағы еркін сауда режимінің болашақ перспективалары 171

СОТРУДНИЧЕСТВО В ЭНЕРГЕТИЧЕСКОМ СЕКТОРЕ. 175
ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ СЕКТОРДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ 175

Энергетическое сотрудничество между Китаем и прикаспийскими государствами/ Қытай мен Каспий теңізінің жағалауы мемлекеттері арасындағы энергетикалық қатынастар 177
Современные отношения между Грузией и Азербайджаном в сфере энергетики/ Қазіргі кезеңдегі Әзірбайжан мен Грузия арасындағы энергетикалық байланыстар 181

ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ И СОТРУДНИЧЕСТВО В ВОЕННОМ СЕКТОРЕ 185
ҚАУІПСІЗДІК МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ӘСКЕРИ САЛАДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ 185
Попытка государственного переворота 15 июля в Турции и «Террористическая организация фетхуллахистов»/Түркиядағы 15 шілде төңкеріс әрекеті және «Фетхуллахшылар лаңкестік ұйымы» 187
Военное сотрудничество между США и Кыргызстаном на примере авиабазы «Манас»/Қырғызстан мен АҚШ арасындағы әскери ынтымақтастық: «Манас» әуе базасының жағдайы туралы 193
Военные конфликты в Афганистане: Термезский плацдарм/ Ауғанстандағы әскери қақтығыстар және Термез қаласының маңыздылығы 197
Афганская угроза в повестке безопасности Центральной Азии/Орталық Азия Елдерінің қауіпсіздік саласындағы күн тәртібі – Ауғанстан қаупі 201
Армяно-российские отношения в рамках Организации договора о коллективной безопасности/ Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарт ұйымы аясында Армения- Ресей қарым-қатынастары. 205
Территориальные споры в Южно-Китайском море: взгляд из Китая/ Оңтүстік Қытай теңізіндегі шекаралық дауға Қытай көзқарасы 209
Новые возможности для международного содействия в Афганистане/ Ауғанстанға көрсетілетін халықаралық көмектің жаңа мүмкіндіктері 213

ГЛАВА 3. ТРАНСПОРТИРОВКА ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ И ЛОГИСТИКА В ЕВРАЗИЙСКОМ РЕГИОНЕ 219
3-БӨЛІМ. ЕУРАЗИЯ АЙМАҒЫНДА ЭНЕРГИЯ ТАСЫМАЛДАУ ЖӘНЕ ЛОГИСТИКА 219

РАЗВИТИЕ МАРШРУТОВ ТРАНСПОРТИРОВКИ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ И ГРУЗОВ
ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ РЕСУРСТАР МЕН ЖҮК ТАСЫМАЛДАУ БАҒДАРЛАРЫН ДАМЫТУ 221

Газопроводная инфраструктура Центральной Азии/Орталық Азияда табиғи газ құбыры желістерінің инфрақұрылымы 223
Проект Казахстана по расширению международного морского порта Актау в северном направлении/ Қазақстанның Ақтау халықаралық теңіз сауда портын солтүстік бағытта кеңейту жобасы. 227

РАЗВИТИЕ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ 231
ТЕМІР ЖОЛ ИНФРАҚҰРЫЛЫМЫН ДАМЫТУ 231

Последние изменения в развитии железнодорожной сети Казахстана/ Қазақстан темір жолы желісі бойынша атқаралып жатқан шаралар 233

Железнодорожная магистраль «Ангрен – Пап» как важное звено международного транзитного коридора Китай - Центральная Азия – Европа/Қытай мен Орталық Азия және Еуропа халықаралық транзит дәлізінің маңызды байланыстырушы буыны ретінде Ангрен-Пап темір жолы 237

ГЛАВА 4. СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ЕВРАЗИЙСКИХ СТРАН ..241
4-БӨЛІМ. ЕУРАЗИЯ ЕЛДЕРІНІҢ САЯСИ-ӘЛЕУМЕТТІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 241

ПОЛИТИЧЕСКИЕ СИСТЕМЫ И ВЫБОРНЫЙ ПРОЦЕСС 243
САЯСИ ЖҮЙЕЛЕР ЖӘНЕ САЙЛАУ 243

Оценка парламентских выборов в Казахстане, состоявшихся 20 марта 2016 года/ 2016 жылдың 20 наурызында өткен ҚР Парламенті Мәжілісіне кезектен тыс сайлау қорытындыларына шолу 245
Оценка парламентских выборов в Государственную думу в России/ Ресей Федерациясындағы Мемлекеттік дума сайлауын бағалау 251
Выборы Президента 4 декабря 2016 года и новая внешняя политика Узбекистана/ Өзбекстанның 2016 жылдың 4 желтоқсанындағы президенттік сайлауы және жаңа кезеңдегі сыртқы саясаты 257

СОЦИО-КУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ 263
ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ АСПЕКТІЛЕР 263

Формирование региональной идентичности в Центральной Азии с исторической точки зрения/Орталық Азияда аймақтық бірегейліктің тарихи тұрғыдан қалыптасуы.....265
Культурное измерение китайской инициативы Нового Шелкового пути/ Қытайдың «Жаңа Жібек жолы» бастамасының мәдени тұрғыдан өлшемі 269

КІРІСПЕ
ПРЕДИСЛОВИЕ

Последовавшие вслед за мировым финансовым кризисом масштабные политические и экономические изменения последних нескольких лет привели к подъему Евразийского региона, который стал геополитическим символом завершения процесса перехода к многополярной системе мирового порядка. Подъем евразийских стран расценивается как событие без сомнения имеющее глобальное политическое и экономическое значение, вызвавшее значительную трансформацию геополитической обстановки в Азии. Евразийские государства, стратегически расположенные на стыке Европы и Азии, развивают все более тесные отношения друг с другом, способствуя тем самым укреплению международной стабильности и безопасности. К примеру, недавно оформившееся активное сближение России, Турции и Ирана в вопросе взаимодействия по разрешению сирийского конфликта открывает определенные перспективы для снижения общего уровня насилия как в Сирии, так и в Ближневосточном регионе в целом. Более того, положительная динамика в отношениях между Узбекистаном, Таджикистаном и Кыргызстаном позволила восстановить и наладить эффективный межгосударственный диалог, смягчив напряженность в пограничных вопросах.

Новая геополитическая реальность наглядно демонстрирует, что Евразия может стать регионом, обеспечивающий международный баланс сил, способствуя перераспределению политического и экономического влияния между Западом и Востоком. Новые глобальные изменения, свидетельствующие о продолжающемся процессе трансформации мировой экономики, активизировали процесс углубления взаимозависимости стран Евразии в экономической, социальной и политической сферах. Наиболее быстрорастущие экономики региона включили в повестку дня по развитию многостороннего и регионального торгово-экономического сотрудничества самые различные аспекты, которые могли бы еще более улучшить существующие модели экономического взаимодействия. Будучи серьезно заинтересованными в укреплении своего торгового потенциала, евразийские страны прилагают значительные усилия для поиска возможностей дальнейшего увеличения товарооборота и

Соңғы жылдары болған әлемдік қаржы дағдарысынан кейін орын алған саяси және экономикалық өзгерістер Еуразияның маңызын одан әрі арттырды және бұл аймақ толығымен көп полярлы әлемге көшуді білдіретін геосаяси нышанға айналды. Еуразия елдерінің өрлеуі Азиядағы геосаяси ортада елеулі өзгерістерге әкеліп, бұл елдердің жаһандық саяси-экономикалық маңыздылығын арттыра түсті. Стратегиялық жағынан Еуропа мен Азияның қиылысында орналасқан Еуразия мемлекеттері халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздіктің нығаюын қамтамасыз ете отырып, бір-бірімен тығыз қарым-қатынастар орнатуға барынша күш салуда. Мысалы, Сирия қақтығысына байланысты Ресей, Түркия және Иранның жақындасуы Сирия мен Таяу Шығыс аймағында зорлық-зомбылық деңгейін төмендетуге септігін тигізуде. Бұған қоса, Өзбекстан, Тәжікстан және Қырғызстан арасындағы қарым-қатынастардың оң сипат алуы бұл елдер арасындағы диалогты қайта орнатуға және шекара мәселелеріне қатысты шиеленісті төмендетуге мүмкіндік берді.

Жаңа геосаяси ахуал Еуразияның Батыс пен Шығыс арасындағы саяси-экономикалық күштердің қайта бөлінуіне себептесе отырып, халықаралық тепе-теңдікті қамтамасыз ететін аймаққа айнала алатынын анық көрсетуде. Әлемдік экономиканың өзгеру үдерісінің көрсеткіші болып табылатын жаңа жаһандық өзгерістер экономикалық, әлеуметтік және саяси тұрғыдан Еуразия елдері арасындағы өзара тәуелділікті нығайта түсті. Аймақтың қарқынды дамып жатқан экономикалары экономикалық өзара әрекеттестік үлгілерін одан әрі жетілдіретін көпжақты және аймақтық сауда-экономикалық ынтымақтастық аспектілерін күн тәртібіне қойды. Сауда әлеуетін нығайтуға мүдделілік танытып отырған Еуразия елдері сауда айналымдарын одан әрі арттыру және экономикалық ынтымақтастықты әртараптандыру жөнінде мүмкіндіктер туғызуға айтарлықтай күш

диверсификации экономического сотрудничества. Так, к примеру, стремясь стать более интегрированными в мировую экономику, страны-члены Евразийского экономического союза инициировали проведение переговоров со своими партнерами по всему миру о возможности заключения соглашений о зонах свободной торговли. Кроме того, страны региона глубоко вовлечены в реализацию предложенного Китаем проекта «Экономический пояс Шелкового пути», приоритетной задачей которого является экономического сближение Китая и Европы через Евразийский регион.

В свете сложившихся обстоятельств, следует подчеркнуть, что Евразия начинает играть все более значимую роль в глобальном распределении власти в рамках действующей международной системы. Исходя из этого, существует насущная потребность изучать текущие положение дел в Евразии, с учетом последних изменений, произошедших в глобальном политическом и экономическом балансе сил. В связи с этим, данная книга, опубликованная Евразийским научно-исследовательским институтом (ЕИИ), а именно «Евразийский обзор 2016: экономические, социальные и политические перспективы Евразии», предоставляет широкому кругу читателей, в том числе политологам, ученым, а также политическим деятелям, ответственным за процесс принятия решений, подробный анализ основных факторов, оказывающих влияние на формирование стратегий евразийских стран в области экономики, политики, безопасности и транспорта.

Я хотел бы выразить благодарность директору Института, доценту, профессору Невзату Шимшеку, за продолжение инициативы публикации еженедельных электронных бюллетеней, подготовленных ЕИИ, в виде книги, а также поблагодарить всех редакторов за их огромный вклад в подготовку данной работы. За второй год своей работы команде Евразийского научно-исследовательского института удалось достичь новых профессиональных высот в подготовке докладов, которые предоставляют широкому кругу читателей своевременную информацию и детальные исследования по наиболее актуальным вопросам. Я желаю, чтобы это издание оказалось полезным и познавательным как для простых читателей, так и специалистов в области евразийских исследований.

Профессор, доктор Муса Йылдыз,
Председатель Полномочного совета
Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмета Ясави

салуда. Мысалы, әлемдік экономикаға интеграциялануға бағдарланған Еуразиялық экономикалық одаққа мүше-елдер дүние жүзі бойынша түрлі серіктестермен еркін сауда жөнінде келіссөздер жүргізуде. Сонымен қатар, аймақ елдері Қытайды Еуразия арқылы Еуропамен байланыстыру мақсатын көздеген Қытайдың «Жібек жолы экономикалық белдеуі» жобасына да қызығушылық танытып отыр.

Осы жағдайларда Еуразияның халықаралық жүйедегі биліктің бөлінуінде маңызды рөл атқаратынын атап өткен жөн. Сондықтан, жаһандық саяси және экономикалық тепе-теңдікте болып жатқан соңғы өзгерістер аясында Еуразиядағы қазіргі ахуалды зерттеу қажеттілігі туындап отыр. Осы мағынада, Еуразия ғылыми-зерттеу институты (ЕҒЗИ) тарапынан жарияланған «Eurasia Outlook 2016: Economic, Social and Political Perspective in Eurasia» кітабы саясаттанушылар мен ғалымдар, сондай-ақ саясат жасайтын және шешім қабылдайтын тұлғалардан тұратын оқырмандардың кең қауымына Еуразия елдерінің экономикалық, саяси, қауіпсіздік және көлік стратегияларының қалыптастырылуына ықпал ететін негізгі факторлардың терең талдауын назарларыңызға ұсынып отыр.

ЕҒЗИ директоры, доцент, доктор Невзат Шимшекке ЕҒЗИ тарапынан дайындалған апталық электрондық бюллетеньдерді кітап ретінде жариялау бастамасын жалғастырғаны үшін және басқа да редакторларға кітапты баспаға әзірлеу барысында қосқан үлестері үшін алғысымды білдіргім келеді. Еуразия ғылыми-зерттеу институты қызметкерлері екінші жылы көпшілік оқырман қауымына бірқатар мәселелер бойынша өзекті және егжей-тегжейлі зерттеулер қамтамасыз ететін баяндамалар дайындау арқылы кәсіби биіктерге қол жеткізе білді. Осы еңбек оқырмандар мен Еуразия зерттеулері саласындағы мамандардың кәдесіне жарайды деген сенімдемін.

Профессор, доктор Муса Йылдыз
Қожа Ахмет Ясауи атындағы
Халықаралық қазақ-түрік
университетінің
Өкілетті кеңес төрағасы

АЛҒЫСӨЗ
ВСТУПЛЕНИЕ

С 2015 года Евразийский научно-исследовательский институт готовит еженедельные электронные бюллетени, в которых рассматриваются важные для Евразийского региона события, и распространят эти электронные бюллетени среди читателей. В данном издании собраны электронные бюллетени, которые были подготовлены как нашими экспертами, так и различными учеными, экспертами, чиновниками и политиками из Турции, Казахстана и других стран Евразии. Данная книга представляет собой одно из тех редких изданий, которые отражают последние изменения в Евразии в экономической, политической и социальной сферах.

Экономическое и политическое сотрудничество между странами Евразии приобретает важное значение, в особенности после глобального кризиса и нисходящего тренда цен на нефть на международных рынках. В данном контексте, потребность в проведении исследований в отношении потенциала развития энергетики в Евразии и анализа развития двусторонних и многосторонних отношений между евразийскими странами многократно возрастает. Таким образом, вопрос издания публикаций, содержащих краткий аналитический прогноз в отношении развития Евразии, включая экономические, политические и социальные аспекты, вопросы, становится крайне актуальным. В данных условиях, решение команды Евразийского научно-исследовательского института выпустить книгу, которая бы включала еженедельные электронные бюллетени, была продиктована намерением предоставить читателям возможность сформировать комплексное представление об особенностях экономики и политики в Евразии.

Целью второго издания книги «Евразийский обзор 2016: экономические, социальные и политические перспективы Евразии» является обрисовать общую картину текущих событий и происходящих изменений в Евразии. Книга включает в себя аналитические материалы, которые предоставля-

2015 жылдан бері Еуразия ғылыми-зерттеу институты Еуразия аймағындағы айтулы өзгерістерді бағалайтын апталық электрондық бюллетеньдер дайындап, оларды оқырмандармен бөлісіп келеді. Бұл басылымда институтымызда қызмет ететін сарапшы мамандарымыз бен Түркия, Қазақстан және басқа да Еуразия елдерінің ғалымдары, сарапшы мамандары, мемлекеттік қызметкерлері мен саясаткерлері тарапынан дайындалған электрондық бюллетеньдер жиналған. Бұл кітап экономика, саясат және әлеуметтік мәселелер бойынша Еуразия аймағында белең алған соңғы өзгерістерге арналған бірден-бір еңбек болып табылады.

Әсіресе, жаһандық экономикалық дағдарыс пен халықаралық нарықтарда мұнай бағасының төмендеуінен кейін Еуразия елдері арасында экономикалық және саяси ынтымақтастық үлкен маңызға ие болды. Осы орайда, Еуразияда энергетика саласындағы жетістіктер туралы түрлі зерттеулер жасау және Еуразия елдері арасындағы екіжақты немесе көпжақты қарым-қатынастарды талдау күннен-күнге маңызды бола бастауда. Сондықтан, Еуразия аймағына қатысты экономикалық, саяси және әлеуметтік мәселелер бойынша аналитикалық талдауларды қамтыған жарияланымдар жасау айтарлықтай маңызды болды. Осыған байланысты Еуразия ғылыми-зерттеу институты қызметкерлерінің апталық талдауларын бір кітапқа жинақтап шығару шешімінің негізгі себебі оқырмандарға Еуразия экономикалары мен саясаты туралы ауқымды пікір аясын ұсыну болып табылады.

«Eurasia Outlook 2016: Economic, Social and Political Perspective in Eurasia» атты кітаптың екінші басылымы Еуразия елдерінде қазіргі таңда орын алып отырған оқиғалар мен өзгерістерді жалпы сараптап талдау арқылы сіздердің назарларыңызға ұсынуды көздейді. Кітап экономика, қаржы, энергетика, көлік, халықаралық

ют достоверную и достаточную информацию об экономике, финансах, энергетике, транспорте, международных отношениях, политике и других областях.

«Евразийский обзор 2016: экономические, социальные и политические перспективы Евразии» состоит из четырех глав. Глава I посвящена экономикам стран Евразии. В данной главе подробно рассматриваются текущие изменения в фискальном балансе, а также на финансовых и энергетических рынках, а также промышленная инфраструктура стран региона. Глава II информирует о состоянии политического и экономического сотрудничества евразийских стран как в международном, так и в региональном формате. В данной главе анализируются перспективы сотрудничества стран региона с международными организациями и региональными центрами сил как в области международной торговли, так и в энергетическом секторе. Также детально анализируются проблемы обеспечения безопасности в регионе и возможности сотрудничества в военной сфере между странами Евразии. Глава III посвящена вопросам транспортировки энергоресурсов и логистики в Евразийском регионе. В данной главе подробно анализируются не только текущие изменения в отношении формирования и функционирования маршрутов транспортировки энергоресурсов и товаров в регионе, но и развитие железнодорожной инфраструктурой в Евразии. В Главе IV рассматриваются социально-политические аспекты развития евразийских стран. В данной главе охватываются не только вопросы политического устройства, включая особенности политических систем и избирательного процесса, но и социально-культурные аспекты, включая социально-культурное развитие в странах региона.

Мы хотели бы выразить нашу благодарность профессору Муса Йылдыз, Председателю Полномочного совета Университета Ахмета Ясави, а также другим членам Полномочного совета за их полное доверие и безграничную поддержку. Мы также благодарим Данияра Нурбаева, Сауле Ахметкалиеву, Женгизхана Жаналтая и Айгерим Манаткызы за их помощь в процессе редакции. Мы крайне признательны всей команде Евразийского научно-исследовательского института за их поддержку

қатынастар, саясат және басқа да салалардағы дәйекті мәліметтерді қамтитын түрлі талдаулардан тұрады.

«Eurasia Outlook 2016: Economic, Social and Political Perspective in Eurasia» кітабы төрт бөлімнен тұрады. Бірінші бөлімде Еуразия елдерінің экономикасына қатысты тақырыптар қамтылған. Бұл бөлімде Еуразия елдеріндегі қаржылық тұрақтылық қарастырылып, қаржы нарығы мен энергетика нарығындағы өзгерістер зерделенді. Сондай-ақ, аймақ елдерінің индустриалды құрылымы жан-жақты зерттелді. Екінші бөлімде Еуразия елдері арасындағы саяси және экономикалық ынтымақтастыққа қатысты талдаулар ұсынылған. Бұл талдауларда тақырыптар әсіресе халықаралық және аймақтық тұрғыдан талқыланды. Осы мағынада, халықаралық ұйымдармен және аймақтың алып елдерімен халықаралық сауда және энергетика саласындағы ынтымақтастық егжей-тегжейлі қарастырылды. Сондай-ақ, аймақтың қауіпсіздік мәселелері мен Еуразия елдері арасында әскери саладағы ынтымақтастық мүмкіндіктері мұқият талданды. Үшінші бөлім Еуразия аймағындағы энергетика тасымалдары мен логистикасына байланысты. Бұл бөлімде энергетика және жүк тасымалдау саласындағы өзгерістер, сондай-ақ Еуразия аймағында әсіресе теміржол инфрақұрылымындағы оқиғалар талданды. Ал төртінші бөлімде Еуразия елдері әлеуметтік-саяси тұрғыдан зерттелді. Бұл бөлімде негізінен саяси жүйелер мен сайлау жүйесін қарастырған саяси тақырыптармен қатар, Еуразия елдерінде әлеуметтік-мәдени өзгерістерді қарастырған әлеуметтік-мәдени тақырыптардағы талдаулар қамтылған.

Ахмет Ясауи университеті Өкілетті кеңесінің төрағасы аса құрметті профессор, доктор Мұса Йылдызға және Өкілетті кеңес мүшесі болып табылатын басқа да ұстаздарымызға бізге деген сенімі мен қолдаулары үшін алғыс білдіреміз. Сондай-ақ жобалау және әзірлеу барысында көрсеткен еңбектері үшін Данияр Нұрбаев, Сәуле Ахметқалиева, Женгизхан Жаналтай және Әйгерім Манатқызына алғыс білдіреміз. Ең үлкен алғысты осы еңбекті жасау барысында бізді ынталандырып,

на протяжении всего процесса подготовки материалов. Мы искренне надеемся, что эта книга предоставит необходимую информацию широкому кругу читателей и будет способствовать дальнейшим научным разработкам в области евразийских исследований.

қолдау көрсеткендері үшін Еуразия ғылыми-зерттеу институтының барлық қызметкеріне айтқымыз келеді. Осы еңбектің оқырмандар аясы кең болсын деген тілек білдіре отырып, Еуразия зерттеулері саласында болашақта бұдан көп зерттеу жұмыстары жасалады деген сенімдеміз.

Невзат Шимшек
Лидия Пархомчик
Хайал Айча Шимшек
Алматы қ., 2016 ж.

ГЛАВА 1. ЭКОНОМИКИ ЕВРАЗИЙСКИХ ГОСУДАРСТВ

1-БӨЛІМ. ЕУРАЗИЯ ЕЛДЕРІНІҢ ЭКОНОМИКАСЫ

ФИСКАЛЬНЫЙ БАЛАНС И ФИНАНСОВЫЕ РЫНКИ

ФИСКАЛДЫҚ БАЛАНС ЖӘНЕ ҚАРЖЫ НАРЫҚТАРЫ

КРАТКИЙ ОБЗОР ФИСКАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В ЭКОНОМИКЕ ТУРКМЕНИСТАНА

ТҮРІКМЕНСТАН ЭКОНОМИКАСЫНДАҒЫ ҚАРЖЫЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТКЕ ҚЫСҚАША ШОЛУ

Хайал Айча Шимшек[*]

Среди стран Центральной Азии Туркменистан достиг определенного успеха благодаря наличию больших запасов природных ресурсов, главным образом, углеводородов. После распада Советского Союза Туркменистан, обладающий крупными газовыми месторождениями, улучшил свои экономические показатели, проведя структурные реформы. Однако наряду с другими центральноазиатскими странами с 2014 года Туркменистан столкнулся с тремя проблемами, которые привели к ухудшению состояния экономики: (i) произошло снижение цен на нефть и природный газ, и их подъема не предвидится, несмотря на небольшие циклические колебание цен вверх, (ii) наблюдается спад экономического сотрудничества с главными торговыми партнерами, такими как Россия и Китай, и (iii) происходит усиление давления на национальную валюту. В таких условиях за последние годы Туркменистан столкнулся с такими явлениями, как замедление роста ВВП, снижение сальдо платежного баланса, ослабление финансового сектора и девальвация.

Стоит отметить, что в ответ на негативные последствия глобального экономического кризиса туркменское правительство с 2008 года принимает финансовые меры, такие как создание Стабилизационного фонда (СФ), передача функций финансовых учреждений Государственному банку развития Туркменистана (ГБРТ) и СФ, введение упрощенного финансового управления, распределение ответственности за исполнение государственных программ между Министерством финансов и ГБРТ, а также установление прозрачного порядка определения лимитов на использование ресурсов СФ. В 2008 году для принятия пакета мер с целью поддержки национальной экономики в посткризисный период туркмен-

Түрікменстан көмірсутек шикізатынан бастап басқа да көптеген қазба байлықтарының үлесі жағынан Орталық Азия елдерінің арасында айтарлықтай дамып келе жатқан елдердің бірі болып табылады. КСРО ыдырағаннан кейін аса көп мөлшерде табиғи газ ресурстарына ие Түрікменстан, іске асырған құрылымдық реформалары арқылы экономикасын біршама жақсартты. Алайда 2014 жылдан кейін басқа Орталық Азия елдері сияқты, Түрікменстан елі де экономикалық әлеуетін әлсіретіп күтпеген үш қиындықпен бетпебет келді: (1) мұнай және табиғи газ бағаларының зор қарқынмен төмендеуі, бағалар кей кезеңдерде жоғарыласа да, төмендеген қалпын сақтап қалады деген болжамның үстемдігі; (2) Ресей мен Қытай сияқты алпауыт сауда серіктестерімен арадағы экономикалық байланыстар азаюы; (3) ұлттық валюталарына қатысты қысымдардың күшеюі. Осындай жағдайда Түрікменстан соңғы жылдары ЖІӨ өсу қарқынының бәсеңдеуі, ағымдағы баланстың әлсіздігі, қаржы секторының нашарлауы және девальвацияның айтарлықтай маңызды мәселеге айналуы сияқты күрделі мәселелерді бастан өткерді.

Түрікменстан үкіметі 2008 жылғы ғаламдық дағдарыстың ел экономикасына тигізген зарарларын көріп, оның ықпалын азайту үшін 2008 жылынан бастап түрлі шараларды қолға ала бастаған болатын. Тұрақтылық қорының (Stabilisation Fund-SF) құрылуы, Түрікменстан мемлекеттік даму банкіне (State Development Bank of Turkmenistan-SDBT) және Тұрақтылық қорына фискалдық және монетарлық құрылымдардың қызметтерін жүктеу, қаржы ережелерін қолданысқа енгізу, мемлекеттік бағдарламалардың жүзеге асырылуына байланысты Қаржы министрлігі мен «Түрікменстан мемлекеттік даму

* доцент, PhD, Университет Докуз Эйлюль, Турция и Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. hayalaycasimsek@gmail.com.

ское правительство создало СФ. В 2011 году с целью кредитования бюджетных организаций, исполнения проектов, одобренных Президентом Туркменистана, и привлечения внутренних и иностранных активов был учрежден ГБРТ. Правительство Туркменистана также предоставило ГБРТ и СФ функции финансовых институтов. В данной роли ГБРТ осуществляет кредитование национальной экономики напрямую и через коммерческие банки. Правительство вместе с СФ и ГБРТ несут ответственность за проведение фискальной (связанной с бюджетными мерами) и денежной (связанной с установлением процентных ставок и порядком предоставления займов) политик.

Годовой лимит использования средств СФ для ГБРТ одобрен президентским указом. Как было отмечено, и Министерство финансов, и ГБРТ несут общую ответственность за выполнение государственных программ. К примеру, если Министерство финансов отвечает за выполнение Плана развития сельской местности с помощью средств государственного бюджета (включая рассмотрение социальных проектов), то ГБРТ отвечает за выполнение других государственных программ, касающихся развития инфраструктуры, сферы строительства и экономического развития. Стоит также отметить, что государственный бюджет принимается при одобрении Парламента, тогда как для использования средств СФ согласия Парламента не требуется. Туркменское правительство ввело простой порядок налогообложения в 2008 году с целью аккумулирования в СФ бюджетных излишков в конце каждого финансового года, а также установления прозрачных правил определения лимита использования средств СФ. В этом отношении Правительство может утвердить долгосрочную стратегию использования доходов от экспорта природных ресурсов для финансирования социально ориентированных программ. Кроме того, для придания целостности и связности проведению бюджетной политики Правительство принимает меры по улучшению координации деятельности ГБРТ и СФ.

Вследствие упомянутых выше экономических потрясений, рост ВВП Туркменистана снизился с 10,3% в 2014 году до 7% в 2015 году, с прогнозом снижения до 6% в 2016 году. Такой спад ВВП произошел из-за снижения объемов производства нефти и

банкіне» ортақ жауапкершіліктер жүктеу және Тұрақтылық қорынан бөлінетін ресурстардың қолдану мөлшерлерін белгілеу үшін айқын ережелер құрастыру – осы сынды шаралардың көшін бастауда.

Ғаламдық дағдарыстан кейін Түрікменстан үкіметі 2008 жылы ел ішіндегі экономикалық жағдайды қолдау мақсатында қаржылай қолдау пакетін жүзеге асыру үшін Тұрақтылық қорын (ТҚ) құрды. Ал 2011 жылы ел ішіндегі банктердің көмегімен мемлекеттің мекемелеріне несие беріліп, Президент тарапынан қабылданған жобалардың жүзеге асырылуы үшін мемлекеттік және шетелдік қаржыға қол жеткізу үшін «Түрікменстан мемлекеттік даму банкі» (ТМДБ) құрылады. Сондай-ақ Түрікменстан үкіметі, жоғарыда атап өтілгендей ТМДБ мен ТҚ-на фискалдық және монетарлық құрылымдардың қызметтерін жүктейді. Осыған орай ТМДБ экономикаға тікелей немесе коммерциялық банктер арқылы несие бере алатынын да атап өту қажет. Фискалдық саясат (мемлекеттік бюджет саясаты) және монетарлық саясаттардың (пайыздық мөлшерлеме саясаты, несие беруді жеңілдету және т.б.) жүзеге асырылуына үкіметпен бірге ТҚ және ТМДБ де жауапты болып табылады.

ТҚ ресурстарын ТМДБ-нің қолдануы үшін белгіленген жылдық лимит Президенттің шешімімен белгіленеді. Жоғарыда айтып өтілгендей, мемлекеттік бағдарламалардың жүзеге асырылуында Қаржы министрлігі мен ТМДБ тең жауапкершілікке ие. Мысалы Қаржы министрлігі мемлекеттік бюджет арқылы «Ауылдық даму жоспарының» (әлеуметтік жобаларға қатысты барлығын қосқанда) іске асырылуына жауапты болса, ТМДБ инфрақұрылым, құрылыс және экономика сияқты басқа мемлекеттік бағдарламалардың орындалуына жауапты. Сонымен қатар, мемлекеттік бюджет сияқты басқа бағдарламалардың орындалуына да жауапты. Сондай-ақ, мемлекеттік бюджеттің Парламенттің шешіміне тікелей тәуелді екені мәлім, алайда ТҚ тарапынан аударылатын үлестердің Парламент шешімін қажет етпейтінін айтуымыз қажет. Түрікменстан үкіметі әрбір қаржы жылының соңында мемлекеттік бюджеттің шығындарға қарағанда табысының көбірек болуы үшін 2008 жылы ТҚ-на арналған қарапайым қаржы ережесін енгізіп, ТҚ-нан бөлінетін ресурстардың мөлшерін белгілеу үшін айқын ережелер құрастыр-

газа, а также снижения ассигнований из государственного бюджета. Однако в период 2014-2015 годов баланс расходов и поступлений государственного сектора оставался стабильным. Правительство продолжило проводить экспансионистскую бюджетную политику в соответствии с Программой социально-экономического развития на 2012-2016 годы. В 2014 году бюджетные расходы увеличились на 12%, а доходы – на 8%. Почти весь объем бюджетных доходов состоял из налоговых поступлений, по большей части от экспорта углеводородов. Доходы от углеводородного сектора составляют около 35% ВВП и примерно 80% бюджетных поступлений.

В ответ на упомянутые экономические потрясения, правительство Туркменистана принимало меры по повышению эффективности использования бюджета. Координируя свои действия с ГБРТ, СФ улучшает бюджетное обеспечение путем консолидации внебюджетных источников финансирования в рамках государственного бюджета и совершенствования процесса бюджетирования. В период между 2013 и 2014 годами, вследствие высоких затрат на социальные программы, профицит бюджета снизился с 6,2% в 2013 году до 1,5% в 2014 году. Снизившиеся доходы от экспорта углеводородов и инвестиционные расходы повлекли падение профицита бюджета до 1% ВВП в 2015 году. Однако, ожидается, что бюджетный баланс нормализуется с ожидаемым увеличением объемов экспорта природного газа. Несмотря на то, что туркменское Правительство продолжило проводить экспансионистскую фискальную политику в 2015 году, расходы государственного сектора были урезаны, благодаря чему удалось удержать стабильный уровень инфляции (4,2% в 2014 году и 3% в 2015 году), даже несмотря на снижение уровня государственного инвестирования. В данной ситуации ГБРТ реализует программу в области управления фискальной сферой для улучшения положения с государственными инвестициями, уделяя внимание более тщательному отбору проектов. ГБРТ также проводит программу поддержки предприятий энергетики и отдельных проектов с целью уменьшения издержек в энергетическом секторе.

В заключение, правительство пытается проводить эффективную бюджетную политику с точки зрения институционального

ды. Осы орайда, үкімет ресурстарды мемлекеттік табысы жоғары бағдарламаларға жұмсау үшін ұзақ мерзімді стратегия қабылдады. Бір жағынан мемлекеттік шығыс саясатының мақсаттары мен шаралары арасындағы ұқсастық пен сәйкестікті жүзеге асыру үшін үкімет, ТМДБ мен ТҚ арасындағы координацияны жақсартуға бағытталған саясаттар жүргізе бастады.

Жоғарыда айтылған экономикалық қиындықтың әсерінен Түрікменстанда ЖІӨ өсу қарқыны жылына 10,3 пайыз болса, 2015 жылы 7 пайызға дейін төмендеген және 2016 жылы 6 пайыз болады деген болжамдар жасалуда. ЖІӨ-дегі мұндай төмен көрсеткіштің бірденбір себебі айтарлықтай мөлшерде азайған табиғи газ және мұнай өндірісі мен төмендеп жатқан бюджет кірістерінің салдарынан туындаған. Бұған қоса 2014-2015 жж. Әлеуметтік-экономикалық даму бағдарламасы аясында кеңейтілген қаржы саясаттары жүзеге асырыла бастады. 2014 жылы мемлекеттік шығын шамамен 12 пайыз және мемлекеттік кіріс 8 пайызға артқан. Мемлекеттік кірістің барлығына жуығын құрайтын салық кірістерінің басым бөлігі көмірсутек табыстарынан құралған. Көмірсутегі саласы ЖІӨ-нің шамамен 35 пайызына тең келеді және осы саладан түскен табыс мемлекеттік кірістің шамамен 80 пайызын құрайды. Жоғарыда тоқталған экономикалық қиындықтарға қарсы Түрікменстан үкіметі бюджет белгілеуде тиімділікті арттыру үшін түрлі саясаттарды жүзеге асыруда. Осылайша ТҚ ТМДБ-мен ұйымдасқан түрде бюджеттен тыс қорларды мемлекеттік бюджетке жинақтау арқылы бюджеттің ауқымын кеңейтіп, бюджет үдерісін бір қалыпқа келтіруде. 2013-2014 жж. арасында әлеуметтік шығындардың жоғары болуына байланысты бюджет профицитінің ЖІӨ-дегі үлесі 2013 жылғы көрсеткіші 6,2 пайыздан 2014 жылы 1,5 пайызға дейін төмендеген. Ал 2015 жылы көмірсутек кірістерінің төмендігінен және инвестициялық шығындарға байланысты шамамен 1 пайызды көрсеткен. Алайда табиғи газ экспортындағы арту болжамдарына байланысты бюджет балансы жақсарады деген жорамал бар. Қанша дегенмен Түрікменстан үкіметі 2012-2016 жылдар аралығында либералды салық саясатын жүзеге асырса да, 2015 ж. бюджетте мемлекеттік шығыстардың азайғанын көруге болады. Мұндай жағдай мемлекеттік инвестициялардың өсу қарқы-

подхода. В данной перспективе, внедрение нового бюджетного кодекса рассматривается как важная веха в достижении прозрачности управления бюджетно-налоговой сферой. В такой ситуации Правительство может сфокусироваться на интеграции бюджетных операций, координации деятельности СФ и ГБРТ, и обеспечении прозрачности фискальной политики. Кроме того, дальнейшая консолидация государственных расходов и их качественное улучшение также способно улучшить реализацию фискальной политики. Нужно отметить, что для поддержания относительно высоких темпов роста ВВП необходимо наличие стабильного баланса между государственными доходами и расходами, и главным образом проведения оздоровительных финансовых мер в постоянных и настойчивых попытках достижения высоких макроэкономических показателей в Туркменистане. ■

касында салыстырмалы түрде жоғары ЖІӨ деңгейіне қол жеткізу үшін мемлекеттік қаржы балансында тұрақтылықтың болуы кезек күттірмес мәселе болып табылады. Бұған қол жеткізу үшін бұрынғыдан жақсы макроэкономикалық әлеуетке жол ашатын нақты қаржы саясаттарын қолданысқа енгізу қажет. ■

нында бәсеңсуге жол ашумен қатар инфляция деңгейін тұрақты ұстап тұруға септігін тигізген (2014 жылы 4,2 пайыз болса, 2015 жылы 3 пайызды көрсеткен). Осылайша ТМДБ мемлекеттік инвестиция жобалардың арасынан дұрыс таңдау жасау және ол жобаларды бақылау арқылы мемлекеттік инвестицияларды жақсартып, тиімді және табысы мол жобаларға басымдық танытуда. ТМДБ сондай-ақ, энергетика саласындағы шығындарды азайту үшін нақты энергетика жобаларына бөлінген ынталандыру шараларын орындау мақсатында оңалту бағдарламаларын іске асыруда.

Қысқаша Түрікменстан үкіметі құрылымдық шеңберге сүйене отырып нақты әрі берік қаржы саясаттарын жүзеге асыруда. Осы аяда жаңа бюджет кодын қолданысқа енгізу – қаржылық менеджмент және қаржы ашықтығын жүзеге асыру тұрғысынан қайта жаңғыру кезеңі деген баға беруге болады. Үкімет осы жүйе арқылы бюджеттік іс-шараларды біріктіруге күш жұмсап, ТҚ және ТМДБ арасындағы координацияны арттыра алады және қаржы саясаттарын жүзеге асырудағы ашықтықты жоғары деңгейге жеткізе алады. Мемлекеттік шығыстардың координациясы мен сапасын жақсарту қаржы саясаттарын жүзеге асыруды нығайтуға өз септігін тигізеді. Бұдан басқа, Түрікменстан экономи-

БАЛАНС ГОСУДАРСТВЕННОГО СЕКТОРА В ЭКОНОМИКЕ КАЗАХСТАНА: АДАПТАЦИЯ К НИЗКИМ ЦЕНАМ НА НЕФТЬ

ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК СЕКТОР БАЛАНСЫ: ТӨМЕН МҰНАЙ БАҒАЛАРЫН РЕТТЕУ

*Данияр Нурбаев**

Являясь страной, богатой природными ресурсами, Казахстан сильно зависит от экспорта нефти. Цены на нефть, упавшие в середине 2014 года, оказали существенное влияние на платежный баланс страны и курс валюты. До низких цен на нефть доля нефти в экспортной корзине составляла в среднем 70%, поэтому упавшие цены на нефть отрицательно повлияли на экспорт, что также отразилось на платежном балансе страны. Сниженный платежный баланс, в свою очередь, сократил приток иностранной валюты в страну, что привело к значительной девальвации национальной валюты. Более того, налоговые поступления от нефтяного сектора также оказались под воздействием низких цен на нефть вследствие спада доходов компаний-нефтепроизводителей. Правительство было вынуждено пустить валюту в свободное плавание и принять контрцикличные экономические меры с целью сглаживания негативного воздействия низких нефтяных цен.

Принятые контрцикличные меры, направленные, главным образом, на поддержку реального ненефтяного сектора, требовали существенных затрат, в то время как произошел спад бюджетных поступлений из-за низких цен на нефть. Наряду с этим Министерство финансов ожидало спада производства нефти в стране с 79,4 млн. тонн в 2015 до 77 млн. тонн в 2016 году. Так, в сентябре 2015 года при составлении сметы бюджета на 2016-2018 годы Правительство предусмотрело увеличение бюджетных расходов на 7,78% по сравнению с 2015 годом, до 7,318 трлн. тенге ($21,5 млрд., здесь и далее по курсу USD/KZT 340); при этом ожидалось, что бюджетные поступления (за исключением трансфертов из Национального нефтяного фонда) вырастут лишь на 0,28% по сравнению с 2015 годом, до 3,513 трлн. тенге ($10,3 млрд.). Во время

Қазақстан жерасты ресурстарына бай және экономикасы мұнай экспортына тәуелді ел болып табылады. 2014 жылдың ортасынан бастап төмендеген мұнай бағалары елдің төлем балансы мен айырбас бағамына айтарлықтай әсер етті. Мұнай бағасы төмендемей тұрған кезеңде мұнай экспорты елдің жалпы экспортының шамамен 70%-ын құраған еді. Сондықтан, мұнай бағаларының төмендеуі елдің экспорт көлеміне теріс әсер етіп, төлем балансын азайтты. Төлем балансындағы бұл жағдай өз кезегінде елге шетелдік валюталардың жеткізілуін төмендетіп, ұлттық валютаның елеулі девальвациясына әкеліп соқты. Сонымен қатар, мұнай секторынан түсетін салық түсімдері де мұнай өндіруші компаниялардың түсімдерінің азаюы салдарынан төмен мұнай бағаларының ықпалына ұшырады. Осындай жағдайларда үкімет бір жағынан валютаны еркін айналымға жіберуге мәжбүр болса, екінші жағынан төмен мұнай бағаларының теріс әсерін жою үшін контрциклдық экономикалық саясатты қабылдауға мәжбүр болды.

Негізінен шикізаттық емес нақты секторларды қолдау үшін жүзеге асырылған бұл жаңа контрциклдық саясаттар айтарлықтай көлемдегі шығындарды талап етеді және үкіметтің бюджетке табыс әкелу қабілеті мұнай бағаларының төмендеуіне байланысты нашарлай түсті. Алайда Қаржы министрлігі елде мұнай өндірісі 2015 жылғы 79,4 млн. тоннадан 2016 жылы 77 млн. тоннаға дейін төмендейді деп болжаған еді. Осылайша, 2015 жылдың қыркүйегінде 2016-2018 жылдарға арналған бюджет үшін жаңа жоспар құрылған кезде Қаржы министрлігі бюджет шығыстарын 2015 жылғы бюджет шығыстарына қарағанда 7,78%-ға арттырып, 7,318 трлн. теңгеге (21,5 млрд. доллар, USD/KZT бағамы 340 бойынша) өсірді. Ал бюджет шығындары (Ұлттық мұнай

* магистр, Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. d.a.nurbayev@gmail.com

мя рассмотрения бюджета ожидалось, что цены на нефть будут на уровне $40 за баррель в 2016-2017 годах и $60 за баррель в 2018 году. Кроме того, Министерство было вынуждено учитывать свободно плавающий курс национальной валюты, так как ожидаемый средний валютный курс является очень важным инструментом бюджетной политики, оказывая влияние на доходы нефтяных компаний в тенге. Заложенный в бюджете на 2016 год курс составлял 300 тенге за доллар.

В ноябре 2015 года Правительство приняло слегка измененный бюджетный план, увеличив бюджетные расходы до 7, 666 трлн. тенге ($22,5 млрд.). Принятый бюджет учитывал перевод в 2,977 трлн. тенге из Национального нефтяного фонда. Бывший министр национальной экономики Ерболат Досаев отметил, что бюджетный дефицит в 2016 году составит 723,4 млрд. тенге ($2,1 млрд.), то есть 1,6% ВВП страны, в то время как в 2017 и 2018 годах Правительство ожидает дефицит бюджета соответственно 600,8 млрд. тенге (1,2% ВВП, $1,8 млрд.) и 558,4 млрд. тенге (1,0% ВВП, $1,6 млрд.). Также было отмечено, что согласно плану на 2016-2018 годы, Правительство намерено выделить 306 млрд. тенге на EXPO-2017. Бюджетные поступления были заложены на уровне 3,665 трлн. тенге ($10,8 млрд.) без учета гарантированных переводов из Нацфонда.

Значительные суммы должны быть распределены на такие государственные программы, как Индустриально-инновационная программа развития, программа Нурлы жол, Дорожная карта бизнеса 2020, Дорожная карта трудоустройства 2020 и Агробизнес 2020. В целом, в 2016 году Правительство выделяет 2,530 трлн. тенге ($7,44 млрд.) на данные контрцикличные программы, в то время как в 2015 году данная сумма составляла 1,914 трлн. тенге ($5,6 млрд.).

Правительство не могло восполнить бюджетный дефицит, выпустив правительственные облигации, так как процентные ставки на финансовых рынках были слишком высоки. В декабре 2015 года падение курса тенге за считанное время достигло 320%, что было очень серьезным изменением, если учитывать привычный уровень

қорынан трансферттерді есептемегенде) 2015 жылмен салыстырғанда тек 0,28%-ға артып, 2016 жылы 3,513 трлн. теңгеге (10,3 млрд. доллар) өседі деп болжанған еді. Бюджеттеу үдерісі ба-рысында мұнай бағалары 2016-2017 жылдар кезеңінде бір баррель үшін 40 доллар, ал 2018 жылы бір барреліне 60 доллар болады күтілген еді. Сонымен қатар, күтілген орташа айырбас бағамы мұнай өндіруші компаниялардың теңге түріндегі түсімдеріне әсер еткендігіне байланысты бюджеттеуде өте маңызды құрал болып табылғандықтан Қаржы министрлігі бюджеттеу үдерісінде еркін құбылмалы валюта бағамын қарастыруға мәжбүр болды. 2016 жылы орташа валюта бағамы бір доллар үшін 300 теңге болады деп күтілген болатын.

2015 жылдың қараша айында Үкімет бюджет жоспарына сәл өзгерту енгізіп, бюджеттік шығыстарды 7,666 трлн. теңгеге (22,5 млрд. доллар) ұлғайтты. Қабылданған бюджет жоспары Ұлттық мұнай қорынан 2,977 трлн. теңге көлемінде трансферттерді қамтуда. Бұрынғы Ұлттық экономика министрі Ерболат Досаев 2016 жылы бюджет тапшылығы 723,4 млрд. теңге (2,1 млрд. доллар) болады деп мәлімдеген еді. Бұл көрсеткіш елдің ЖІӨ-нің 1,6%-ын құрайды. Ұлттық экономика министрлігі 2017 және 2018 жылдары бюджет тапшылығы тиісінше 600,8 млрд. теңге (ЖІӨ-нің 1,2%-ы, 1,8 млрд. доллар) және 558,4 млрд. теңге (ЖІӨ-нің 1,0%-ы, 1,6 млрд. доллар) болады деп болжап отыр. Сондай-ақ, 2016-2018 бюджет жоспарына сәйкес, Үкімет ЭКСПО-2017 көрмесін өткізу үшін 306 млрд. теңге бөлуді жоспарлап отыр деп атап өтті. Ал бюджет кірістері Ұлттық мұнай қорынан кепілдендірілген трансферттерді есептемегенде 3,665 трлн. теңге (10,8 млрд. доллар) деңгейінде болады деп күтілуде.

Индустриялық-инновациялық даму бағдарламасы, «Нұрлы жол» бағдарламасы, «Бизнестің жол картасы 2020», «Жұмыспен қамтудың жол картасы 2020» және «Агробизнес 2020» сияқты мемлекеттік бағдарламаларға айтарлықтай дәрежеде қаражат бөлінуі тиіс. Жалпы 2016 жылы үкімет контрциклдық мемлекеттік бағдарламалар үшін 2,530 трлн. теңге (7,44 млрд. доллар) бөлді. Бұл көрсеткіш 2015 жылы

колебаний 3-5%. Более того, возможно, что Правительство не смогло бы реализовать свои облигации из-за нехватки ликвидности на рынке. Правительство также не могло восполнить дефицит бюджета посредством переводов из Нацфонда, так как более 3 трлн. тенге уже было выделено из Фонда в качестве поступлений. Следует отметить, что данная сумма значительно превысила максимум гарантированных переводов, которые планировались на уровне 2,4 трлн. тенге или $8 млрд. (при курсе 300 тенге за доллар).

Таким образом, Правительство решило профинансировать дефицит посредством займов от международных институтов развития. В конце 2015 года Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев ратифицировал соглашение о займе по контрцикличной поддержке между Казахстаном и Азиатским банком развития (АБР) на сумму $1 млрд. или 300 млрд. тенге (при курсе 300 тенге за доллар). Согласно Министерству финансов, данный кредит был выдан на 5 лет с трехлетним периодом отсрочки погашения. Процентная ставка кредита от АБР составляет ЛИБОР + 2% спреда. Кроме того, Казахстан подписал соглашение с Международным банком реконструкции и развития (МБРР) о выделении $1 млрд. или 300 млрд. тенге займа. Важно отметить, что Правительство первоначально планировало получить $2 млрд., но достигло соглашения лишь на $1млрд. Данный заем выдан на 20 лет, включая период отсрочки погашения в 2,5 года с процентной ставкой ЛИБОР + плавающий спред. В дополнение к этому, МБРР будет ежегодно взимать 0,25% неиспользуемого кредита. Так, благодаря данным займам внешний долг Казахстана вырос с $11,756 млрд. в октябре 2015 до $13,850 в октябре 2016 года, что немного более, чем $2 млрд. Тогда как внутренний долг снизился на 0,01% до 4,320 трлн. тенге или $12,705 млрд.

Вследствие дальнейших макроэкономических колебаний Правительство внесло поправки в бюджет 2016 года в марте того же года. Ожидаемые цены на нефть были снижены с $40 до $30 за баррель в 2016-2017 годах, а ожидаемый объем производства нефти был снижен до 74 млн. тонн. Вдобавок, средневзвешенный курс тенге 1,914 трлн. теңгені (5,6 млрд. доллар) құрады.

Қаржы нарықтарындағы пайыздық мөлшерлеме өте жоғары болғандықтан Үкімет жаңа мемлекеттік облигацияларды сату арқылы бюджет тапшылығын қаржыландыра алмады. 2015 жылғы жел-тоқсанда TONIA (Tenge OverNight Index Average) көрсеткіші 320%-ға жетті, оның әдеттегі деңгейінің 3-5% болатынын ескерсек бұл көрсеткіштің өте жоғары екенін байқауға болады. Сонымен қатар, Үкімет нарықтағы өтімділік тапшылығы салдарынан облигацияларын сата алмады. Үкімет сондай-ақ бюджет тапшылығын Ұлттық мұнай қорынан трансферттер арқылы да қаржыландыра алмады. Өйткені қордан мемлекеттік бюджеттің кіріс бөлігіне 3 трлн. теңгеден астам қаржы бөлінген болатын. Бұл көлемнің кепілдік берілген трансферттердің ең жоғарғы сомасынан (шамамен 2,4 трлн. теңге немесе 8 млрд. доллар (бір доллар үшін 300 теңге)) айтарлықтай дәрежеде асқанын атап өткен жөн.

Сондықтан Үкімет бюджет тапшылығын халықаралық даму институттарынан қамтамасыз етілген қарыз арқылы қаржыландыру туралы шешім қабылдады. 2015 жылдың соңында Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев Қазақстан Республикасы мен Азия Даму Банкі (АДБ) арасындағы 1 млрд. доллар (300 млрд. теңге (бір доллар үшін 300 теңге) көлемінде контрциклдық қолдау несие келісіміне қол қойды. Қаржы министрлігінің мәліметтеріне сәйкес, бұл несие 3 жылдық жеңілдік кезеңін қоса алғанда 5 жылға берілді. АДБ несиесінің пайыздық мөлшерлемесі LIBOR + 2% болып табылады. Сонымен қатар, қазақстандық билік органдары Халықаралық қайта құру және даму банкінен (ХҚДБ) Қазақстанға 1 млрд. доллар (300 млрд. теңге) несие бөлу жөнінде келісті. Мұнда Үкіметтің ХҚДБ-дан бастапқыда 2 млрд. доллар алуды жоспарлағанын, бірақ тек 1 млрд. доллар жөнінде келіскенін атап өту маңызды. Бұл несие LIBOR + құбылмалы пайыз мөлшерлемесімен 2,5 жылдық жеңілдік кезеңін қоса есептегенде 20 жылға берілетін болады. Сонымен қатар, ХҚДБ пайдаланылмаған несие қалдығының жылына 0,25%-ы көлемінде төленуін талап ететін болады. Осылайша, осы екі несие салдарынан Қазақстанның сыртқы қарызы 2015 жылдың

был увеличен с 300 до 360 тенге за доллар. Данные факторы существенно поменяли статью расходов и поступлений в бюджет. Расходы выросли на 600 млрд. тенге ($1,8 млрд.) до 8,227 трлн. тенге ($24,1 млрд.), а доходы (за исключением трансфертов) снизились до 3,189 трлн. тенге ($9,4 млрд.), в то время как бюджетный дефицит вырос на 179,2 млрд. тенге ($0,5 млрд.) до 902,7 млрд. тенге ($2,7 млрд.) или 2,0% ВВП. Переводы из Фонда были также увеличены до 3,903 трлн. тенге ($11,5 млрд.).

Однако во второй половине 2016 года, благодаря незначительному росту цен на нефть и повторному вводу в строй месторождения Кашаган, прогнозируемые бюджетные поступления выросли, что послужило причиной пересмотра бюджета. Поэтому в сентябре 2016 года Правительство внесло поправки в бюджет 2016 года. В новом варианте казахские власти увеличили ожидаемые поступления (без учета трансфертов) до 4,2 трлн. тенге ($12,3 млрд.). По словам министра национальной экономики Куандыка Бишимбаева, Правительство увеличило объем поступлений, благодаря предусмотренному росту цен на нефть с $30 до $35 за баррель и росту ожидаемого объема производства нефти с 74 до 75,5 млн. тонн. Рост поступлений позволил снизить размеры трансфтертов из Фонда примерно на 400 млрд. тенге ($1.2 млрд.) до 3,448 млрд. теге ($10.1 млрд.) в 2016 году и увеличить бюджетные расходы до 8,646 трлн. тенге ($25,4 млрд.).

В заключение, можно утверждать, что в 2016 году Правительство Казахстана вместе с Министерством финансов делало усердные попытки финансирования своих контрцикличных мер, стараясь сохранить стабильность бюджета. В следующем году ситуация в бюджетной сфере может улучшиться по трем причинам. Во-первых, наблюдается улучшение экономической ситуации в стране. По словам главы Национального банка Казахстана Данияра Акишева, в 2017 году произойдет рост в 2%, тогда как в текущем году рост ожидается на уровне 0,5%. Во-вторых, повторно введено в строй месторождение Кашаган. Третья и последняя причина заключается в том, что возможен рост цен на нефть, благодаря соглашению о заморозке производства,

қазан айында 11,756 млрд. доллардан 2016 жылдың қазанында 13,850 млрд. долларға дейін өсті. Бұл сома 2 млрд. доллардан сәл ғана асады. Керісінше, ішкі қарыз деңгейі 0,01%-ға азайып, 4,320 трлн. теңгеге (12,705 млрд. долларға) төмендеді.

Сыртқы макроэкономикалық ауытқулардың артуына байланысты Үкімет 2016 жылдың наурыз айында 2016 жылғы мемлекеттік бюджетке түзетулер енгізуге мәжбүр болды. Мемлекеттік бюд-жетте мұнай бағалары 2016-2017 жылдары барреліне 40 доллардан баррель үшін 30 долларға дейін төмендейді және мұнай өндірісі 74 млн. тоннаға дейін төмендейді деп күтілген еді. Сонымен қатар, бюджеттеу үшін пайдаланылатын орташа айырбас бағамы бір долларға шаққанда 300 теңгеден 360 теңгеге дейін өсті. Бұл факторлар мемлекеттік бюджеттегі кірістер мен шығыстарды айтарлықтай өзгертті. Бюджет шығындары 600 млрд. теңгеге (1,8 млрд. доллар) артып, 8,227 трлн. теңгеге (24,1 млрд. доллар) өсті, ал бюджет тапшылығы (трансферттерді есептемегенде) 3,189 трлн. теңгеге (9,4 млрд. доллар) дейін төмендеді. Бюджет тапшылығы 179,2 млрд. теңгеге (0,5 млрд. доллар) артып, 902,7 млрд. теңгеге (2,7 млрд. доллар) өсті және ЖІӨ-нің 2,0%-ын құрады. Ал қордан қамтамасыз етілген трансферттер 3,903 трлн. теңгеге (11,5 млрд. доллар) өсті.

Алайда, 2016 жылдың екінші жартысында мұнай бағалары сәл жақсарып, Қашаған мұнай кен орны қайтадан пайдалануға берілгендіктен, бюджет кірістері артады деп күтілуде және бұл жағдай бюджетті қайта қарастыруға себеп болды. Сондықтан, 2016 жылдың қыркүйегінде Үкімет 2016 жылғы бюджетке түзетулер жасады. Жаңа түзетулерде қазақстандық билік органдары бюджетте күтілетін түсімдерді (трансферттерді есепке алмағанда) 4,2 трлн. теңгеге (12,3 млрд. доллар) өсірді. Ұлттық экономика министрі Қуандық Бішімбаевтың айтуынша, Үкіметтің бюджеттік үдерісінде орташа мұнай бағаларын барреліне 30 доллардан барреліне 35 долларға арттыруы және күтілген мұнай өндірісін 74 млн. тоннадан 75,5 млн. тоннаға дейін арттыруы бюджетте күтілген кірістердің артуын қамтамасыз етті. Бюджетке түсетін түсімдердің артуы қордан қамтамасыз етілетін трансферттердің 2016 жылы

достигнутому между странами-экспортерами нефти. В данных условиях ситуация в бюджетной сфере может оказаться под положительным воздействием роста объемов производства нефти, экономического роста и повышения цен на нефть. С усиленным бюджетом Казахстан может проводить более эффективную экономическую политику, что улучшит экономическую ситуацию. ■

байланысты мұнай бағалары өсуі мүмкін. Осындай жағдайларда мемлекеттік сектор балансына мұнай өндірісінің, экономикалық өсу қарқынының және мұнай бағаларының артуы оң әсер етуі мүмкін. Қазақстан мемлекеттік сектор балансын күшейту арқылы экономикасын жақсарту үшін одан да күшті экономикалық саясаттарды жүзеге асыра алатын болады. ■

шамамен 400 млрд. теңгеге (1,2 млрд. доллар) азайып, 3,448 млрд. теңгеге (10,1 млрд. доллар) төмендеуіне және бюджеттік шығыстардың 8,646 трлн. теңгеге (25,4 млрд. доллар) ұлғаюына мүмкіндік берді.

Қорытындылай келе, 2016 жылы Қазақстан Үкіметі Қаржы министрлігімен бірге бюджеттің теңгерімімен айналысып, контрциклдық саясатты қаржыландыру үшін көп еңбек сіңірді деп айтуға болады. Келесі жылы мемлекеттік сектор балансы үш себепке байланысты жеңілірек бюджеттеу үдерісіне тап болуы мүмкін. Біріншіден, елдегі экономикалық ахуал жақсарды. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің төрағасы Данияр Ақышевтің айтуынша, 2016 жылы 0,5% деңгейінде өседі деп күтілген ел экономикасы 2017 жылы 2%-ға өседі. Екіншіден, Қашаған мұнай кен орны қайтадан пайдалануға берілді. Үшіншіден, мұнай экспорттаушы елдер арасындағы мұнай өндірісін тоқтату туралы келісімге

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ УЗБЕКИСТАНА: ИТОГИ 2015 И ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ НА 2016 ГОД

ӨЗБЕКСТАННЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫ: 2015 ЖЫЛҒЫ ҚОРЫТЫНДЫЛАРЫ ЖӘНЕ АЛДАҒЫ КЕЗЕҢГЕ ҚАТЫСТЫ БАСЫМДЫҚТАРЫ

Еркин Байдаров *

В 2015 году в Узбекистане несмотря на продолжающийся мировой финансово-экономический кризис, благодаря последовательной и системной реализации важнейших направлений и приоритетов экономической программы (обеспечение глубоких структурных преобразований, защиты интересов частной собственности и малого бизнеса и т.д.) были достигнуты стабильные и устойчиво высокие темпы роста экономики и макроэкономическая сбалансированность.

Согласно рейтингу Всемирного экономического форума (ВЭФ), высокая эффективность и успешность избранной стратегии развития, позволили Узбекистану по итогам развития в 2014-2015 годах и прогнозам роста на 2016-2017 годы войти в пятерку стран с самой быстро растущей экономикой в мире.

Так, по итогам 2015 года ВВП страны вырос на 8 %, объемы производства промышленной продукции – на 8%, продукции сельского хозяйства – почти на 7 %, строительно-монтажных работ – почти на 18 %. Государственный бюджет был исполнен с профицитом 0,1 % к ВВП. Обеспечено положительное сальдо во внешнеторговом обороте. Уровень инфляции не превысил прогнозные показатели и составил 5,6%, а доля государственного долга состали 18,5% от ВВП сраны в 2015 году.

Согласно отчету Всемирного банка (ВБ), Узбекистан в настоящее время входит в первую десятку стран мира, которые в 2015 году достигли наилучших результатов в улучшении бизнес-среды. Фактически, согласно рейтингу «Doing Business», подготовленному ВБ, Узбекистану удалось улучшить свой рейтинг, поднявшись с 103-й на 87-ю позицию. Более того, согласно таком индикатору как «Получение кредита», рейЭлемдік қаржы дағдарысының Өзбекстан экономикасына теріс әсер етуіне қарамастан, 2015 жылы болған өзгерістер іргелі құрылымдық реформаларды қамтамасыз ету, жеке меншік және шағын бизнес мүдделерін қорғау сияқты басымдықтары бар дәйекті экономикалық бағдарламаның жүзеге асырылуына байланысты Өзбекстан елінің экономикалық өсу қарқынына әрі мак- роэкономикалық тұрақтылық деңгейіне жете алғанын көрсетеді.

Дүниежүзілік экономикалық форумның рейтингі бойынша, 2014-2015 жылдар кезеңіне арналған даму нәтижелері және 2016-2017 жылдар кезеңіне арналған болжамдар негізінде Өзбекстан әлемде экономикасы қарқынды дамып келе жатқан алғашқы бес мемлекет тізіміне кіре білді. Мысалы, 2015 жылдың соңында елдің жалпы ішкі өнімі (ЖІӨ) және өнеркәсіптік өндірісі 8%-ға артып, ауыл шаруашылығы өндірісі және құрылыс жұмыстары тиісінше шамамен 7% және 18%-ға өсті. Жылдық мемлекеттік бюджет ЖІӨ-нің 0,1%-ына профицитпен орындалды. Инфляция қарқыны болжамдық параметрлердің шеңберінде қалып 5,6%-ды құрады. Өзбекстан сыртқы сауда балансында профицитке қол жеткізді. Мемлекеттік қарыз деңгейі 2015 жылы ЖІӨ-нің 18,5%-ынан асқан жоқ.

Дүниежүзілік Банктің (ДБ) есебіне сәйкес, Өзбекстан қазіргі уақытта 2015 жылы бизнес ортаны жақсартуда үздік нәтижелерге қол жеткізебілген әлемде-гі алғашқы он елдің қатарында. Дүние-жүзілік банк тарапынан дайындалған «Doing Business» рейтингі бойынша, Өзбекстан рейтингте 103-ші орыннан 87-ші орынға шыға алды. Сонымен қатар «Несие алу» көрсеткішіне сәйкес, соңғы үш жылда Өзбекстанның рейтингі 154-ші орыннан 42-ші орынға дейін көтерілді. Өткен жылы ғана елдің рейтингі 63 орынға жоғарылады.

* доцент, к.ф.н., Институт востоковедения им. Р.Б. Сулейменова, Казахстан. erkin_u.68@mail.ru

тинг Узбекистана улучшился на 63 позиции в прошлом году с 154-й до 42-ой позиции.

Благодаря осуществляемым мерам по сокращению присутствия государства в экономике, доля малого бизнеса в ВВП увеличилась с 31% в 2000 году до 56,7% в 2015 году. В 2015 году малыми и средними предприятиями было произведено более 33% промышленной и 98% сельскохозяйственной продукции в стране. 77% от общего числа занятых приходится на малые и средние предприятия.

Обеспечено динамичное развитие сферы услуг и сервиса. Объем платных услуг вырос на 10,8 %, розничного товарооборота – более чем на 15 %. Доля сферы услуг в ВВП достигла 54,5 % против 49 % в 2010 году. Импульс к развитию также получила банковская система. В 2015 году совокупные активы банковской системы увеличились на 23,3% по сравнению с 2014 годом и составили 7,8 трлн. сумов.

Осуществление активной реализации мер и инвестиционных проектов по структурным преобразованиям, модернизации, техническому и технологическому обновлению отраслей, а также формирование современной инфраструктуры позволило обеспечить в 2015 году освоение инвестиций на сумму – $15,8 миллиарда в эквиваленте, или на 9,5 % больше, чем в 2014 году. При этом более $3,3 миллиарда, или свыше 21 % всех инвестиций составили иностранные инвестиции, из которых 73 % – прямые иностранные инвестиции. Опережающее развитие получили отрасли, ориентированные на выпуск высокотехнологичной готовой продукции. Введены в эксплуатацию 158 крупных производственных объектов. Глубокие структурные изменения произошли и в аграрном секторе. Был выращен и собран богатый урожай – более 7,5 млн. тонн зерна и более 3,35 млн. тонн хлопка.

Согласно статистическим данным, реальный доход на душу населения увеличился на 9,6% с $5536 в 2014 году до $6068 в 2015 году. Следует отметить, что доля доходов от предпринимательской деятельности в 2015 году увеличилась до 52% против 47,1% в 2010.

Узбекистан планирует увеличить реальный ВВП страны минимум в два раза к 2030 году. Для достижения поставлен-

Экономикада мемлекеттің рөлін азайтуға қатысты қабылданған шараларға байланысты шағын бизнестердің ЖІӨ-дегі үлесі 2000 жылы 31%-дан 2015 жылы 56,7%-ға дейін өсті. 2015 жылы өнеркәсіптік өнімдердің 33%-дан астамы және ауыл шаруашылығы өнімдерінің 98%-дан астамы шағын және орта кәсіпорындар тарапынан өндірілді. Жалпы жұмыспен қамтудың 77%-дан астамы шағын және орта кәсіпорын-дарды құрайды.

Қызмет көрсету саласында да динами- калық дамуды көруге болады. Мысалы 2015 жылы ақылы қызметтер көлемі және бөлшек сауда айналымы тиісінше 10,8%-ға және 15%-ға өсті. Қызмет көрсету саласының ЖІӨ-дегі үлесі 2010 жылы 49% болса, 2015 жылы 54,5%-ға жетті. Банк жүйесі одан әрі күшейе түсті. 2015 жылы банк жүйесінде жиынтық активтердің үлесі 2014 жылмен салыстырғанда 23,3%-ға өсіп, 7,8 трлн. сомға жетті.

2015 жылы құрылымдық өзгерістер, жаңғырту жұмыстары, сондай-ақ қазіргі заманғы инфрақұрылымды қалыптастыру шаралары мен инвестициялық жобалардың белсенді түрде қабылдануы инвестициялардың 15,8 млрд. долларға артуын қамтамасыз етті. Бұл көрсеткіш 2014 жылмен салыстырғанда 9,5%-ға артық. Шетелдік инвестициялардың жалпы инвестициялар ішіндегі үлесі 21% (3,3 млрд. доллардан астам) болды және бұл шетелдік инвестициялардың 73%-ын тікелей шетелдік инвестициялар құрады. Инвестициялардың 67,1%-дан астамы өнеркәсіп секторын дамытуға қажетті салаларға жасалды. Нәтижесінде, жалпы құны 7,4 миллиард долларды құрайтын 158 ірі өндірістік объект пайдалануға берілді. Сонымен қатар 2015 жылы ауылшаруашылығы секторында түбегейлі құрылымдық өзгерістер жүзеге асырылды. 7,5 млн. тоннадан астам астық және 3,35 млн. тоннадан астам мақта жиналды.

Статистикалық мәліметтерге қарасақ, жан басына шаққандағы нақты табыс 9,6%-ға артты және 2014 жылы 5536 доллардан 2015 жылы 6068 долларға өсті. Кәсіпкерлік қызметтен түсетін табыс үлесінің 2010 жылы 47,1%-ды құрап, 2015 жылы %52-ға дейін өскенін атап өткен жөн.

Өзбекстан 2030 жылға қарай елдің нақты ЖІӨ-н кем дегенде екі есе артты-руды жоспарлап отыр. Осы мақсатқа жету

ной цели ежегодные темпы роста должны быть не менее 4,8%. Более того, к 2030 году страна намерена увеличить долю промышленности в ВВП до 40%, против 33,5% в 2015 году, а также снизить долю сельского хозяйства с 16,6% в 2015 году до 10,8% к 2030 году. Следует отметить, что Узбекистан собирается сфокусировать усилия на сокращении производства хлопка с 3,35 млн. тонн до 3 млн. тонн к 2020 году, что должно способствовать оптимизации ирригационной стратегии страны. Кроме того, официальные лица Узбекистана заявили о своем намерении к 2030 году вдвое сократить энергоемкость ВВП, внедряя энергосберегающие технологии по всей стране, а также увеличить производство продукции текстильной и легкой промышленности, фруктов и овощей в 5,6 и 5,7 раза соответственно.

Узбекистан обозначил намерения к 2020 году широко внедрять в экономическую сферу информационные и коммуникационные технологии (ИКТ). Следует отметить, что в 2015 году доля ИКТ составляла всего около 2% ВВП Узбекистана. Исходя из этого, руководство Узбекистана уделяет особое внимание ускорению создания системы «Электронное правительство».

Таким образом, в ближайшей перспективе наиболее важными задачами для Узбекистана являются повышение конкурентоспособности экономики и усиление поддержки экспортных предприятий. Очевидно, что Узбекистан будет использовать весь имеющийся потенциал для достижения прогнозируемых экономических показателей и обеспечения глубоких структурных преобразований и модернизации страны. ■

үшін орташа жылдық өсу қарқыны 4,8%-дан кем болмауы тиіс. Сонымен қатар, 2015 жылы 33,5% болған өнеркәсіп секторының ЖІӨ ішіндегі үлесін 2030 жылға қарай 40%-ға өсіру және ауыл шаруашылығы секторының үлесін 2015 жылғы 16,6%-дан 2030 жылға қарай 10,8%-ға дейін төмендету мақсаты көзделген. Сондай-ақ Өзбекстанның мақта өндірісін 3,35 млн. тоннадан 2020 жылға қарай 3 млн. тоннаға төмендетуге назар аударатынын атап өткен жөн. Бұл бағдарлама елдің суару стратегиясын оңтайландыруға көмектеседі. Өзбекстан билігі 2030 жылға дейін жалпы ұлттық энергия үнемдейтін технологияларды енгізу арқылы энергия қарқындылығының ЖІӨ ішіндегі үлесін 2 есе азайту, сондай-ақ тоқыма және жеңіл өнеркәсіп өнімдері мен жеміс-жидек пен көкөніс өндірісін тиісінше 5,6 және 5,7 есе арттыруды жоспарлап отырғандары туралы мәлімдеді.

Бұған қоса, Өзбекстан 2020 жылға қарай ақпараттық және коммуникациялық технологияларды (АКТ) экономика секторына кеңінен енгізуді жоспарлап отыр. 2015 жылы АКТ-ның Өзбекстан ЖІӨ-і ішіндегі үлесінің тек 2%-ын құрағанын айту қажет. Осыған байланысты өзбек үкіметі «Электронды үкімет» жүйесін құруды жеделдетуге ерекше көңіл бөлуде.

Сондықтан жақын болашақта Өзбекстан экономиканың бәсекеге қабілеттілігін күшейтіп, экспорттық кәсіпорындарға көрсетілетін қолдауды арттыратын шаралар қабылдауы тиіс. Елде терең құрылымдық өзгерістер мен жаңғыртуды қамтамасыз ету үшін жобаланатын экономикалық көрсеткіштерге жету мақсатында Өзбекстанның барлық қолда бар резервтерін пайдаланатыны анық. ■

РЕАЛИЗАЦИЯ ФИСКАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В ЭКОНОМИКЕ КЫРГЫЗСТАНА
ҚЫРҒЫЗСТАН ЭКОНОМИКАСЫНДА ҚАРЖЫ САЯСАТЫНЫҢ ЖҮЗЕГЕ АСЫРЫЛУЫ

*Хайал Айча Шимшек**

Так как Кыргызстан является страной, импортирующей нефть, низкие цены на нефть на мировом рынке оказали влияние на рост потребления и оживление в экономике страны. В результате значительного увеличения экспорта золота экономический рост также был обусловлен торговым сальдо. Несмотря на спад в экономике России, который вызвал снижение спроса на кыргызские товары, что, в свою очередь, повлекло уменьшение объемов экспорта (не считая экспорта золота) в 2015 году, темпы роста экономики увеличились до 7,3% в 2015 с 3,6% в 2014 году, главным образом, благодаря высоким показателям в производстве золота.

Недавно Кыргызстан начал проводить обширную программу государственных инвестиций (особенно в сфере инфраструктуры и энергетики), которая большей частью была профинансирована посредством внешних займов, в основном из Китая, России и Международного валютного фонда. В то время как отношение чистого внешнего долга к ВВП в 2014 году составляло 76,3% в 2014 году, то в 2015 оно выросло до 81,2%. Стоит особо подчеркнуть, что Кыргызстан столкнется с проблемой высокого чистого внешнего долга, который примерно составляет 80% поступлений на текущий счет (CARs) в 2016-2019 годах, тогда как в 2012-2015 годах это соотношение составляло 30%. Вследствие роста внешнего долга и проседания кыргызского сома, соотношение совокупного правительственного долга к ВВП достигнет 70% ВВП в 2016-2019 годах, по сравнению с 55% в 2012-2015 годах.

Кроме того, объем чистых прямых иностранных инвестиций (ПИИ) увеличился с $292,6 млн. в 2013 до $757,6 млн. в 2014 и $818 млн. в 2015 годах. В результате функционирования ряда международных проектов и обязательств России по поддержке

Әлемдік нарықта мұнай бағасының төмендеуі мұнай импорттаушы ел Қырғызстанда тұтыну қарқынын арттырып, елдің экономикалық өсуіне ықпал етті. Әсіресе алтын экспортының айтарлықтай өсуіне байланысты елдің экономикалық өсуі жеделдеді. Қырғыз тауарларына сұраныстың төмендеуіне әкеліп, соған байланысты 2015 жылы елдің алтын экспортынан тыс экспорт тауарларының азаюына себеп болған Ресейдегі экономикалық дағдарыстын әсеріне қарамастан, Қырғызстан экономикасында 2014 жылы 3,6%-ды құраған экономикалық өсу қарқыны негізінен алтын өндірісіндегі жоғары өнімділікке байланысты 2015 жылы 7,3%-ға өскен болатын.

Қырғызстан қысқа мерзім аралығында Қытай, Ресей және Халықаралық валюта қоры қаржыландыратын және көбінесе инфрақұрылым мен энергетикалық секторды негізге алған ауқымды қоғамдық инвестициялық бағдарламаны іске асыруға кірісті. Осыған байланысты, 2014 жылы 76,3%-ды құраған сыртқы борышы/ЖІӨ арақатынасы, 2015 жылы 81,2%-ға дейін көтерілді. Сонымен қатар, сыртқы борыштардың ағымдағы операциялар балансындағы табыстар ішіндегі үлесі 2012-2015 жылдар кезеңінде 30%-ды құраса, ал 2016-2019 жылдар аралығында оның шамамен 80%-ға дейін өсетінін және осы кезең аралығында Қырғызстанның жоғары деңгейде сыртқы борыш жүктемесіне тап болатынын атап өткен жөн. Сыртқы қарыздарының ұлғаюы, әрі қырғыз сомының құнын жоғалтуына байланысты 2012-2015 жылдар кезеңінде 55%-ды құраған жалпы мемлекеттік борыштың ЖІӨ-ге қатынасы, 2016-2019 жылдар кезеңінде 70%-ға дейін өседі деген болжам жасалуда. Бұған қоса тікелей шетелдік инвестициялар (ТШИ) 2013 жылы 292,6 млн. долларды құраса, 2014 және

* доцент, PhD, Университет Докуз Эйлюль, Турция и Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. hayalaycasimsek@gmail.com.

Кыргызстана во вступлении в Евразийский экономический союз (ЕАЭС) посредством учреждения Российско-кыргызского фонда в $1 млрд. доля чистых ПИИ должна также составить 5% ВВП в 2016-2019 годах.

С другой стороны, соотношение бюджетного дефицита к ВВП достигло 5,8% в 2015 году, по сравнению с 4,1% в 2014 году благодаря росту капиталовложений и текущих расходов (таких как увеличение заработной платы для государственных служащих перед парламентскими выборами и существенный рост расходов на покупку товаров и услуг). Ожидается, что бюджетный дефицит вырастет до 6% в 2016-2017 годах по причине роста расходов на инфраструктурные планы. Для того, чтобы снизить государственный долг до устойчивого уровня, правительство разрабатывает среднесрочную стратегию управления долгом, что урежет проекты по займам и будет способствовать социально-экономическому росту. По этой причине на 2018-2019 годы соотношение бюджетного дефицита к ВВП должно снизиться в среднем до 3,5%, при этом произойдет рост поступлений в бюджет, стимулируемый экономическим ростом и повышением таможенных поступлений.

Соотношение бюджетных расходов к ВВП выросло с 38,8% в 2014 году до 39,1% в 2015. Факторы, вызывающие рост общих расходов, это: (i) давление на бюджет, вызванное парламентскими выборами, (ii) отсутствие уверенности по поводу объемов таможенных поступлений в рамках ЕАЭС, в котором Кыргызстан недавно стал участником, (iii) повышение зарплат при том же уровне производства товаров и услуг, (iv) расходы на зарплату при отсутствии роста производительности также являются немаловажным фактором. К примеру, расходы на зарплату в Кыргызстане составляли более 9% ВВП в 2015 году по сравнению с другими странами региона, где те же расходы составляют примерно 6%. С целью уменьшения расходов правительство выполняет Программу увеличения оплаты труда государственных служащих на 2013-2020 годы, нацеленную на выработку более справедливой, прозрачной и предсказуемой политики оплаты труда бюджетных работников.

2015 жылдарында тиісінше 757,6 және 818 млн. долларға дейін өскен болатын. Ресейдің 1 млрд. долларлық Ресей-Қырғызстан қорын құру арқылы Қырғызстанның Еуразиялық экономикалық одаққа (ЕЭО) кіруіне қолдау көрсететіндігін мәлімдеуі және күн тәртібінде бірқатар бекітілген шетелдік келісімдердің болғанын ескере отырып, ТШИ 2016-2019 жылдар кезеңінде ЖІӨ-нің 5%-ына жетеді деп күтілуде.

2014 жылы 4,1% болған бюджет тапшылығы/ЖІӨ арақатынасы инвестициялық шығындар мен ағымдағы шығындардың артуына (парламенттік сайлауға дейін кейбір мемлекеттік қызметтердегі еңбекақының көтерілуі және кейбір тауарлар мен қызметтерді сатып алу қарқынының айтарлықтай ұлғаюына) байланысты 2015 жылы 5,8%-ға дейін өсті. Жоғары инфрақұрылым шығындары жоспарына тікелей байланысты 2016-2017 жылдар кезеңінде бюджет тапшылығы 6%-ға дейін өседі деп күтілуде. Сонымен қатар, мемлекеттік борышты тұрақты деңгейге дейін азайту үшін үкімет экономикалық өсуді жеделдетуге және әлеуметтік дамуды жақсартуға көмектесу мақсатында кейбір қарыз жобаларын шектейтін орта мерзімді қарызды басқару стратегиясы бойынша жұмыс істеп жатыр. Сондықтан, 2018-2019 жылдар кезеңінде артқан экономикалық өсу және жоғары кедендік табыстарға байланысты мемлекеттік кірістерді арттыру арқылы бюджет тапшылығы/ЖІӨ арақатынасы орташа есеппен 3,5%-ға төмендейді деп күтілуде.

2014 жылы 38,8% болған мемлекеттік шығындар/ЖІӨ арақатынасы 2015 жылы 39,1 %-ға дейін өсті. Мемлекеттік шығындардың артуына алып келген факторларды төмендегідей атап өтуге болады: (i) парламенттік сайлауға байланысты мемлекеттік бюджеттің шығынданулы; (ii) Қырғызстанның жаңа келісім бойынша қабылдаған бірыңғай ЕЭО кедендік кірістерінен табатын пайдаға қатысты белгісіздік; (iii) жалақының өсуі және тауарлар мен қызметтердің артуы; (iv) өнімділік ұлғаймай жалақының артуы. Мысалы, 2015 жылы жалақы қорының ЖІӨ ішіндегі үлесі басқа аймақ елдерінде шамамен 6% болса, Қырғызстанда 9%-дан астам болды. Үкімет бұл соманы азайту мақсатында 2013-2020

Что касается бюджетных поступлений, то их соотношение к ВВП слегка выросло с 33% в 2014 году до 34% в 2015. За последние 10 лет соотношение таможенных поступлений к ВВП выросло с 12% до 21% в 2015 году. Следующие факторы повлияли на ситуацию с поступлениями: (i) хорошие показатели по сбору налогов на товары и услуги. Например, показатели по налогу на добавленную стоимость (НДС) составили 1% ВВП, при этом ставка НДС в Кыргызстане составляет 12%, что ниже по сравнению со средней ставкой по региону (18%); (ii) произошло увеличение акцизной ставки на табачную и алкогольную продукцию; (iii) налоговые поступления выросли с 31% в 2014 году до 32% в 2015; (iv) благодаря грантовой поддержке, доля грантов в бюджете выросла с 2,4% в 2014 году до 2,5% в 2015; (v) вступление в ЕАЭС должно увеличить объем налоговых поступлений примерно на 1,5% ВВП. Однако сборы НДС могут снизиться вследствие изменений порядка сборов НДС, так как данная функция перешла от таможни к государственным налоговым службам, где налог взимается на основании декларации, после ввоза товара на территорию страны; (vi) показатели по индивидуальному и корпоративному подоходному налогу являются низкими по причине низкой налоговой базы, что ведет к отсутствию объективности в налоговой системе, особенно в части налоговых скидок, предоставляемых сфере сельского хозяйства и перерабатывающему сектору (3,5% ВВП), которые скорее дестабилизируют систему налогообложения, а не улучшают показатели по поступлениям.

Таким образом, благодаря разумной политике, направленной на снижение бюджетных расходов и рост поступлений, бюджетный баланс в Кыргызстане в среднесрочной перспективе должен слегка стабилизироваться. Несмотря на то, что медленный рост внутренней и региональной экономики может задержать данный процесс, соблюдение разумных фискальных мер может стабилизировать как фискальный баланс, так и реальный сектор экономики. В данной ситуации фискальную политику необходимо тщательно пересмотреть. В части расходов правительству следует урегулировать расходы путем ра-

жылдар кезеңіне арналған Мемлекеттік қызмет төлемдерін жетілдіру бағдарламасын жүзеге асыруға кірісті. Бұл бағдарламаның басты мақсаты мемлекеттік жалақылар мен жалақы қорының әділеттілігін, ашықтығын және болжамдылығын жақсарту болып табылады.

Мемлекеттік кірістер тұрғысынан, мемлекеттік кірістер/ЖІӨ арақатынасы 2014 жылы 33%-ды құраса, 2015 жылы біраз артып, 34%-ға дейін өскен болатын. Соңғы 10 жылдықта салық түсімдері/ЖІӨ арақатынасы 12%-дан 2015 жылы 21%-ға дейін өсті. Мемлекеттік кірістердің өнімділігіне әсер ететін факторларды төмендегідей атап өтуге болады: (i) тауарлар мен қызметтер бойынша салық жинауда жақсы көрсеткіш болды. Мысалы, жиналған қосылған құн салығының (ҚҚС) ЖІӨ ішіндегі үлесі 1%-ды құрады. Сонымен қатар, Қырғызстанда ҚҚС мөлшерлемесі 12%-ды құрайды және бұл көрсеткіш аймақтағы басқа елдермен салыстырғанда орташа мөлшерлеме көрсеткішінен (18%) төмен болып табылады; (ii) темекі және алкоголь өнімдеріне акциздердің жоғарылауы; (iii) 2014 жылы 31%-ды құраған салықтық түсімдері 2015 жылы 32%-ға дейін өсті және (iv) субсидияларға қолдау көрсетуге байланысты субсидиялардың республикалық бюджет ішіндегі үлесі 2014 жылы 2,4%-дан 2015 жылы 2,5%-ға дейін өсті; (v) елдің ЕЭО-ға кіруі кедендік кірістер/ЖІӨ арақатынасын шамамен 1,5%-ға арттырады деп күтілуде. Алайда ҚҚС жинау рәсімі шекарада ҚҚС төленген кедендік басқармалардың орнына тауардың ел аумағына кіруінен кейін декларациялау негізінде төленетін мемлекеттік салық басқармаларында жүзеге асырылуына орай, жиналған ҚҚС сомасы азаюы мүмкін; (vi) салық базасының тар болуына байланысты кірістер мен корпоративтік табыс салықтарының көрсеткіші төмендейді және бұл жағдай салық жүйесінде әділетсіздік тудыруда. Әсіресе ауыл шаруашылығы мен қайта өңдеу секторларында қолданылатын және ЖІӨ-нің шамамен 3,5% құрайтын салық салудан босатулар, мемлекеттік кірістердің көрсеткіштерін жақсартудың орнына салық жүйесінің тұрақтылығына нұқсан келтіріп жатқандығын байқауға болады.

ционализации расходов на товары и услуги при соблюдении контроля над своей долей таможенных поступлений в рамках ЕАЭС. Что касается бюджетных поступлений, их следует повысить за счет увеличения налоговой базы и улучшения показателей по индивидуальным и корпоративным подоходным налогам. Правительству также необходимо стабилизировать государственный долг. В отношении среднесрочной стратегии управления долгом необходимо, во-первых, просчитать значимость инфраструктурного проекта, во-вторых, решить, на внутреннем или внешнем финансовом рынке брать займы и, в-третьих, выработать разумную процентную ставку. Кроме того, по государственным инвестициям правительство должно расставить приоритеты, при этом предпочтение следует отдать проектам, стимулирующим рост. ■

рықтан қарыз алу туралы шешім қабылдау қажет және үшіншіден, қолжетімді пайыздық мөлшерлеме бойынша шешім қабылдауы аса маңызды. Сондай-ақ, іске асырылатын мемлекеттік инвестициялық жобалар бойынша шешімдер қабылдаған кезде басымдықтар анықталып, бұл тұрғыда өсуді ынталандыратын жобаларға басымдық берілуі тиіс. ■

Қорыта айтқанда, Қырғызстан экономикасында мемлекеттік шығындарды азайту және мемлекеттік табыстарды арттыру мақсатында қабылданатын ықпалды шаралар арқылы фискалдық баланс орта мерзімді келешекте жақсарады деп күтілуде. Мемлекет ішіндегі және аймақ елдеріндегі баяу экономикалық өсу бұл үдерісті шектесе де, фискалдық саясаттың іске асырылуы фискалдық балансты да, нақты экономиканы да тұрақтандыруға көмектеседі. Осыған байланысты, фискалдық саясаттарды мұқият түрде қайта қарастыру қажет. Мемлекеттік шығыстар тұрғысынан үкімет тауарлар мен қызметтерге жұмсалатын шығындарды ұтымды ету арқылы, мемлекеттік шығындарды ұйымдастырып, елдің ЕЭО кедендік түсімдері ішіндегі үлесін мұқият бақылау қа жет. Мемлекеттік кірістер тұрғысынан, үкімет салық базасын кеңейтіп, корпоративтік және жеке табыс салығының көрсеткіштерін жақсарту арқылы мемлекеттік табысты ұлғайтуы керек. Сондай-ақ, үкімет мемлекеттік қарыз саясатында тұрақтандыру іс-шараларын қабылдауы тиіс. Бұл ретте орта мерзімді қарызды басқару стратегиясын ескеретін болсақ, үкімет ең алдымен, ұсынылған инфрақұрылымдық жобаны мұқият бағалауы қажет, екіншіден, ішкі немесе сыртқы на-

БАНКОВСКИЙ СЕКТОР АЗЕРБАЙДЖАНА ПОСЛЕ ПЕРЕХОДА К РЕЖИМУ СВОБОДНОГО ПЛАВАНИЯ КУРСА ВАЛЮТЫ
ӨЗГЕРМЕЛІ АЙЫРБАС БАҒАМЫ РЕЖИМІНЕ КӨШКЕННЕН КЕЙІНГІ ӘЗІРБАЙЖАННЫҢ БАНК СЕКТОРЫ

Сархан Пириев и Сыдыка Башчы**

В 2014 году Центральный банк Азербайджана заявил, что банковский сектор Азербайджана начал развиваться как следствие положительной динамики макроэкономических показателей и регулирующих норм, которые характеризуются повышением роли банков в экономике. Согласно Исследованию об оценке финансового сектора (2012), подготовленному Азиатским банком развития, банковский сектор Азербайджана состоит из 44 банков, 5 из которых находятся в иностранном владении, а 18 учреждены с участием иностранных акционеров в основном из России, Турции и стран Ближнего Востока.

В 2014 году курс маната был под контролем Центрального банка, и для Центрального банка было крайне важно поддерживать стабильный курс национальной валюты в условиях продолжающегося падения цен на нефть, что явилось основной причиной снижения резервов Центрального банка. Резервы в иностранной валюте начали постепенно уменьшаться в июле 2014 года. В это время они составляли свыше 15 млрд. долларов. После декабря 2014 года они начали резкое снижение из-за увеличения спроса на доллар на рынке. До февраля 2015 года произошло 30%ное снижение. В конце 2015 года запасы составляли лишь 5 млрд. долларов, что означало 65%ное падение с июля 2014 года.

Данное падение было одной из причин ослабления фискального баланса. Поэтому 21 февраля 2015 года Центральный банк Азербайджана принял решение установить обменный курс к доллару на уровне 1,05 против прежних 0,78. Это соответствовало 34%ной девальвации. Однако после данной девальвации банковский сектор столкнулся с серьезными проблемами. Банки не могли

2014 жылы Әзірбайжан Орталық банкі экономикада банктердің рөлінің артуымен макро көрсеткіштер мен ережелердің тұрақты оң динамикалары нәтижесінде Әзірбайжан банк секторының дами бастағандығын мәлімдеген болатын. «Азия даму банкі» дайындаған «Қаржы секторын бағалау есебіне» (2012) сәйкес Әзірбайжанның банк секторында 44 банк бар. Бұл банктердің 5-еуі шетелдіктерге тиесілі, ал қалған 18-і негізінен Ресей, Түркия және Таяу Шығыс елдеріндегі кейбір шетелдік акционерлермен бірлесіп құрылған.

2014 жылы Әзірбайжан манаты Ұлттық банк тарапынан бақыланған болатын. Сол кезеңде мұнай бағалары үздіксіз төмендегендіктен валютаны тұрақты деңгейде ұстау Ұлттық банк үшін өте маңызды еді. Бұл жағдай Ұлттық банктегі қорлардың төмендеуіне жол ашқан болатын. Валюта қорлары 2014 жылдың шілде айынан бастап біртіндеп төмендеді. Сол мерзімде қорлардың жалпы көлемі 15 млрд. доллардан астам болатын. 2014 жылдың желтоқсанынан кейін нарықта долларға деген сұраныстың өсуіне байланысты қор көлемі күрт төмендеді. 2015 жылдың ақпан айына дейін шамамен 30%-ға дейін төмендеді. 2015 жылдың соңында қорлардың көлемі 5 млрд. долларды ғана құрады. Бұл 2014 жылдың шілде айынан бастап қор көлемінің шамамен 65%-ға төмендегенін білдіреді.

Бұл төмендеу қаржы балансының бұзы-лу салдарынан туындаған. Осыған орай, 2015 жылдың 21 ақпанында Әзірбайжан Ұлттық банкі бұрын 0,78 болған долларға қатысты айырбастау бағамын 1,05 ретінде орнатуға қатысты шешім қабылдады. Бұл жағдай 34%-ға дейінгі девальвация дегенді білдіреді. Алайда девальвациядан кейін

* PhD, Йылдырым Бейзат Университет, Турция. sarkhan.piriyev@hotmail.com
* доцент, PhD, Йылдырым Бейзат Университет, Турция. sbasci@ybu.edu.tr

вернуть долларовые кредиты, вкладчики стали снимать свои сбережения и переводить их в доллары. В конце 2014 года кредиты в иностранной валюте составляли 27% всего объема кредитования. Согласно рейтинговому агентству Fitch, они составили 33% после девальвации.

Как известно, 16 декабря 2015 года ФРС подняла процентную ставку на 25 базисных пунктов. Это было первое повышение с 2006 года. Вслед за этим, 21 декабря 2015 года Центральный банк Азербайджана перешел к свободно плавающему курсу валюты, в результате чего манат потерял половину своей стоимости по отношению к доллару (1 доллар=1,55 манат). Центральный банк объяснил переход к свободному плаванию «усиливающимися внешнеэкономическими шоками». На самом деле, данная девальвация, вызванная переходом к режиму свободного плавания, может считаться второй серьезной девальвацией в течение одного года. Падение курса национальной валюты помогло правительству, которое составило бюджет на 2016 год исходя из цены на нефть в $50, сбалансировать бюджет. Однако данное решение негативно повлияло на банковский сектор, население и вкладчиков, зарплаты, пенсии и сбережения которых были в манатах.

Согласно докладу рейтингового агентства Fitch, в конце июня 2014 года 70% банковских депозитов Азербайджана были деноминированы в иностранной валюте, тогда как на 31 декабря 2015 года, согласно Центральному банку, эта цифра составляла 80%. В целом, после девальвации объем вкладов во всех банках упал на 320 млн. манатов. Дмитрий Васильев, директор по финансовым институтам агентства Fitch, заявил, что банковский сектор Азербайджана столкнулся с двумя рисками. Во-первых, активы в манатах вырастут в цене, соответственно, упадет уровень достаточности капитала всех банков, отражающий соотношение капитала банка к рискам. Во-вторых, некоторые банки с открытой валютной позицией претерпят серьезные единовременные потери вследствие девальвации маната, что также повлияет на уровень достаточности капитала. Агентство Fitch также отметило, что процесс долларизации вкладов в стране продолжится.

банк секторы көптеген қиыншылықтарға кездесті. Банктер доллармен берілген несиелерін қайтып ала алмады, ал салымшылар болса жинақ шоттарынан өз қаражаттарын қайтып алып, оларды долларға ауыстыра бастаған. 2014 жылдың соңында шетел валютасындағы несиелердің жалпы не-сиелер ішіндегі үлесі 27%-ды құрады. Fitch рейтинг агенттігі мәліметтері бойынша, девальвациядан кейін бұл көрсет-кіш шамамен 33% болды.

2015 жылдың 16 желтоқсанында АҚШ Федералдық резерв жүйесі пайыздық мөлшерлемелерді 25 базистік тармаққа өсіргендігі мәлім. Бұл 2006 жылдан бері алғашқы өсу болды. Осы шешімнен кейін 2015 жылдың 21 желтоқсанында Әзірбайжан Ұлттық банкі өзгермелі айырбас бағамы режиміне ауысты және осыған байланысты манаттың долларға қатысты құны жартысына дейін азайды (1 доллар = 1,55 манат). Әзірбайжан Ұлттық банкінің лауазымды тұлғалары өзгермелі айырбас бағамы режиміне көшу себебін «сыртқы экономикалық сілкіністердің қарқындауымен» түсіндірді. Шын мәнінде, өзгермелі айырбас бағамы режиміне көшу нәтижесінде пайда болған бұл девальвацияны, аталмыш жылдың ішінде болған екінші ірі девальвация деп қарастыруға болады. Валютаның төмендеуі 2016 жылғы бюджетін мұнай бағасының 50 долларға жетуіне байланысты реттеген үкіметке қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етуге көмектесті. Алайда бұл шешім банк секторына, сондай-ақ жалақылары, зейнетақылары және депозиттері манатпен бекітілген Әзірбайжан азаматтарына кері әсерін тигізді.

Fitch рейтинг агенттігінің 2014 жылғы есебіне сәйкес, 2014 жылғы маусымның аяғында Әзірбайжан банк депозиттерінің 70%-ы шетелдік валюталарында болған. 2015 жылдың 31 желтоқсанында болса, Ұлттық банктің мәліметі бойынша, депозиттердің 85% шетел валютасында көрсетілген. Жалпы девальвациядан кейін бүкіл банктердегі депозит-тер үлесі 320 млн. манатқа азайған. Fitch рейтинг агенттігі қаржы институттарының директоры Дмитрий Васильев, Әзірбайжан банк секторының екі тәуекелге тап болғанын мәлімдеді. Біріншіден, манатпен бекітілген активтердің бағасы өседі және тиісінше банк

Данные события повлекли потерю доверия к Центральному банку. Обменные пункты в Баку были закрыты на несколько дней. Большинство банков вообще не меняло доллары на манаты. Более того, по распоряжению Центрального банка от 6 января 2016 года, обменные пункты, расположенные в зданиях, торговых точках, развлекательных центрах, ярмарках, гостиницах, железнодорожных вокзалах, портах и почтовых отделениях, закрылись до марта 2016 года. Центральный банк также сузил валютный коридор в пределах 4%, купив -4% официального курса и продав +4% официального курса с инструкциями, разосланными банкам. Благодаря этим изменениям, в стране появился черный рынок валюты.

Критики утверждают, что переход к режиму свободного плавания валютного курса случился бы в любом случае, так как экономика Азербайджана зависит от нефти. Однако критике подвергается выбор времени принятия мер. Данный переход нужно было осуществить задолго до падения резервов до $14 млрд. До 21 декабря лишь четыре банка не выполняли требований по достаточности капитала, но сегодня с этой проблемой столкнулись многие банки. Три банка были упразднены, и ситуация по еще четырем остается неясной. Экономисты считают, что число таких банков в скором времени увеличится до 23-24. Консолидация является наиболее эффективным способом выполнения требований по капиталу. По этой причине большинство банков рассматривают варианты консолидации. В данной ситуации Центральный банк предлагает банкам такие варианты развития, как капитализация, консолидация долгов либо прекращение деятельности.

Текущая ситуация в банковском секторе еще раз ясно показывает, что зависимость от цен на нефть не гарантирует стабильное развитие страны, особенно банковского сектора экономики. Зависимость от нефти должна быть сведена к минимуму. Иностранные инвестиции следует привлекать в ненефтяной сектор, и следует улучшить бизнес климат для таких инвестиций. Следует ослабить торговые барьеры и более эффективно исполнять антикоррупционные программы. Кроме того, следует рас-

капиталының оның тәуекелдеріне қатынасымен көрсетілген капиталдың жеткіліктілік коэффициенті барлық банктер үшін төмендейді. Екіншіден, ашық валюта позициясы бар кейбір банктер манаттың девальвациясына байланысты қайталанбайтын ірі шығындарды қабылдауға мәжбүр болады. Бұл жағдай капиталдың жеткіліктілік коэффициентіне әсер етеді. Fitch лауазымды тұлғалары елде депозиттердің долларлануы жалғасатын болады деп атап өтті.

Бұл оқиғалар Ұлттық банкке деген сенімнің жоғалуына себеп болды. Бакуде айырбастау пункттері бірнеше күн бойы жабық болды және банктердің көпшілігі долларды манатқа айырбастай алмады. Сонымен қатар, 2016 жылдың 6 қаңтарында Ұлттық банк ғимараттар, сауда алаңдары, ойын сауық орталықтары, жәрмеңкелер, қонақ үйлер, теміржол станциялары, порттар және почта бө-лімшелері сияқты жерлерде орналасқан валюта айырбастау пункттері 2016 жылдың наурыз айына дейін жабық болады деп жариялады. Бұған қоса Ұлттық банк банктерге жіберген нұсқаулықпен ресми мөлшерлеменің -4%-ын сатып алу арқылы және ресми мөлшерлеменің +4%-ын сату арқылы валюталық айырбас бағамы дәлізін ресми мөлшерлеменің 4%-ы шегінде шектеді. Бұл өзгерістердің салдарынан елде қара нарық пайда болды.

Сыншылардың айтуы бойынша Әзірбайжанның экономикасы мұнайға тәуелді болғандықтан, өзгермелі айырбас бағамы режиміне ерте ме, кеш пе көшуі керек еді. Дегенмен, мұндағы негізгі сын сәйкес мерзімді таңдауға қатысты болып отыр. Бұл қадам қорлардың 14 млрд. долларға төмендеуінен әлдеқайда бұрын қабылдануы тиіс еді. 21 желтоқсан айындағы шешімнен бұрын тек төрт банк қана капитал талаптарына сай келуге қатысты қиындықтарды басынан кешірді, алайда бүгін көптеген банктер осы мәселеден зардап шегуде. Расында да, үш банк жабылды және төрт банктің жағдайы белгісіз болып тұр. Экономистер бұл банктердің саны жақын арада 23-24-ке дейін өседі деп болжауда. Шоғырландыру капитал талабын қанағаттандырудың ең тиімді жолы болып табылады. Сол себепті, банктердің көпшілігі шоғырландыру мүмкіндігін талқылауда.

ширить рынок капитала и финансовый рынок. По результатам опроса на предмет легкости ведения бизнеса Всемирного банка, Азербайджан занимает 80е место. При выполнении предложенных мер, а также мер, направленных на улучшение финансового рынка и бизнес среды, Азербайджан может не только стабилизировать свой финансовый рынок и привлечь инвесторов на внутренний рынок, но и повысить свои международные рейтинги. ■

стар және қаржы нарықтары мен бизнес ортаны жақсарту мақсатында қабылданатын басқа да шаралар арқылы, Әзірбайжан экономикасы тек қаржы нарықтарын тұрақтандырып, ішкі нарықтарға одан да көп инвесторларды тартып қана қоймай, халықаралық нарықтарда өз рейтингін арттыра алатын болады. ■

Шын мәнінде, Әзірбайжан Ұлттық банкі банктерге капиталдандыру мен шоғырландыру немесе бизнестен шығу сияқты дамыту нұсқаларын ұсынуда.

Банк секторының ағымдағы жағдайы мұнай бағаларына тәуелділіктің елдің, әсіресе банк секторының болашақта тұрақты дамуына тосқауыл болуын тағы да бір рет айқын көрсетуде. Сондықтан, мұнайға деген тәуелділік ең төменгі деңгейге дейін азайтылуы тиіс. Шетел инвестицияларын мұнайдан басқа секторларға тартып, бұл инвестициялар үшін бизнес ортаны жетілдіру қажет. Сауда кедергілерін азайту керек. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы бағдарламалар неғұрлым тиімді қолданылуы тиіс. Сонымен қатар, капитал және қаржы нарықтарын кеңейту қажет. Әзірбайжан «Дүниежүзілік банктің» бизнесті жүргізу оңайлығы рейтингінде 80-ші орында тұр. Жоғарыда келтірілген ұсыны-

ТЕКУЩАЯ СИТУАЦИЯ НА РЫНКЕ ДЕПОЗИТОВ В КАЗАХСТАНЕ
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ДЕПОЗИТТІК НАРЫҚТЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Данияр Нурбаев *

Теоретически, вклады являются наилучшим источником финансирования для банков в плане доступности и цены. Вследствие значительных изменений на финансовых рынках в 1990х и 2000х годах доля вкладов в финансовом обеспечении банков слегка снизилась. Однако после финансового кризиса 2008 года данный вид финансирования в банковских обязательствах вернул свои прежние позиции по всему миру. Банковский сектор Казахстана столкнулся со схожей ситуацией. К примеру, в 2005-2007 годах доля депозитов в банковских пассивах составляла в среднем 61%, тогда как в 2013-2015 годах она выросла до 73,6%. Эти данные показывают, что депозиты являются главным источником финансирования в банковском секторе, и в последние годы показатели только растут. Однако высокая степень зависимости лишь от одного источника финансового обеспечения может повысить риски потери ликвидности для банков. Данные риски, практически случившиеся в 2014-2015 годах, вызвали проблему нехватки ликвидности в банковской системе.

Во второй половине 2014 года цены на нефть стали падать и упали до $50 за баррель в начале 2015 года, тогда как в середине 2014 они составляли $110 за баррель. Данный фактор сказался на платежном балансе страны, что также негативно повлияло на курс национальной валюты. Однако в это время Национальный банк Республики Казахстан (НБРК) проводил политику валютной привязки, что не позволяло валюте ослабнуть. Несмотря на спад цен на нефть, НБРК поддерживал стабильный курс валюты и настойчиво продолжал эту денежную политику, чтобы не допустить спекуляций от обесценивания валюты путем конвертации инвестиций (депозитов, ценных бумаг и наличности) в национальной валюте в инвестиции в иностранной валюте. Несмо-

Теориялық тұрғыдан алып қарағанда депозиттер қолжетімділігі мен құны жағынан банктер үшін ең жақсы қаржыландыру көзі екені мәлім. 1990-2000 жылдары қаржы нарықтарында болған елеулі өзгерістерге байланысты банк қаржыландыруындағы депозиттердің үлесі шамалы төмендеді. Алайда, 2008 жылғы жаһандық дағдарыстан кейін қаржыландырудың бұл түрі бүкіл дүниежүзінде банк міндеттемелері құрылымында қайтадан өз орнына ие болды. Қазақстанның банк секторы дәл осындай жағдайға тап болды. Мысалы, 2005-2007 жылдар аралығында депозиттердің банк міндеттемелері құрылымындағы үлесі орта есеппен 61%-ды құраған болса, 2013-2015 жылдары аралығында бұл арақатынас 73,6%-ды құрады. Бұл деректер депозиттердің соңғы жылдары көп маңызға ие болып, банк секторының негізгі қаржыландыру көзі болып табылатынын көрсетеді. Алайда, бір ғана қаржыландыру көзіне жоғары тәуелділік банктердің өтімділік тәуекел-дерін арттыруы мүмкін. Іс жүзінде 2014-2015 жылдары орын алған бұл тәуекелдер банк жүйесінің өтімділік тапшылығынан зардап шегуіне әкеліп соқты.

2014 жылдың екінші жартысында мұнай бағасы төмендей бастады, жыл ортасында мұнай бағасы барреліне 110 доллар болса, 2015 жылдың басында бір барреліне 50 долларға дейін төмендеді. Бұл фактор елдің ағымдағы операциялар шотының балансына ықпал етумен қатар, ұлттық валютаға да теріс әсер етті. Алайда, сол кезеңде Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі (ҚРҰБ) тиянақталған айырбас бағамы режимін ұстанып, ұлттық валютаның құнсыздануына жол бермеді. Мұнай бағасының төмендеуіне қарамастан, ҚРҰБ айырбас бағамының тұрақтылығын сақтап, осы ақшанесие саясатын жүзеге асыруды жалғастыруды көздеді. Осылайша ҚРҰБ халықтың ұлттық валютадағы салымда-

* магистр, Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. d.a.nurbayev@gmail.com

тря на решимость НБРК, спекулятивные настроения только росли, и большинство сбережений населения были переведены в иностранную валюту.

В начале 2014 года депозиты в иностранной валюте составляли 37,4% (3,77 трлн. тенге из 10,09 трлн. тенге) в общем объеме банковских вкладов, тогда как в конце 2015 года доля данных депозитов достигла 68,99% (10,45 из 16,48 трлн. тенге). Эти данные свидетельствуют о высокой степени долларизации вкладов, и причиной такой долларизации были не только низкие цены на нефть, но и нежелание НБРК увеличить порог процентной ставки по индивидуальным вкладам. В конце 2015 года индивидуальные вклады составляли 42,6% всех банковских вкладов.

НБРК контролирует процентные ставки по индивидуальным вкладам посредством Казахстанского фонда гарантирования депозитов (КФГД), который является его дочерней организацией. Фонд гарантирует индивидуальные вклады, не превышающие объема 10 млн. тенге. Однако, чтобы стать членом данного фонда, банк должен отвечать определенным требованиям, одним из которых является запрет приема вкладов с процентной ставкой выше предложенной фондом. В 2015 и частично в 2014 годах КФГД не увеличил предложенную ставку, которая составляла 10,5% (годовая эффективная ставка). Однако в этот период другие инвестиционные финансовые инструменты существенно подняли ставки (РЕПО, расчетный валютный форвард, валютные свопы). К примеру, недельное соотношение KZT/USD NDF (расчетный валютный форвард) было выше 30% в течение второй половины 2014 и 2015 годах. Ставка NDF показывает, почему население предпочитает переводить свои сбережения в иностранную валюту, вместо того, чтобы держать их в национальной валюте при ставке 10,5%, так как даже без процентной выручки инвестиции в иностранной валюте имеют более высокое значение при девальвации тенге. Поэтому большая часть населения перевело свои сбережения в иностранную валюту. Например, на конец 2015 года 78,9% (44,0% в начале 2014) вкладов населения были в иностранной валюте, тогда как валютные депозиты компаний небанковского

рын (депозиттер, бағалы қағаздар және қолма-қол ақша) шетел валютасындағы салымдарға ауыстыру арқылы валюта девальвациясынан пайда табу үшін алыпсатарлық көңілкүйді болдырмауға тырысты. ҚРҰБ бұлжымастығына қарамастан, жұрттшылықтың алыпсатарлық көңілкүйі артып, халықтың жинақтары шетел валютасындағы салымдарға ауыстырылды.

2014 жылдың басында шетел валютасы- ндағы депозиттердің жалпы банк секторының депозиттеріндегі үлесі 37,4%-ды (10,09 триллион теңгеден 3,77 триллион теңге) құраса, 2015 жылдың соңында осы депозиттердің жалпы банк секторындағы үлесі 68,99%-ға жетті, (16,48 триллион теңгеден 10,45 трил-лион теңге). Бұл деректер депозиттердің жоғары долларлануын көрсетеді. Бұл долларланудың себебі тек төмен мұнай бағасы ғана емес, сондай-ақ ҚРҰБ-ның жеке салымдар бойынша пайыздық мөлшерлемелер шегін арттырғысы келмеуі еді. Расында да 2015 жылдың соңында жалпы банк секторының депозиттерінде жеке салымдардың үлесі 42,6% болды.

ҚРҰБ өзінің еншілес компаниясы болып табылатын Қазақстанның депозиттерге кепілдік беру қоры (ҚДКҚ) арқылы жеке салымдар бойынша пайыздық мөлшерлемелерді бақылайды. ҚДКҚ 10 миллион теңгеден аспайтын барлық жеке депозиттерге кепілдік береді. Алайда, бұл қордың мүшесі болу үшін банктер белгілі бір талаптарды жүзеге асыру қажет және олардың бірі – қор ұсынған мөлшерлемеден жоғары пайыздық мөлшерлемесі бар депозиттерді қабылдамау. 2015 жылы және ішінара 2014 жылы ҚДКҚ 10,5%-ды құраған ұсынылған мөлшерлемесін (жылдық тиімді сыйақы мөлшерлемесі) ұлғайтқан жоқ. Алайда, сол кезеңде басқа да инвестициялық құралдар (РЕПО, жеткізусіз валюталық форвард, валюталық своптар) пайыздық мөлшерлемелерін айтарлықтай өсірді. Мысалы, 1 апталық Теңге/АҚШ доллары NDF (жеткізусіз валюталық форвард) мөлшерлемесі 2014 жылдың екінші жартысында және 2015 жылы 30%-ды құрады. Бұл халықтың теңге девальвациясы 30%-дан жоғары болады деп күткендігін білдіреді. NDF бағамы азаматтардың жинақтарын 10,5% сыйақы мөлшерлемесі бар ұлттық валютадағы депозитте сақтаудың орнына шетел валютасына неліктен ауыстыруды жөн көрген-

сектора составляли 60,7% (33,2% в начале 2014 года) всех банковских вкладов.

Как показано выше, доля валютных депозитов компаний небанковского сектора была ниже доли вкладов населения в иностранной валюте, и причиной этому служило то, что банки могли менять свои процентные ставки по вкладам юридических лиц. К примеру, с января 2014 до декабря 2015 года ставка по тенговым депозитам компаний выросла с 4,8% до 19,9%, тогда как ставка по тенговым депозитам населения выросла в тот же период с 6,4% до 8,0%. По причине высокого спроса на индивидуальные вклады в иностранной валюте их средняя процентная ставка снизилась с 4,2% в начале 2014 года до 2,9% в конце 2015, тогда как средняя ставка по валютным депозитам компаний небанковского сектора снизилась с 2,6% до 2,1% за тот же период.

В январе 2016 года КФГВ увеличил ставку с 10,5% до 15%, что снизило спекулятивные настроения и способствовало уменьшению доли вкладов в иностранной валюте. На март 2016 года доля вкладов в иностранной валюте составляла 63,4% от всех банковских вкладов, при этом доля вкладов населения в иностранной валюте снизилась с 78,9% до 74,9%. Средняя ставка по тенговым депозитам населения начиная с января выросла с 8% до 11,8%.

Крепнущий тенге и поддерживающие меры КФГВ могут оказать положительное влияние на дедолларизацию вкладов. Дедолларизация увеличит объем ликвидности в банках, которые будут кредитовать экономику, что является важным шагом на пути преодоления экономического кризиса. ■

шерлеме 2016 жылдың қаңтар айынан бері 8,0%-дан 11,8 %-ға дейін өсті.

Теңгенің нығаюы және ҚДКҚ-ның жеңілдету шаралары депозиттердің долларсыздануына оң әсер етуі мүмкін. Долларсыздандыру банктердің өтімділік мүмкіндіктерін жетілдіру арқылы банктердің нарықтарға несие беру көлемін ұлғайта алады. Ал бұл жағдай өз кезегінде экономикалық дағдарысты еңсеру үшін маңызды қадам болып табылады. ■

дерін түсіндіреді. Өйткені, тіпті пайыздар қайтарылмаған жағдайда да шетел валютасындағы салымдар теңге девальвациясына байланысты пайда табады. Сондықтан, жеке тұлғалардың көбісі ұлттық валютадағы депозиттерін шетел валютасындағы депозиттерге ауыстырды. Мысалы, 2015 жылдың аяғында жеке тұлғалар депозиттерінің 78,9%-ы (2014 жылдың басында 44,0%) шетел валютасында болса, банктік емес секторлардағы заңды тұлғалардың шетел валютасындағы депозиттерінің банк секторының жиынтық депозиттеріндегі үлесі 60,7% (2014 жылдың басында 33,2%) болды.

Жоғарыда көрсетілгендей, банктік емес заңды тұлғалардың шетел валютасындағы депозиттерінің банк секторының жиынтық депозиттеріндегі үлесі жеке тұлғалардың шетел валютасындағы депозиттерінің үлесінен төмен болды. Мұның себебі – банктердің банктік емес заңды тұлғалардың депозиттері бойынша пайыздық мөлшерлемелерді өзгерту мүмкіндігіне ие болуы. Мысалы, 2014 жыл қаңтар мен 2015 жыл желтоқсан аралығында банктік емес секторлардағы заңды тұлғалардың теңгелік депозиттері бойынша орташа пайыздық мөлшерлеме 4,8%-дан 19,9%-ға өссе, сол мерзімде жеке тұлғалардың теңгелік депозиттері бойынша пайыздық мөлшерлеме 6,4%-дан 8,0%-ға дейін өсті. Шетел валютасындағы жеке депозиттерге сұраныстың артуына байланысты бұл депозиттер бойынша орташа пайыздық мөлшерлеме 2014 жылдың басында 4,2%-дан 2015 жылдың соңында 2,9%-ға дейін төмендеді, сол кезеңде банктік емес секторлардағы заңды тұлғалардың шетел валютасындағы депозиттері бойынша пайыздық мөлшерлеме 2,6%-дан 2,1%-ға дейін төмендеді.

2016 жылдың қаңтар айында ҚДКҚ ұсынылған пайыздық мөлшерлемені 10,5%-дан 15%-ға дейін өсірді. Бұл сонымен бірге банктерге шетел валютасындағы депозиттердің үлесін төмендетуге көмектесетін алыпсатарлық көңілкүйді азайтты. Ал 2016 жылдың наурыз айында шетел валютасындағы депозиттердің жалпы банк секторының депозиттеріндегі үлесі 63,4%-ды құраса, шетел валютасындағы жеке депозиттердің үлесі 78,9%-дан 74,9%-ға дейін төмендеді. Жеке тұлғалардың теңгелік депозиттері бойынша орташа пайыздық мөл-

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ В 2016 ГОДУ
2016 ЖЫЛЫНДА БЕЛАРУСЬ ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ АХУАЛЫ

Хайал Айча Шимшек *

Беларусь занимает стратегически важное географическое положение между Россией и Европейским Союзом (ЕС) и имеет развитую транспортную систему и квалифицированные трудовые ресурсы. Однако сильная зависимость от России в сфере энергетики, экономики и финансов, а также жесткий государственный контроль подрывают стабильность экономики. После многолетнего периода низкой траектории роста и усилившейся макроэкономической волатильности белорусская экономика вступила в период рецессии в 2015 году, сократившись на 3,9%. По прогнозам, ВВП должен снизиться на 2,2% в 2016 году и подняться лишь на 1,5% и 1,3% соответственно в 2017 и 2018 годах. Кроме того, низкий спрос на белорусский импорт стал причиной существенного падения экспорта. В 2015 году экспорт составлял $26,6 млрд., что на $9,3 млрд. (26%) ниже, чем в предыдущем году. Это сопровождалось падением уровня импорта на $10,1 (25%). Больше всего пострадал экспорт в страны Содружества независимых государств (СНГ) и Россию. Основной причиной данного спада явился кризис российской экономики. Кроме того, товарооборот между Беларусью и ЕС упал на 19%, немногим более $2 млрд. в 2015 году.

Низкий объем экспорта также вызвал серьезное ухудшение состояния белорусской промышленности. В 2015 году 60% предприятий сообщили о потерях либо минимальных объемах прибыли. Среди данных предприятий можно выделить такие важные для экономики заводы, как МТЗ (тракторный), МАЗ (по выпуску грузовиков) и БМЗ (по производству моторов для тяжелых машин), расположенные в столице, и завод по выпуску сельскохозяйственной техники Гомсельмаш, расположенный в Гомеле.

Ресей мен Еуропалық одақ (ЕО) арасындағы стратегиялық аймақта орналасқан Беларусь дамыған көлік жүйесіне, жеткілікті инвестициялық климатқа және жоғары білікті жұмыс күшіне ие. Алайда, елдің әсіресе энергетика, экономика және қаржы салаларында Ресейге айтарлықтай дәрежеде тәуелді болуы және мемлекеттің экономикалық қызметті қатаң бақылауға алуы экономиканы тұрақтандыруға жол бермеді. Көп жылдар бойы экономикалық өсуі төмен болып, макроэкономикалық ауытқулар артқаннан кейін Беларусь экономикасы 2015 жылы құлдырауға ұшырап, 3,9%-ға азайды. Елдің ЖІӨ-і 2016 жылы 2,2%-ға төмендейді, ал 2017 және 2018 жылдары тиісінше 1,5% және 1,3%-ға ғана өседі деп күтілуде. Екінші жағынан, беларустық тауарларға шетелдік сұраныстың төмен болуы ел экспортының айтарлықтай төмендеуіне себеп болды. 2015 жылы экспорт көлемі 26,6 млрд. долларды құрады және бұл көрсеткіш өткен жылмен салыстырғанда 9,3 млрд. долларға (26%) кем. Импорт 10,1 млрд. долларға (25%) азайды. Экспорттық түсімнің ең үлкен қысқаруы (30%) Тәуелсіз мемлекеттер достастығы (ТМД) елдеріне және Ресейге болды. Мұндағы басты себеп Ресейдегі дағдарыс болып табылады. Сондай-ақ, Беларустың ЕО-мен саудасы да 2015 жылы 19%-ға, яғни 2 млрд. доллардан сәл астамға төмендеді.

Экспорттың төмендеуі Беларусь өнеркәсібінде де елеулі мәселелерді тудырды. 2015 жылы Беларусь кәсіпорындарының 60%-ы шығынға ұшырағандарын немесе ең төмен пайда табу деңгейінде қызмет еткендерін хабарлады. Бұл кәсіпорындарға ел экономикасы үшін айтарлықтай маңызы бар «МТЗ» трактор зауыты, «МАЗ» жүк көліктері зауыты және «БМЗ» ауыр көлік құралдары үшін қозғалтқыш өндіретін

* доцент, PhD, Университет Докуз Эйлюль, Турция и Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. hayalaycasimsek@gmail.com.

С другой стороны, обменный курс валюты резко упал в 2015 и частично в 2016 годах. Белорусский рубль просел на 23% в 2015 году, но в данный момент обменный курс более или менее стабилизировался. Во второй четверти 2015 года Национальный банк Беларуси (НББ) зафиксировал дефицит текущего счета в 4,3% ВВП, который немного поднялся до 4,9% в первом квартале 2016 года. Тем не менее, ослабление рубля привело к снижению размеров реальных доходов. В четвертом квартале 2015 года реальные доходы упали на 3%, в январе 2016 года средние доходы упали почти на 90% (до $315). При этом вырос уровень безработицы, хотя он до сих пор находится на относительно низком уровне (0,9% в 2015 году и 1% в 2016). Безработица остается на относительно низком уровне, главным образом, потому что правительство проводит подпрограмму по поддержке трудоустройства, являющуюся частью государственной программы по социальной безопасности и поддержке занятости на 2016-2020 годы. Основной целью данной программы является эффективное использование трудовых ресурсов в рамках национальной политики по занятости.

Тем не менее, НББ удается успешно сдерживать инфляцию посредством жесткой монетарной политики и введения таргетирования. Темпы инфляции замедлились с 19% в 2015 году до 17% в 2016. Однако государственный долг вырос с 41,3% в 2015 году до 46,6% в 2016. Ослабление качества и доходности банковских активов, а также увеличившееся количество проблемных кредитов привело к росту числа невозвратных кредитов в банковском секторе. Согласно НББ, с января 2016 года объем проблемных активов вырос вдвое и достиг 13,4%. Основной причиной данного роста явились финансовые потери государственных предприятий. Другой фактор увеличения бюджетного долга – это целевые и субсидируемые кредиты, используемые для поддержки государственных программ. Согласно Финансовому докладу Международного валютного фонда (МВФ) за 2015 год, их размер увеличился с примерно 6% ВВП в 2010 году до 9,3% в 2011, затем плавно спустился до примерно 4% ВВП в 2014 году. Целевое кредитование также ведет к росту

зауыт жатады. Бұл кәсіпорындардың барлығы капиталды негізге алуда және Гомель қаласында орналасқан ауыл шаруашылығы техникасын өндіру зауыты «Гомсельмаш» өндірісіне негізделе отырып қызмет етуде.

2015 жылы және 2016 жылдың бір кезеңінде айырбас бағамы күрт құнсызданды. Осы орайда 2015 жылы Беларусь рублі 23%-ға девальвацияға ұшырады. Бірақ айырбас бағамы қазіргі таңда біраз тұрақтанды. 2015 жылдың екінші тоқса-нында Беларусь Орталық банкі ағымдағы шот тапшылығының ЖІӨ-ге қатынасы 4,3%-ды құрады деп хабарлады. Бұл көрсеткіш 2016 жылдың бірінші тоқсанында шамалы өсіп, 4,9%-ға дейін артты. Алайда, рубльдің құнсыздануы нақты жалақының төмендеуіне алып келді. 2015 жылдың төртінші тоқсанында нақты жалақы 3%-ға төмендеді, ал 2016 жылғы қаңтар айында орташа жалақы шамамен 90 долларға азайып, 315 долларды құрады. Сонымен қатар, жұмыссыздық деңгейінің артуына қарамастан, Беларустағы жұмыссыздық деңгейі салыстырмалы түрде төмен деңгейде қалып отыр (2015 жылы 0,9% және 2016 жылы 1%). Мұның негізгі себебі – үкіметтің әлеуметтік қауіпсіздік пен жұмыспен қамтуды арттыру туралы 2016-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарлама аясында «жұмыспен қамтуды ынталандыру жөніндегі ішкі бағдарламаны» жүзеге асыруы. Мұндағы негізгі мақсат ұлттық жұмыс-пен қамту саясаты шеңберінде еңбек әлеуетін тиімді пайдалануды қамтамасыз ету болып табылады.

Екінші жағынан, Беларусь Орталық банкі ақшанесие саясатын қатаңдату және ақшалай бағдарлану саясатын енгізу арқылы инфляцияны төмендетті. 2015 жылы 19% болған инфляция деңгейі 2016 жылы 17%-ға дейін төмендеді. Алайда, мемлекеттік қарыз 2015 жылы 41,3% болып, 2016 жылы 46,4%-ға дейін өсті. Банк секторында банк активтері сапасының және пайдалылығының төмендеуі және проблемалы кредиттер санының артуы жүйеде төлем мерзімі өткен несиелердің үлесін де арттырды. Орталық Банктің мәлімдемесіне сәйкес, 2016 жылдың қаңтарынан бері проблемалы активтердің жүйедегі үлесі екі есе өсіп, 13,4%-ға жетті. Бұл өсімінің негізгі себебі – Мемлекеттік кәсіпорындардың (МК)

числа невозвратных кредитов в банковском секторе. Однако соотношение общего внешнего долга и ВВП упало с 58% в 2011 году до 55% в 2015. В июле 2016 года оно составляло 26,4%.

Касательно государственных финансов, правительство придерживается консервативной фискальной политики. Бюджетные поступления по большей части делаются за счет нефтяных прибылей. Беларусь является третьей страной в мире, сильно зависящей от нефтяных доходов, и доля нефтепродуктов (которые производятся с помощью нефти, завозимой из России) в белорусском экспорте составляет почти 30%. Другим важным источником поступлений являются экспортные пошлины на белорусский бензин. На 2016 год ожидаются поступления в $1,1 миллиарда, но в первой половине года, из-за низких цен на нефть и сокращения поставок из России Беларусь получила лишь около $390 млн. В части расходов, в мае 2016 года Министерство финансов объявило о 7%ном урезании бюджетных затрат путем сокращения субсидий местным бюджетам и сокращения финансовой поддержки госпредприятий, что не касается социальных расходов (социальных пособий и лекарств). Бюджетный баланс составлял 0,8% в 2015 году, в 2016 вследствие сокращения поступлений он составил 1,3%.

Правительство также проводит структурные реформы, включая реструктуризацию госпредприятий. Согласно последним данным, 3 662 предприятия носят коммерческий характер. На них приходится около 80% промышленного производства и примерно 60% всех инвестиций в основные фонды Беларуси. Однако, несмотря на их огромную роль в экономике, их финансовые показатели стали ухудшаться. К примеру, если в 2012 году доля убыточных предприятий составляла всего 4,8%, то в первом квартале 2016 года она увеличилась до 26,3%. Такая ситуация стала возможной по причине неэффективного использования финансовых и капитальных активов госпредприятиями. Чтобы решить данную проблему, правительство может закрыть неэффективные предприятия, приватизировать их либо повысить их эффективность. Закрытие данных предприятий

жоғары шығындары. Мемлекеттік қарыздың артуының тағы бір себебі мемлекеттік бағдарламаларды қолдау үшін пайдаланылатын тікелей және субсидияланатын несиелердің артуы. Халықаралық валюта қорының (ХВҚ) 2015 жылғы қаржы есебіне сәйкес, бұл несиелердің ЖІӨ-ге қатынасы 2010 жылы 6% болып, 2011 жылы 9,3%-ға дейін өсті, ал содан кейін бірте-бірте азайып, 2014 жылы 4%-ға дейін төмендеді. Тікелей қарыз беру, сондай-ақ, банк секторында төлем мерзімі өткен несиелердің үлесін арттырды. Алайда, 2011 жылы 58% болған жалпы сыртқы қарыз /ЖІӨ қатынасы 2015 жылы 55%-ға дейін төмендеді және 2016 жылдың шілдесінде 26,4%-ды құрады.

Мемлекеттік қаржы жағынан үкімет консервативті қаржы саясатын жүзеге асыруда. Бюджет кірістері негізінен мұнай кірістерінен тұрады. Беларусь әлемдегі мұнай кірістеріне тәуелді үшінші ел болып табылады және мұнай өнімдерінің (Ресейден жеткізілетін мұнаймен шығарылған) ел экспорты ішіндегі үлесі шамамен 30%-ды құрайды. Басқа маңызды кіріс көзі Беларусь мұнайына салынатын экспорттық кедендік баж салығынан түскен түсім болып табылады. Бұл табыс салығы 2016 жылы 1,1 млрд. доллар болады деп жоспарланған болатын, алайда жылдың бірінші жарты-сында мұнай бағасының төмендеуі мен Ресейден жеткізілетін мұнайдың қысқартылуына байланысты тек 390 млн. доллар шамасында кіріс болды. Бюджет шығыстары тұрғысынан 2016 жылғы мамыр айында Қаржы министрлігі бюджет шығыстарын 7%-ға қысқартатынын жариялады. Бұл қысқарту әлеуметтік шығыстарды (әлеуметтік қамсыздандыру және дәрідәрмекке кететін шы-ғыстар) қоспағанда жергілікті бюджеттерге берілетін субсидияларға және МК-ларға берілетін қаржылық қолдауға бағытталған. Сондай-ақ, 2015 жылы 0,8% болған бюджет балансы кірістердің қысқаруына байланысты 2016 жылы 1,3%-ды құрады.

Бұған қоса үкімет әсіресе МК-лардың қайта құрылымдануына бағытталған іс-шараларды қамтыған кейбір құрылымдық реформаларды жүргізуде. Соңғы мәліметтерге сәйкес, елде коммерциялық ұйымдарда 3662 МК бар. МК-лар өнеркәсіп өндірісінің шамамен 80%-ын құрайды

тий может дорого стоить. Чтобы повысить их эффективность, правительство принимает специальные меры. Например, госпредприятия обязаны сократить издержки производства на 25% и привлечь иностранный капитал; в то же время правительство вместе с местными органами управления должны работать над созданием рабочих мест в них. Другим вариантом является их приватизация. Однако в план приватизации на 2016 год включены только 56 компаний. Стратегически важные предприятия исключены, и поступления вследствие плановой приватизации ожидаются на уровне около $20 млн, так как роль частного сектора в экономике ограничена (30% ВВП), и деятельность частных фирм по-разному ограничена административным регулированием.

С марта 2015 года правительство вместе с Всемирным банком работает над созданием Дорожной карты структурных реформ в Беларуси, что послужило основанием для участия в программах кредитования Евразийского фонда стабилизации и развития ($2 млрд.) и МВФ ($3 млрд.). Правительство также одобрило План действий на 2016-2020 годы, направленный на повышение конкурентоспособности, снижение уязвимости по отношению к внешним шокам и стимуляцию экономического роста. Данные меры включают сокращение целевого кредитования, выполнение современных практик корпоративного управления для госпредприятий и ведение переговоров по вступлению во Всемирную торговую организацию (ВТО). Другие реформы касаются ускоренного развития высокотехнологичных производств в следующие пять лет, включая микроэлектронику, лазерные, био- и нанотехнологии, создание более 250 000 рабочих мест, в основном, на предприятиях малого и среднего бизнеса и конкурентное распределение финансовых ресурсов, фокусируясь на возможностях возврата капиталовложений.

В заключение, с целью повышения эффективности экономических реформ, рекомендуется соблюдение следующих мер: выполнение целостной стратегии реформ с тем, чтобы госпредприятия повысили свою производительность и эффективность, сократив финансовые риски, улучшение

және бүкіл негізгі капитал инвестицияларының шамамен 60%-ын пайдаланады. Алайда, экономикадағы үлесі үлкен болса да, олардың қаржылық көрсеткіштері айтарлықтай нашарлай бастады. Мысалы, 2012 жылы шығынға ұшыраған МК-лардың экономикадағы үлесі тек 4,8%-ды құраса, 2016 жылдың бірінші тоқсанында бұл көрсеткіш 26,3%-ға дейін өсті. Бұның негізгі себебі қаржылық активтер мен капитал активтерінің МК-лар тарапынан тиімсіз түрде кәдеге жаратылуы болып табылады. Үкімет бұл мәселені шешу үшін тиімсіз МК-ларды жауып, оларды жекешелендіруі мүмкін немесе олардың тиімділігін арттыруы мүмкін. Бұл кәсіпорындарды жабу қымбатқа соғу мүмкін. Олардың тиімділігін арттыру мақсатында үкімет нақты шараларды жүзеге асыруда. Мысалы, МК-лар өндірістік шығындарды 25%-ға азайтып, шетелдік капиталды тарту қажет. Сондай-ақ, орталық үкімет пен жергілікті әкімшіліктер мемлекеттік кәсіпорындарда жұмыс орындарын арттыру бойынша жұмыс жасау қажет. Тағы бір амалы – бұл кәсіпорындарды жекешелендіру. Алайда, 2016 жылғы Жекешелендіру жоспарына тек 56 компания ғана енгізілген. Стратегиялық маңызы бар компаниялар жоспардан тыс қалған. Жоспарланған жекешелендіру түсімдері шамамен 20 млн. доллар болады деп күтілуде. Себебі, жеке сектордың экономикадағы рөлі шектеулі (ЖІӨ-нің 30%-ы) және жеке фирмалардың қызметі әр түрлі тұрғыдан әкімшілік түрде шектеулі.

Сондай-ақ, үкімет 2015 жылғы наурыз айынан бері Дүниежүзілік банкпен бірге Беларуста Құрылымдық реформалар үшін Жол картасын шығару бойынша жұмыс істеуде. Бұл Жол картасы Еуразиялық тұрақтандыру және даму қорынан (2 млрд. доллар) және ХВҚ-дан (3 млрд. доллар) несие беру бағдарламалары үшін негіз болуда. Үкімет, сондай-ақ, экономикада бәсекеге қабілеттілікті қалпына келтіру, сыртқы күйзелістерге осалдықты азайту және экономикалық өсуді қалпына келтіру мақсатында 2016-2020 жылдарға арналған Іс-шаралар жоспарын бекітті. Бұл шаралар үкіметтің тікелей несие беру операцияларын қысқартуын, МК-лар үшін қазіргі заманғы корпоративтік басқару тәжірибесінің жүзеге асырылуын және Дүни-

бизнес среды, усиление финансовых рамок для сокращения бюджетного долга, проведение осторожной денежной политики для сохранения макроэкономической и финансовой стабильности и придание гибкости обменному курсу. Однако для достижения крепкой и устойчивой траектории роста в долгосрочной перспективе, данные меры должны сопровождаться структурными и институциональными реформами, направленными на привлечение иностранных инвестиций, создание эффективного рынка труда и обеспечение систем социальной защиты, и завершение процесса вступления в ВТО. ■

тұрақты өсу жолына қол жеткізу үшін бұл саясатпен қатар құрылымдық және институционалдық реформаларды жасау керек. Бұл реформалар көбірек шетелдік инвестицияларды тартуды, сондай-ақ тиімді еңбек нарығы мен әлеуметтік қауіпсіздік жүйесін қамтамасыз етуді және Дүниежүзілік сауда ұйымына кіру үдерісін аяқтауға бағытталған көптеген іс-шараларды қамтиды. ■

ежүзілік сауда ұйымына (ДСҰ) кіру жөнінде келіссөздердің жасалуын қамтиды. Басқа реформалар алдағы бес жылда жоғары технологиялық салаларды (микроэлектроника, лазер, био және нанотехнология) жедел-дете дамытуды, негізінен шағын және орта кәсіпорындарда 250,000-нан астам жаңа жұмыс орнын құруды және әсіресе капитал инвестицияларының қайтарымдылығын назарға ала отырып қаржы ресурстарын бәсекеге қабілетті түрде бөлуді қамтиды.

Қорытындылай келе, елде жүзеге асырылатын экономикалық саясат пен реформалардың әсерін арттыру үшін мыналарды ұсынуға болады: МК-ларда қаржылық қатерлерді азайту және өнімділік пен тиімділікті арттыру мақсатында МК-лар үшін кешенді реформа стратегиясын жүзеге асыру, бизнес-ортаны жақсарту, мемлекеттік қарыздарды төмендету үшін қаржылық негізді нығайту, макроэкономикалық және қаржылық тұрақтылықты сақтау үшін ұстамды ақша-несие саясатын жүзеге асыру және айырбас бағамының икемділігін сақтап қалу. Алайда, ұзақ мерзімді перспективада сенімді және

ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЕ КРЕДИТОВАНИЕ В КАЗАХСТАНЕ
ҚАЗАҚСТАНДА ТҰТЫНУШЫЛЫҚ НЕСИЕЛЕРІ

*Данияр Нурбаев**

Благодаря глобализации, развитию потребительского общества и быстрому развитию финансового посредничества, потребительское кредитование, включая выдачу необеспеченных займов, стало быстро растущим видом банковских услуг в течение последних десяти лет в развивающихся странах, к которым относится и Казахстан. Более того, вследствие финансового кризиса, некоторые коммерческие банки сфокусировались на потребительском кредитовании, переключив внимание с таких успешно развивающихся до этого секторов, как ипотека, торговля и строительство, серьезно пострадавших от кризиса. Как следствие, в последние несколько лет потребительское кредитование стало одним из драйверов развития банковского сектора в стране.

Учитывая, что потребительское кредитование дает высокий процент при небольших рисках, доля потребительских кредитов возросла, к примеру, с 12,2% до 21% с начала 2012 года до середины 2014. В 2012 году средняя ставка по потребительским кредитам была на уровне 24%, по ипотечным и кредитам на строительство – 11%, и 10% - по кредитованию предприятий небанковского сектора. Поэтому неудивительно, что банки второго уровня, такие как Каспи банк, Евразийский банк, АТФ, Forte банк, Home Credit и Нурбанк сосредоточились на потребительском кредитовании. Этот шаг обеспечивал стабильный рост этим банкам, особенно Каспи банку. Темп роста Каспи банка в 2012 и 2013 годах стабильно составлял 40%, упал до 17% в 2014 и достиг 24,4% в 2015 году, что позволило банку иметь 6,2% суммарных активов в банковском секторе. Согласно финансовому отчету, в 2015 году более 79% банковского портфолио составляли потребительские кредиты.

Также надо признать, что для предотвращения раздувания кредитного и появ-

Жеке тұлғаларға берілетін қамсыздандырылмаған несиелерді қамтитын тұтынушылық несиелендіру жаһанданууға, тұтынушылық қоғамның өркендеуіне және қаржы делдалдығының тез артуына байланысты соңғы онжылдықта Қазақстан сияқты дамушы елдерде банктік қызметтердің қарқынды дамып келе жатқан саласына айналды. Сонымен қатар, әлемдік қаржы дағдарысы нәтижесінде кейбір коммерциялық банктер дағдарыстан едәуір зардап шеккен ипотека, сауда және құрылыс секторларынан гөрі тұтынушылық несиелендіру секторына баса назар аударуды жөн көрді. Сондықтан соңғы бірнеше жылда тұтынушылық несиелендіру секторы елдің банк жүйесінің өсуін ынталандыратын факторлардың біріне айналды.

Тұтынушылық несиелендіру секторы-ның төмен тәуекелдер арқылы жоғары пайыздық табысты қамтамасыз ететінін ескере отырып, тұтынушылық несие-лердің банк секторындағы жиынтық несиелер ішіндегі үлесі 2012 жылдың басынан 2014 жылдың ортасына дейін 12,2%-дан 21%-ға дейін өскен. 2012 жылы Қазақстанда орташа пайыздық мөлшерлеме тұтынушылық несиелер бойынша 24%, ипотекалық несиелер және құрылыс несиелері бойынша 11%, банктік емес заңды тұлғалар үшін несиелер бойынша 10% деңгейінде белгіленді. Сондықтан «Kaspi Bank», «Еуразиялық банк», «АТФ Банк», «Forte Bank», «Хоум Кредит Банк» пен «Нұрбанк» сияқты екінші деңгейдегі банктердің тұтынушылық несиелерге баса назар аудара бастауы таңқаларлық жайт емес. Бұл қадам аталмыш банктерді, әсіресе «Kaspi Bank»-тің тұрақты өсуіне септігін тигізді. «Kaspi Bank»-тің өсу қарқыны 2012 және 2013 жылдары 40%-ды құраса, 2014 жылы 17%-ға дейін төмендеді, ал 2015 жылы 24,4%-ға жетті. Бұл «Kaspi Bank»-ке банк секторындағы жиынтық активтердің 6,2%

* магистр, Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. d.a.nurbayev@gmail.com

ления финансового пузыря в банковской системе Национальный банк Казахстана (НБК) решил ужесточить условия выдачи потребительских кредитов. Так, в начале 2014 года НБК ввел пруденциальные нормы, призванные сократить рост потребительского кредитования. Первая норма запрещала выдачу кредита, если месячные выплаты по кредиту превышали 50% месячного заработка физического лица. Вторая норма напрямую ограничивала темпы роста потребительского кредитования. Согласно второй норме, рост портфолио потребительского кредитования не должен превышать 30% в год. Данные нормы имели отрицательное воздействие на рост потребительского кредитования. Рост потребительского кредитования упал с 47,87% в 2013 до 17,27% в 2014 году.

Однако быстрый спад потребительского кредитования произошел в 2015 году. В это время данный сектор оказался под существенным давлением и вырос только на 1,37%. Более того, согласно данным ежемесячного статистического бюллетеня НБК, количество потребительских кредитов в первой половине 2016 года упало на 6,23%. Считается, что текущий спад является результатом замедления экономического роста, девальвации, роста инфляции и процентных ставок в финансовом секторе, произошедшим после резкого падения цен на нефть в середине 2014 года. Текущие макроэкономические колебания существенно снизили покупательскую способность, что сильно повлияло на сектор потребительского кредитования в Казахстане. К примеру, низкий экономический рост имел отрицательное воздействие на уровень безработицы и уровень доходов в стране. Другой фактор уменьшения потребительской способности – это высокая инфляция, которая обычно рассматривается как наиболее важный фактор снижения покупательской способности. Еще одним фактором является девальвация национальной валюты августа 2015 года. Так как большинство непродуктовых товаров завозится из-за границы, девальвация тенге способствовала чрезмерному удорожанию потребительских товаров внутри страны. Стоит отметить, что, несмотря на устойчивое снижение процентных ставок по кредиүлесіне ие болуға мүмкіндік берді. Банктің қаржылық есептілік мәліметтері бойынша, 2015 жылы банк портфелінің 79%-ындан астамын тұтынушылық несиелер құраған.

Сонымен қатар, тұтынушылық несие-лендірудегі қарқынды өсудің Қазақстан банк жүйесінде несиелік көпіршік жасау ықтималы болғандықтан, Қазақстан Республикасы Ұлттық банкінің (ҚҰБ) жүйені қаржылық көпіршіктен қорғау мақсатында бұл несиелерді біріктіруге шешім қабылдағанын атап өткен жөн. Осылайша, 2014 жылдың басында ҚҰБ тұтынушылық несиелердің өсімін шектейтін пруденциалдық нормативтерді енгізді. Алғашқы пруденциалдық норматив бойынша, егер жеке тұлғаның несие бойынша ай сайынғы төлемдері айлық жалақысының 50%-нан артық болса жеке тұлғаға несие беруге тыйым салынады. Екінші норматив болса, тұтынушылық несиелендірудің өсу қарқынын тікелей шектеуде. Осы екінші нормативке сәйкес, тұтынушылық несие портфелінің өсу қарқыны бір жыл ішінде 30%-дан аспауы тиіс. Бұл нормативтердің тұтынушылық несиелердің өсу қарқынына теріс әсер еткені сөзсіз. Тұтынушылық несиелердің өсімі 2013 жылғы 47,87%-дан 2014 жылы 17,27%-ға дейін төмендеді.

Алайда, 2015 жылы тұтынушылық несие беру қарқыны күрт төмендеді. Осы кезеңде тұтынушылық несие беру сек-торы тек 1,37%-ға өсіп, елеулі ауыртпалықтың астында болды. Сондай-ақ ҚҰБ-тың айлық статистикалық бюллетеніне сәйкес Қазақстанда тұтынушылық несиелер 2016 жылдың бірінші жартысында 6,23%-ға азайған болатын. Бұл төмендеуге 2014 жылдың ортасындағы мұнай бағасының күрт төмендеуі, экономикалық өсудің әлсіреуі, девальвация, жоғары инфляция мен қаржы нарықтарындағы жоғары пайыздық мөлшерлемелері әсер етті деп саналуда. Қазақстан экономикасындағы макроэкономикалық ауытқулар тұтынушылық несие беру секторына айтарлықтай ықпал етіп, сатып алу қабілетін айтарлықтай төмендеткен болатын. Мысалға төмен экономикалық өсу елдегі жұмыссыздық деңгейі мен табыс деңгейіне кері әсерін тигізді. Сатып алу қабілетін төмендеткен екінші фактор – әдетте сатып алу қабілетіне залал келтіретін басты фактор ретінде қарастыры-

там (22,9% в 2014, 21,7% в 2015 и 19,8% в 2016 году), число потребительских кредитов падало.

Таким образом, снижение потребительского кредитования серьезно повлияло на деятельность банков, которые делали ставку на данный сектор. Согласно НБК, доходы 5 из 6 банков второго уровня с высокой долей потребительского кредитования упали в первой половине 2016 года по сравнению с тем же периодом 2015. Выросли только доходы Каспи банка, демонстрируя значительный рост на более чем в 20%. Однако данный рост был результатом операций с обменным курсом валюты и дилинговых операций, а не выдачи займов, что означает, что Каспи банк также имеет проблемы с потребительскими кредитами.

Снижение покупательской способности не только повлияло на доходность потребительских кредитов, но и существенно увеличило объем проблемных кредитов. Например, доля таких кредитов быстро увеличилась с 14,5% в начале 2015 года до 23% в конце июня 2016.

В заключение, очевидно, что вследствие макроэкономических колебаний сектор потребительского кредитования в Казахстане столкнулся с определенными трудностями. Однако ситуация может поправиться, если цены на нефть поднимутся настолько, что увеличится производство нефти, и будет произведен перезапуск Кашагана. Значительный рост поступлений от нефти в национальный бюджет положительно повлияет на уровень занятости, уровень доходов населения, курс тенге и процентные ставки на финансовом рынке страны. ■

септігін тигізері анық. Мемлекеттік бюджетте мұнай кірістерінің айтарлықтай артуы жұмыспен қамту деңгейі мен тұрмыстық табыс деңгейіне, теңге құнына және елдің қаржы нарығындағы пайыздық мөлшерлемелеріне оң әсер етуі мүмкін. ■

латын инфляция болып табылады. Басқа бір фактор, 2015 жылдың тамыз айындағы девальвация болып табылады. Азық-түліктен тыс тұтыну өнімдерінің көпшілігі импортталатындықтан, теңге девальвациясы тұтыну өнімдерінің елде тұтынылуын тым қымбат қылды. Несиелер бойынша пайыздық мөлшерлемелердің тұрақты төмендеуіне қарамастан (2014 жылы 22,9%, 2015 жылы 21,7% және 2016 жылы 19,8%), тұтынушылық несиелердің азайғанын атап өткен жөн.

Осылайша, азайған тұтынушылық несиелер тұтынушылық несиелендіру секторына баса назар аударатын банктерге айтарлықтай әсер етті. ҚҰБ мәліметі бойынша, тұтынушылық несиелендіруге бағытталған 6 екінші деңгейдегі банктің 5-нің кірісі 2016 жылдың бірінші жартысында 2015 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда төмендеген. Жалғыз «Kaspi Bank»-тің кірісі 20%-дан астам айтарлықтай өсу қарқынымен артқан. Алайда, банк табысының ұлғаюы несие жөніндегі операциялардан гөрі валюта және сауда операцияларына байланысты болды. Бұл «Kaspi Bank»-тің тұтынушылық несиелерде кейбір мәселелерінің бар екенін білдіреді.

Сатып алу қабілетінің төмендеген деңгейі тұтынушылық несиелердің табыстылығына әсер етіп қана қоймай, төлем мерзімі өткен несиелердің деңгейін де айтарлықтай арттырды. Мысалы, төлем мерзімі өткен несиелердің тұтынушылық несиелер ішіндегі үлесі 2015 жылдың басында 14,5% болса, 2016 жылдың маусым айының аяғында 23,0%-ға дейін тез өсті.

Қорыта айтқанда, Қазақстан экономикасындағы макроэкономикалық ауытқулардың әсерінен тұтынушылық несиелендіру секторының кейбір қиындықтарға тап болғаны анық. Алайда, мұнай бағаларының елдегі мұнай өндірісінің артуын қамтамасыз ететіндей дәрежеде өсуі, Қашаған мұнай кен орнының қайтадан пайдалануға берілуі, аталмыш жағдайды жақсартуға

ДЕНЕЖНЫЕ ПЕРЕВОДЫ ТРУДОВЫХ МИГРАНТОВ В УЗБЕКИСТАН, КЫРГЫЗСТАН И ТАДЖИКИСТАН В 2016 ГОДУ: ТЕКУЩИЕ ТРЕНДЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

2016 ЖЫЛҒЫ ӨЗБЕКСТАН, ҚЫРҒЫЗСТАН ЖӘНЕ ТӘЖІКСТАН ЕЛДЕРІНЕ ЕҢБЕК МИГРАНТТАРЫНЫҢ АҚША АУДАРЫМДАРЫ: АҒЫМДАҒЫ ҮРДІСТЕРІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

*Жengизхан Жаналтай**

Россия является особо важной страной для трудовых мигрантов из Центральной Азии. Учитывая тот факт, что 60% заграничных переводов в центральноазиатские страны приходится на Россию, страны региона находятся в сильной зависимости от российской экономики. К тому же, денежные переводы из России являются важным источником доходов для таджикской и кыргызской экономик. В 2015 году заграничные переводы составляли 28,8% ВВП Таджикистана, в объеме $7,8 млрд. Схожая ситуация наблюдается в Кыргызстане. К примеру, заграничные переводы в Кыргызстане достигли в 2015 году 25% ВВП, что составляло $6,5 млрд. Можно отметить, что по сравнению с Таджикистаном и Кыргызстаном Узбекистан находится в более благоприятных условиях, где заграничные переводы составили 5% ВВП, который в 2015 году составлял $66,7 млрд.

Поэтому не удивительно, что после спада российской экономики и существенной девальвации рубля к доллару, вызванной резким падением цен на нефть, денежные переводы в Центральную Азию стали сокращаться. Их снижение также было вызвано недавними изменениями в законодательстве о миграции в России. Например, с января 2015 года новые изменения в законе о миграции усложнили бюрократические процедуры и способствовали повышению цены на получение разрешения на трудоустройство, или патент, который необходимо купить для легальной работы в России. Согласно принятым изменениям, годовая стоимость разрешения на работу достигла

Ресей Орталық Азиялық еңбек мигранттары үшін негізгі мақсаттағы ел болып табылады. Орталық Азия елдеріне еңбек мигранттары ақша аударымдарының 60%-ның Ресейден келетінін ескере отырып, аймақ елдерінің Ресей экономикасына айтарлықтай дәрежеде тәуелді еке-нін айта аламыз. Сонымен қатар, Ресей-ден еңбек мигранттарының ақша аударымдары тәжік және қырғыз экономикалары үшін маңызды табыс көзі болып табылады. 2015 жылы Тәжікстанға еңбек мигранттары ақша аударымдары 7,8 млрд. долларды құраған, ЖІӨ-нің 28,8%-ына тең болды. Қырғызстан елінде Тәжікстанмен ұқсас жағдайда. Мысалы, елге жасалатын еңбек мигранттарының ақша аударымдары 2015 жылы 6,5 млрд. долларды құраған, ЖІӨ-нің 25%-ына жетті. Тәжікстан және Қырғызстанмен салыстырғанда Өзбекстанның әлде-қайда жақсы жағдайда екенін айтуға болады. Өзбекстанға еңбек мигранттарының ақша аударымдары 2015 жылы 66,7 млрд. доллар болған, ЖІӨ-нің тек 5%-ын құрады.

Сондықтан Ресей экономикасының баяулауынан және мұнай бағасының күрт төмендеуі салдарынан 2014 жылы АҚШ долларына қатысты рубльдің айтарлықтай құнсыздануынан кейін Орталық Азияға еңбек мигранттары ақша аударымдарының азая бастауы таңқаларлық емес. Сонымен қатар Ресейдің көші-қон заңына енгізілген соңғы түзетулер еңбек мигранттарының ақша аударымы төлемдерінің төмендеуіне түрткі болды. Мысалы, 2015 жылдың 1 қаңтарынан бастап көшіқон заңындағы соңғы өзгерістер бюрократиялық үдерісті қиындатып жіберді және мигранттардың Ресейде ресми түрде жұмыс істей алуы үшін сатып алынуы қажетті «патент» деген

* магистр, Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. ccanaltay@hotmail.com

58000 рублей, что равняется сумме двух месячных заработков трудового мигранта в России.

В данных обстоятельствах в 2015 году заграничные переводы в Узбекистан, Кыргызстан, Таджикистан снизились на 57%, 46% и 66% или $2,3 млрд., $1 млрд. и $1,2 млрд. соответственно по сравнению с 2014 годом. Данный тренд продолжился в первом квартале 2016 года. К примеру, в первом квартале 2016 года рост переводов в Узбекистан, Кыргызстан и Таджикистан снизился на 48%, 32% и 54% или $256 млн., $150 млн. и $103 млн. по сравнению с четвертым кварталом 2015 года. Поэтому в долларовых переводах наблюдался сильный спад, тогда как в рублях снижение составило лишь 3% в 2015 году.

Ожидалось, что после присоединения к Евразийскому экономическому союзу (ЕАЭС) в Кыргызстане произойдет рост объема переводов. По завершении процедур вступления в Союз кыргызские трудовые мигранты получили разрешение работать в России без оплаты разрешения на трудоустройство, что позволяло им больше сэкономить и переводить более крупные суммы домой. Однако членство в ЕАЭС не могло предотвратить снижение объемов переводов в Кыргызстан. Даже с вступлением в ЕАЭС долларовые переводы в страну уменьшились в объеме. К примеру, в третьем квартале 2015 года заграничные переводы в долларах уменьшились на 18% по сравнению со вторым кварталом того же года. Более того, падение увеличилось в первом квартале 2016 года и составило 32% по сравнению с четвертым кварталом 2015 года.

Стоит отметить, что в большинстве случаев труд мигрантов оплачивается в рублях. Однако перед переводом заработков своим семьям мигранты, особенно из Узбекистана, конвертируют их в доллары. Валютные переводы в Узбекистан говорят о том, что почти все переводы были сделаны в американских долларах. Например, в первом квартале 2016 года доля долларовых переводов выросла на 2,2% и достигла 97,1%, в то время как доля рублевых переводов снизилась на 2,2% и составила 2,9%.

жұмысқа орналасуға арналған рұқсаттың бағасы өсті. Заңдағы соңғы өзгерістерге байланысты жұмысқа орналасуға арналған рұқсатты алудың жылдық құны 58,000 рубльге жетті. Бұл сома Ресейде жұмыс істейтін бір еңбек мигрантының орташа екі айлық жалақысына тең болып табылады.

Осындай жағдайларда 2015 жылы Өзбекстан, Қырғызстан және Тәжікстан елдеріне еңбек мигранттарының ақша аударымдары өткен жылмен салыстырғанда тиісінше 57%, 46% және 66%-ға азайып, 2,3 млрд. долларға, 1 млрд. долларға және 1,2 млрд. долларға дейін төмендеді. Бұл төмендеу үрдісі 2016 жылдың бірінші тоқсанында жалғасты. Мысалы, 2016 жылдың бірінші тоқсанында Өзбекстан, Қырғызстан және Тәжікстанға еңбек мигранттарының ақша аударымдарының көлемі 2015 жылдың төртінші тоқсанымен салыстырғанда тиісінше 48%, 32% және 54%-ға немесе 256 млн. долларға, 150 млн. долларға және 103 млн. долларға азайды. Сондықтан, 2015 жылы еңбек мигранттарының рубльмен ақша аударымы төлемдері тек 3%-ға төмендесе, еңбек мигранттарының долларлармен ақша аударымдары айтарлықтай дәрежеде азайды.

Еуразиялық экономикалық одаққа (ЕЭО) кіргеннен кейін Қырғызстанға еңбек мигранттарының ақша аударымдары артады деп күтілген еді. Қосылу үдерісі аяқталғаннан кейін қырғыз еңбек мигранттарының көбірек ақша жинап, елдеріне көбірек ақша жібере алуын қамтамасыз ететіндей, жұмысшыларға жұмысқа орналасуға арналған рұқсат бағасын төлемейақ Ресейде жұмыс істеуге рұқсат етілді. Алайда, ЕЭО-ға мүшелік Қырғызстанға еңбек мигранттары ақша аударымдарының төмендеуіне кедергі бола алмады. Тіпті ЕЭО-ға мүше болғаннан кейін Қырғызстанға еңбек мигранттарының доллармен ақша аударымдары азайды. Мысалы, еңбек мигранттарының доллармен ақша аударымы төлемдері 2015 жылдың үшінші тоқсанында сол жылдың екінші тоқсанымен салыстыратын болсақ, 18%-ға төмендеді. Бұл төмендеу, сондай-ақ, 2016 жылдың бірінші тоқсанында 2015 жылдың төртінші тоқсанымен салыстырғанда 32%-ға азайып, одан әрі тереңдеді.

Еңбек мигранттарының көпшілігіне жасалатын төлемдердің рубльмен болған- ын

реводов снизилась до 2,9%. Что касается Таджикистана, то основной валютой переводов является рубль. В первом квартале 2016 года доля рублевых переводов снизилась до 82,5%, тогда как доля долларовых переводов увеличилась на 4,5% до 14,6% по сравнению с тем же периодом 2015 года. Однако темп обесценивания рубля к доллару превышал темпы того же процесса в Узбекистане, Кыргызстане и Таджикистане. Поэтому семьи трудовых мигрантов получают меньше денег, когда они конвертируют доллары в местные валюты.

Согласно докладу Всемирного банка, в 2015 году в российской экономике наблюдался 3,8%ный негативный рост. Однако согласно прогнозу Всемирного банка, экономический рост в России должен улучшиться на -0,6% к концу 2016 года и стать положительным, достигнув 1,5% в 2017 году, что может повлиять на рост внешних переводов. Более того, существует ряд факторов, способствующих росту переводов в страны трудовых мигрантов. Во-первых, объемы заграничных переводов вырастут во втором квартале 2016 года по сравнению с первым, так как обычно спрос на сезонных мигрантов достигает своего пика в период с мая по сентябрь. Во-вторых, так как существует сильная корреляция между ценами на нефть и объемами внешних переводов из России, положительное влияние на рост переводов в центральноазиатские страны может оказать рост цен на нефть.

В заключение, спад в российской экономике, резкое падение цен на нефть и существенное обесценивание рубля к доллару резко снизили объем заграничных переводов в страны Центральной Азии в 2015 году. Однако потери, исчисляемые в рублях, могут быть компенсированы при условии, что в России произойдет положительный экономический рост и цены на нефть снова пойдут вверх. Снижение переводов достигло дна в 2015 году. Тем не менее, ожидается, что после периода стагнации в 2016 году объемы денежных переводов в страны Центральной Азии постепенно увеличатся, начиная с 2017 года. ■

атап өткен жөн. Алайда мигранттар (әсіресе Өзбекстаннан келгендер) табыстарын отбасыларына жіберместен бұрын долларға айналдыруды жөн көреді. Өзбекстанға жасалған ақша аударымдары еңбек мигранттарының барлық дерлік ақша аударымдарының доллармен жіберілгенін көрсетуде. Мысалы, 2016 жылдың бірінші тоқсанында рубльмен ақша аударымдары 2,9%-ға дейін төмендесе, еңбек мигранттарының доллар тұрғысынан ақша аударымдары 2,2%-ға өсіп, 97,1%-ға жетті. Тәжікстанда рубль ақша аударымдарында пайдаланылатын негізгі валюта болып табылады. 2016 жылдың бірінші тоқсанында доллармен ақша аударымдары 2015 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 4,5%-ға артып, 14,6%-ға дейін өссе, рубльмен аударымдар 82,5%-ға дейін төмендеді. Алайда, долларға қатысты рубльдің құнсыздануы Өзбекстан, Қырғызстан және Тәжікстан валюталарының құнсыздануынан жоғарырақ болды. Сондықтан, еңбек мигранттарының отбасылары долларды жергілікті валютаға айырбастағанда азырақ ақша алуда.

Дүниежүзілік банк есебіне сәйкес, 2015 жылы Ресей экономикасында 3,8%-ға теріс өсу болды. Алайда, Дүниежүзілік банктің болжамдары бойынша, Ресейде экономикалық өсім 2016 жылдың соңына қарай арта отырып, -0,6% болады және 2017 жылы 1,5%-ға дейін өсіп, оң көрсеткішке айналады деп күтілуде. Бұл жағдай Ресейден жіберілетін еңбек мигранттары ақша аударымдарының қалпына келуіне ықпал етуі мүмкін. Сонымен қатар, мигранттардың өз елдеріне ақша аударымдарын арттыра алатын бірнеше фактор бар. Біріншіден, жыл сайын маусымдық еңбек мигранттарына деген қажеттіліктің мамырқыркүйек кезеңінде өзінің шарықтау шегіне жетуіне байланысты, 2016 жылдың екінші тоқсанында еңбек мигранттары ақша аударымдарының көлемі жылдың бірінші тоқсанымен салыстырғанда міндетті түрде артады. Екіншіден, мұнай бағасы мен Ресейден еңбек мигранттарының ақша аударымдары арасында күшті байланыс болғандықтан, Орталық Азияға еңбек мигранттарының ақша аударымдарының артуына қосылатын оң үлеске мұнай бағасының өсуі себепкер болуы мүмкін.

Қорытындылай келе, Ресей экономикасының әлсіреуі, мұнай бағасының күрт төмендеуі және долларға қатысты рубльдің айтарлықтай дәрежеде құнсыздануы, 2015 жылы Орталық Азияға еңбек мигранттары ақша аударымдарының күрт азаюына себепкер болды. Алайда, еңбек мигранттарының рубльмен ақша аударымдарындағы шығындары Ресей экономикасындағы оң өсуіне және мұнай бағасының қайтадан көтерілуіне байланысты болып, орта мерзімді перспективада қалпына келтіру әбден мүмкін. 2015 жылы еңбек мигранттары ақша аударымдарының төмендеуі өз түбіне жетті. Алайда, Орталық Азияға еңбек мигранттарының ақша аударымдары, 2016 жылы болған тоқырау кезеңінен кейін 2017 жылдан бастап бірте-бірте артады деп күтілуде. ■

ПРЯМЫЕ ИНОСТРАННЫЕ ИНВЕСТИЦИИ В ЭКОНОМИКУ КЫРГЫЗСТАНА
ҚЫРҒЫЗСТАН ЭКОНОМИКАСЫНДАҒЫ ТІКЕЛЕЙ ШЕТЕЛДІК ИНВЕСТИЦИЯЛАР

Хайал Айча Шимшек *

За последние несколько лет в экономике Кыргызстана наблюдался рост, вызванный существенным ростом экспорта золота и торговли с соседними странами. Несмотря на то, что спад в российской экономике привел к снижению спроса на кыргызские товары, что вызвало снижение объемов экспорта (кроме золота) в 2015 году, экономический рост увеличился с 3,6% в 2014 до 7,3% в 2015 году. На высокие экономические показатели особенно повлияли структурные реформы и программа государственных инвестиций, проводимая кыргызским правительством.

Структурные реформы состоят из следующих мер: (i) реализация дорожной карты реформ государственного сектора, принятой в мае 2014 года. Данная дорожная карта содержит меры по координации деятельности правительства по антикоррупционным мерам, а также меры по пересмотру системы государственных услуг и обеспечению более профессионального управления в сфере энергетики и горнорудной промышленности. (ii) Введение в действие нового закона о госзакупках, соответствующего международным стандартам. Данный закон был принят с целью восполнения недоработков по проведению госзакупок и снижения коррупционных рисков. (iii) Важные шаги по улучшению бизнес среды, что особенно важно для привлечения иностранных инвесторов. С принятием нового закона о получении лицензий и разрешений были разработаны требования для определенных видов бизнес деятельности, касающиеся процедур контроля за держателями лицензий, и ведению реестра. (iv) Принятие Стратегии развития частного

Қырғызстан экономикасы соңғы бірнеше жыл ішінде алтын экспорты мен көрші елдермен сауданың айтарлықтай артуына байланысты өсті. Ресей экономикасының құлдырауы қырғыз тауарларына сұранысты төмендеткеніне және бұл жағдайдың 2015 жылы елдің алтыннан тыс тауарлар экспортының азаюына себеп болғанына қарамастан, экономикалық өсу қарқыны 2014 жылғы 3,6%-дан 2015 жылы 7,3%-ға дейін өсті. Әсіресе Қырғыз Үкіметі тарапынан жүзеге асырылған құрылымдық реформалар мен мемлекеттік инвестициялық бағдарлама шеңберінде орындалған нормативтік актілер экономикалық өсімнің жоғары өнімділігіне айтарлықтай үлес қосты.

Қырғыз Үкіметі іске асырған құрылымдық реформалар қамтылған нормативтік актілерге мыналар жатады: (i) 2014 жылы мамырда қабылданған мемлекеттік секторды реформалау жол картасын іске асыру. Аталмыш жол картасы сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттарда мемлекеттік органдар арасындағы үйлестіруді арттыру, мемлекеттік қызметтердің жүйесін қайта реттеу және әсіресе энергия және таукен салаларында кәсіби басқаруды құру үшін жүзеге асырылуы тиіс саясаттарды анықтайды; (ii) Халықаралық стандарттарға сай жаңа мемлекеттік сатып алу туралы заңды жүзеге асыру. Бұл заң мемлекеттік сатып алулардағы құқықтық олқылықтарды жою және сыбайлас жемқорлыққа себеп болатын жағдайларды азайту мақсатында жүзеге асырылуда; (iii) Іскерлік әлеміне қатысты ережелерді жақсарту мақсатында маңызды қадамдардың қабылдануы. Бұл, әсіресе, шетелдік инвесторларға қатысты. Лицензиялау және рұқсат беру туралы жаңа заң қабылданғандықтан, белгілі бір жұмыс салаларының талаптарын айқын-

* доцент, PhD, Университет Докуз Эйлюль, Турция и Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. hayalaycasimsek@gmail.com.

сектора, одобренного в феврале 2015 года. Эта стратегия направлена на снятие препятствий для ведения бизнеса и улучшения инвестиционного климата. Она также призвана придать импульс реформам по частно-государственному партнерству и инспектированию. Очевидно, что все эти структурные реформы имеют целью улучшение условий для привлечения прямых иностранных инвестиций (ПИИ) в экономику страны.

С другой стороны, кыргызское руководство активно поддерживает меры по привлечению ПИИ для увеличения конкурентоспособности и улучшения инвестиционного климата в стране. В данном ключе, важно заметить, что Кыргызстан поддерживает открытый режим привлечения ПИИ с момента принятия Закона об иностранных инвестициях от 2003 года. Этот закон предусматривает свободное проведение сделок по репатриации прибылей и национальный режим для иностранных инвесторов. Стоит подчеркнуть, что инвестиционные льготы для иностранных инвесторов включают налоговые льготы по частному партнерству, согласно Соглашению о частно-государственном партнерстве. В рамках данного партнерства предприятия получают льготы по подоходному налогу (на уровне 10%) и налогу на добавленную стоимость (НДС) (12%). В результате улучшения инвестиционного климата приток ПИИ в экономику Кыргызстана в последнее десятилетие быстро увеличивался. За 2001-2013 годы темпы совокупного среднегодового прироста ПИИ составили 52%, на что значительно повлияло введение налоговых льгот. Так, объемы ПИИ увеличились с $292,6 млн. в 2013 до $757,6 млн. в 2014 году, и $818 млн. в 2015 году. Кроме того, при реализации ряда согласованных международных проектов и российских обязательств по поддержке вступления Кыргызстана в Евразийский экономический союз (ЕАЭС) через учреждение Российско-Кыргызского фонда в $1 млрд. приток ПИИ должен достигнуть 5% ВВП в 2016-2019 годах.

В Кыргызстане иностранные инвесторы главным образом задействованы в сферах туризма и горнодобывающей промышлен-

дау, лицензия иегерлерін бақылау үшін жаңа тәртіптерді белгілеу және лицензия берілетіндердің тізілімін қалыптастыру мақса-тында жаңа ережелер әзірленді; (iv) 2015 жылы ақпанда бекітілген Жеке секторды даму стратегиясын қабылдау. Бұл стратегия іскерлік ортадағы қызметтерде кездесетін кедергілерді жоюға және инвестициялық ахуалды жақсартуға бағытталған. Сондай-ақ, бұл стратегия нормативтік реформаның бір бөлігі ретінде мемлекеттік-жекеменшік серіктестікке қатысты жүргізілетін реформаларды және тексерулерді нығайту қажет. Осы бүкіл құрылымдық реформалардың қырғыз экономикасына тікелей шетелдік инвестицияларды тарту мақсатында отандық жағдайларды жақсарту үшін жүзеге асырылатыны анық көрсетілуі тиіс.

Екінші жағынан, Қырғыз Үкіметі бәсеке-ге қабілеттілікті арттыру және елдегі инвестициялық ахуалды жақсарту үшін тікелей шетелдік инвестицияларды тарту саясатына айтарлықтай қолдау көрсетуде. Осы тұрғыда 2003 жылы Шетелдік инвестициялар туралы заң қабылданғаннан бері Қырғызстанның ашық тікелей шетелдік инвестициялар режимін жүзеге асырып келе жатқанын атап өту маңызды. Бұл Заң шетелдік инвесторлардың мемлекет ішінде еркін түрде әрекет етіп, операциялар жүргізуіне және тапқан табыстарын өз елдеріне әкелуіне қажетті ұлттық операциялар жүргізу шарттарын анықтауда. Шетелдік инвесторларға қатысты инвестициялық ынталандырудың Мемлекеттік-жекеменшік серіктестік келісімі шеңберінде жеке сектор үшін салық жеңілдіктерін қамтитынын атап өткен жөн. Осыған байланысты, салық жеңілдіктері шеңберінде 10% бойынша корпоративтік табыс салығы мен 12% бойынша Қосылған құн салығы (ҚҚС) жүзеге асырылуда. Тікелей шетелдік инвестициялық ахуалдың жақсаруымен соңғы онжылдықта Қырғызстан экономикасына тікелей шетелдік инвестициялар ағыны тез қарқынмен өсті. 2001-2013 жылдар кезеңінде елге тікелей шетелдік инвестициялар ағыны жыл сайынғы өсім қарқыны бойынша шамамен 52%-ға артты. Салық жеңілдіктері бұл өсімге елеулі үлес қосты. Салық жеңілдіктерінің арқасында елге кірген тікелей шетелдік инвестициялар 2013

ности. Согласно данным Всемирного совета по путешествиям и туризму, прямой вклад сферы туризма в ВВП составлял $92,8 млн., при этом к 2025 году ожидается рост до $147,4 млн. В 2015-2025 годах ожидается ежегодный рост сектора туризма на уровне 5%. Тогда как в 2015 году капиталовложения и бизнес затраты исчислялись соответственно $72,3 млн. и $235,2 млн., ожидается увеличение данных цифр до $107,5 млн. и $366,2 млн. к 2025 году. С другой стороны, возможности инвестирования в горнодобывающий сектор имеют огромное значение для инвестиционного климата. Как известно, Кыргызстан обладает одними из обширных запасов минеральных ресурсов в Центральной Азии. Разведка и добыча золота имеют большое значение для экономики. Кроме того, проводится разведка 60 залежей минералов. Найдены залежи цветных металлов: 7 крупных месторождений сурьмы и 3 крупных месторождений олова и вольфрама. В связи с этим, в 2010-2015 годах в горнодобывающий сектор было привлечено около $218 млн. ПИИ. Программа государственных инвестиций кыргызского правительства также поддерживает развитие туризма и горнодобывающей промышленности.

Однако данная программа была профинансирована за счет внешнего долга. В результате соотношение чистого внешнего долга к ВВП выросло с 76,3% в 2014 году до 81,2% в 2015. Следует отметить, что в 2016-2019 годах сохранится чистый внешний долг, составляющий около 80% поступлений текущего счета, хотя в 2012-2015 годах данное соотношение составляло лишь 30%. В данной ситуации правительство должно найти способы сдерживания роста внешнего долга, не затрагивая при этом ПИИ. В целях регулирования внешнего долга правительство проводит специальную политику. Данная политика включает такие меры, как (i) оценка важности проекта, (ii) принятие решений по внутренним и внешним займам и (iii) согласование разумной процентной ставки. Более того, правительству следует отдать приоритет проектам по стимулированию роста.

жылы 292,6 млн. доллар болып, 2014 жылы 757,6 млн. долларға дейін және 2015 жылы 818 млн. долларға дейін өсті. Сонымен қатар, бекітілген бірқатар шетелдік жобалармен Ресейдің Қырғызстанның Еуразиялық экономикалық одаққа кіруін қолдау мақсатында Ресей-Қырғыз қорынан 1 млрд. долларды қамтамасыз етуге міндеттенуі нәтижесінде елдегі тікелей шетелдік инвестициялардың ЖІӨ-дегі үлесі 2016-2019 жылдар кезеңінде 5%-ға жетеді деп күтілуде.

Қырғызстанда шетелдік инвесторлар негізінен туризм және таукен салаларына қызығушылық білдіреді. Әлемдік саяхат пен туризм кеңесінің (WTTC) мәліметтері бойынша, 2015 жылы елде туризм секторының ЖІӨ-ге тікелей үлесі 92,8 млн. долларды құрады. Бұл көрсеткіш 2025 жылға қарай 147,4 млн. долларға дейін артады деп күтілуде. 2015-2025 жылдар кезеңінде Қырғызстанның туризм секторы жылына 5%-ға өседі деп күтілуде. 2015 жылы секторда жүзеге асырылған инвестициялар мен бизнес шығыстары тиісінше 72,3 млн. доллар және 235,2 млн. долларды құрады. Бұл көрсеткіштер 2025 жылға қарай тиісін-ше 107,5 млн. долларға және 366,2 млн. долларға дейін артады деп күтілуде. Бұ-ған қоса, таукен секторындағы шетел-дік инвестиция мүмкіндіктері елдің инвестициялық ахуалы үшін үлкен маңызға ие. Қырғызстан Орталық Азиядағы ең ірі минералдық шикізат кен орындары бар елдердің бірі екені мәлім. Алтын барлау және өндіру, әсіресе негізгі экспорттық тауар ретінде экономика үшін маңызды болып табылады. Сондай-ақ, 60 пайдалы қазба кен орындарында барлау жұмыстары жүргізіліп жатыр. Түсті металдардан 7 ірі сүрме кен орны, 3 ірі қалайы және вольфрам кен орны табылды. 2010-2015 жылдар кезеңінде елдің таукен секторына шамамен 218 млн. доллар тікелей шетелдік инвестициялар ағыны тартылды. Қырғыз Үкіметі жүзеге асырған мемлекеттік инвестициялық бағдарлама әрі туризм, әрі таукен салаларындағы қызметті қолдайды.

Алайда, бұл бағдарлама сыртқы қарызбен қаржыландырылған болатын. Нәти-жесінде, таза сыртқы қарыздың ЖІӨ-ге қатынасы 2014 жылы 76,3%-ды құраса, 2015 жылы 81,2%-ға дейін өсті. Ағымдағы шот

Со временем бизнес среда в Кыргызстане стала более благоприятной для ведения бизнеса, и правительство подписывает больше торговых и инвестиционных соглашений с зарубежными партнерами и работает над предоставлением льгот иностранным инвесторам. Поэтому можно ожидать, что при условии реализации упомянутых выше мер правительство сможет сдерживать рост государственного долга без препятствования ПИИ, и общий тренд роста притока ПИИ в страну продолжится. ■

жүргізуімен бірге Қырғызстандағы іскерлік орта уақыт өте келе одан сайын дами түсті. Сондықтан, жоғарыда аталған саясаттардың нәтижелі түрде жүргізілуімен Үкіметтің тікелей шетелдік инвестицияларға кедергі келтірмей, сыртқы қарыздарды тұрақты деңгейде ұстай алатынын және елге тікелей шетелдік инвестициялар ағынының арту үрдісінің ұзақ мерзімге жалғасатынын күтуге болады. ■

кірістері ішінде таза сыртқы қарыздардың үлесі 2012-2015 жылдар кезеңінде тек 30%-ды құрағанына қарамастан бұл көрсеткіш 2016 мен 2019 жылдар аралығында шамамен 80%-ды құрайды деп күтілуде. Осыған байланысты, мемлекет тікелей шетелдік инвестицияларға кедергі келтірмей сыртқы қарызды тұрақты деңгейде ұстау үшін жаңа жолдарды табуы қажет. Осы тұрғыда Қырғыз Үкіметі мемлекеттік қарызды тұрақтандыру үшін үш қадамнан тұратын қарыз саясатын жүзеге асыруда. Бұл саясаттың қадамдары төмендегідей болып табылады: (i) жобаның маңыздылығын бағалау, (ii) қай нарықтан (сыртқы немесе ішкі) қарыз алынатынын шешу және (iii) қолжетімді пайыздық мөлшерлеме туралы шешім қабылдау. Сонымен қатар, мемлекет өсуді жақсартатын жобаларға басымдық беруі тиіс.

Қырғыз үкіметінің басқа елдермен жасаған сауда және инвестициялық келісімдерінің артуымен және шетелдік инвесторларды көбірек ынталандыратын саясат

ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЕ РЫНКИ И ИНДУСТРИАЛЬНАЯ ИНФРАСТРУКТУРА

ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ НАРЫҚТАР МЕН ӨНДІРІСТІК ҚҰРЫЛЫМДАР

РАЗВЕДКА И ДОБЫЧА ТУРКМЕНИСТАНОМ НЕФТИ И ГАЗА В КАСПИЙСКОМ МОРЕ

ТҮРІКМЕНСТАННЫҢ КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ ЖАҒАЛАУЫНАН ТЫСҚАРЫ КЕН ОРЫНДАРЫНДА МҰНАЙ ЖӘНЕ ГАЗ БАРЛАУ ҚЫЗМЕТТЕРІ

*Лидия Пархомчик**

Так как Туркменистан является центрально-азиатской страной с крупными запасами углеводородов, нефтегазовая промышленность играет ключевую роль в обеспечении экономического роста. На сегодня природный газ, нефть и нефтепродукты составляют около 80% экспорта. Поэтому для экономического благосостояния Туркменистана необходимо устойчивое развитие нефтегазовой промышленности и постоянный приток инвестиций в инфраструктуру производства и потребления электроэнергии.

Согласно оценкам, энергетический потенциал Туркменистана составляет 265 трлн. кубических футов разведанных запасов газа и 600 млн. баррелей нефти. Вместе с тем, энергетический потенциал республики можно значительно увеличить за счет развития туркменского шельфа Каспийского моря. Согласно экспертам, более половины общих нефтяных и примерно четверть газовых залежей страны сосредоточены в туркменском секторе Каспийского моря (ТСКМ). К примеру, объемы морских и наземных доказанных и вероятных запасов туркменских месторождений могут достигать 1,9 млрд. баррелей сырой нефти и конденсата, и 19 трлн. кубических футов природного газа. Ашхабад рассматривает туркменский сектор Каспийского моря как зону потенциально крупных месторождений и соответственно настроен проводить стратегию, направленную на развитие огромных углеводородных месторождений в собственном секторе Каспийского моря.

В целях создания благоприятных условий для активной разработки каспийских месторождений Туркменистан подготовил законодательную базу для исполнения

Түрікменстан көмірсутегінің айтарлықтай қорына ие, әрі энергияға бай Орта-лық Азия елі болып, мұнай және табиғи газ индустриясы елдің экономикалық өсуіне үлкен үлес қосып келеді. Қазіргі уақытта табиғи газ, шикі мұнай және мұнай өнімдері ел экспортының шамамен 80%-ын құрайды. Сондықтан мұнай және газ индустриясы саласының тұрақты дамуын қамтамасыз ету және энергетика инфрақұрылымына жеткілікті инвестициялардың құйылуы Түрікменстанның экономикалық гүлденуі үшін аса маңызды болып табылады.

Болжамдарға сәйкес Түрікменстанның энергетикалық әлеуеті 265 трлн. текше фут дәлелденген газ және 600 млн. баррель дәлелденген мұнай деп бағаланып отыр. Алайда Түрікменстан Каспий теңізінде түрікмен қайраңын дамытқан жағдайда елдің энергетикалық әлеуеті айтарлықтай өсуі мүмкін. Сарапшылардың пікірінше, елдің жалпы мұнай қорының жартысынан көбі және жалпы табиғи газ қорының шамамен төрттен бірі Каспий теңізінің түрікмен секторында (КТТС) шоғырланған. Мысалы, Түрікменстанның Каспий теңізі жағалауындағы және құрлықтағы дәлелденген және болжамды қоры 1,9 млрд. баррель шикі мұнай және ілеспе газдың конденсаты және 19 трлн. текше фут газ көрсеткішіне жете алады. Каспий теңізіндегі түрікмен секторының болашағы бар мұнай-газ кен орындары екенін ескере отырып, Ашхабадтың Каспий теңізіндегі өз секторында үлкен көмірсутегі ресурстарын дамытуға бағытталған энергетикалық стратегияны жүзеге асыру ниетінің болғаны айқындалады.

Каспий теңізі алабындағы қорларды белсенді түрде барлау үшін қолайлы жағдайлар жасау мақсатында Түрікмен-

* Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. timofko@gmail.com

стратегии развития шельфовых месторождений нефти и газа. Например, в 1993 году туркменские власти приняли Закон о государственной границе, который предусматривал создание 12-мильной зоны территориальных вод и исключительной экономической зоны. Это вызвало разногласия между Ашхабадом и Баку по месторождению Кяпаз, называемому Сердар туркменской стороной. Открытое азербайджанскими нефтяниками еще в советское время, данное месторождение считалось промежуточным, так как находилось на срединной линии между Туркменистаном и Азербайджаном. Ашхабад неоднократно требовал остановить разведку на территориях до определения их юридического статуса. В итоге стороны подписали соглашение о приостановке деятельности по разведке и добыче на спорном месторождении.

Следует отметить, что азербайджанские геологи и специалисты по нефтяным месторождениям, так же как и специалисты из других советских республик, играли существенную роль в разведке той части каспийского шельфа, которая сегодня находится под туркменской юрисдикцией. Более того, большинство туркменских шельфовых месторождений нефти и газа были открыты в советскую эпоху. Например, в 1985 году советское руководство приняло резолюцию о мерах по созданию каспийского нефтегазового комплекса. Обладая информацией по геологическим работам 1960х и 1989х годов, после обретения независимости Туркменистан привлек иностранные инвестиции и подписал Соглашения о разделе продукции (СРП) с иностранными нефтегазовыми компаниями для реализации проектов в Каспийском море.

Туркменистан разделил свой сектор Каспийского моря площадью в более 78 000 квадратных километров на 32 лицензионных блока, площадью в среднем 2 600 квадратных километров каждый. Туркменское правительство выдало первую лицензию на разведку и производство нефти и газа в ТСКМ малазийской компании Петронас в июле 1996 года. По условиям соглашения, Петронас Каригали (Туркменистан) получал контрактную территорию Блок 1 как стан теңіздегі мұнай-газ кен орындарын дамыту жөнінде стратегияны іске асыру үшін заңнамалық база орнатты. Мысалы, 1993 жылы түрікмен билігі 12 мильдік аумақтық сулар мен айрықша экономикалық аймақты құруға қатысты «Мемлекеттік шекара туралы заң» қабылдады. Бұл жағдай іс жүзінде Ашхабад пен Баку арасында негізінен түрікмендер тарапынан Сердар деп аталатын Кяпаз кен орнына қатысты дау тудырды. Кеңестік кезеңде Әзірбайжан мұнайшылары тапқан кен орны Түрікменстан мен Әзірбайжан арасындағы орта сызықта орналасқандықтан аралық кен орны болып саналды. Ашхабад құқықтық мәртебесі әлі анықталмаған аумақтарда жүзеге асырылатын қызметтерді тоқтатуды бірнеше рет талап еткен еді. Нәтижесінде тараптар дау шешілгенше даулы кен орнында барлау және өндіру әрекеттерінен қалыс қалу үшін келісімге қол қойды.

Бұрынғы кеңестік республикалармен қатар әзірбайжандық геологтар мен мұнай кен орындары мамандарының қазіргі уақытта Түрікменстанның заңдық құзырындағы Каспий теңізі қайраңының бір бөлігінде жүргізілетін барлау жұмыстарында елеулі рөл атқарғанын атап өткен жөн. Шын мәнінде, жаңа түрікмен теңіздегі мұнай-газ кен орындарының көпшілігі кеңестік дәуірде ашылған еді. Мысалы, 1985 жылы КСРО билігі Каспий мұнай-газ кешенін құру жөніндегі шаралар туралы қаулы қабылдады. Сондықтан Түрікменстан тәуелсіздік алғаннан кейін 1960-шы және 1980-ші жылдары жасалған геологиялық жұмыстар туралы ақпаратқа ие бола отырып, шетелдік инвестицияларды тартуды және шетелдік мұнай-газ компанияларымен Каспий теңізінде теңіздегі жобаларды дамытуға бағытталған «Өнімді бөлісу туралы келісімдерге» (ӨБК) қол қоюды жүзеге асыра алды.

Түрікменстан жалпы ауданы 78000 шаршы шақырым болатын Каспий теңізі қайраңындағы өзіне тиесілі секторды бір блогы орташа есеппен 2600 шаршы шақырым болатын 32 лицензиялық блокқа бөлді. Түрікменстан үкіметі КТТС-та мұнай-газды барлау және өн-діру үшін алғашқы лицензияны 1996 жылдың шілде айында «Петронас» атты малайзиялық компанияға берді. Келісімге сәйкес, «Петронас Чаригали»

часть месторождений Магтымгулы, Диярбекир и Гарагол Дениз. Так, данная компания стала одной из первых по разработке туркменских шельфовых территорий Каспийского моря. Сегодня данный оператор выполняет разные виды работ по разработке и производству углеводородов на вышеупомянутых месторождениях, задействовав ряд морских эксплуатационных платформ.

Первая добыча нефти в рамках проекта состоялась в 2006 году на месторождении Диярбекир. В 2015 году компания Петронас Каригали начала буровые работы на месторождениях Западного и Центрального Диярбекира, что увеличило производство до 10 000 баррелей нефти в день. Компания намерена увеличить объем добываемой нефти до 17 000 баррелей нефти в день после запуска проекта Гарагол Дениз Западный. В начале 2016 года компания объявила о намерении начать бурение первой скважины на месторождении Гарагол Дениз Западный.

Петронас Каригали начала коммерческое производство природного газа вдоль туркменского шельфа Каспийского моря на месторождении Магтымгулы в 2011 году. В том же году были запущены крупный газоперерабатывающий завод и наземный газовый терминал возле поселка Киянлы для приема природного газа с шельфовых месторождений.

Второе СРП по разведке туркменских шельфовых ресурсов было подписано с компанией Dragon Oil (ОАЭ-Великобритания) в 1999 году. Компании была выдана лицензия на разработку контрактной территории Челекен, включающей шельфовые нефтегазовые месторождения Джейтун, Джигалыбег и Челекенянгуммез. Следует заметить, что впервые производство нефти на блоке Челекен было начато в 1970х годах. Вложив более $5 млрд. в данный проект, который даст возможность бурения более 100 новых скважин и строительства трех новых платформ, Dragon Oil достиг уровня среднесуточного производства в 78 790 баррелей нефти в 2014 году и 96 000 к концу 2015 года. Компания готова сохранять данный высокий темп производства, по крайней мере, на пять лет. Для достиже-

компаниясы (Түрікменстан) Мақтымқұлы, Диярбекир және Гарагол Дениз кен орындарының бір бөлігі ретінде «Блок 1» деп аталатын келісім шарттық аумақты алды. Осыған байланысты, компания Каспий теңізінде теңіздегі кен орындарын дамытуда Түрікменстанның алғашқы серіктестерінің біріне айналды. Қазіргі уақытта оператор бірқатар теңіздегі өндірістік платформалар арқылы жоғарыда аталған кен орындарында көмірсутегін әзірлеу және өндіру бойынша түрлі жұмыстарды жүзеге асыруда.

Жоба аясында алғашқы мұнай өндіру қызметі 2006 жылы Диярбекир кен орнында басталды. 2015 жылы «Петронас Чаригали» мұнай өндірісінде тәулігіне 10,000 баррельге дейін артуды қамтамасыз еткен Батыс және Орталық Диярбекир кен орындарында таукен өндіру қызметін бастады. Компания «Батыс Га-рагол Дениз» жобасы іске қосылғаннан кейін өндірілген мұнайдың көлемін тәулігіне 17000 баррельге дейін арттыруды мақсат тұтып отыр. 2016 жылдың басында компания Батыс Гарагол Дениз кен орнында алғашқы ұңғыманы бұрғылауды бастау жоспарын жариялады.

«Петронас Чаригали» 2011 жылы Каспий теңізінің түрікмен қайраңымен бірге Мақтымқұлы кен орнында табиғи газдың коммерциялық өндірісін бастады. Сол жылы теңіз кен орындарында өндірілетін табиғи газды алу үшін Қиянлы кенті маңында ірі газ өңдеу зауыты және жер үсті газ терминалы іске қосылды.

1999 жылы түрікмен теңіз ресурстарын барлау үшін екінші ӨБК-ге «Dragon Oil» БАӘ мен Ұлыбритания компаниясы қол қойды. Компанияға Джейтун, Джыгалыбек және Челекенянгуммез сияқты теңіздегі мұнай-газ кен орындарын қамтитын Челекен келісімшарт аймағын дамыту үшін өндірістік лицензия берілді. Челекен блогында алғашқы мұнай өндірісінің 1970-ші жылдары жасалғанын атап өткен жөн. 100-ден астам жаңа ұңғыманы бұрғылауға және үш жаңа платформа орнатуға мүмкіндік беретін жобаны әзірлеуге 5 млрд. доллардан астам инвестиция жасаған «Dragon Oil» компаниясы 2014 жылы тәулігіне орташа есеппен 78790 баррель мұнай өндірсе, 2015 жылдың соңына қарай тәулігіне 96000 баррель мұнай өндірді. Компания

ния поставленной цели оператор планирует строительство новой инфраструктуры, а именно дополнительных буровых платформ и внутрипромысловых трубопроводов. Также следует отметить, что Dragon Oil продолжит экспортировать нефть целиком через терминал Сангачал в Баку.

Еще три компании, а именно канадская Buried Hill, немецкая RWE Dea AG и российская Итера, получили лицензии на разработку нефтегазовых месторождений ТСКМ. Согласно СРП от 2007 года, Buried Hill получила право на разведку лицензионного блока под названием «Блок 3». В 2009 году туркменская сторона выдала лицензии RWE Dea AG и Итере на разработку соответственно Блоков 23 и 21. Стоит отметить, что вышеупомянутые компании до сих пор выполняют работы по геологической разведке, тестированию и исследованиям на своих контрактных территориях.

Суммируя вышесказанное, для Ашхабада разведка нефтегазовых месторождений туркменского сектора Каспийского моря, являющихся перспективными в плане объемов углеводородных запасов, составляет одно из приоритетных направлений стратегии развития энергетики. В 2015 году общий объем инвестиций компаний, работающих на туркменском участке Каспийского шельфа, оценивался в более чем $3,5 млрд., то есть на $1 млрд. больше, чем в 2014 году. Более того, в прошлом году государственная компания Туркменнефть сделала свои первые шаги в разработке шельфовых месторождений углеводородов в ТСКМ. В данное время туркменские нефтяники проводят глубинное бурение на месторождениях Северный Готурдепе и Алтыгуи. Однако туркменскому руководству удалось подписать СРП по освоению лишь 5 из 32 лицензионных блоков ТСКМ. Поэтому можно делать вывод о слабом интересе в разведке туркменских месторождений каспийского шельфа со стороны иностранных нефтегазовых компаний. Недостаточный уровень разведки туркменского шельфа и слабая нефтяная инфраструктура создают экономические риски, так как существует необходимость дополнительных затрат на

өндірісті осындай жоғары деңгейде кем дегенде бес жыл бойы ұстап тұруға дайын. Қажетті мақсатқа жету үшін Челекен операторы ұңғыма ернеуіндегі қосымша платформалар мен кен орны ішіндегі құбырлар желісі сияқты жаңа инфрақұрылым орнатуды жоспарлап отыр. Сондай-ақ, «Dragon Oil» компаниясының мұнайды толығымен Бакудің Сангачал терминалы арқылы экспорттауды жалғастыратынын атап өткен жөн.

Тағы да үш компанияға – Канаданың «Buried Hill», Германияның «RWE Dea AG» және Ресейдің «Итера» компанияларына КТТС мұнай-газ кен орындарын дамыту үшін лицензия берілді. 2007 жылы қол қойылған Өнімді бөлісу туралы келісімге сәйкес, «Buried Hill» компаниясына «Блок 3» атты лицензияланған блокта барлау жұмыстарын жүргізу құқығы берілді. 2009 жылы Түркіменстан тарапы «RWE Dea AG» және «Итера» компанияларына тиісінше «Блок 23» және «Блок 21»-ді дамытуға рұқсат бере отырып лицензия берді. Жоғарыда аталған компаниялардың келісімшарт аймақтарында әлі де геологиялық болжау, тестілеу және ғылыми зерттеулер жүргізу сияқты жұмыстарды атқарып жатқандарын атап өткен жөн.

Қорытындылай келе, көмірсутегі қоры тұрғысынан келешегі зор болып табылатын Каспий теңізі түрікмен секторының мұнай-газ кен орындарында барлау қызметтерінің жүзеге асырылуы қазіргі уақытта Ашхабадтың энергетикалық стратегиясының басым бағыттарының бірі болып табылады. 2015 жылы Түрікменстанның Каспий теңізі қайраңында жұмыс жасаған мердігерлердің жалпы инвестициялары 3,5 млрд. доллардан астам болды деп бағаланып отыр. Ал бұл көрсеткіш 2014 жылмен салыстырғанда 1 млрд. долларға артты. Сонымен қатар, өткен жылы Түрікменстанның «Түрікменмұнай» мемлекеттік компаниясы елдің мұнай-газ саласында алғаш рет КТТС теңіздегі көмірсутек қорларын дамытуға бағытталған алғашқы қадамдарын жасады. Қазіргі уақытта түрікмен мұнайшылары Солтүстік Готурдепе және Алтыгуи кен орындарында терең бұрғылау жұмыстарын жүргізуде. Алайда, түрікмен органдары КТТС-тің 32 лицензиялық блогынан тек 5-ін дамыту туралы ӨБК-ге қол қойды.

освоение шельфовых каспийских месторождений Туркменистана. ■

көбінесе Түрікменстанда Каспий теңізіндегі кен орындарын дамыту үшін қосымша шығындар жұмсау қажеттілігінен туындауда. ■

Сондықтан, шетелдік мұнай-газ компанияларының түрікмен теңіз кен орнында барлау жұмыстарына деген қызығушылық әлі де төмен деп айтуға болады. Түрікмен қайраңында барлау жұмыстары деңгейінің төмен болуы және елдегі мұнай инфрақұрылымның нашар болуы экономикалық тәуекелдерге әкелуде. Бұл тәуекелдер

ЗАПУСК ПРОИЗВОДСТВА НЕФТИ И ГАЗА НА МЕСТОРОЖДЕНИИ КАШАГАН
ҚАШАҒАН КЕН ОРНЫНДА МҰНАЙ ЖӘНЕ ГАЗ ӨНДІРІСІНІҢ ІСКЕ ҚОСЫЛУЫ

*Сауле Ахметкалиева**

Экономика Казахстана сильно зависит от энергетического сектора. Как крупнейшее нефтяное месторождение республики, Кашаган играет стратегически важную роль в нефтяной промышленности Казахстана. За последние три года производство нефти упало с 81,8 млн. тонн в 2013 году до 80,8 млн. тонн в 2014, 79,4 млн. тонн в 2015 и, по ожиданиям, 75 млн. тонн в 2016. То есть объем добычи снизился на 1,2% в 2014 году, 1,7% в 2015 и, по прогнозам, 5,5% в 2016. В данных обстоятельствах запуск Кашаганского проекта должен увеличить объемы производства, что остановило бы дальнейшее ухудшение показателей в энергетическом секторе.

Производство нефти и газа на Кашаганском месторождении было с трудом запущено через 16 лет после начала проекта стоимостью более $50 млрд. в первой фазе. Официальное открытие месторождения состоялось 7 декабря 2016 года. Первоначально старт производства планировался на 2005 год. Однако по ряду причин, таких как превышение сметы, неэффективное управление, изменения в составе акционеров и технических вопросов, проект был приостановлен. В 2013 году состоялся неудачный запуск проекта. Задержка запуска произошла из-за утечек, вызванных коррозией труб, подвергнувшихся воздействию нефти с высоким содержанием серы. После ремонта труб производство было возобновлено 28 сентября 2016 года, и первая партия углеводородов в объеме 194 тысяч баррелей, из которых 56 тысяч были транспортированы по линии Каспийского трубопроводного консорциума, была отправлена за границу 14 октября 2016 года.

Экономикасы көбіне энергияға тәуелді Қазақстанның ең ірі мұнай кен орны Қашаған елдің мұнай саласы үшін стратегиялық мәнге ие. Соңғы үш жылда Қазақстанда мұнай өндірісінің төмендегенін байқауға болады. 2013 жылы 81,8 млн. тоннаны құраған мұнай өндірісі 2014 жылы 80,8 млн. тоннаға, ал 2015 жылы 79,48 млн. тоннаға дейін азайды. 2016 жылы мұнай өндірісі 75 млн. тоннаға дейін төмендейді деп күтілуде. Басқаша айтқанда, мұнай өндірісі 2014 жылы 1,2%-ға, 2015 жылы 1,7%-ға және 2016 жылы 5,5%-ға жылдан жылға төмендеген. Осы тұрғыдан алғанда, Қашаған жобасының іске қосылуы энергетика саласының одан әрі нашарлауын болдырмай, мұнай өндірісінің деңгейін арттырады деп көзделіп отыр.

Жобаның іске қосылуынан 16 жылдан кейін құны 50 млрд. доллардан асатын жобаның 1-ші кезеңімен Қашаған мұнай кен орнында мұнай және газ өндірісі басталды. Бұл мұнай кен орны 2016 жылғы 7 желтоқсанда Атырауда ресми түрде ашылды. Өндіріс 2005 жылы басталады деп жоспарланған болатын, алайда құны аса жоғары болғандықтан және техникалық себептерге байланысты жоба тоқтатылды. 2013 жылы жобаның іске қосылуы сәтсіздікке ұшырады. Құрамында көп мөлшерде күкірттің болуына байланысты құбыр желісі коррозияға ұшырап, ағып кету себебінен жобаның іске қосылуы кейінге шегерілді. Құбыр желісін қалпына келтіру жұмыстарына байланысты жобадағы кідірістен кейін 2016 жылғы 28 қыркүйекте өндіріс қайта жанданды және 2016 жылғы 14 қазанда көмірсутегінің 194 мың баррель көлеміндегі алғашқы партиясы шетелге жіберілді. Оның 56 мың баррелі «Каспий құбыр консорциумы» арқылы жіберілді.

* магистр, Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. fm11v@mail.ru

Кашаганское месторождение является крупнейшим со времен открытия месторождения Приобское Северное в 1982 году в России. Данное месторождение находится на шельфе в северной части Каспийского моря, на территории Казахстана. Удельная поверхность месторождения составляет около 45 на 75 километров. Сам резервуар имеет глубину 4 200 метров при давлении 770 баров. По оценкам, извлекаемые запасы нефти на месторождении достигают объема от 9 до 13 млрд. баррелей. Запасы природного газа оцениваются в объеме 1 трлн. кубометров.

Кашаганское месторождение было открыто в 2000 году в результате проведения разведывательных работ на Каспийском шельфе, проводимых Офшорной казахстанской международной операционной компанией (ОКІОС). В 2001 году компания Eni стала эксклюзивным оператором проекта под названием Agip Kazakhstan North Caspian Operating Company NV (Agip KCO). В 2009 году функции оператора перешли к компании North Caspian Operating Company BV (NCOC). Кроме того, во время задержки запуска Казахстан увеличил свое участие в проекте с 8,33% до 16,81% в 2008 году. Позже, в 2013 году компания ConocoPhillips вышла из проекта, продав свои 8,4% доли Казмунайгазу (КМГ), 8,33% из которых КМГ, пользуясь своим преимущественным правом, продал китайской CNPC, на 0,07% увеличив свою долю до 16,88%. На текущий момент акционерами месторождения являются компании: КМГ Кашаган BV с 16,88%, Eni, Total, Shell и Exxon Mobil с 16,81% каждая, CNPC с 8,33% и японская Inpex Corporation с 7.56%.

Месторождение будет разрабатываться в рамках Плана полномасштабного освоения месторождения (ППОМ), состоящего из нескольких фаз. Планируется произвести обратную закачку произведенного газа в резервуар в уже начавшейся Фазе 1, также известной как Экспериментальная программа. В Фазе 1 ожидается увеличение производства до 370 тысяч баррелей в день к концу 2017 года. Фаза 2 является фазой начального дизайна с потенциалом доведения производства до 1 млн. баррелей в

1982 жылы Ресейдегі Солтүстік Приобскоеның ашылуынан кейінгі ең ірі көмірсутегі кен орны ретінде белгілі Қашаған кен орны солтүстік Каспий теңізінің қазақстандық бөлігінде орналасқан және су бетінде шамамен 45 х 75 шақырымға тең ауданды алып жатыр. Резервуар тереңдігі 4200 метр және қабаттық қысым 770 бар. Кен орнында өндірілетін мұнай қоры 9-13 млрд. баррельге дейін жетеді деп бағаланады. Табиғи газ қорларының көлемі 1 трлн. текше метрді құрайды.

Қашаған 2000 жылы «Оффшор Қазақстан Интернэшнл Оперейтинг Компани» (ОҚИОК) халықаралық консорциумы тарапынан Каспий мұнай кен орнында жүзеге асырылған барлау жұмыстары нәтижесінде ашылған болатын. 2001 жылы «Эни» компаниясы «Аджип Қазақстан Норт Каспиан Оперейтинг Компани Н.В.» (Аджип ККО) деген атпен жобаның эксклюзивті операторы болды. 2009 жылы операторлық жұмыс «Норт Каспиан Оперейтинг Компани Б.В.»-ге (НКОК) ауысты. Сонымен қатар, 2008 жылы жобадағы кідірістердің салдарынан Қазақстан өз үлесін 8,33%-дан 16,81%-ға дейін арттырды. Кейін, 2013 жылы «КонокоФиллипс» компаниясы өз үлесін Қазақстанның «ҚазМұнайГаз» (ҚМГ) компаниясына сатып, жобадан шығып кетті; ҚМГ айрықша құқықтарын пайдаланып, өз үлесінің 8,33%-ын Қытайдың ҚҰМК компаниясына қайта сатты және үлесін 0,07%-ға өсіріп, 16,88%-ға дейін арттырды. Қазіргі таңда кен орнындағы акционер компаниялар: 16,88 %-дық үлесі бар «ҚМГ Қашаған Б.В.», әрбірі 16,81%-дық үлеске ие «Эни», «Тоталь», «Шелл» және «ЭксонМобил», 8,33%-дық үлесі бар ҚҰМК және 7.56%-бен жапондық «Инпекс» корпорациясы.

Кен орны бірнеше кезеңнен тұратын «Толық кен орнын игеру жоспары» аясында одан әрі дамытылатын болады. Өндірілген газдың жартысы бұдан бұрын басталған Эксперименттік бағдарлама деп те аталатын 1-ші кезең барысында резервуарға қайта айдалады деп жоспарланып отыр. 1-ші кезеңде 2017 жылдың соңына қарай максималды өндіріс тәулігіне 370 мың баррельге жеткізіледі деп күтілуде. Ал 2-ші кезең өндіріс көлемін тәулігіне 1 млн. баррельге дейін арттыру әлеуетіне ие. Алайда, жобаның осы кезеңін дамыту

день. Однако в ходе разработки данной стадии проекта возникли определенные трудности. В 2010 году правительство Казахстана отложило Фазу 2 до 2018-2019 годов по причине высоких издержек. Вначале предполагалось, что затраты на данной фазе составят $68 млрд., позже сумма сократилась до $50 млрд., однако также была отклонена. В результате Shell Development Kashagan, ответственная за вторую фазу проекта, была закрыта. Планы по следующим фазам еще не разработаны.

Проект Кашаганского месторождения является самым дорогим в истории индустрии нефти. Небольшая глубина и суровые климатические условия с холодными зимами представляют технические трудности для исполнения проекта. Воды Северного Каспийского моря являются неглубокими и замерзают в зимние месяцы, что стало причиной строительства сложной и затратной инфраструктуры. К примеру, проект был продлен, так как было необходимо построить искусственные острова для бурового оборудования. Более того, условия производства нефти и газа на месторождении осложнены такими факторами, как низкая температура на поверхности, глубина залежей и, как результат, высокое пластовое давление, высокое содержание серы. Кроме того, побережье Каспийского моря имеет разнообразную экосистему, которая неминуемо пострадает от негативного воздействия операционных работ на месторождении. Поэтому, соблюдаются строгие экологические нормы. Проведены программы защиты окружающей среды, такие как Оценка воздействия на окружающую среду (ОМОС), проекты по изучению биоразнообразия, состояния почвы и популяции птиц и тюленей. По заключению ОМОС, все документы соответствуют международным нормам и Экологическому кодексу Республики Казахстан. Однако, несмотря на все усилия, после аварийной утечки в 2013 году компании Agip KCO и NCOC были оштрафованы на $737 млн., так как произошло чрезмерное сжигание высокосернистого нефтяного газа в объеме 2,8 млн. кубометров.

Вследствие трудностей, возникших в процессе разработки месторождения, к барысында кейбір мәселелер туындады. Қазақстан Үкіметі 2010 жылы жобаның 2-ші кезеңінің құны жоғары болғандықтан 2018-2019 жылдарға дейін жобаның бұл кезеңін кейінге шегерді. Бастапқыда бұл кезең үшін ұсынылған құн 68 млн. доллар болатын, кейінірек 50 млрд. долларға дейін қысқартылуына қарамастан бұл кезең қабылданбай қойды. Нәтижесінде, 2-ші кезеңнің дамуына жауапты «Шелл Девелопмент Қашаған» компаниясы жабылды. Келесі кезеңдердің жоспарлары әлі әзірленген жоқ.

Қашаған жобасы мұнай өнеркәсібі тарихындағы ең қымбат энергетикалық жоба болып табылады. Таяз су, қатаң климат және суық қыс мезгілі жобаны іске асыруда кейбір техникалық қиындықтарға әкеледі. Солтүстік Каспий теңізі суының таяз болуы және қыс айларында қатуға бейім болуы қымбат және күрделі инфрақұрылым құрылысына себеп болды. Мысалы, бұрғылау жабдықтарына қолдау қамтамасыз ететін жасанды аралдарды салу қажеттігіне байланысты жобаның аяқталуы ұзақ уақыт алды. Сонымен қатар, су беті температурасының төмен болуы, кен орнының тереңдігі, сондай-ақ жартас қысымының жоғары болуы мен көп мөлшерде күкірттің болуы сияқты әр түрлі факторларға байланысты бұл кен орнында мұнай мен газ өндіру жағдайы күрделі. Сондай-ақ, Каспий теңізінің жағалауларында бұл кен орнындағы жұмыстардың теріс әсерінен зардап шегетін алуан түрлі эко-жүйе бар. Осыған байланысты, қатаң экологиялық ережелер жүзеге асырылып жатыр. Осы орайда Қоршаған ортаға әсерді бағалау (ҚОӘБ), биоәралуандылық ғылыми-зерттеу жобалары, топырақ зерттеу, сондай-ақ құс және итбалық популяциясына қатысты зерттеулер сияқты қоршаған ортаны қорғауға бағытталған бірқатар бағдарлама жүргізілді. Атқарған жұмыстарының нәтижесінде ҚОӘБ барлық құжаттар халықаралық ережелерге сәйкес келеді және Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексінің талаптарына сәйкес болып табылады деген қорытындыға келді. Алайда бүкіл осы әрекеттерге қарамастан, 2013 жылы болған ағып кету апатынан кейін Аджип ККО және НКОК компанияларына 2,8 млн. текше метрлік күкіртті газдың жануына байланы-

началу производства стоимость первой фазы выросла с $38 до $53 млрд. Ожидается, что общая стоимость проекта составит $136 млрд. Учитывая текущую ситуацию с ценами на нефть и объемом финансов, инвестированных в разработку проекта, становится трудным предугадать, когда окупятся затраты и проект начнет приносить прибыль. По словам Председателя Совета директоров КМГ Сауата Мынбаева, Кашаганский проект будет экономически рентабельным при цене на нефть $100 за баррель. Поэтому Казахстан ждет дальнейшего роста цен на нефть.

До встречи стран ОПЕК с другими производителями нефти, состоявшейся в Вене 10 декабря, было уже заявлено о том, что производство на Кашаганском месторождении является стратегически важным для Казахстана; поэтому, несмотря на текущую ситуацию на нефтяном рынке, производство на месторождении не планировалось останавливать. По результатам Венской встречи, с 1 января 2017 года Казахстан должен снизить производство нефти на 20 тысяч баррелей в день по сравнению с объемом ноября 2016 года, когда производство составляло 1,7 млн. баррелей в день. Однако производство на Кашагане будет оставаться на запланированном уровне, тогда как решение о снижении производства нефти будет касаться других нефтяных месторождений страны.

По словам министра энергетики Казахстана Каната Бозумбаева, с начала перезапуска проекта производство на месторождении достигло отметки 3,5 млн. баррелей, тогда как производство газа составило около 97 млн. кубометров. NCOC ожидает объема производства 8 млн. баррелей к концу 2016 года. В 2017 году планируется увеличить производство на месторождении до 58 млн. баррелей. В целом, страна надеется получить прибыль от затратного Кашаганского проекта и ждет значительного роста цен на нефть, что даст позитивный импульс развитию экономики страны. ■

сты 737 млн. доллар көлемінде айыппұл салынды.

Кен орнын игеру үдерісінде бүкіл тап болған қиындықтарға байланысты, өндіріс басталғаннан бері жобаның 1-ші кезеңінің құны 38 млрд. доллардан 53 млрд. долларға дейін өсті. Жобаның жалпы құны 136 млрд. доллар деңгейінде болады деп күтілуде. Нарықтағы мұнай бағасы мен кен орнын игеруге жұмсалған инвестиция қорларына қатысты ағымдағы жағдайды ескере отырып, инвестиция орнының қашан толатынын және жобаның қашан пайда әкеле бастайтынын болжап айту қиын. ҚМГ Басқарма төрағасы Сауат Мыңбаевтың айтуынша, Қашаған жобасы барреліне 100 долларлық мұнай бағасымен экономикалық жағынан жарамды болуы мүмкін деп мәлімдеді. Сондықтан, Қазақстан мұнай бағасының одан әрі өсуін күтуде.

ОПЕК-ке мүше және ОПЕК-ке кірмейтін елдер арасында 10 желтоқсанда Венада өткен кездесу алдында Қашаған кен орнындағы өндірістің Қазақстан үшін стратегиялық маңызы бар екені жарияланды. Сондықтан, мұнай нарығындағы ағымдағы жағдайға қарамастан, кен орнында мұнай өндірісін азайту жоспары қарастырылмаған. Венадағы кездесудің қорытындысы бойынша, Қазақстан қараша айында тәулігіне 1,7 млн. баррель деңгейіндегі мұнай өндірісін 2017 жылғы 1 қаңтардан бастап тәулігіне 20 мың баррельге қысқартуға келісті. Алайда, Қашағандағы мұнай өндірісі бастапқыда жоспарланғандай болып қалатындықтан (азайтылмайтындықтан), мұнай өндірісін азайту шешімі елдегі басқа кен орындарына қатысты болады.

Қазақстанның энергетика министрі Қанат Бозымбаевтың айтуынша, жоба қайта іске қосылғаннан бері кен орнындағы мұнай өндірісі 3,5 млн. баррельге, ал газ өндірісі шамамен 97 млн. текше метрге жетті. НКОК 2016 жылдың соңына дейін мұнай өндірісі 8 млн. баррель болады деп күтуде. Ал 2017 жылы кен орнындағы өндіріс 58 млн. баррельге дейін артады деп жоспарлануда. Жалпы алғанда ел құны жоғары Қашаған жобасынан табыс табуға үміттенеді және ел экономикасына оң әсер ететіндей мұнай бағасының айтарлықтай өсуін күтуде. ■

ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЙ СЕКТОР СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ И ПРОБЛЕМА ЭНЕРГОДЕФИЦИТА

ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЕЛДЕРІНДЕ ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯСЫ САЛАСЫ ЖӘНЕ ЭНЕРГИЯ ТИІМСІЗДІГІ МӘСЕЛЕСІ

*Фарход Аминжонов**

Конфигурация энергетического сектора стран Центральной Азии была спроектирована еще во времена Советского Союза и функционировала в рамках Центральноазиатской энергетической системы (ЦАЭС). С обретением независимости правительства стран Центральной Азии начали проводить независимую энергетическую политику, что мешало скоординированному функционированию системы. Туркменистан покинул ЦАЭС в 2003 году. Выход из системы в 2009 году Узбекистана, ключевого игрока, который связывал воедино энергетический сектор региона, привел к разрушению системы. Внутри сильно изолированных национальных секторов энергетики власти каждой из стран региона пытаются ввести новые энергогенерирующие мощности и повсеместно построить линии электропередач, охватывающие всю страну.

Казахстан

Энергетическая система Казахстана функционирует в трех отдельных зонах: северная (Акмола, Актобе, Костанай, Павлодар, Северный Казахстан, восточная Казахстан, Караганда); южная (Алматы, Жамбыл, Кызыл-Орда, Южный Казахстан); западная (Атырау, Мангыстау и Зарадный Казахстан). На самом деле, Казахстан обладает наибольшей установленной мощностью энергопроизводства в регионе, составляющей 20 844 мВт, генерируемых на 102 электростанциях, включая крупные ТЭС, такие как Экибастузская ГРЭС-1 (4 000 мВт), Аксуйская ГРЭС (2 400 мВт), Экибастузская ГРЭС-2 (1 000 мВт), а также Бухтарминский Гидроэлектрокомплекс (750 мВт) и Шульбинская гидроэлектростанция (ГЭС) (702 мВт). Однако, тогда как Северная зона производит более 70% всего электричества на большей частью угольных

Орталық Азия елдерінің элекр энергиясы саласы КСРО дәуірінде бірлескен Орталық Азия энергетика жүйесі (ОАЭЖ) құрамында қызмет көрсететіндей етіп жобаланған болатын. Орталық Азия мемлекеттерінің үкіметтері тәуелсіздікке қол жеткізгеннен кейін тәуелсіз энергетикалық саясат ұстануға тырысты. Алайда мұндай жағдай жүйенің келісілген түрде жұмыс істеуін қиынға соқтырды. Түрікменстан 2003 жылы ОАЭЖ -нен бөлініп шығып, аймақтық энергетика саласын өз қолында жұмылдырып отырған Өзбекстанның да 2009 жылы бұл жүйеден шығуымен жүйе толықтай өз жұмысын тоқтатты. Бір-бірінен айтарлықтай оқшауланған ұлттық энергетика салалары, қызмет көрсететін ортада құзыретті тұлғалар жаңа электр энергиясын өндіру әлеуеттерін қалыптастыруға және елде электр желілерінің құрылысына басымдық танытуға баса назар аударды.

Қазақстан Республикасы

Қазақстанның электр энергиясы желісі үш аймаққа бөлек қызмет көрсетуді есепке ала отырып жобаланған: Солтүстік аймақ (Ақмола, Ақтөбе, Қостанай, Павлодар, Солтүстік Қазақстан, Шығыс Қазақстан, Қарағанды); Оңтүстік аймақ (Алматы, Жамбыл, Қызылорда, Оңтүстік Қазақстан) және Батыс аймағы (Атырау, Маңғыстау және Батыс Қазақстан аймағы). Негізінен Қазақстан осы аймақтағы ең ауқымды орнатулы электр энергиясын өндіру қуатына ие ел болып табылады. Елде Екібастұз ГРЭС-1 (4,000 мВт), Ақсу ГРЭС (2,400 мВт), Екібастұз ГРЭС-2 (1,000 мВт) стансаларынан бөлек Бұқтырма гидроэлектр кешені (750 мВт) және Шульбинск ГЭС (HPP) (702 мВт) құрайтын жалпы 20,844 мВт әлеуетіне ие 102 электр стансасы орналасқан. Сонымен қатар елдің солтүстігі ірі көлемде жылу электр стансалары арқылы жалпы электр

* PhD, Центрально-азиатский институт стратегических исследований, Казахстан. a_farkhod@yahoo.com

термоэлектростанциях (ТЭС), ряд крупных центров потребления расположены на юге и юго-востоке страны. Для покрытия потребности южных регионов в 1998 году была построена линия Север-Юг в 500 кВт и ожидается введение в строй новых станций, включая Балхашскую ТЭС (1320 мВт).

Кыргызстан

Кыргызстан имеет потенциал производства до 142,5 миллиардов кВтч гидроэлектроэнергии в год, что ставит его на третье место на постсоветском пространстве, после России и Таджикистана. Однако установленная мощность кыргызского энергетического сектора не превышает 4 000 мВт при среднем объеме производства электричества от 15 до 20 миллиардов кВт. ГЭС вырабатывают более 90% электричества в Кыргызстане. Крупнейшей ГЭС в республике является Токтогульская с мощностью 1 200 мВт. Для реализации ее потенциала правительство пытается ввести новые мощности путем строительства крупных и средних ГЭС, включая крупнейшую Камбарата-1 (1 600 мВт).

Таджикистан

Потенциал гидроэлектроэнергии Таджикистана огромен и насчитывает более 527 млрд. кВт в год, то есть 4% мирового потенциала. Тем не менее, в настоящее время республика вырабатывает лишь 16,5 млрд. кВт в год. Из спроектированной мощности электростанций в 5 190 мВт доступная мощность сегодня составляет примерно 4 000 мВт, из них функционируют только 2 661 мВт. Более 98% электричества вырабатывается ГЭС. Таджикистан рассчитывает на строительство крупнейшей в регионе Рогунской ГЭС, мощностью до 3 600 мВт, которая удвоит мощность производства электроэнергии страны. Пока Рогунский проект находится на стадии строительства, основными производителями электроэнергии страны являются Нурекская ГЭС (3 000 мВт), Байпаза (600 мВт) и Сангтуда-1 (670 мВт).

Туркменистан

История туркменского энергетического сектора восходит к 1913 году, когда первая ГЭС начала производить энергию для мелконаселенных районов. В 2013 году Гиндикушская ГЭС отметила свое столетие. энергиясы өндірісінің 70 пайызынан астамын қамтамасыз етсе, ірі тұтыну орталықтарының бір бөлігі елдің оңтүстік және оңтүстік-шығыс аймақтарында орналасқан. Оңтүстік өңірінің электр қуаты қажеттіліктерінің шыңын қамтамасыз ету үшін 1998 жылы солтүстік-оңтүстік 500 кВт электр қуатын тарату жүйесі құрылып, Балқаш жылу электр стансасымен (1,320 мВт) қатар бірнеше жаңа электр стансалары құр- ылған.

Қырғызстан Республикасы

Қырғызстан жылына 142,5 миллиард кВт/сағатқа дейін гидроэлектр қуатын өндіру әлеуетіне ие ел ретінде КСРО дәуірінен кейінгі мемлекеттер арасында Ресей мен Тәжікстаннан кейін үшінші орында. Қырғызстан электр энергиясы саласының жалпы әлеуеті 4,000 мВт-тан асып, электр энергиясын өндіру орташа есеппен 15-20 миллиард кВт құрайды. Қырғызстанда электр энергиясының 90 пайыздан астамы гидроэлектр стансалары тарапынан қамтамасыз етіледі. Елдегі ең үлкен ГЭС 1,200 мВт энергия қуатын өндіру әлеуетіне ие Тоқтағұл ГЭС-і болып саналады. Үкімет гидроэлектр әлеуетін игеру үшін ірі және орта ГЭС (ең үлкен ГЭС Қамбарата-1 (1,600 мВт) қо- сқан-да) құрылысын жүргізу арқылы жаңа әлеует жолдарын қарастыруда.

Тәжікстан Республикасы

Тәжікстан өте жоғары гидроэлектр әлеуетіне ие меммлекет (жылына 527 миллиард кВт/сағаттан артық) және осы әлеуеті әлемдік гидроэлектр әлеуетінің 4 пайызына тең. Алайда Тәжікстан қазіргі таңда жылына 16,5 миллиард квт/сағат электр энергиясын өндіруде. Елдің 5,190 мВт көлемінде жоспарланған электр стансасы әлеуетінің қазіргі кезде 4,000 мВт-ы ғана қолданылуда және 2,661 мВт-ы өндірілуде. Электр энергиясының 98 пайыздан астам мөлшері ГЭС-тер тарапынан өндірілуде. Тәжікстан елдің электр энергиясын өндіру әлеуетін екі есеге арттыру үшін өңірдің 3,600 мВт-қа дейін әлеуетке ие ең ірі гидроэлектр стансасы болып табылатын Рогун ГЭС-іне сенім артуда. Рогун ГЭС-і ұзақ уақыт бойы құрылысы жүріп жатқанына қарамастан Нурек ГЭС-і (3,000 мВт), Байпаза ГЭС-і (600 мВт) және Сангтуда-1 ГЭС-і (670 мВт) елдің электр энергиясы өндірісі-

Сохраняя символический смысл, гидроэнергетический сектор республики генерирует лишь 0,02% всего производственного баланса, и всю оставшуюся часть составляют ТЭС. В отличие от других стран Центральной Азии, расширение энергетического сектора Туркменистана произошло сравнительно недавно. Первая работающая на газе ТЭС (производит тепло и электроэнергию) Туркменбашинская была введена в эксплуатацию в 1961 году с первоначальной мощностью 170 мВт; теперь она обладает мощностью в 420 мВт. Выработка электроэнергии на Марыйской ТЭС мощностью в 1 685 мВт началась в 1987 году. В 2011 году она производила 9 022 млн. кВт, то есть 49,4% общего объема производства электроэнергии в стране. В 2010 году Туркменистан ввел в эксплуатацию четыре новых электростанции, что значительно увеличило мощность производства электроэнергии страны: (а) Балканабадская ГЭС мощностью 380 мВт; (б) ТЭС Дашогузская и Ахалская мощностью 254, 2 мВт; (в) Авазинская ТЭС мощностью 254,2 мВт.

Узбекистан

Узбекистан занимает стратегически важную территорию для сведения воедино всех энергетических секторов в ЦАЭС, и он обладал крупнейшей мощностью производства электроэнергии. Установленная мощность электростанций Узбекистана превышает 12 300 мВт, из которых 11 000 мВт производится ТЭС и около 1 300 мВт – ГЭС, что составляло 50% всех взаимосвязанных мощностей ЦАЭС. Основной объем электричества в стране производится работающими на газе ТЭС, включая Сырдарьинскую ТЭС (3 000 мВт), Талимарджан-2 (2 400 мВт), Новоангренскую (2 100 мВт), Ташкентскую (1 860 мВт) и Новоинскую ТЭС (1 250 мВт). Крупнейшими поставщиками гидроэлектроэнергии в стране являются Чарвакская ГЭС (620 мВт), Ходжикентская ГЭС (165 мВт) и Фархадская ГЭС (120 мВт).

Несмотря на потенциальную мощность производства электроэнергии, проблема эффективности в Центральной Азии при изнашивающемся оборудовании для выработки и транспортировки электроэнергии вызывает тревогу. 64% энерговырабатывающих активов Кыргызстана и 74% тех же не ең үлкен үлес қосып келе жатқан стансалар болып саналады.

Түрікменстан Республикасы

Түрікменстанның электр энергетикасы саласының тарихы 1913 жылы салын-ған алғашқы ГЭС-інің халық саны аз аймақтарға электр қуатын тарата бас-тауымен басталады. 1,2 мВт әлеуетке ие Гиндикуш ГЭС-і 2013 жылы 100-жылдық мерейтойын атап өтті. Түрікменстанның гидроэлектр саласы өзінің символикалық маңызын қорғай отырып, жалпы электр қуаты өндірісінің 0,02 пайызын қамтамасыз етуде, өндірістің қалған бөлігі жылу электр стансалары арқылы қамтамасыз етілуде. Басқа Орталық Азия елдерінен ерекшелігі Түрікменстанның электр энергиясы саласы біртіндеп келе дами бастаған. Табиғи газ арқылы жұмыс істейтін елдің алғашқы жылу электр стансасы (біріккен жылу және қуат стансасы) болып табылатын Түрікменбашы 1961 жылы 170 мВт қуатқа ие бастапқы әлеуетімен жұмысын бастап, қазіргі таңдағы әлеуеті 420 мВ-тқа жеткен. 1,685 мВт әлеуетке ие Мары жылу электр стансасының электр энергиясын өндіру жұмыстары 1987 жылы басталған. 2011 жылы бұл станса 9,022 миллион кВт/сағат электр энергиясын өндіруде. Бұл көрсеткіш елдегі жалпы элекр энергиясы өндірісінің 49,4 пайызын құрайды. 2010 жылы Түрікменстан электр энергиясы өндірісі әлеуетін айтарлықтай мөлшерде арттыратын төрт жаңа электр энергиясы стансасын қолданысқа берді: 380 мВт әлекетке ие Балканабад жылу электр стансасы, әрқайсысы 254,2 мВт әлеуетке ие Дашоғуз жылу электр стансасы және Ахал жылу электр стансасы және 254,2 мВт әлеуетке ие Аваз жылу электр стансасы.

Өзбекстан Республикасы

Өзбекстан басқа барлық электр энергия-сы салаларын ОАЭЖ құрамында сақтау мәселесі бойынша стратегиялық маңызы бар өңірде орналасу артықшылығын қолдану мүмкіндігімен қатар ең үлкен электр энергиясы өндірісі әлеуетіне ие мемлекет болып табылады. Өзбекстандағы барлық электр энергиясы стансаларының қалыптасқан әлеуеті 12,300 мВт асады. Мұның ішінде жылу электр стансалары 11,000 мВт-тан аса үлес қосса, ГЭС-тер шамамен 1,300 мВт электр қуатын өндіруде. Бұл

активов Таджикистана эксплуатируются более 30 лет. Текущие потери энергосистемы Кыргызстана составляют почти 40%, из которых 15% - это технические потери. Меры по повышению энергоэффективности в Таджикистане могут снизить потери по выработке и передаче электроэнергии на 30%. Эффективность угольных ТЭС, вырабатывающих 80% электричества Казахстана, можно увеличить с 32% до 42-53%. В Узбекистане при том, что 75% энергетического оборудования используются более 30 лет, изнашивающаяся инфраструктура ведет к 13,7% потерь выработки и передачи электроэнергии. Даже в Туркменистане, обладающем сравнительно новым оборудованием, около 12% электричества не доходят до конечного потребителя. В этом отношении через реализацию крупномасштабных мер по увеличению эффективности страны Центральной Азии могут решить проблему нехватки электроэнергии для нужд экономики и населения. ■

лардың 75 пайызы 30 жылдан астам уақыт қызмет көрсетуде және осы себептен стансаларда орын алған ақаулар, жеткізу және тарату жүйесінде 13,7 пайыз шығынға ұшыратуда. Бертін келе құрылған электр энергиясын өндіру стансаларына ие Түрікменстанның өзінде өндірілген электр қуатының шамамен 12 пайызы соңғы тұтынушысына жетпестен шығынға ұшырауда. Осы себептен Орталық Азия елдері электр энергиясы тиімділігін қамтамасыз етуге бағытталған кең көлемді іс-шаралар атқару арқылы халыққа және экономикалық сұраныстар үшін қажетті электр энергиясын сатып алуда тиімділік пен тұрақтылықты қамтамасыз ете алады. ■

көрсеткіш өзара байланысқан ОАЭЖ жүйесі ішінде өндірілетін жалпы әлеуеттің 50 пайызын құрайды. Елде электр энергиясын өндіруде ең үлкен үлес Сырдария жылу электр стансасына (3,000 мВт), Талимарджан-2 жылу электр стансасы (2,400 мВт), Ново-Ангрент жылу электр стан-сасы (2, 100 мВт), Ташкент жылу электр стансасы (1,860) және Навои жылу электр стансасы (1,250 мВт) сияқты табиғи газ арқылы электр қуатын өндіретін жылу электр стансаларына тиесілі. Елдегі гидроэлектр қуаты өндірісінде ең ірі үлес болса Чарвак ГЭС-і (620 мВт), Ходжыкент ГЭС-і (165 мВт) және Фархад ГЭС-іне (120 мВт) тиесілі.

Орталық Азия елдері айтарлықтай мөлшерде электр қуатын өндіру әлеуеті мен күшіне ие болғанына қарамастан, аймақта электр энергиясы өндірісі және тасымалы стансаларының ескіруіне байланысты пайда болған тиімсіздік факторы қазіргі кезде үрей тудыратындай дәрежеге жеткен. Осылайша Қырғызстандағы электр энергиясын өндіру стансаларының 64 пайызы және Тәжікстандағы стансалардың 74 пайызының қолданысқа берілген мерзімдері 30 жылдан асып кеткен. Қырғызстанның электр энергиясы жүйесінде қазіргі кезде жалпы шығын 40 пайыз шамасында болса, оның 15 пайызы техникалық шығын болып табылады. Тәжікстанда болса электр энергиясы тиімділігін қамтамасыз етуге бағытталған ісшаралар нәтижесінде елде электр энергиясы өндірісі мен тасымалы шығындарын потенциалды түрде 30 пайыздық мөлшерде азайту мүмкіндігін атап өтуге болады. Қазақстанда жалпы электр қуаты өндірісінің 80 пайызын қамтамасыз ететін көмірмен жұмыс жасайтын жылу электр стансаларының тиімділігін 32 пайыздан 42-53 пайызға дейін арттыруға болады. Басқа жағынан алып қарағанда Өзбекстандағы электр энергиясын өндіретін станса-

ПРОЕКТ РОГУНСКОЙ ГЭС: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ
РОГУН ГЭС ЖОБАСЫ: ТУЫНДАҒАН ҚИЫНДЫҚТАР МЕН КЕЛЕШЕККЕ ҚАТЫСТЫ БОЛЖАЛДАР

*Сауле Ахметкалиева**

После распада Советского Союза в странах верхнего и нижнего течения Центральной Азии наблюдается постоянная борьба интересов энергетики, с одной стороны, и сельского хозяйства по вопросам орошения, с другой. Так, страны нижнего течения Казахстан, Туркменистан, Узбекистан используют воду в основном для сельскохозяйственных нужд, тогда как страны верхнего течения Кыргызстан и Таджикистан используют воду в качестве источника электроэнергии. В прошлом между данными республиками существовала договоренность об использовании водных ресурсов для сельхознужд во время летнего сезона в обмен на топливные ресурсы в зимний период. Однако страны нижнего течения стали вести определенную ценовую политику в отношении энергии, в советское время поставляемой бесплатно. В настоящее время между странами верхнего и нижнего течения существует напряженность по поводу использования воды для энергетических и сельскохозяйственных нужд. Более того, и без того несбалансированное сотрудничество между странами еще более расшатывается строительством гигантских дамб, таких как Рогунская гидроэлектростанция (ГЭС).

Таджикистан, расположенный выше по течению, постоянно сталкивается с проблемой нехватки электроэнергии. В 2014 году почти 70% таджикского населения испытали нехватку электричества. Например, в зимний сезон Таджикистан, особенно в сельской местности, имеет дефицит электричества объемом 2,2-2,5 млрд. киловатт часов (кВт/ч). Более того, с течением времени энергетический кризис в стране только ухудшался, особенно после 2009 года, когда сотрудничество страны в рам-

Кеңес одағы ыдырыған сәттен бастап осы уақытқа дейін Орталық Азия аймағындағы екі ірі өзеңнің жоғары ағысында және орта мен төменгі ағысында орналасқан елдер арасында электр энергиясын тұтынуы мен жер суару секторлары арасында бітпес бәсекелестік орын алып келеді. Өйткені Қырғызстан мен Тәжікстан сияқты өзеңнің жоғары ағысында орналасқан елдер суды гидроэлектр энергиясын өндіру үшін қолданса, Қазақстан, Түрікменстан және Өзбекстан сияқты өзеңнің орта мен төменгі ағысында орналасқан елдер суды көбінесе егіншаруашылығын суару мақсатында тұтынып келеді. Бұрындары өзеңнің жоғары ағысында және орта мен төменгі ағысында орналасқан елдер арасында жаз айларында суды шаруашылық мақсатта, қыс айларында қазба отынын өндіру үшін ауыстүйіске негізделген келісім-шарт бойынша қолданатын. Алайда қазба отындарына бай өзеңнің орта мен төменгі ағысында орналасқан елдер, кеңес одағы дәуірінде өзеңнің жоғары ағысында орналасқан елдерге ақысыз берілетін энергия көзі үшін арнайы баға саясатын белгілеген болатын. Қазіргі таңда судың шаруашылық немесе электр энергия өндірісі үшін қолданысына қатысты өзеңнің жоғары ағысында және орта мен төменгі ағысында орналасқан елдер арасында түсінбеушілік белең алуда. Сондай-ақ, Рогун ГЭС-і сияқты жұмысы ауқымды станциялардың құрылыс жоспарлары нәтижесінде мемлекеттер арасындағы келіспеушіліктер арта түсуде.

Өзеңнің жоғары ағысында орналасқан Тәжікстан да энергия тапшылығы проблемасын бастан өткеруде. 2014 жылы тәжік халқының 70 пайызы электр энергиясы тапшылығын көруде. Мысалы, Тәжікстанның әсіресе далалы аймақтарында қыста энергия тапшылығы 2,2-2,5 миллиард кВт/сағатқа дейін жетуде. Елдегі электр энерги-

* магистр, Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. fm11v@mail.ru

ках Центрально-азиатской энергетической системы (ЦАЭС) было прекращено. Поэтому таджикское руководство находится в поисках решения данной проблемы. В целом, в плане водных ресурсов Таджикистан является богатейшей страной. Страна обладает 4% мировых и 53% региональных водных ресурсов. На данный момент ее гидроэнергетический потенциал равен 527 млрд. кВт/ч в год, из которых используется лишь 4-5%. Таким образом, одним из способов решения данной проблемы является сооружение Рогунской ГЭС. Президент Таджикистана Эмомали Рахмон считает, что Рогунский проект способен разрешить энергетический кризис в стране, и поэтому всесторонне его поддерживает.

После завершения строительства Рогунская ГЭС станет самой высокой в мире плотиной высотой в 335 метров с нормальным уровнем в 1255-1290 метров и общим объемом в более 13 кубических километров. Мощность станции планируется в объеме 3 600 мегаватт в год, а ежегодный объем производства должен составить 13,1 млрд. кВт электричества. Данный проект был задуман с целью восполнения дефицита электричества через обеспечение безопасных и непрерывных поставок. Идея Рогунской ГЭС была впервые предложена в 1959 году, и строительство началось в 1976, однако после распада Советского Союза проект был заморожен. Позже, несмотря на возражения Узбекистана, в рамках соглашения о продолжении советских практик совместного использования воды, достигнутого между странами Центральной Азии 18 февраля 1992 года, идея строительства Рогунского водохранилища была одобрена. Тем не менее, данное соглашение выполнено не было, и проект остался в подвешенном состоянии до завершения гражданской войны в Таджикистане в 1997 году. За годы войны экономика страны сильно ослабла, что привело к приостановке проекта. Лишь в 2000х страна стала искать международную поддержку и начала долгий процесс переговоров с Россией по поводу проекта. Строительство было возобновлено в 2008 году, и один из обводных туннелей реки Вахш был отремонтирован и достроен в

ясы дағдарысы жылдар бойы, әсіресе 2009 жылдан кейін, яғни Тәжікстанның Орталық Азия электр жүйесі (CAPS) арқылы көршілес мемлекеттерді электр энергиясымен қамтамасыз ету мақсатында сол елдермен жасалған энергетикалық сауда келісімінің мерзімі біткен мерзімнен бастап одан сайын қиындай түсті. Осыған орай Тәжікстан үкіметі осы мәселенің шешімін табу үшін белсенді ізденіс жүргізуде. Жалпы Тәжікстан гидроэнергетикалық ресурстары тұрғысынан бай елдердің қатарында. Әлемдегі гидроэнергетикалық ресурстардың 4 пайызы және Орталық Азиядағы гидроэнергетикалық ресурстардың 53 пайызы Тәжікстанға тиесілі. Қазіргі кезде елдің жылдық гидроэнергетикалық әлеуеті 527 миллиард кВт/сағатқа тең және Тәжістан оның 4-5 пайызын ғана игеруде. Осы себептен Рогун ГЭС-тің құрылысы энергия тапшылығы проблемасының шешімі ретінде қабылдануда. Тәжікстан Президенті Эмомали Рахмон онсыз да Рогун жобасын елдегі энергетикалық дағдарысты шешуге септігін тигізеді деген оймен гидроэлектр станцияның құрылыс жұмыстарын белсенді түрде жүргізуде.

Жоба аяқталғаннан кейін Рогун ГЭС-і 1255-1290 метрлік жабдықтау деңгейі мен 13 куб км.-ден жоғары жалпы көлемі бойынша әлемнің ең биік станциясы болмақ. Станцияның гидроэнергетикалық әлеуеті жылына 3600 мегаватт және орташа есеппен жылдық электр энергиясын өндіру қуаты 13,1 кВт/сағат болады деп жоспарлануда. Аты аталған станция жобасы, қауіпсіз әрі тұрақты электр энергиясы ағынымен қамтамасыз ету арқылы елдегі энергия тапшылығын жоюға атсалысады деген мақсатта жасалған болатын. Алғашында 1959 жылы станция құрылысын бастау жөнінде шешім қабылданғанымен, Рогун ГЭС-тің құрылысы 1976 жылы басталды. Алайда кеңес одағының ыдырауынан кейін жоба өз жұмысын тоқтатты. 18 ақпан 1992 жылы Орталық Азия елдері арасында кеңес одағы суларының өзара бөлісін жалғастыру жөнінде жасалған келісім-шартқа Өзбекстанның қарсы шыққанына қарамастан, Тәжікстан Рогун станция көлінің құрылысын бастау туралы шешім қабылдаған болатын. Алайда Тәжікістанның бұл шешімі қолданысқа енбей, 1997 жылы Тәжікстан-

2010 году. Однако в 2012 году проект был приостановлен в ожидании оценочного отчета от Всемирного банка.

Стоит отметить, что по поводу данного проекта между Таджикистаном и Узбекистаном возник конфликт. Таджикистан возлагает большие надежды на проект. В то время как таджикское руководство рассматривает проект как возможность решения проблем экономики и энергетики, Узбекистан озабочен угрозой уменьшения объема потока реки Вахш. Критики считают, что дефицит воды может вырасти на 22%, что, в свою очередь, может привести к дальнейшему ухудшению проблем с засухой в регионе. Более того, расположенный по нижнему течению, Узбекистан может серьезно пострадать в случае аварийных ситуаций на дамбе, особенно учитывая сейсмическую активность в регионе. В случае катастрофы 1,5 млн. гектаров суши и свыше 700 поселений на территории Таджикистана, Афганистана, Туркменистана и Узбекистана с населением в 5 млн. людей будут затоплены. Несмотря ни на что, таджикская сторона утверждает, что если Узбекистан выступит в числе спонсоров проекта, то сможет контролировать ежегодный расход воды, поступающей в низовья.

В споре между двумя странами участвует Всемирный банк. По инициативе банка состоялось пять информационных и консультационных встреч по оценочному анализу проекта Рогунской гидроэлектростанции. Все прибрежные страны принимали участие в пятой, последней встрече, состоявшейся в Алматы в июне 2014 года, и по результатам данной встречи, группа экспертов экологов и социологов пришла к заключению об экономической целесообразности Рогунского проекта. Эксперты также заключили, что негативное воздействие на окружающую среду и социальную сферу можно минимизировать с помощью специальных мер. Несмотря на то, что проект прошел экспертную оценку, Узбекистан беспокоится о том, что строительство дамбы окажет удушающее воздействие на сельское хозяйство страны. Поэтому необходимо проведение дополнительного анализа для гарантий безопасности, надежности,

дағы азаматтық соғыс біткенге дейін аталмыш жоба күн тәртібінен түсіп қалады. Азаматтық соғыс кезінде елдің экономикасы құлдырап, жобаның тоқтатылуына әкеп соқтырды. Тек 2000-шы жылдары Тәжікстан осы мәселеге қатысты халықаралық қолдау жолдарын іздестіреді және Ресеймен ұзақ мерзімді диалог бастайды. 2008 жылы құрылыс жұмыстары тоқтаған жерінен қайта жалғастырылып, Вахш өзені бойындағы тоннельдердің бірі 2010 қайта қалпына келтіріледі. Алайда 2012 жылы Дүниежүзілік банктің жылдық есебінің қорытындылары келгенге дейін жоба уақытша тоқтатылады.

Жоғарыда атылмыш мәселелерге қоса, Тәжікстан мен Өзбекстан арасындағы су даулары Рогун станциясы жобасының себебінен арта түскен. Тәжікстанның станция құрылысына деген үміті зор. Тәжік үкіметі бұл жобаға экономикалық мүмкіндік, гидроэлектр энергия мүмкіндігі ретінде қараса, Өзбекстан елі Вахш өзенінің тасып кету қаупіне көбірек мән беруде. Сондай-ақ жоба болашақта су тапшылығын 22 пайызға арттырып, аймақтағы құрғақшылықты үдете түседі деген сындар айтуда. Өзеннің орта мен төменгі ағысында орналасқан Өзбекстан, әсіресе аймақтағы сейсмикалық жағдайдың салдарынан станция жұмысы апаттық жағдайға душар болса үлкен зардап шегуі мүмкін. Апаттық жағдай орын алатын болса, Тәжікстан, Ауғанстан, Түрікменстан және Өзбекстан территориясында орналасқан 1,5 миллион га аудан және 700-ден астам елді мекендер су астында қалу қаупі бар және соның салдарынан 5 миллион халық зардап шегуі мүмкін. Сонымен қатар Тәжікстан, Өзбекстан егер жобаға қаржыландыру көзін қамтамасыз ететін болса, судың жылдық ағын көлемін өз бақылауына алу мүмкіндігі бар екенін ескертуде.

Екі ел арасындағы келіспеушіліктерді шешу үшін Дүниежүзілік банк те өз үлесін қосты. Дүниежүзілік Банк, «Ұсынылған Рогун ГЭС жобасына қатысты бағалау жұмыстарына қатысты ақпарат бөлісу және кеңес жиыны» атты 5 жиналыс өткізген. Екі ірі өзеңнің жоғары ағысында және орта мен төменгі ағысында орналасқан елдер 2014 жылдың маусымында Алматыда өткізілген соңғы жиналысқа қатысады.

эффективности и целесообразности данного проекта.

Тем не менее, несмотря на реакцию Узбекистана, Таджикистан продолжает принимать меры по строительству Рогунской ГЭС. Однако на данный момент на строительство требуется $3-5 млрд., которых у Таджикистана нет, а Всемирный банк не берет на себя обязательства по финансированию строительства. Поэтому правительство ищет возможности финансовой поддержки от соседних стран и международных организаций. Кроме того, несмотря на растянутость по срокам, по завершении строительства, данная ГЭС станет одним из основных поставщиков электричества не только в районы Таджикистана, но и в соседние Афганистан и Пакистан. ■

үстінде. Сондай-ақ, жобаның толықтай жүзеге асырылуы біршама уақыт алса да, станция құрылысы біткен кезде (егер құрылыс жүргізілетін болса) тек Тәжікстан елі емес, сонымен қатар көрші мемлекеттер болып табылатын Ауғанстан мен Пәкістан да өз елдерін электр энергия көздерімен қамтамасыз ету мүмкіндігіне ие болады. ■

Жиналыс соңында Экология және әлеуметтік мамандар кеңесі, Рогун станциясының құрылысын жүргізуге болады деген шешімге келеді. Кеңес мүшелері сондай-ақ, станцияның экологиялық және әлеуметтік әсерлерін азайтуға болады деген шешімді де қабылдайды. Аталмыш жобаның қолданысқа енгізілу мүмкіндігі осылайша дәлелденсе де, Өзбекстан әлі күнге дейін станция құрылысының елдегі шаруашылық саласына зардабы тиеді деп қауіптенуде. Осы себептен, жобаның қауіпсіздігі, сенімділігі, тиімділігі және қолданысқа енгізілуін кепілдікке алу үшін қажетті іс-шаралар көбейтілуі тиіс.

Сонымен қатар, Өзбекстанның жобаға қатысты ықылассыздығына қарамастан Тәжікстан әлі күнге дейін ГЭС құрылысының жұмыстарын жалғастыруда. Алайда құрылыс үшін қажетті қорлардың 3-5 миллиард доллар болады деп болжануда және Тәжікстанның бұл жобаны жеке өзі алып шығуы мүмкін емес. Дүниежүзілік банк станция құрылысын қаржыландыруға байланысты нақты әрекет етіп жатқан жоқ. Осы себептен Тәжікстан үкіметі халықаралық ұйымдардан және көршілес елдердің үкіметтерінен қаржылай көмек іздестіру

СОВРЕМЕННАЯ СТРУКТУРА ЭКОНОМИКИ СИНЬЦЗЯН-УЙГУРСКОГО АВТОНОМНОГО РАЙОНА
ШЫҢЖАҢ ҰЙҒЫР АВТОНОМИЯЛЫҚ ӨЛКЕСІНІҢ АҒЫМДАҒЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫ

*Омирбек Канай**

Экономическое развитие Синьцзян-Уйгурского автономного района (СУАР), также известного как Восточный Туркестан, являющегося китайскими воротами в Евразию, имеет важное значение не только для Китая, но и для соседних стран региона. СУАР расположен на участке проекта экономического пояса Шелкового пути, которому Китай придает огромное значение и в который собирается инвестировать $40 млрд. На самом деле, нефте- и газопроводы «Центральная Азия-Китай» и «Западный Китай-Западная Европа» проходят по территории СУАР. Данный регион имеет значение те только как участок важного транспортного пути, он также богат минеральными ресурсами, в следствии чего является одним из основных поставщиков минеральных ресурсов в Китае.

Согласно данным, объем запасов нефти и природного газа в регионе оценивается примерно в 5,6 млрд. тонн и 1,4 кубических метров соответственно. Эти запасы составляют 30% общих объемов нефти и 34% газа Китая. СУАР стоит особняком среди других районов Китая благодаря изобилию запасов урана, угля, меди, железа, золота и серебра. Например, на территории региона было найдено 142 вида минералов, включая 33 вида металлов, 60 видов неметаллических минералов и 6 видов энергетического минерального сырья. Запасы угля в регионе оцениваются в объеме 2,19 трлн. тонн, что соответствует 40% общих объемов угля в стране.

Сегодня в СУАР есть 74 промышленных городов и округов (их доля в стране составляет 8,14%), специальные экономические зоны Каска и Хоргос (28,57%), 29 национальных портов (10,11%), 2 международ-

Қытайдың Еуразияға ашылған қақпасы – Шыңжаң Ұйғыр автономиялық өлкесінің (Шығыс Түркістан деп те аталады) экономикалық дамуы тек Қытай үшін ғана емес, сондай-ақ өлкемен көршілес елдер үшін де маңызды болып табылады. Шыңжаң Ұйғыр автономиялық өлкесі Қытайдың 40 млрд. доллар көлемінде инвестиция салуды көзделген «Жібек жолы экономикалық белдеуі» жобасының маңызды бағытында орналасқан. Шынында да, Орталық Азия – Қытай табиғи газ және мұнай құбырлары мен Батыс Қытай – Батыс Еуропа желісі де осы өңір арқылы өтеді. Шыңжаң өлкесі халықаралық маңызды тасымал бағыттарының жолында орналасуымен бірге, өте бай жер асты байлықтарына ие болуына байланысты Қытайдың ең маңызды шикізат көздерінің бірі болып табылады.

Мәліметтерге сәйкес, Шыңжаң Ұйғыр автономиялық өлкесінің мұнай қоры шамамен 5,6 млрд. тонна, ал табиғи газ қоры шамамен 1,4 трлн. текше метр деп бағаланады. Олардың ішінде аймақтағы мұнай қоры Қытайдың жалпы мұнай қорының 30%-ын және табиғи газ қоры 34%-ын құрайды. Уран, көмір, мыс, темір, алтын және күміс сияқты пайдалы қазбалардың көлемі бойынша да Қытайда алдыңғы қатарда орын алатын бұл аймақта 142 кен түрі анықталды. Олардың ішінде металл кендерінің 33 түрі, металл емес кендердің 60 түрі және энергетикалық пайдалы қазбалардың 6 түрі бар. Өлкедегі көмір қоры 2,19 трлн. тоннаны құрайды, бұл Қытайдың жалпы көмір қорының 40%-ына сәйкес келеді.

Қазіргі таңда Шыңжаң Ұйғыр автономиялық өлкесінде 74 өнеркәсіптік қала мен аудан (елдегі қатынасы 8,14%), Қашқар және Қорғас арнайы экономикалық аймағы (елдегі қатынасы 28,57%), 29 шекара

* магистр, Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. kaztegin@hotmail.com

ных аэропорта, используемых лишь для международной транспортировки грузов (их доля в стране составляет 4,44%). Работает 94 индустриальных парков (23 национальных парков и 71 региональный), 2 707 промышленных компаний, 11 862 сельскохозяйственных предприятий и кооперативов, 3 656 банковских филиалов и 102 частных финансовых института.

2009 год можно рассматривать как поворотный период в развитии экономики СУАР. Причина – экономика района, показывавшая рост в 10-12% с начала 2000х годов, показала низкий рост (8,1%) в 2009 году. Среди причин данного снижения роста можно назвать снижение роста китайской экономики в целом после глобального финансового кризиса, повлиявшего также на соседние страны в регионе. Еще одной причиной замедления являются последствия межэтнического конфликта, случившегося 5 июля 2009 года в Урумчи.

Для обеспечения стабильного роста международной торговли был принят ряд важных мер, ориентированных на развитие экспортной составляющей экономики СУАР. К примеру, китайское правительство усилило работу китайско-пакистанского экономического коридора, торговые маршруты и логистические каналы в Юго-восточную Азию и Евразию, попытавшись построить новую модель развития экономики. В данном контексте были созданы зона экспортного производства Урумчи, зона свободной торговли Алатау, специальная экономическая зона Каска, китайско-казахстанский пограничный центр сотрудничества Хоргос. В сентябре 2010 года китайское правительство разрешило СУАР произвести прямые иностранные инвестиции в юанях. География источников прямых иностранных инвестиций в данный район охватывает обширные территории Гонконга, Грузии и США. Например, в 2014-2015 годах объем прямых инвестиций СУАР выросли до 41,8%. Новые возможности экономического развития района появились в 2013 году, с развитием проекта экономического пояса Шелкового пути.

ВВП СУАР достиг 5,427 млрд. юаней (около $805 млн.), показав рост 10,6% в 2010

өткелі (елдегі қатынасы 10,11%), тек халықаралық жүк тасымалдау үшін пайдаланылатын 2 әуежай (елдегі қатынасы 4,44%) орналасқан. Сондай-ақ 94 технопарк (бұлардың 23-і мемлекеттік, 71-і жергілікті деңгейде), 2707 өнеркәсіптік компания, 11862 ауыл шаруашылығы компаниясы мен кооперативі, 3656 банк филиалы және 102 жеке қаржы институты жұмыс істеуде.

2009 жылды Шыңжаң Ұйғыр автономиялық өлкесі экономикасындағы маңызды бетбұрыс кезеңі ретінде қарастыруға болады. Себебі 2000-шы жылдардан бері шамамен 10-12%-ға өсу қарқынын сақтаған өлке экономикасы 2009 жылы тек 8,1%-ға ғана өсті. Мұның негізгі себебі ретінде 2008 жылғы әлемдік қаржы дағдарысынан кейін Қытай экономикасының өсу қарқынының баяулауы, әлемдік қаржы дағдарысының аймақтағы көрші елдерге ықпал етуі және әсіресе 2009 жылы 5 шілдеде Үрімшіде орын алған ірі этникалық қақтығыстың салдарын айтуға болады.

Осыған байланысты, Шыңжаң Ұйғыр автономиялық өлкесінде экспортқа бағытталған экономикалық дамуды бірінші кезекке қою арқылы сыртқы сауданың тұрақты дамуы үшін бірқатар маңызды шаралар қабылданды. Мысалы, Қытай үкіметі Қытай-Пәкістан экономикалық дәлізін және Оңтүстік – Батыс Азия және Еуразия сауда жолдары мен логистикалық арналарын нығайтып, өлке экономикасы үшін жаңа даму үлгісін құруға күш салды. Осы тұрғыда Үрімші экспорт өңдеу аймағы, Алатау еркін сауда аймағы, Қашқар арнайы экономикалық аймағы және Қытай – Қазақстан Қорғас шекара маңы ынтымақтастығы халықаралық орталығы құрылды. 2010 жылдың қыркүйегінде Қытай үкіметі Шыңжаң Ұйғыр автономиялық өлкесінің юаньмен трансшекаралық тікелей инвестициялар салуына рұқсат берді. Осылайша, Шыңжаң өлкесі Гонконг, Грузия және АҚШ-қа дейін тікелей инвестиция салды. Сөйтіп, 2014-2015 жылдары сыртқа салған тікелей инвестициялары 41,8%-ға дейін өсті. Сондай-ақ, 2013 жылы күн тәртібіне енген «Жібек жолы экономикалық белдеуі» жобасы да Шыңжаң Ұйғыр автономиялық өлкесінің экономикалық дамуы үшін жаңа мүмкіндіктер әкелуде.

году по сравнению с 4,274 млрд. юаней (около $634 млн.) с 8,1% роста в 2009 году. ВВП, составлявший 6,6 млрд. юаней (около $979,5 млн.) (12% роста) в 2011 году, вырос до 7,505 млрд. юаней (около $1,113 млрд.) (12% роста) в 2012 году, 8,444 млрд. юаней (около $1,252 млрд.) (11% роста) в 2013 году, а также 9,273 млрд. юаней (около $1,375 млрд.) (10% роста) в 2014 году и 9,4 млрд. юаней (около $1,394 млрд.) с 8,6% роста в 2015 году. Однако СУАР занимал восьмое место в страновом рейтинге по росту ВВП и первую строчку среди пяти регионов северо-западного Китая (Шаньси, Ганьсу, Цинхай, Нинся и СУАР). Согласно 13 пятилетнему плану развития Китая от 29 октября 2015 года, экономический рост региона должен достичь 7% в следующие пять лет. Более того, по данным за 2015 год, добавленная стоимость сельскохозяйственной продукции в регионе исчислялась 1,559 млрд. юаней (около $231,4 млн. и 16,7% ВВП) с 5,8% роста, тогда как добавленная стоимость промышленного сектора выросла на 6,9% до 3,565 млрд. юаней (около $529,05 млн., 38,2% ВВП), а добавленная стоимость сектора услуг выросла на 12,7% до 4,2 млрд. юаней (около $622,86 млн., 45,1% ВВП).

Здесь стоит отметить, что рост добавленной стоимости по сектору услуг в регионе стал наибольшим по стране. Сегодня 10 главных секторов экономики СУАР составляют нефтяная промышленность, цветная металлургия, энергетический сектор, химическое производство, индустрия железа и стали, угольная промышленность, текстиль, машиностроение и производство оборудования, производство сельскохозяйственной и пищевой продукции и производство строительных материалов.

Чистый доход на душу населения в СУАР с населением в 22,98 млн. человек вырос на 11,7% до 16,859 юаней в 2015 году, по сравнению с предыдущим годом. Данный уровень роста был на 2,8 пункта выше, чем рост добавленной стоимости на душу населения по Китаю и поставил регион на второе место по стране. Кроме того, ИПЦ в 2015 году вырос на 0,6%. По статистике, в первые 6 месяцев 2016 года ИПЦ увеличил-

2009 жылы 8,1%-дық өсу қарқынымен 4,274 млрд. юань (шамамен 634 млн. АҚШ доллары) болған Шыңжаң Ұйғыр автономиялық өлкесінің ЖІӨ-і 2010 жылы 10,6%-дық өсіммен 5,427 млрд. юанға (шамамен 805 млн. АҚШ доллары) жетті. 2011 жылы 6,6 млрд. юань (шамамен 979,5 млн. АҚШ доллары) (12%-ға артты), 2012 жылы 7,505 млрд. юань (шамамен 1,113 млрд. АҚШ доллары) (12%-ға артты) және 2013 жылы 8,444 млрд. юань (шамамен 1,252 млрд. АҚШ доллары) (11%-ға артты), 2014 жылы 9,273 млрд. юань (шамамен 1,375 млрд. АҚШ доллары) (10%-ға) болған өлке ЖІӨ-і 2015 жылы 8,6%-дық өсу қарқынымен 9,4 млрд. Юаньға (шамамен 1,394 млрд. АҚШ доллары) дейін артты. Сөйтіп, ЖІӨ өсу қарқыны тұрғысынан Қытайда сегізінші орын және Қытайдың солтүстік-батысындағы бес өлкесі (Шэньси, Ганьсу, Цинхай, Нинся және Шыңжаң) арасында бірінші орын алды. 2015 жылы 29 қазанда Қытайдың 13-ші Бес жылдық даму жоспарына сәйкес, Шыңжаң Ұйғыр автономиялық өлкесі-нің экономикалық өсу қарқыны алдағы бес жылда шамамен 7% болады деп күтілуде. Сонымен қатар, 2015 жылдың деректеріне сәйкес, өңірдегі ауыл шаруашылығы саласының қосымша құны 5,8%-дық өсу қарқынымен 1,559 млрд. юань (шамамен 231,4 млн. АҚШ доллары, ЖІӨ-дегі үлесі 16,7%), өнеркәсіптік сектордың қосымша құны 6,9%-дық өсу қарқынымен 3,565 млрд. юань (шамамен 529,05 млн. АҚШ доллары, ЖІӨ-дегі үлесі 38,2%) және қызмет көрсету саласының қосымша құны 12,7%-дық өсу қарқынымен 4,2 млрд. юанды (шамамен 622,86 млн. АҚШ доллары, ЖІӨ-дегі үлесі 45,1%) құрады.

Мұнда тағы бір маңызды мәселені атап өткен жөн. Өңірдегі үшінші (қызмет көрсету) сектордың қосымша құнының өсуі елде бірінші орынға шықты. Қазіргі таңда Шыңжаң экономикасының 10 негізгі саласын мұнай өнеркәсібі, түсті металдар өнеркәсібі, электр энергетикасы, химия өнеркәсібі, металлургия өнеркәсібі, көмір өнеркәсібі, тоқыма өнеркәсібі, машиналар мен жабдықтар өндірісі, аграрлық азық-түлік өнеркәсібі және құрылыс материалдары өнеркәсібі деп көрсетуге болады.

22,98 млн. халқы бар Шыңжаңның 2015 жылғы жан басына шаққандағы кірісі

ся на 1,2% по сравнению с тем же периодом предыдущего года.

В последние годы, в рамках политики открытых дверей, проводимой Китаем в целях продвижения международной торговли СУАР, объем торговли региона с Центральной Азией, Россией и другими странами вырос. Данный регион играет важную роль для развития экономических отношений Китая с Евразией вообще и странами Центральной Азии, в частности, так как более половины торговли Китая с Центральной Азией осуществляется через СУАР. Объем его международной торговли в 2008 году составил $22,2 млрд., тогда как в 2009 году он был на уровне лишь $13,8 млрд. с падением в 37,9%. С 2010 года объем международной торговли региона начал расти снова и был на уровне $17,1 млрд. (24,1% роста) в 2010 году, $22,8 млрд. (33,2% роста) в 2011, $25,2 млрд. (10,4% роста) в 2012 году и $27,6 млрд. (9,5% роста) в 2013, тогда как в 2014 был зафиксирован показатель $27,7 млрд. (0,4% роста). В 2015 году совокупный объем международной торговли СУАР составил $19,7 млрд., показав падение в 28,9%. Экспорт составляет $17,506 млрд. (25,4% падения в сравнении с 2014 годом), а импорт составляет $2,172 млрд. (48,2% снижения).

В 2015 году объем международной торговли региона с США (среди 172 торговых партнеров) составил $2,072 млрд. и увеличился в 1,7 раза по сравнению с предыдущим годом. С Казахстаном же объем его международной торговли снизился на 43,3% до $5,748 млрд., с Кыргызстаном – на 21% до $3,237млрд., с Таджикистаном – на 30,7% до $1,393 млрд. и с Россией – на 56,4% до $938 млн. Объем международной торговли региона в первые 6 месяцев 2016 года вырос на 10,1% до 47,61 млрд. юаней (около $7,061 млрд.), по сравнению с тем же периодом предыдущего года. Экспорт вырос на 11,6% до 41,23 млрд. юаней (около $6,114 млрд.), тогда как импорт вырос на 1,3% до 6,38 млрд. юаней (около $946.154 млн.)

В заключение, экономическое развитие СУАР в последние годы делает регион более важным для Китая, учитывая его значи-

өткен жылмен салыстырғанда 11,7%-ға артып, 16,859 юанды құрады. Бұл өсім Қытайдың жан басына шаққандағы ортақ кірісінің артуынан 2,8 ұпайға жоғары болып, Қытай бойынша екінші орынға ие болды. 2015 жылы Шыңжаңның ТБИ-і 0,6%-ға өсті. ТБИ статистикасына сәй-кес, 2016 жылдың алғашқы 6 айында ТБИ қатынасы өткен жылдың ұқсас мезгілімен салыстырғанда 1,2%-ға өсті.

Соңғы жылдары Қытайдың Шыңжаң Ұйғыр автономиялық өлкесінің сыртқы саудасын жақсарту үшін жүзеге асырған «Ашық есік саясаты» аясында аймақтың Орталық Азия, Ресей және басқа да елдермен сауда көлемі ұлғаюда. Қытайдың жалпы Еуразия және әсіресе Орталық Азиямен экономикалық қарым-қатынастарында Шыңжаңның маңызы зор. Өйткені Қытайдың тек Орталық Азия елдерімен саудасының жартысынан көбі Шыңжаң арқылы жүзеге асырылады. Шыңжаңның жалпы сыртқы сауда көлемі 2008 жылы 22,2 млрд. долларды құраса, 2009 жылы 37,9%-ға төмендеп, тек 13,8 млрд. долларды құрады. 2010 жылдан бастап қайтадан арта бастаған сыртқы сауда көлемі 2010 жылы 17,1 млрд. доллар (24,1%-ға артты), 2011 жылы 22,8 млрд. доллар (33,2%-ға артты), 2012 жылы 25,2 млрд. доллар (10,4%-ға артты) және 2013 жылы 27,6 млрд. доллар (9,5%-ға артты) болса, 2014 жылы 27,7 млрд. долларды (0,4%-ға артты) құрады. Ал 2015 жылы Шыңжаңның жалпы сыртқы сауда көлемі 28,9%-ға төмендеп, 19,7 млрд. долларды құрады. Оның ішінде экспорты 17,506 млрд. доллар (2014 жылмен салыстырғанда 25,4%-ға төмендеді) және импорты 2,172 млрд. долларды құрады (48,2%-ға төмендеді).

2015 жылы Шыңжаңның 172 сауда әріптесінің ішінде АҚШ-пен сыртқы сауда көлемі 2,072 млрд. доллар болып, өткен жылмен салыстырғанда 1,7 есе өсті. Керісінше, Қазақстанмен сыртқы сауда көлемі 43,3%-ға төмендеп, 5,748 млрд. доллар; Қырғызстанмен – 21%-ға төмендеп, 3,237 млрд. доллар; Тәжікстанмен – 30,7%-ға төмендеп, 1,393 млрд. доллар және Ресеймен – 56,4%-ға төмендеп, 938 млн. доллар болды. 2016 жылдың алғашқы 6 айында Шыңжаңның сыртқы сауда көлемі өткен жылдың алғашқы 6 айымен салысты-

мость для безопасности, экономических и стратегических интересов страны. Китай также делает инвестиции в развитие региона с учетом вопросов безопасности, экономических и стратегических интересов страны. Однако экономическое развитие региона, основанное на международной торговле, оказалось под негативным влиянием глобального и регионального кризиса. Можно утверждать, что на состояние международной торговли СУАР отрицательное влияние оказали такие факторы, как создание Евразийского экономического союза с его воздействием на экономики стран-членов, а также спад отдельных экономик Центральной Азии, имевшее место в результате падения цен на нефть, а также финансового кризиса в России. ■

Орталық Азия елдері экономикасының құлдырауы және Ресейдегі қаржы дағдарысы да Шыңжаң Ұйғыр автономиялық өлкесінің сыртқы саудасына теріс әсер еткенін айтуға болады. ■

рғанда 10,1%-ға артып, 47,61 млрд. юань (шамамен 7,061 млрд. АҚШ доллары) болды. Мұнда аймақ экспорты 11,6%-ға өсіп, 41,23 млрд. юань (шамамен 6,114 млрд. доллар) және импорты 1,3%-ға өсіп, 6,38 млрд. юанды (шамамен 946,154 млн. доллар) құрады.

Қорытындылай келе, Қытайдың ұлттық қауіпсіздік, экономикалық және стратегиялық мүдделері тұрғысынан өте маңызды болып табылатын Шыңжаң Ұйғыр автономиялық өлкесінің соңғы жылдардағы экономикалық дамуы өлкенің Қытай үшін маңыздылығын анағұрлым арттыра түсті. Осыған байланысты, Қытай ұлттық қауіпсіздігі мен экономикалық және стратегиялық мүдделері тұрғысынан өлкеге салған инвестицияларын да ұлғайтты. Бірақ Шыңжаңның сыртқы саудаға негізделген экономикалық даму жолы соңғы жылдары жаһандық және өңірлік деңгейдегі экономикалық дағдарыстардан зардап шегуде. Сондай-ақ, Еуразия экономикалық одағының мүше мемлекеттердің экономикасына әсер етуімен қатар, мұнай бағаларының төмендеуі салдарынан кейбір

НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ЭКСПОРТА ЗЕРНА ДЛЯ КАЗАХСТАНА
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АСТЫҚ ЭКСПОРТЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Канат Маханов *

В настоящее время зерно является третьим по важности товаром экспорта в Казахстане после продуктов нефтегазовой промышленности и металлов. Казахстан является одним из основных игроков на мировом рынке зерна. Просторная равнинная территория с подходящими почвой и климатом в северных областях Казахстана позволяет получать многомиллионные тонны урожая зерна. Основным видом зерновых, культивируемых в Казахстане, является пшеница. Например, согласно предварительным данным, в 2015 году Казахстан стал восьмым в списке крупнейших экспортеров зерна в мире. В 2015 году Казахстан вывез 6,5 млн. тонн пшеницы, 0,4 млн. тонн ячменя, 27 тысяч тонн кукурузы и 17,8 тысяч тонн других зерновых. Годовой доход от экспорта зерна варьируется от $1,3 до $1,8 млрд. Примерно 85% этой суммы приходится на экспорт пшеницы.

Рынок зерна таит в себе многочисленные риски по причине высокой волатильности и низкой степени предсказуемости. Это во многом обусловлено тем, что урожай зависит от многих факторов. Так, не говоря о проблеме излишков и дефицита, неожиданный урожай может вызвать многие логистические трудности, как случилось в 2011 году. Благодаря идеальным погодным условиям, урожай зерна в Казахстане в 2011-2012 торговом году был самым высоким с 1992-1993 года. Было собрано около 22,7 млн. тонн пшеницы, что составляло 120% от ожидаемого значения. Однако тот год оказался катастрофическим годом для многих фермеров. Как позже выяснилось, правительство не было готово к такому повороту. Зерновые элеваторы не были готовы к хранению такого количества зерна. Как следствие, сотни тысяч тонн пшеницы

Қазіргі таңда Қазақстанда мұнай, табиғи газ және металдардан кейін экспорт тауарлары ішінде 3-ші орынды астық өндірісі алып отыр. Қазақстан әлемдік астық нарығының басты мүшелерінің бірі болып табылады. Құнарлы жер аумағы мен қолайлы климатқа ие Қазақстанның солтүстік аймақтары миллиондаған тонна астық өндіруге өте тиімді аймақ болып табылады. Қазақстанда өндірілетін астықтың бастыларының бірі – бидай. Алғашқы мәліметтерге сүйенсек, Қазақстан 2015 жылы әлемде бидайды экспорттайтын алып елдер арасында 8-ші орынды иемденіп, 6,5 миллион тонна бидай, 0,4 миллион тонна арпа, 27 мың тонна жүгері мен 17,8 тонна басқа да астық өнімдерін экспортқа шығарған. Астықтан түскен жылдық экспорт пайдасы 1,3 миллиард доллар мен 1,8 миллиард доллар арасында. Бұл көрсеткіштің шамамен 85 пайызы бидай экспортынан түсуде.

Астық нарығы жоғары құбылмалылық пен төмен болжамдылық деңгейіне тәуелді түрде көптеген тәуекелдерден тұрады. Мұның басты себептерінің бірі ас-тық нарығында егіннің көптеген сыртқы факторларға тәуелді болуы. Сондықтан да артық өндіріс және өндіріс тапшылығымен қатар күтпеген түсімнің сомасы да 2011 жылы көптеген логистикалық проблемаларды да тудырды. 2011-2012 жылдары ауарайының қолайлы болуы 1992-1993 жылдан бергі кезеңде Қазақстанда астық жинаудың ең жоғары өнім берген кезеңі болған. Бұл кезеңде шамамен 22,7 миллион тонна бидай өндірілген, бұл көрсеткіш күтілген нәтижеден 120 пайызға артық. Алайда бұл кезең көптеген дихандар үшін ең қиын кезең болған. Оның себебі проблема туындағанда үкіметтің де бұл мәселені шеше алмауы және елдің астық қоймаларының мұнша астықты сақтауға қоймалардағы орын-

* магистр, Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. username1006@gmail.com

остались на полях гнить, вызвав банкротство многих фермеров. Непривычные объемы урожая также вызвали проблемы с транспортировкой. В стране не хватало вагонов для вывоза зерна в соседние страны. К тому же, Казахстан не мог брать их у России, так как в ней самой случился высокий урожай в это же время. Согласно официальным данным Комитета по статистике, в 2011 году Казахстан потерял 2,3% своего урожая. Однако многие эксперты считают, что цифра занижена. Те же расчеты, основанные на данных Международного совета по зерну (МСЗ), показали, что Казахстан потерял 11% урожая.

Несмотря на большие объемы производства зерна, Казахстан имеет достаточно низкий уровень урожайности, по сравнению с другими крупными экспортерами зерна. Почти 52% территории в 21,2 млн. гектаров (га) культивируемой земли отводится под пшеницу, другие 8% - под ячмень. Средний урожай пшеницы в Казахстане составляет около 1,1 тонны на га (т/га), что в три раза меньше в сравнении со средним мировым уровнем в 3,2 т/га. Такая разница обусловлена многими внешними неконтролируемыми факторами, такими как качество почвы, температура, количество осадков и др., однако есть переменные технического характера, которые могли бы приблизить объемы урожая Казахстана до уровня стран со схожими географическими условиями, такими как Канада (3,1 т/га), Аргентина (2,6 т/га), Австралия (1,7 т/га). То есть Казахстан имеет большой потенциал увеличения объема экспорта зерна без расширения культивируемой территории.

Вместе с тем, в отличие от других крупных игроков на зерновом рынке, Казахстан испытывает трудности с доступом на зарубежные рынки, что ограничивает его экспортный потенциал. На данный момент Казахстан экспортирует зерно преимущественно в соседние страны. Так, в 2015 году Казахстан вывез 19,5% своей пшеницы в Иран, 18% в Таджикистан, 16,5% в Узбекистан, 10,2% в Азербайджан, 7,9% в Россию и 6% в Китай. В Иран также вывозится около 70,1% ячменя, тогда как 92,5% кукурузы вывозится в Узбекистан. 3-4 года назад Миның жеткіліксіз болуында. Нәтижесінде жүз мыңдаған тонна астық далада қалып, жарамсыз халге келіп, көптеген дихандар айтарлықтай мөлшерде қаржылай қиындықтарға ұшыраған. Күтпеген егін астығы сондай-ақ оны тасымалдау мәселесі бойынша да айтарлықтай қиындықтар тудырған. Себебі елде ол кезде өз астығын көрші елдерге экспорттай алатындай жеткілікті мөлшерде астық тасымалдау пойызы жоқ еді. Оған қоса Қазақстан ол пойыздарды Ресейден де уақытша қолдануға ала алмады, себебі сол жылы Ресейде егін күтпеген мөлшерде артық шыққан болатын. Қазақстанның Статистика комитетінің ресми мәліметтеріне сай 2011 жылы Қазақстан өндірген астығының 2,3 пайызын жоғалтып алған. Көптеген мамандар бұл көрсеткіштің едәуір аз көрсетіліп отырғанын айтуда. Халықаралық астық комитетінің деректерін есепке ала отырып жасалған есептеулер бойынша 11 пайыз шығынға ұшырады делінуде.

Астық өндірісінің жоғары көрсеткіштеріне қарамастан Қазақстан басқа астық өндіретін елдер арасында салыстырмалы түрде төмен түсім алатын ел болып саналады. Қазақстанда жалпы 21,2 миллион га егін алқабының шамамен 52 пайызы бидай, 8 пайызы арпаны егу үшін қолданылады.

Қазақстанда бидай шығымы орташа есеппен 1,1 т/га, бұл көрсеткіш әлемдік көрсеткіштен (3,2 т/га) шамамен 3 есе төмен. Қанша дегенмен бұл өзгешелік, біздің бақылауымыздан тыс көптеген сыртқы факторларға (топырақтың сапасы, ыстық температура, жауыншашын мөлшері және т.б.) тәуелді түрде туындаса да, егін шығымын арттыра алатын технологиялық ауыспалы факторлар да бар. Мұндай технологиялық ауыспалы факторлар Қазақстанды табиғаты ұқсас Канада (3,1 т/га), Аргентина (2,6 т/га) және Австралия (1,7 т/га) сияқты елдердің шығымдарына ұқсас дәрежеге жеткізуі мүмкін. Сонымен қатар Қазақстан егін алқаптарын кеңейтпестен бидай экспортын арттыру әлеуетіне ие.

Сондай-ақ Қазақстан басқа да алдыңғы қатарлы астық экспорттаушы елдерге қарағанда сыртқы нарықтарға қолжетімділігі тұрғысынан біршама қиындықтарға ұшырап, бұл жағдай елдің экспорт әлеуетін

нистерство сельского хозяйства было заинтересовано в увеличении объемов экспорта зерна существующим потребителям, без вхождения на новые рынки. Однако разработка планов реализации проекта нового Шелкового пути и других проектов открывает новые возможности торговли зерном на просторах Евразии и доступа на новые рынки. С точки зрения зерновой индустрии Казахстана, наиболее важным транзитным коридором будет Международный транспортный коридор «Север-Юг» (МТК «Север-Юг»). Данный маршрут проходит через Актау – Бендер Энзели – Бендер Аббас по Каспийскому морю и территории Ирана и доходит до Саудовской Аравии, одного из крупнейших импортеров зерна, и других близлежащих стран. Работы по увеличению пропускной мощности порта Актау планируется завершить в этом году. По завершении строительства нового зернового терминала, его мощность вырастет с 16,8 до 21 млн. тонн в год.

В отчете за 2015 году МСЗ прогнозирует достаточно вялый рост производства зерна при ускорении роста потребления до 2020 года. Потребление зерна будет расти на 1,5% в год, главным образом, за счет увеличения численности мирового населения и роста дохода на душу населения в развивающихся странах. Следовательно, мировые запасы зерна будут сокращаться, заставляя цены на зерно идти вверх.

Производство зерна несомненно является одним из важнейших секторов экономики Казахстана. Дальнейшее развитие данного сектора замедляет внутренние инфраструктурные и логистические проблемы. Однако в настоящее время идет поиск оптимальных путей решения данных проблем. К примеру, транзитные инициативы в Центральной Евразии предлагают новые возможности экспорта зерна. В данном ключе Казахстан может расширить как объем, так и географию своего экспорта. Более того, по прогнозам МСЗ, ожидается рост спроса на зерно. Таким образом, похоже, что предстоящие пять лет представят благоприятные условия для развития индустрии зерна в Казахстане. ■

шектеуде. Қазіргі кезде Қазақстан бірінші кезекте көршілес елдерге астық экспорттауда. 2015 жылы Қазақстан өндірген бидайының 19,5 пайызын Иран, 18 пайызын Тәжікстан, 16,5 пайызын Өзбекстанға, 10,2 пайызын Әзірбайжанға, 7,9 пайызын Ресейге және 6 пайызын Қытайға экспорттаған. Иран, сондай-ақ, Қазақстанның арпа экспор-тында шамамен 70 пайыздық үлеске ие болса, Өзбекстан Қазақстанның жүгері экспортында 92 пайыздық үлеске ие. Осыдан 3-4 жыл бұрын Қазақстан Ауыл шаруашылығы министрі, жаңа нарықтарға кірудің орнына ұзақ жылдар бойы астық импорттап келген елдерге экспорт көлемін арттыру арқылы елдің астық экспортын кеңейтуді жоспарлайтынын айтқан болатын. Сонымен қатар, жаңа жібек жолы жобасы және басқа да транзиттің тасымалдау жобаларының жүзеге асырылуымен қатар жоспарлар жасалуы бір жағынан Еуразия аймағында астық саудасы үшін жаңа мүмкіндіктер тудыруда, екінші жағынан басқа да нарықтарға шығу мүмкіндігін беруде. Қазақстан астық өндірісі тұрғысынан ең маңызды «Халықаралық солтүстік оңтүстік тасымалдау дәлізі» (INSTC) болып табылады. Бұл жағдайда астықты Каспий теңізі және Иран арқылы Ақтау-Бендер Энзели-Бендер Аббас жолымен басты астық импорттаушы елдердің бірі Сауд Арабиясына және басқа да көрші елдерге жеткізеді. Ақтау портының транзит әлеуетін кеңейтуге қатысты жұмыстар осы жылы аяқталады деп күтілуде. Жаңа астық терминалының бітуімен, порттың транзит әлеуеті жылына 16,8 миллион тоннадан 21 миллион тоннаға дейін жеткізіледі.

Халықаралық Астық комитетінің 2015 жылғы есебінде 2020 жылға дейін астық өндірісі аз мөлшерде өседі және астық тұтынуында сұраныс артады деп болжам жасалуда. Осы тұрғыда әлемдегі халық санының айтарлықтай мөлшерде артуы мен дамушы елдердегі жан басына шаққандағы табыстың артуына байланысты астыққа деген сұраныс жылдық 1,5 пайызға артады деп күтілуде, нәтижесінде әлемде астық қорлары азайып, астық бағасы өседі деген болжам бар.

Астық Қазақстан экономикасының ең маңызды салаларының бірі екені шүбәсіз. Сонымен қатар астық саласының одан

әрі дамуына ел ішінде инфрақұрылым мен логистикалық мәселелерден туындайтын тосқауылдар ықпал етуде. Алайда бұл тосқауылдардың біртіндеп жою үшін жаңа шешімдердің жолдарын іздестіру қажет. Мысалы Орталық Еуразияда жаңа халықаралық транзит бастамалары астық экспорты үшін жаңа мүмкіндіктер тудырар еді. Осы себептен Қазақстанның астық экспортын әрі көлемі, әрі географиялық жағдайы тұрғысынан кеңейтуге мүмкіндігі бар. Халықаралық астық комитеті астыққа сұраныстың артатындығын болжауда. Сондықтан алдағы 5 жылда Қазақстанның астық өндірісін дамытуы үшін тиімді жағдайлар болады деп күтілуде. ■

РАЗВИТИЕ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ УЗБЕКИСТАНА
ӨЗБЕКСТАНДАҒЫ ТУРИЗМ СЕКТОРЫНЫҢ АХУАЛЫ

*Еркин Байдаров**

Сегодня на смену индустриальной эпохе, в которой основной ценностью было материальное благополучие, приходит постиндустриальная эпоха, где «мир без границ» становится реальностью нашего времени помогая людям познавать страны и народы планеты с помощью путешествий. Немаловажными факторами, влияющими на развитие туризма, стали развитие транспорта, связи, растущей мобильности, урбанизация, сокращение рабочего времени, рост общественного богатства. В этих условиях социально-экономические позиции туризма быстро укрепляются. Так, согласно данным Всемирной туристской организации при ООН (UNWTO), доля туризма в мировой торговле услугами составляет более 30 %. Четвертый год подряд эта отрасль остается одной из самых быстрорастущих в мировом экспорте. В 2015 г. доходы от международного туризма выросли на 3,6 % по сравнению с предыдущим годом и составили $1,232 триллиона, а количество международных туристических поездок увеличилось на 4,4 % в 2015 году, достигнув в общей сложности 1,184 миллиарда в сравнении с 1,113 миллиарда в 2014 году. О том, насколько перспективно вкладывать средства в эту сферу, говорит и тот, факт, что в рейтинге мировых экспортных отраслей туризм занимает третье место после топливной и химической промышленности.

Узбекистан, как и другие страны крайне заинтересован в развитии туризма у себя в стране. Для этого, в стране создается новый сектор экономики. В частности, уделяется внимание модернизации туриндустрии, совершенствуется нормативно-правовая база для устойчивого развития отрасли, организовывается обслуживание зарубежных гостей, в соответствии с международными стандартами и др.

Көлік жүйесінің жетілдірілуі, коммуникацияның дамуы, урбанизация және ха-лық санының өсуі мен әлеуметтік әлауқаттың өсуі әлемдегі туристік секторға оң әсер ететін маңызды факторлар болып табылады. Осындай жағдайларда көптеген елдерде туризм секторының қарқынды өсіп жатқанын байқауға болады. Біріккен Ұлттар Ұйымы Дүниежүзілік туристік ұйымына (БҰҰ ДТҰ) сәй-кес, туризмнің жалпы әлемдік экспорттағы үлесі 7%-ды, ал қызмет көрсету экспортындағы үлесі 30%-ды құрайды. Соңғы төрт жыл ішінде туризм секторы әлемнің қарқынды дамып келе жатқан экспортқа бағдарланған экономика секторына айналды. 2015 жылы халықаралық туризмнен түскен кіріс өткен жылмен салыстырғанда 3,6%-ға өсіп, 1,232 млрд. долларға жетті, ал халықаралық туристер саны 2015 жылы 4,4%-ға өсіп, 1,184 млн. долларға жетті. Бұл көрсеткіш 2014 жылы 1,133 млн. долларды құраған еді. Туризм секторының әлеуетін әлемдік экспорттық салалардың рейтингінде азық-түлік және автокөлік өнеркәсіптерінен озып, отын және химия өнеркәсіптерінен кейін үшінші орында болғанынан көруге болады.

Өзбекстан да басқа елдер сияқты туризм саласын дамытуға аса қызығушылық білдіруде. Орталық Азияның бұл елінде ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік мұралар тізіміне енгізілген Бұқара, Хиуа, Самарқанд және Шахрисабзе тарихи орталықтарын қоса алғанда, түрлі дәуір мен өркениеттердің 7000-нан астам мәдени мұра ескерткіші бар. Мысалы, Самарқанд Хаффингтон поcттың «Әлемнің көруге тұрарлық 50 қаласы» атты тізіміне енгізілді. Ташкенттің тарихи-мәдени мұраны сақтау және жақсарту, ұлттық дәстүрлер мен әдетғұрыптарды жаңғырту және елдің басты туристік бағыттарын қайта құру және жайластыруға көп

* доцент, к.ф.н., Институт востоковедения им. Р.Б. Сулейменова, Казахстан. erkin_u.68@mail.ru

О возможностях Узбекистана в сфере туризма свидетельствует также наличие свыше 7 тысяч объектов материального культурного наследия разных эпох и цивилизаций, в том числе включенные в Список объектов всемирного наследия ЮНЕСКО исторические центры Бухары, Хивы, Самарканда и Шахрисабза. Например, Самарканд, попал в список «50 городов мира, которые обязательно надо посетить», составленный известным американским Интернет-изданием Huffington Post совместно с сообществом путешественников minube.net.

Безусловно, важным шагом в формировании национальной модели туризма стало создание в 1992 г. Национальной компании «Узбектуризм», которая координирует деятельность отраслевых организаций и занимается подготовкой соответствующих кадров. Современная динамика роста туристической отрасли поставила перед Узбекистаном необходимость модернизации системы подготовки кадров с учетом перспектив развития туристической отрасли. Так, в рамках реализации Указа Первого Президента Узбекистана И.А. Каримова «О подготовке квалифицированных кадров для сферы туризма» от 30 июня 1999 г. и Постановления Кабинета Министров «О мерах по дальнейшей поддержке и развитию сферы туризма в Республике Узбекистан» от 10 октября 2012 г. в стране удалось наладить деятельность 5 высших учебных заведений и 12 специализированных профессиональных колледжей.

Результатом предпринимаемых мер стало увеличение туристов, прибывающих в эту страну. Если в 2005 году количество туристов, посетивших Узбекистан, составило 240 тысяч человек, то сегодня ежегодно Узбекистан посещают более 2 млн. человек из разных уголков мира. Особенной популярностью это направление в 2015 году пользовалось у граждан России (22.4%), Южной Кореи (8.2%), Германии (3.8%) и Франции (3.6%).

Говоря о туризме в Узбекистане, нельзя обойти вниманием то, что страна с первых лет независимости активно наращивает сотрудничество с международными орга-

көңіл бөлетінін ескере отырып, Өзбекстанның туризм саласында зор әлеуетке ие екеніне күмән жоқ.

Осы сектордың тұрақты дамуын қамтамасыз ету мақсатында Өзбекстан Үкіметі әртараптандырылған кешенді жоспарларды, саясат бағдарламалары мен жобаларды жасады. 1992 жылы байланысты кәсіпорындар мен ұйымдардың қызметін басқарып, тиісті кадрлар даярлаумен айналысатын «Өзбектуризм» ұлттық компаниясының құрылуы туризм саласын дамыту үшін жүзеге асырылған мемлекеттік саясаттағы маңызды қадам болып табылады. Сонымен қатар, 1999 жылы «Туризм туралы» заң қабылданды. Бұл туризм саласындағы 30-дан астам заң және жарлық үшін негізді қалыптастырған көп өлшемді құқықтық ереже болды. Мысалы, 1999 жылғы 30 маусымдағы «Өзбекстанда туризм саласы үшін білікті мамандар даярлау туралы» Президент жарлығы мен 2012 жылғы 10 қазандағы «Өзбекстан Республикасында туризмді қолдау және одан әрі дамыту шаралары туралы» Министрлер Кабинетінің қаулысы туризм саласында білікті мамандарды даярлайтын бірнеше мектептің ашылуына үлес қосты. Бүгінгі таңда бұл салада 5 жоғары оқу орны мен 12 мамандандырылған кәсіби колледж бар. Сонымен қатар, туризм саласындағы барлық ағымдағы шаралар 2016-2019 жылдарға арналған Туризмді дамыту бағдарламасы аясында жүргізілуде.

Елге саяхат жасайтын туристердің саны да барған сайын артуда. Мысалы, 2005 жылы Өзбекстанға барған туристер саны 240 мың адамды құраса, 2015 жылы бұл көрсеткіш 2 миллионнан асты. 2015 жылы Өзбекстанға келген басты халықаралық туристер әсіресе Ресей (22,4%), Оңтүстік Корея (8,2%), Германия (3,8%) және Франция (3,6%) азаматтары болды.

Өзбекстанның тәуелсіздік алғаннан кейін Біріккен Ұлттар Ұйымының Дүниежүзілік туристік ұйымы сияқты халықаралық ұйымдармен ынтымақтастықты белсенді түрде арттырып келе жатқанын атап өткен жөн. 1993 жылы БҰҰ ДТҰ-ға мүше болғаннан кейін Өзбекстан 1994 жылы БҰҰ ДТҰ мен ЮНЕСКО бірлесіп жүзеге асырған

низациями. Важным этапом стало вступление республики в 1993 году во Всемирную туристскую организацию ООН (UNWTO / United Nations World Tourism Organization). В рамках сотрудничества с ней в 1994 году 19 странами мира была принята Самаркандская декларация о туризме вдоль Шелкового пути. В 1999 году была принята Хивинская декларация по туризму и сохранению культурного наследия, поддержанная ЮНВТО, ЮНЕСКО и Советом Европы. В 2002 году – Бухарская декларация о туризму вдоль Шелкового пути, которая подчеркивает преимущества устойчивого туризма и определяет конкретные шаги по стимулированию культурного и экологического туризма на этом направлении. Более того, в знак признания места республики в мировой туристической индустрии в 2004 году в Самарканде был открыт региональный офис ЮНВТО по координации развития туризма на Шелковом пути.

Одним из важнейших ежегодных событий является Ташкентская международная туристическая ярмарка, регулярно проводимая с 1995 года. Сегодня это – крупнейший в Центральной Азии форум, где встречаются профессионалы индустрии, ведутся переговоры в различных форматах, в том числе business-to-business, реализуется программа «Hosted Buyers» для покупателей национального туристического продукта, проводятся конференции по актуальным вопросам развития туриндустрии в Узбекистане и мире в целом.

Усилиями руководства республики туристическая инфраструктура в последние годы поднимается на новый уровень. В стране, в частности, функционируют 1176 туристских организаций, включая 621 туроператора, 555 гостиничных хозяйств. Разветвленная сеть отелей на более чем 25 тысяч мест соответствуют современным международным стандартам. За годы независимости благодаря работам по строительству и реконструкции объектов инфраструктуры в Узбекистане 11 аэропортов получили статус международных. Посещающие Узбекистан туристы имеют возможность добираться до достопримечательностей республики и посредством

Ұлы Жібек жолында туризмді жаңғырту бастамасына қосылды. 1994 жылы 19 Жібек жолы елінің өкілдері «Жібек жолында туризм» туралы Самарқанд декларациясын қабылдады. 1999 жылы БҰҰ ДТҰ, ЮНЕСКО және Еуропа Кеңесі қолдаған «Туризм және мәдени мұраны сақтау» жөніндегі Хиуа декларациясы қабылданды. 2002 жылы тұрақты туризмнің басымдықтарын ерекшелеп, Жібек жолында мәдени және экологиялық туризмді дамыту үшін нақты қадамдарды анықтайтын «Жібек жолы бойында туризм» туралы Бұхара декларациясы қабылданды. Сонымен қатар, 2010 жылы БҰҰ ДТҰ мен Өзбекстан бірлесіп әзірлеген Жібек жолы ісқимыл жоспары қабылданды. Халықаралық туризм индустриясын жетілдірудегі Өзбекстанның қомақты үлесіне байланысты 2004 жылы Самарқанд қаласында Жібек жолы бойында туризмді дамытуды үйлестіру жөнінде БҰҰ ДТҰ Аймақтық кеңсесі құрылды.

1995 жылдан бастап жыл сайын өткізіліп келе жатқан Ташкент халықаралық туристік жәрмеңкесі аймақтық туризм нарығының дамуына салмақты үлес қосуда. Орталық Азиядағы маңызды халықаралық форум болып табылатын бұл жәрмеңке туризм саласында тараптардың сындарлы диалогы үшін тамаша тұғырнама болып табылады. Бүгінде бұл жәрмеңке өнеркәсіп саласындағы мамандар кездесіп, түрлі форматта келіссөздер, оның ішінде кәсіпорындар арасындағы іс-шаралар жүргізілетін Орталық Азиядағы ең ірі форум болып табылады.

Қазіргі уақытта Өзбекстан халықаралық туризм саласындағы елдің орнын нығайту және туризм инфрақұрылымын дамытуды ынталандыру саясатын жүргізіп келеді. Елде 621 туроператор мен 555 қонақ үй, туристік база мен кемпинг және 1176 туризм агенттігі бар. Жалпы 25,000-нан астам нөмірден тұратын қонақ үйлердің тармақталған желісі халықаралық стандарттарға сәйкес келеді. Тәуелсіздік алғаннан бастап Өзбекстанда 11 әуежай инфрақұрылым объектілерін салу және қайта жаңарту арқылы халықаралық мәртебеге ие болды. Дәстүрлі пойыздармен қатар Ташкент, Самарқанд және Бұхара арасында

железнодорожного транспорта. Так, помимо обычных и скоростных составов, между Ташкентом, Самаркандом и Бухарой ежедневно курсируют высокоскоростные поезда «Афросиаб» производства испанской компании Talgo (скорость 270 км/ч.).

Таким образом, туризм в Узбекистане имеет большой потенциал для граждан стран ближнего и дальнего зарубежья. Однако, несмотря на то, что узбекские туроператоры могут предложить вниманию гостей туристические маршруты, как в сфере активного, историко-культурного, археологического, экстремального, так и гастрономического туризма, исходя из их предпочтений, в 2015 году доля туризма в валовом внутреннем продукте Узбекистана составила лишь 2%, а объем экспорта туристических услуг достиг лишь порядка $615 миллионов. Более того, Узбекистан не был включен в рейтинг конкурентоспособности в сфере туризма за 2015 год, хотя такие страны как Россия, Казахстан и Таджикистан заняли 45, 85 и 119 места соответственно. Исходя из этого, можно заключить что Узбекистан только начал свой путь к тому, чтобы превратить туристический сектор в двигатель своей экономики. В этой связи, следует иметь в виду, что для туристов из развитых государств больший интерес, вне всякого сомнения, могли бы представлять комбинированные туры и в Узбекистан, и в Казахстан, а также и в другие страны Центральной Азии, народы которых имеют богатую и привлекательную историю. Поэтому в целом, туризм в Узбекистане и странах региона, имеет неплохие перспективы для своего развития. ■

испандық жоғары жылдамдықты «Тальго» пойыздары (270 км/сағ жылдамдықпен) да қатынауда.

Алайда, өзбек туроператорлары қонақ-тарға белсенді, тарихимәдени, археологиялық, экстремалдық және гастрономиялық туризм сияқты туристік салаларда мүмкіндіктерді ұсына алатынына қарамастан, 2015 жылы Өзбекстанның жалпы ішкі өніміндегі туризмнің үлесі тек 2%-ды құрады және туристік қызмет экспортының көлемі 615 млн. доллардан асты. Мысалы, 2015 жылы Ресей, Қазақстан және Тәжікстан саяхат және туризм саласындағы бәсекеге қабілеттілік индексі рейтингінде тиісінше 45, 85 және 119-орындарға ие болса, Өзбекстан бұл индексте енгізілмеді. Сондықтан, Өзбекстан туризм саласын ел экономикасының қозғалтқышына айналдыру іс-шараларына енді кірісе бастады. Осыған байланысты дамыған елдерден келетін туристер бай тарихи мұрасы бар басқа Орталық Азия елдерімен қатар Өзбекстан және Қазақстандағы аралас турларға көбірек қызығушылық танытатындарына еш күмән жоқ. ■

ЛИБЕРАЛИЗАЦИЯ РЫНКА ТРУДА В КАЗАХСТАНЕ
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЕҢБЕК НАРЫҒЫНЫҢ ЫРЫҚТАНДЫРЫЛУЫ

*Женгизхан Жаналтай**

Сегодня высококвалифицированные специалисты играют существенную роль в экономическом развитии стран, это особенно касается развивающихся стран. Такая квалифицированная рабочая сила является катализатором прорывных инноваций, обеспечивающих экономический рост с помощью новых методов производства. Однако распределение такой рабочей силы в мире несбалансированно, в частности, около 70% высококвалифицированных работников предпочитают трудиться в считанном числе развитых стран, таких как США, Великобритания, Канада и Австралия. Поэтому многие страны наперегонки стараются завлечь к себе квалифицированные кадры посредством либерализации миграционного законодательства.

Согласно национальному плану «100 конкретных шагов», Казахстан начал процесс упрощения бюрократических процедур, что должно создать механизм привлечения высококвалифицированных кадров. Работа над проектом нового закона началась по указу президента Казахстана Нурсултана Назарбаева от 4 мая 2014 года. 5 ноября 2015 года депутаты Сената одобрили закон «О внесении поправок и дополнений в некоторые законодательные акты по миграции и трудоустройству», который должен вступить в силу в январе 2017 года.

По новому законодательству, предыдущие нормы, касающиеся количества персонала из числа местных работников на предприятии, остаются без изменений. В этом смысле, по крайней мере, 70% местных кадров должны быть задействованы в первой (исполнительные директора и их заместители) и во второй (менеджеры и сотрудники верхнего звена) категориях, тогда как в третьей (опытные профессионалы) и четвертой (квалифицированные работники)

Бүгінгі таңда жоғары білікті жұмысшылар әсіресе дамушы елдердің экономикалық дамуында маңызды рөл атқаруда. Бұл білікті жұмыс күші жаңа өндірістік әдістер арқылы елдің экономикалық өсуін күшейтетін серпінді инновациялардың қозғалтқышы болып табылады. Алайда, жоғары білікті жұмысшылардың әлемде тарауы теңгерілмеген. Бұл жоғары білікті қызметкердің шамамен 70%-ы АҚШ пен Ұлыбритания, Канада және Австралия сияқты бірнеше дамыған елдерде жұмыс істеуді қалайды. Осыған байланысты, көптеген елдер өздерінің көшіқон туралы заңнамаларын ырықтандыру арқылы білікті шетелдік жұмысшыларды тарту үшін жарысуда.

Қазақстан ұлттық «100 нақты қадам» жоспарына сәйкес елге білікті жұмысшыларды тарту үшін тиімді тетік құратын бюрократиялық рәсімдерді оңайлату үдерісін бастады. Тиісті заңның жобалау үдерісі 2014 жылғы 4 мамырда Қазақстан Республикасы Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың бұйрығымен басталды. 2015 жылғы 5 қарашада Сенат депутаттары 2017 жылғы қаңтарда күшіне енетін «Көшіқон және жұмыспен қамту туралы кейбір заңнамалық актілерге өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы заңды» мақұлдады.

Жаңа заңнамаға сәйкес, компанияларда қызмет ететін жергілікті жұмысшылар саны туралы алдыңғы ережелер өзгеріссіз қалады. Бұған сәйкес, жергілікті жұмысшылардың кем дегенде 70%-ы бірінші санатта (бас директорлар мен олардың орынбасарлары) және екінші санатта (аға менеджерлер, мамандар) жұмысқа орналасуы қажет. Сондай-ақ, жергілікті қызметкерлер үшінші санаттың (білікті мамандар) және төртінші санаттың (білікті жұмысшылар) 90%-ын құрауы тиіс. Бұған қоса, компаниялар арасында ауыстыру (бас компания мен оның еншілес ұйымдары арасында ауыстыру) үлесінің кемінде 50%-ы жергілікті қызметкерлерден болуы тиіс.

* магистр, Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. ccanaltay@hotmail.com

категориях число местных кадров должно составлять 90%. В дополнение, в рамках интракорпоративного перевода (перевод сотрудников с головной компании в филиалы) 50% коллектива должны составлять местные кадры.

С другой стороны, ожидается внесение новых изменений в принятый закон о миграции. Например, согласно новым изменениям, граждане Евразийского экономического союза будут считаться в качестве местных, а не иностранных сотрудников. Более того, существовавшее ранее требование об открытии депозита на время контракта, призванного обеспечить дальнейший отъезд сотрудника, будет отменено. Также будет отменено требование об обязательном поиске вакансии на местном рынке труда до подачи заявления на разрешение о трудоустройстве. Будет введена новая государственная пошлина на получение разрешения на трудоустройство, и сумма оплаты будет меняться в зависимости от квалификации заявителя и сектора экономики, в котором данный иностранный специалист будет работать. Так, пошлина для иностранных сотрудников будет в районе $154 - $1 500. Более того, срок действия разрешения на трудоустройство для квалифицированных работников сокращен с 3 лет до 1 года, но данное разрешение можно продлевать 3 раза (по предыдущим нормам, продление можно было произвести 2 раза).

Наряду с упрощением процедур найма, казахское правительство планирует наладить соответствующую информационную систему, которая будет давать информацию о вакансиях в секторах экономики, испытывающих дефицит кадров. Такая система призвана представлять информацию об экономических нуждах и требованиях по квалификации сотрудников для каждого сектора. Что касается интракорпоративного трансферта, то согласно обязательствам Казахстана перед Всемирной торговой организацией (ВТО), будут внесены определенные коррективы в существующие нормы. По данному вопросу стоит отметить, что при вступлении в ВТО Астана принимала обязательства по интракорпоративному

Екінші жағынан, жаңа қабылданған көшіқон туралы заңға көптеген өзгерістер мен толықтырулар енгізіледі. Мысалы, жаңа өзгерістерге сәйкес, Еуразиялық экономикалық одақ азаматтары шетелдік жұмысшылар емес, жергілікті жұмысшылар болып саналатын болады. Сонымен қатар, шетелдік қызметкердің кететініне кепілдік беріп, жұмысқа орналасуға арналған рұқсат соңында қайта төленетін депозиттік жарна алынып тасталады. Сондай-ақ, жұмысқа орналасуға арналған рұқсатты алуға өтініш беруден бұрын жергілікті еңбек нарығында зерттеу жүргізу талабы алынып тасталатын болады. Жұмысқа орналасуға арналған рұқсатты алу үшін жаңа мемлекеттік баж қолданылатын болады және оның бағасы өтініш берген шетелдік қызметкердің біліктілігі мен экономиканың қай секторында жұмыс істейтініне сәйкес өзгеретін болады. Сондықтан, шетелдік қызметкерлердің жұмысқа орналасуға арналған рұқсат құны 154-1500 доллар арасында ауытқып отырады. Сонымен қатар, жоғары білікті қызметкерлер үшін жұмыс істеуге рұқсаттың ең ұзақ мерзімі 3 жылдан 1 жылға дейін қысқартылатын болады және бұл рұқсат 3 рет ұзартылуы мүмкін (алдыңғы заңнамадағы ұзарту жиілігі 2 рет еді).

Қазақстан үкіметі жұмысқа алу рәсімін оңайлатумен қатар, экономиканың еңбек күшіне мұқтаж салаларындағы жұмыс мүмкіндіктері туралы жұмысшылар мен жұмыс берушілер арасында ақпарат алмасуды қамтамасыз ететін ақпараттық жүйені (портал) ұйымдастыруды жоспарлап отыр. Бұл жүйе әрбір сектордың экономикалық қажеттіліктері мен әрбір секторда жұмыс істейтін жоғары білікті шетелдік қызметкерлердің біліктілік түрлері туралы ақпарат беретін болады. Бұл жаңа ақпараттық жүйе жұмыс берушілер мен жұмысшыларға түрлі салалардағы жұмыс талаптары мен бұл салаларда жұмыс істейтіндердің біліктіліктері туралы қажетті ақпаратты алуға мүмкіндік береді. Ал корпоратив ішілік ауыстырулар мәселесінде Қазақстанның «Дүниежүзілік сауда ұйымына» (ДСҰ) міндеттемелеріне сәйкес белгілі бір жақсартулар жүзеге асырылатын болады. Осы орайда Қазақстанның ДСҰ-ға қосылу үдерісі кезінде Астана тек басшылар, менеджер-

переводу квалифицированных сотрудников, таких как исполнительные директора, менеджеры, специалисты и командированные работники, тогда как нормы по потокам неквалифицированных работников определяются правительством Казахстана.

Кроме того, новые изменения позволят упростить бумажную работу по найму иностранных сотрудников и сократить время процедуры получения разрешения на трудоустройство с 30-40 до 5 дней. Правительство также намерено изменить механизмы распределения квот. Согласно новым правилам, квота на иностранных сотрудников будет определяться спросом от каждого сектора, а не общим уровнем квот, что в 2015 году составляло 0,7% 9 миллионов экономически активного населения. Ожидается, что с введенными изменениями в систему квотирования спрос и предложение на иностранных сотрудников будет регулироваться более эффективно, в соответствии с динамикой рынка труда в Казахстане. При этом налоги от выпуска разрешения на трудоустройство будут направляться в местные бюджеты.

При реализации новых изменений квалифицированные кандидаты, ищущие возможности трудоустройства в Казахстане, смогут найти работу в течение 3 месяцев при наличии сертификата о соответствии из списка вакансий в ведущих секторах экономики. Для получения сертификата иностранные сотрудники пройдут специальную систему оценки их трудового опыта и образования для подтверждения их компетенции. Иностранцы, желающие работать в Казахстане, могут пройти данную процедуру и получить сертификат квалификации.

Негативное воздействие либерализации миграционного законодательства будет минимальным, учитывая то, что в течение последних 5 лет средний уровень официальной безработицы в стране составлял 5-5,4% (в первой половине 2016 года данный показатель равнялся 5%). Более того, в 2015 году квота была сведена до 63 000 человек. Однако 1 октября 2015 года правительство выдало лишь 35 813 разрешений на трудоустройство иностранцам.

лер, мамандар мен іскер адамдар сияқты жоғары білікті қызметкерлердің корпоратив ішілік ауысуына қатысты міндеттемелер жасады, ал біліктілігі жоқ шетелдік жұмысшылардың ағынын реттеу Қазақстан Республикасы органдарының қарауына қалатынын атап өткен жөн.

Сонымен қатар, жаңа өзгерістер шетелдік жұмыс күшін тартуға арналған қағаз жұмысын жеңілдетіп, жауапты органдардың жұмысқа рұқсат алуға қатысты шешім қабылдау мерзімін 30-40 күннен 5 күнге дейін қысқартатын болады. Үкімет, сондай-ақ квота бөлу тетіктерінде өзгертулер енгізу туралы шешім қабылдады. 2015 жылы жалпы квота жүйесі болатын және бұл жүйе 9 млн. экономикалық тұрғыдан белсенді халықтың 0,7%-ын құрайтын. Жаңа ережелерге сәйкес, жалпы квота жүйесі алынып тасталады және шетелдік жұмысшылар үшін квота әр сектордың талабына сәйкес қалыптастырылатын болады. Квота жүйесіндегі бұл өзгерістерге сәйкес, шетелдік жұмысшылар үшін сұраныс пен ұсыныс Қазақстан экономикасының еңбек нарығы динамикасына сәйкес неғұрлым тиімді түрде анықталатын болады деп күтілуде. Сонымен қатар, жұмыс істеуге рұқсат беруде төленуі қажетті салықтар да жергілікті бюджеттер тарапынан қамтамасыз етілетін болады.

Жаңа өзгерістер іске асырылғаннан кейін Қазақстанда жұмыс істеуге ниет білдірген білікті шетелдік жұмысшылар сәйкестік сертификаттарымен экономиканың жетекші салаларында 3 айдың ішінде жұмыс таба алады. Шетелдік жұмысшылар бұл сертификаттарды алу үшін олардың біліктілігін растап, тәжірибесі мен білімін бағалайтын балл жүйесінен өтуі қажет. Осылайша Қазақстанда жұмыс істегісі келген шетелдік жұмысшылар бағалау үдерісінен өтіп, біліктілік сертификатын ала алады.

Соңғы 5 жыл ішінде елдегі ресми жұмыссыздық деңгейінің тек 5-5,4%-ды (2016 жылдың бірінші жартыжылдығында бұл көрсеткіш 5% еді) құрағанын ескере отырып, көші-қон туралы заңдағы ырықтандыруға қатысты жаңа ережелердің теріс салдары ең төмен деңгейде болады деп айтуға болады. Сонымен қатар, 2015 жылы 63,000 адамға квота шегі қойылды. Алайда Үкімет

Также стоит отметить, что доля высококвалифицированных иностранных специалистов, подающих заявление на получение разрешения на трудоустройство через систему квотирования, выше по сравнению с неквалифицированными иностранными работниками. К примеру, в 2015 году 64% получателей квоты состояли из высококвалифицированных кадров, таких как исполнительные директора, менеджеры среднего звена, специалисты, в то время как оставшиеся 36% составляли квалифицированные и сезонные иностранные работники. На данный момент по квотной системе китайские работники находятся на первом месте (11 713 людей в 2015 году). Более того, Турция (3 302), Узбекистан (3 012), Великобритания (1 490) и Индия (1 274) также входят в пятерку стран-поставщиков иностранных специалистов. Изменения в миграционном законодательстве могут вызвать рост потока иностранной рабочей силы в Казахстан. Однако, похоже, что данные пять стран также будут иметь большие выгоды от новых изменений. Особенно это касается китайских работников, учитывая вовлеченность Китая в долгосрочный инфраструктурный проект в регионе в рамках проекта экономического пояса Шелкового пути.

В заключение, можно утверждать, что текущие изменения в миграционном законодательстве будут иметь выгоды для инвесторов, иностранных работников и экономики Казахстана, так как будет упрощена процедура найма, снижены бюрократические издержки и вырастет информационный поток. Для Казахстана важно быть в мировом тренде технического развития и также важно наращивать потенциал человеческого капитала в стране. Для достижения данной цели Казахстан нуждается в специалистах, которые могут использовать современные технологии для создания инновационных продуктов с эмблемой «Сделано в Казахстане». Поэтому рынок труда в Казахстане будет требовать все большего числа высококвалифицированных иностранных специалистов, которые будут создавать инновационные продукты и обучать местных специалистов через обмен опы-

2015 жылғы 1 қазанға дейін тек 35,813 шетелдік жұмысшыға жұмыс істеуге рұқсат берді.

Сондай-ақ, квота жүйесі арқылы жұмысқа рұқсат алу үшін өтініш берген жоғары білікті шетелдік қызметкерлердің саны біліктілігі жоқ шетелдік жұмысшыларға қарағанда айтарлықтай жоғары екенін атап өткен жөн. Мысалы, 2015 жылы квота алушылардың 64%-ы басшылар, орта буын басшылары және мамандар сияқты жоғары білікті жұмысшылар болса, қалған 36%-ын білікті жұмысшылар мен маусымдық шетелдік жұмысшылар құрады. Қазіргі таңда (2015 жылғы деректерге сәйкес) квота жүйесінде қытай жұмысшылары 11,713 адаммен алдыңғы қатарда орналасқан. Сонымен қатар, шетелдік жұмысшылар ең көп келген алғашқы 5 ел – Түркия (3,302), Өзбекстан (3,012), Ұлыбритания (1,490) және Үндістан (1,274). Көші-қон заңнамасындағы жаңа өзгерістер Қазақстанға келетін шетелдік қызметкерлер санының ұлғаюына себеп болуы мүмкін. Алайда, жоғарыда аталған 5 ел заңнамадағы жаңа өзгерістерден үлкен дәрежеде пайда табатын тәрізді. Әсіресе Қытайдың Жібек жолы экономикалық белдеуі бастамасы шеңберінде аймақтағы ұзақ мерзімді инфрақұрылымдық жобаны ескеретін болсақ, қытайлық жұмысшылардың үлкен артықшылыққа ие болатынын байқауға болады.

Қорытындылай келе, көші-қон туралы заңға енгізілетін ағымдағы өзгерістер жұмысқа алу үдерісін оңайлату, бюрократияны азайту және ақпараттық ағынды ұлғайту арқылы инвесторлар мен шетелдік жұмысшыларға да, Қазақстан экономикасына да тиімді болады деуге болады. Қазақстанның әлемнің соңғы технологиялық жетістіктеріне бейімделуі және елдің адами капитал әлеуетін нығайтуы аса маңызды болып табылады. Сол үшін Қазақстан инновациялық «Қазақстанда жасалған» өнімдер жасау үшін қазіргі заманғы технологияларды пайдалана алатын мамандарды қажет етеді. Сондықтан, Қазақстанның еңбек нарығы инновациялық өнімдер жасап, жергілікті мамандармен өз тәжірибесімен бөлісу арқылы осы мамандарды оқыта алатын және экономиканың әр саласында жоғары білікті жергілікті жұмысшылардың

том, и также будут способствовать формированию пула высококвалифицированных специалистов в каждом секторе экономики. ■

еңбекпен қамтылуын ынталандыра алатын одан да көп білікті шетелдік жұмыс күшіне әрдайым мұқтаж болады. ■

ОЦЕНКА КИТАЙСКОЙ СТРАТЕГИИ «СДЕЛАНО В КИТАЕ 2025»
«ҚЫТАЙДА ЖАСАЛҒАН 2025» АТТЫ ҚЫТАЙДЫҢ СТРАТЕГИЯСЫН ТАЛДАУ

*Омирбек Канай**

Согласно отчетам Международного валютного фонда (МВФ) и других международных организаций, китайская экономика, вторая в мире по объему, стабильно росла до 2008 года с уровнем роста примерно в 10%. Китай стал одним из ведущих экономик в Азиатско-тихоокеанском регионе за короткий период времени и новым центром влияния на регион Центральной Азии, богатый минеральными ресурсами. С другой стороны, Китай увеличивает инвестиции в Африку и развивает стратегическое сотрудничество со странами региона в сферах политики и экономики. Однако считается, что в будущем создание по инициативе США множественных зон свободной торговли в восточной Азии и Европе окажет негативное воздействие на экономику Китая, европейский кризис 2011 года продолжит сокращать объемы китайского экспорта и приток иностранного капитала в страну. С 1990 года китайская экономика росла с высокими показателями, однако с 2008 года вследствие глобального финансового кризиса эти показатели заметно снизились. В 2014 году рост был на уровне 7,4%, в 2015 году – 6,9%, что явилось самым низким значением за последние 25 лет.

В целях решения проблем в экономике Китай стал принимать новые стратегические и геоэкономические меры. В данном контексте стратегия «Один пояс, один путь», предложенная председателем Си Цзиньпинем в 2013 году, ставится в один ряд с лозунгом о китайской мечте. Как известно, стратегия «Один пояс, один путь», направленная на развитие торговли по маршруту восточная Азия – Центральная Азия – Африка – западная Азия и Европа,

Халықаралық валюта қоры (ХВҚ) және басқа да халықаралық ұйымдардың мағлұматтарына сәйкес әлемдегі ең үлкен екінші экономикаға ие Қытай, 2008 жылға дейін 10%-ға жақын өсу қарқынымен тұрақты түрде дамыған. Қысқа мерзім ішінде Азия-Тынық мұхитындағы жетекші экономикалардың арасында орын алған бұл ел, жерасты ресурстарына бай Орталық Азияға әсер ететін жаңа экономикалық локомотивке айналды. Екінші жағынан, Қытай Африкадағы инвестицияларды ұлғайтып, аймақта экономикалық, әрі саяси салада аймақ елдерімен стратегиялық ынтымақтастығын дамытуда. Алайда, АҚШ-тың көшбасшылығымен Шығыс Азия мен Еуропада құрылатын бірнеше еркін сауда аймақтары болашақта Қытай экономикасына теріс әсер етіп, 2011 жылы болған еуро дағдарысының Қытайдың экспорты мен елге кіретін шетел капиталын азайтатын әсері жалғасады деген болжам жасалуда. 1990 жылдан бастап жоғары өсу қарқынына ие болған Қытай, экономикасында 2008 жылғы әлемдік қаржы дағдарысынан кейін өсу қарқыны дәйекті төмендеді. Экономикалық өсу қарқыны 2014 жылы 7,4%-ды, ал 2015 жылы 6,9%-ды құрады және бұл соңғы 25 жылдағы ең төменгі көрсеткіш бол-ды.

Қытай, алдында тұрған осы экономикалық мәселелерді еңсеру үшін жаңа стратегиялық және геоэкономикалық шаралар қабылдауға мәжбүр болды. Осы тұрғыда 2014 жылы Қытай президенті Си Цзиньпин ұсынған «Бір белдеу – бір жол» стратегиясы «Қытай арманы» ұранымен бірге бағалануда. Баршаға белгілі болғандай, «Бір белдеу – бір жол» атты стратегиясы Шығыс Азия – Орталық Азия мен Африка және Батыс Азия мен Еуропада құрлық және теңіз

* магистр, Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. kaztegin@hotmail.com

нацелена на наращивание политико-экономического влияния Китая, как на глобальном, так и региональном уровне. Сегодня стратегия «Один пояс, один путь», охватывающая Азию, Европу и Африку, имеет отношение к общему количеству 4,4 млрд. человек в 65 странах (63% мирового населения) и сопряжена с экономической мощью в объеме $21 трлн. (29% мировой экономики). «Один пояс, один путь» можно рассматривать как стратегию, которая даст Китаю импульс на мирное развитие вверх и сбалансирует внешнюю политику, тем самым увеличивая китайское влияние в мировом масштабе и китайскую мягкую силу.

Для выполнения своих глобальных стратегий и достижения стабильного экономического роста Китаю необходимо усилить свою обрабатывающую промышленность, которая составляет основу национальной экономики. Являясь страной с одними из высочайших производственных показателей в мире, Китай все еще нуждается в иностранном оборудовании и иностранной же квалифицированной рабочей силе. Страна сталкивается с трудностями, связанными с необходимостью увеличения объемов инновационных инвестиций, квалифицированного труда, модернизации и производительности.

В настоящее время китайская обрабатывающая промышленность производит свыше 210 видов товаров. Однако техническая база 15 отраслей промышленности, таких как производство стали, цветная металлургия, нефтехимия, энергетика, угольное дело и производство строительных материалов, на 5-10 (в некоторых отраслях на все 20-30) лет отстают от среднемирового уровня. В глобальном отчете об информационных технологиях Мирового экономического форума (МЭФ) за 2015 год по Индексу сетевой готовности Китай располагается на 62 месте (4,2 пункта). Согласно Глобальному индексу конкурентоспособности МЭФ, Китай занял только 28 место среди 144 стран. В 2014 году объем торговли Китая составлял 26,43 триллиона юаней (около $4,06 трлн.), тогда как в 2015 году он снизился на 7% и был на отметке 24,55 трлн. юаней (примерно $3,8 трлн.).

саудасын қамтамасыз ету арқылы Қытайдың аймақтық әрі жаһандық деңгейде саяси-экономикалық тиімділігін арттыруға бағытталған. Азия, Еуропа және Африканы қамтыған «Бір белдеу – бір жол» стратегиясы бүгінде жалпы 65 елдегі 4,4 млрд. адаммен (әлем халқының 63%-ы) және 21 трлн. долларлық экономикалық күшпен (әлемдік экономиканың 29%-ы) тығыз байланысты. «Бір белдеу – бір жол» стратегиясы аясында 2014 жылғы 24 қазанда жалпы 100 млрд. долларлық капиталмен құрылған «Азия инфрақұрылымдық инвестициялар банкінің» (АИИБ) негізін қалаушы мүше ретінде қазірде 57 ел бар және АИИБ-ға мүше елдердің саны мен банктің жиынтық капиталы одан әрі ар- тады деп күтілуде. «Бір белдеу – бір жол» стратегиясы Қытайдың табиғи ресурстарға қол жеткізуі мен шетелдік нарықтарға шығуын қамтамасыз етіп, сыртқы саясатын неғұрлым теңестірілген күйге келтіруіне, жаһандық қуатын ұлғайтуына және өзін бейбіт күш ретінде анықтап жұмсақ күшін арттыруына себеп болады деп айтуға болады.

Қытай жаһандық стратегияларын жүзеге асырып, ұзақ мерзімді перспективада тұрақты экономикалық өсу мақсатына жету үшін ел экономикасының негізі болып табылатын өндеуші өнеркәсіпті дамыту қажет. Өйткені Қытай әлемде ең көп өндіретін елдердің бірі болса да, өндірістік секторда шет елдерден келетін жабдықтар мен білікті жұмыс күшіне тәуелді болып қалуда. Қытай елі инновациялық инвестицияларды, білікті жұмыс күшін, жаңғыртуды және тиімділікті арттыруда қиындықтарға тап болуда.

Қазіргі таңда Қытайдың өндеуші өнеркәсібінде 210-ден астам өнім шығарылады. Алайда, Қытайдың болат, түсті металл, мұнай-химия, энергетика, көмір және құрылыс материалдары сияқты 15 өндірістік сектордағы технология деңгейі әлемдік орташа көрсеткіштен кем дегенде 5-10 жылға, тіпті кейбір салаларда 20-30 жылға артта қалып отыр. Дүниежүзілік экономикалық форумның (ДЭФ) 2015 жылғы Жаһандық ақпараттық технологиялардың «Желілік дайындық индексінде» Қытай 4,2 ұпаймен әлем елдері арасында 62-орында тұр. ДЭФ-тің Жаһандық бәсекеге қабілет-

Согласно китайским источникам, зависимость от иностранных ресурсов в производстве высокотехнологичного оборудования все еще составляет более 50%. Действительно, 95% цифровых контролирующих систем и 80% чипов и даже весь набор гидравлических компонентов, прокладок и моторов высокого уровня завозятся из развитых стран. С другой стороны, Китай испытывает проблемы с доступом к энергоресурсам для обеспечения нужд промышленности в энергопотреблении. Например, в 2014 году потребление угля в стране было на отметке 4,26 миллиарда тонн, 70% из которых пошло на нужды промышленности. С 2008 года рост добавленной стоимости обрабатывающей промышленности Китая стабильно замедлился. Уровень роста упал с 14,9% в 2007 году до 9,5% и 5,9% в 2008 и 2015 годах соответственно. К тому же, Китай продолжает полагаться на привычные техники производства. Другими словами, вместо оригинального производителя марки (OBM) Китай предпочитает оставаться оригинальным производителем оборудования (OEM). Действительно, 90% китайских продуктов состоят из OEM товаров.

Сегодня Китаю необходимо усилить производственную систему, нарастить производительность и усилить технические и структурные разработки в промышленности. Для достижения поставленных задач китайское правительство разработало стратегию «Сделано в Китае 2025». 5 марта 2015 года китайский премьер-министр Ли Кецян опубликовал первый доклад по принятию данной стратегии. Принятая 8 мая 2015 года как стратегия экономического развития, стратегия «Сделано в Китае 2025» вступила в силу 1 января 2016 года. Для выполнения стратегии китайское правительство создало группу экспертов под руководством заместителя премьера Ма Кая 24 июня 2015 года.

Стратегия «Сделано в Китае 2025» нацелена на превращение Китая в крупнейшего производителя товаров и в данном контексте направлена на развитие 10 главных секторов: 1) новых передовых информационных технологий; 2) автоматілік индексіне сәйкес, Қытайдың бәсекеге қабілеттілігі әлемнің 144 елі арасында тек 28-ші орында тұр. Қытайдың сауда көлемі 2014 жылы 26,43 трлн. юань (шамамен 4,06 трлн. доллар) болса, 2015 жылы 7%-ға төмендеп жалпы 24,55 трлн. юаньды (шамамен 3,8 трлн. доллар) құрады.

Қытай дереккөздеріне сәйкес, елдегі жоғары технологиялық жабдықтар өндірісінде шет елдерге тәуелділік әлі 50%-дан астам. Шынында да, жоғары класты сандық басқару жүйелерінің 95%-ы мен чиптердің 80%-ы, тіпті жоғары класты гидравликалық компоненттердің, тығыздағыштардың және моторлардың барлығы дамыған елдерден импортталуда. Екінші жағынан, Қытай өндеу өнеркәсібінде ресурстарға қол жеткізу мен энергияны тұтынуда мәселелер туындауда. Мысалы, 2014 жылы елде жалпы 4,26 млрд. тонна көмір тұтынылды және бұл соманың 70%-ы өңдеуші өнеркәсіпке қатысты. 2008 жылдан бастап Қытайдың өңдеуші өнеркәсібінде қосылған құн өсімі де барған сайын баяулай бастады. 2007 жылы 14,9% болған Қытай өңдеуші өнеркәсібінде қосылған құн өсімі 2008 жылы 9,5%-ға дейін, ал 2015 жылы 5,9%-ға дейін төмендеді. Сондай-ақ Қытай әлі де арзан өндірістік әдістер арқылы өндіріс жасауды жалғастыруда. Басқаша айтқанда, Қытай түпнұсқа бренд өндіруші (OBM) болудың орнына түпнұсқа жабдық өндіруші (OEM) болуды жөн көреді. Шынында да, қытайлық тауарлардың 90%-ы OEM өнімдерінен тұрады.

Осы тұрғыдан алғанда, әлемдік даму жағынан артта қалған Қытайдың өңдеуші өнеркәсіптегі өндіріс жүйесін дамыту, өнімділігін арттыру, технологиялық және құрылымдық дамуын күшейту қажет. Сондықтан, Қытай үкіметі өндірістік секторды нығайту мақсатында «Қытайда жасалған 2025» стратегиясын құрды. Бұл стратегияны құруға қатысты алғашқы есеп, 2015 жылдың 5 наурызында Қытай Премьері Ли Кэцян тарапынан жарияланды. 2015 жылдың 8 мамырында Қытай үкіметі тарапынан мемлекеттің экономикалық даму стратегиясы ретінде қабылданған бұл стратегия «Қытайда жасалған 2025» стратегия атауымен 2016 жылдың 1 қаңтарынан бастап күшіне енді. 2015 жылғы 24 мау-

тизированного машинного оборудования и робототехники; 3) космического оборудования и аэронавтики; 4) судоходного оборудования и высокотехнологичной перевозки грузов; 5) современных средств для железнодорожных перевозок; 6) современного энергосберегающего оборудования; 7) силового электрооборудования; 8) сельскохозяйственного оборудования; 9) новых материалов; 10) биофармацевтических и передовых медицинских препаратов.

Также в рамках стратегии предполагается выполнение 5 крупных проектов:

1. Инновационные промышленные центры: Данный проект направлен на строительство 15 инновационных промышленных центров к 2020 году и увеличению числа таких центров до 40 к 2025 году.

2. Умное производственное оборудование: Данный проект имеет целью существенно увеличить объем умного производства в ключевых отраслях к 2020 году и сократить на 30% объемы производственных издержек, производственного цикла и предела погрешности. Ожидается полный переход на умное производство в ключевых отраслях в 2025 году и сокращение на 50% каждого вида издержек, таких как производственные издержки, производственный цикл и предел погрешности.

3. Программа повышения качества: Цель данного проекта состоит в достижении 40%ного объема внутреннего содержания ключевых компонентов и материалов в таких областях, как производство аэрокосмического оборудования, коммуникационных технологий, оборудования для выработки и передачи электроэнергии, строительное машиностроение, системы железнодорожных перевозок и производство бытового оборудования, к 2020 году и увеличении внутреннего производства на 70% к 2025 году.

4. Экологически чистое производство: Данный проект нацелен на определение множества технологий экологически чистого производства, сокращение потребления энергии и ресурсов, и сокращение выбросов загрязняющих веществ на 20% в основной химической промышленности к 2020 году, а также на достижение передового

сымда Қытай үкіметі стратегияны іске асыру үшін арнайы нұсқаулықты құрды және Премьер министрдің орынбасары Ма Кай нұсқаулықты іске асыруға жауапты болды.

«Қытайда жасалған 2025» стратегиясы Қытайды әлемдегі ең қуатты өндіруші елге айналдыруға бағытталған және бұл тұрғыда 10 негізгі секторды дамытуды көздейді: 1) Ақпараттық технологиялардың жаңа буыны; 2) Сандық бақылау құралдары және робот техникасы; 3) Авиациялық және ғарыштық жабдықтар; 4) Теңіз жабдықтары және жоғары технологиямен жабдықталған кемелер; 5) Қазіргі заманғы темір жол көлігі; 6) Энергия үнемдеу және жаңа энергетикалық көлік құралдары; 7) Электр энергетикалық жабдықтар; 8) Ауыл шаруашылығы техникасы; 9) Жаңа материалдар; 10) Биомедициналық және жоғары сапалы медициналық құрылғылар.

Сонымен қатар, стратегия аясында 5 ірі жобаны жүзеге асыру жоспарланып отыр. Бұл жобалар төмендегідей сипатталған.

1. Индустриялық технология ғылыми-зерттеу орталықтары: Бұл жоба бойынша 2020 жылға дейін 15 өнеркәсіптік технология ғылыми-зерттеу орталығын құру және 2025 жылға қарай бұл орта-лықтардың санын 40-қа дейін арттыру жоспарланып отыр.

2. Ақылды өндірістік нысандар: 2020 жылға қарай өндірістің негізгі секторларында ақылды өндірісті айтарлықтай дәрежеде арттыру, операциялық шығындардың, өндірістік циклдың және қа-телік шегінің әрқайсысын 30%-ға қысқарту жоспарланып отыр. Ал 2025 жылы негізгі секторларда толығымен ақылды өндіріске көшу, операциялық шығындардың, өндірістік циклдың және қателік шегінің әрқайсысын 50%-ға қысқарту көзделіп отыр.

3. Сапа арттыру нысандары: Сапа арттыру нысандарын құру арқылы 2020 жылға қарай авиациялық жабдықтар, байланыс құралдары, электр энергиясын өндіру және тарату жабдықтары, құрылыс машиналары, темір жол тасымалы жүйелері мен тұрмыстық техника сияқты салаларда негізгі инфрақұрылымдық компоненттер мен базалық материалдардың 40%-ының отандық өндірісін қамтамасыз ету және 2025

уровня экологически чистого производства к 2025 году.

5. Высокотехнологичное оборудование: Согласно данному проекту, планируется проведение независимого научно-практического исследования в ряде отраслей, таких как тяжелые ЛА, авиадвигатели и газовые турбины, гражданская авиация, новые средства транспортировки энергии, морское инженерное оборудование и высокотехнологичные средства грузоперевозок, умное энергооборудование, станки с ЧПУ, оборудование для атомной электростанции и медицинские технологии, с установкой высокотехнологичного оборудования до 2020 года и сокращение зависимости от иностранных технологий и оборудования с достижением передового уровня производства в отдельных ключевых отраслях к 2025 году. Так как стратегия основана на концепте развития обрабатывающей промышленности, китайское правительство заявило, что общий уровень конкурентоспособности китайской промышленности будет улучшен на 84,5% к 2020 году, на 85,5% к 2025 году; тем самым доля добавленной стоимости отраслей промышленности в ВВП удвоится к 2020 году и вырастет в 4 раза к 2025 году; производительность труда в отраслях промышленности будет ежегодно расти на 7,5% до 2020 года и на 6,5% до 2025 года; улучшится широкополосная инфраструктура Китая и уровень использования интернета вырастет до 72% в 2020 году и 84% в 2025.

В заключение, стратегия «Сделано в Китае 2025» состоит из двух основных этапов и направлена на долгосрочное развитие. Как известно, на первом этапе планируется увеличение китайских производственных стандартов до уровня стран, таких как Германия и Япония, с дальнейшим ростом до 2025-2035 годов. Второй этап предполагает перемещение Китая в лидирующую позицию в мировой индустрии в 2035-2049 годах (столетняя годовщина образования Китайской народной республики). Действительно, согласно 13-му пятилетнему плану развития, оглашенному 29 октября 2015 года, приоритет будет отдан развитию отраслей промышленности, и будут приняты

жылға дейін отандық өндіріс қатынасын 70%-ға дейін арттыру жоспарланып отыр.

4. Жасыл өндірістік нысандар: 2020 жылға дейін мыңдаған жасыл өндірістік нысанды анықтау, ауыр химия өнеркәсібіндегі энергия және ресурстар тұтынудың және ластаушы шығарындылардың көлемін 20%-ға төмендету, ал 2025 жылы жасыл өндірістік нысандардың дамуында әлемдік озық деңгейге қол жеткізу мақсаты көзделген.

5. Жоғары технология нысандары: Жоғары технология нысандары мен ғылыми-зерттеу орталықтарын құру арқылы 2020 жылға қарай үлкен әуе кемелері, авиациялық қозғалтқыштар және газ турбиналары, азаматтық авиация, жаңа энергетикалық көлік құралдары, теңіз инженерлік жабдықтар мен жоғары технологиямен жабдықталған кемелер, сандық бағдарламамен басқарылатын (CNC) станоктар, атом электр стансасы жабдықтары және медициналық технологиялар сияқты салаларда бірқатар тәуелсіз ғылыми-зерттеу және тәжірибе жасауды қамтамасыз ету, 2025 жылға қарай кейбір маңызды салалар мен құралжабдықтарда халықаралық деңгейге жетіп, шетелдік технологиялар мен жабдықтарға тәуелділікті азайту жоспарланып отыр. Стратегияның негізінде өңдеу өнеркәсібін дамыту тұжырымдамасы болғандықтан, Қытай үкіметі өндірісте бәсекеге қабілеттілікті 2020 жылы 84,5%-ға, ал 2025 жылы 85,5%-ға арттыратынын; өңдеу өнеркәсібінде қосылған құнды 2020 жылы 2 ұпайға және 2025 жылы 4 ұпайға арттыратынын; өндірістік еңбек өнімділігін 2020 жылы 7,5% және 2025 жылы шамамен 6,5% деңгейінде жүзеге асыратынын; Интернет желісіне кеңжолақты қосылысты 2020 жылы 72%-ға және 2025 жылы 84%-ға дейін өсіретінін мәлімдеді.

Нәтижесінде, «Қытайда жасалған 2025» стратегиясы екі негізгі кезеңнен тұрып, ұзақ мерзімді дамуды көздейтін стратегияның бастамасы деп айтуға болады. Баршаға белгілі болғандай, алғашқы кезең 2025-2035 жылдары Қытайдың өндірістік сапасын Германия мен Жапония сияқты елдердің өндірістік сапа стандарттарына жеткізуді, тіпті одан әрі асыруды қарастыруда, ал екінші кезеңде 2035-2049 жылда-

срочные меры по решению таких проблем, как избыточная мощность в национальной промышленности, низкий уровень производственных технологий, чрезмерное потребление энергии и ресурсов, экологические вопросы и недостаточный объем квалифицированной рабочей силы. ■

сияқты салалардағы мәселелерді еңсеру үшін шаралардың жедел жүзеге асырылатына басымдық берілетіндігі туралы жазылған. ■

ры (Қытайдың құрылуының 100 жылдығы) Қытайдың әлемдегі өңдеуші өнеркәсіп саласындағы жетекші елге айналуына бағытталған. Шынында да, 2015 жылдың 29 қазанындағы Қытайдың 13-ші бес жылдық даму жоспарында әсіресе өңдеуші өнеркәсіпке қатысты жұмыстарға басымдық берілетіні көрсетіліп, отандық өнеркәсіптегі қуат артығы, технология және өндіріс әдістері деңгейінің төмендігі, энергия мен ресурстарды шамадан тыс тұтыну, экологиялық мәселелер және білікті жұмыс күші

ГЛАВА 2. ПОЛИТИКО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО ЕВРАЗИЙСКИХ СТРАН: МЕЖДУНАРОДНЫЙ И РЕГИОНАЛЬНЫЙ ФОРМАТЫ

2-БӨЛІМ. ЕУРАЗИЯ ЕЛДЕРІНДЕ САЯСИ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚТАР: ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ АЙМАҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕР

СОТРУДНИЧЕСТВО С МЕЖДУНАРОДНЫМИ ОРГАНИЗАЦИЯМИ И РЕГИОНАЛЬНЫМИ ЦЕНТРАМИ СИЛЫ

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҰЙЫМДАРМЕН ЖӘНЕ АЙМАҚТЫҚ КҮШ ОРТАЛЫҚТАРЫМЕН ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ

НОВАЯ МОДЕЛЬ КИТАЙСКОЙ МЕЖДУНАРОДНОЙ ДИПЛОМАТИИ НА ПРИМЕРЕ ШАНХАЙСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ СОТРУДНИЧЕСТВА

ҚЫТАЙДЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ДИПЛОМАТИЯСЫНЫҢ ЖАҢА ҮЛГІСІ: ШАНХАЙ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ҰЙЫМЫ МЫСАЛЫ

*Ажар Сериккалиева**

За более чем тридцатилетний период реформ и открытости к внешнему миру в Китае произошли громадные изменения. При нынешней встроенности Китая в мировую экономическую структуру становится очевидным, что страна не изоляционировала себя от глобальных трендов развития. Быстрый рост экономики и растущие связи с другими странами делают необходимым разработку новых концепций и подходов в китайской дипломатии. Растущая роль Китая на международной арене вызывает изменения в мировой политической среде и дальнейшее переустройство многополярной системы. Поэтому усиление многостороннего сотрудничества с региональными державами и международными организациями создает необходимую атмосферу для развития Новой китайской дипломатии.

Основа Новой китайской дипломатии сформирована Новой концепцией безопасности, Новым подходом к развитию, Новой цивилизационной перспективой, принятыми в начале 2000-х. Новая китайская дипломатия в первую очередь проявила себя в китайской дипломатии в отношении азиатского региона, так как соседние страны всегда играли ключевую роль в создании благоприятной и стабильной международной атмосферы. Новая концепция безопасности поощряет страны на установление доверительных отношений посредством консультаций и на обеспечение национальной безопасности через многостороннее сотрудничество. Она сфокусирована на таких факторах, как: (1) многосторонние связи, подчеркивающие взаимозависимость стран в вопросах безопасности; (2) сотруд-

Отыз жылдан астам уақыт бойы жүзеге асырылған реформа мен ашық экономика саясат-тарымен бірге Қытайда үлкен өзгерістер орын алды. Әлем экономикасына интеграциядан кейін Қытайдың өзін жаһандық үдерістерден оқшаулай алмайтыны айқындалды. Қытай экономикасының қарқынды өсуі мен әлем елдерімен байланыстарының артуы Қытай дипломатиясында жаңа тұжырымдамалар мен тәсілдердің дамуын да қажет етуде. Қытайдың халықаралық аренада арта бастаған рөлі бүгінгі халықаралық саяси ортада өзгеріс тудырып, көпполярлы жүйеде қайта теңгеру үдерісіне себеп болуда. Сондықтан, басқа да аймақтық күштермен және халықаралық ұйымдармен көпжақты ынтымақтастықтың нығаюы «Қытайдың жаңа дипломатиясының» дамуы үшін қолайлы ортаны қамтамасыз етуде.

«Қытайдың жаңа дипломатиясының» негізін 2000 жылдардың басында күн тәртібіне енген «Жаңа қауіпсіздік тұжырымдамасы», «Жаңа даму тәсілі» және «Жаңа өркениет мақсаты» қалыптастыруда. Бұл «Жаңа дипломатия» алғаш рет Қытайдың Азия аймағына қатысты дипломатиясында айқындалды. Өйткені Пекин тұрғысынан көрші елдер әрқашан қолайлы және тұрақты халықаралық ортаны қалыптастыру үшін үлкен маңызға ие болды. «Жаңа қауіпсіздік тұжырымдамасы» елдерді консультациялар арқылы сенім қалыптастыруға және көпжақты үйлестіру арқылы ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге ынталандыруда. Тұжырымдама келесі мәселелерге баса назар аударуда: (1) қауіпсіздік тұрғысынан елдер арасында өзара

* PhD, Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. serikkaliyeva@gmail.com

ничество вместо конфронтации как эффективный путь к безопасности; (3) целостный характер безопасности, не ограниченной военной и политической сферами, но включающей вопросы экономического, технического, социального развития и проблемы защиты окружающей среды; (4) институциональное строительство как легитимный путь к безопасности. Новая концепция безопасности отрицает политику силы и мышление в терминах холодной войны. Это отрицание вызвано тем, что страны-члены ШОС согласились, что нельзя возвращаться в эру холодной войны, ознаменованной борьбой антагонистичных блоков за мировое господство. Пекин впервые представил Новую концепцию безопасности на региональном форуме АСЕАН в марте 1997 года. В апреле 1997 года Концепция была закреплена в Совместном заявлении Китая и России по многополярности мира и новому миропорядку.

Идеалы Новой концепции безопасности были отражены в Новом подходе к развитию. Представленный на форуме Центрального комитета Коммунистической партии Китая в марте 2004 года Председателем Ху Цзиньтао, Новый подход к развитию предполагает, что все страны должны стремиться к взаимовыгодному сотрудничеству в своем развитии. Более того, Новая цивилизационная перспектива, являющаяся компонентом Концепции гармоничного мира Ху Цзиньтао, поощряет межцивилизационный диалог и направлена на строительство гармоничного мира на основе равенства. Ключевая идея Концепции состоит в том, что каждая цивилизация имеет неотъемлемое право выбора собственного и независимого пути развития, подходящего к ее условиям.

С другой стороны, Шанхайская организация сотрудничества (ШОС), являющаяся преемником Шанхайской пятерки, созданной по инициативе Пекина в 1996 году для решения приграничных вопросов Китая, России, Казахстана, Кыргызстана и Таджикистана, стала примером применения на практике Новой концепции безопасности Китая. По принципам ШОС, созданной в 2001 году, члены организации развивают

тәуелділікке назар аударатын кө-пжақты байланыстар; (2) қауіпсіздік үшін тиімді бағыт ретінде қақтығыс орнына ынтымақтастықтың анықталуы; (3) қауіпсіздік ау-қымының тек әскери және саяси салалармен ғана шектелмей, экономикалық, техникалық, әлеуметтік және экологиялық салаларды да қамтуы; (4) институционалдық құрылымның қауіпсіздік үшін заңды жол ретінде қарастырылуы. «Жаңа қауіпсіздік тұжырымдамасы» күш саясаты мен қырғи-қабақ соғыс идеясын қабылдамайды. Себебі ШЫҰ-ға мүше мемлекеттер қырғи-қабақ соғыс кезеңінің қайта оралуын қаламайды. Бұл кезең аймақтық гегемония немесе әлемдік гегемония үшін оппозициялық блоктар арасындағы күрес кезеңі болды. Пекин ресми түрде 1997 жылдың наурыз айында өткен АСЕАН Аймақтық форум конференциясы барысында «Жаңа қауіпсіздік тұжырымдамасын» ұсынды. 1997 жылдың сәуір айында «Тұжырымдама» Қытай мен Ресейдің Көпполярлы әлем және жаңа әлемдік тәртіп туралы бірлескен мәлімдемеде бекітілген болатын.

«Жаңа қауіпсіздік тұжырымдамасының» мақсаттары «Жаңа дамыту тәсілінде» де көрсетілді. 2004 жылдың наурыз айында Қытай Коммунистік партиясы Орталық комитетінің форумында президент Ху Цзиньтао тарапынан ұсынылған «Жаңа дамыту тәсілінде» барлық елдердің дамытуды қамтамасыз ете алуы үшін өзара тиімділікке қол жеткізуге және ұтымды жағдайға жетуге тырысуы қажет екендері мәлімделген еді. Сонымен қатар, Ху Цзиньтаоның «Үйлесімді әлем тұжырымдамасының» бір бөлігі ретінде «Жаңа өркениет мақсаты» өркениеттер арасындағы диалогты ынталандыруды және теңдік негізінде үйлесімді әлем құру мақсатын көздеуде. Тұжырымдама-ның негізгі идеясы – әрбір өркениеттің өз шарттарына сәйкес және өзіне тән тәуелсіз дамыту жолын таңдау құқығына ие болу.

Екінші жағынан, Қытай, Ресей мен Қазақстан, Қырғызстан және Тәжікстан арасында шекаралық мәселелерді шешу үшін 1996 жылы Пекин ынталандырған Шанхай бестігі негізінде құрылған ұйым – Шанхай ынтымақтастық ұйымы (ШЫҰ) Қытайдың

межгосударственные отношения на основе партнерства, а не союзничества. ШОС предлагает новую модель регионального сотрудничества, по которой страны-участники координируют свои действия, но не ограничены договорными обязательствами по определенным вопросам, особенно в военной сфере. После разрешения пограничных споров члены ШОС стали продвигать идею сотрудничества по борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом, что согласовалось с китайской Новой концепцией безопасности.

Страны-члены ШОС единогласно согласились с идеей поиска общих интересов, не делая упор на возможные идеологические разногласия, что является сутью Концепции гармоничного мира. Обозначенный принцип стал основой формирования «шанхайского духа», который составляет главную ценность ШОС в обеспечении региональной безопасности и продвижении регионального развития. Более того, китайское правительство не рассматривает ШОС как союзную организацию или блок, который может вступать в конфронтацию с третьим государством, региональной группой или организацией. Поэтому Пекин решительно отвергает идею о развитии ШОС в качестве антинатовского блока.

Следуя принципам Новой цивилизационной перспективы, таким как невступление в союзы и отказ от конфронтации, ШОС уважает традиции каждого члена и его право на независимый выбор собственного пути развития. Названные ценности были закреплены в Уставе Организации, принятом в 2002 году, и также в Декларации по поводу пятой годовщины ШОС, подписанной в 2006 году.

Например, во время саммита ШОС, проведенного в августе 2007 года в Бишкеке, главы государств-членов совместно подписали Договор о долгосрочном добрососедстве, дружбе и сотрудничеству, в котором отражены принципы китайской Новой концепции безопасности и Новой цивилизационной перспективы. Более того, в 2013 году был одобрен план действий на 2013-2017 годы по выполнению пунктов Договора.

«Жаңа қауіпсіздік тұжырымдамасын» жүзеге асыра бастады. 2001 жылы құрылған ШЫҰ шеңберінде мүше мемлекеттер арасындағы қарымқатынастарды альянс орнына әріптестік негізінде дамытуды талап етеді. ШЫҰ мүше мемлекеттердің әрекеттері үйлестірілетін, бірақ әсіресе әскери салада нақты мәселелер бойынша шарттық міндеттемелер болмайтын жаңа аймақтық ынтымақтастық үлгісі ретінде құрылды. ШЫҰ мүшелері шекара дауларын шешкен соң Қытайдың «Жаңа қауіпсіздік тұжырымдамасына» сәйкес лаңкестік, сепаратизм және экстремизмге қарсы күрес мәселесінде ынтымақтастықты дәріптеді.

ШЫҰ-ға мүше мемлекеттер бірауыздан идеологиялық айырмашылықтарды шетке қойып, ортақ негізде кездесуге келісті. Бұл қағида «Үйлесімді әлем тұжырымдамасының» да негізі болып табылады. Аталған қағида аймақтық қауіпсіздікті сақтауда және аймақтық дамытуға жәрдемдесуде ШЫҰ-ның басты құндылығы болып табылатын Шанхай рухы үшін негіз қалыптастырды. Сонымен қатар, Қытай үкіметі ШЫҰ-ны кез келген үшінші елге, аймақтық топқа немесе ұйымға қарсы қалыптастырылған альянс немесе блок ретінде қарастырмайды. Сондықтан, Пекин ШЫҰ-ны НАТО-ға қарсы блок ретінде анықтаудан бас тартқанын баса айтты.

«Жаңа өркениет мақсатының» қандай да бір елмен/блокпен байланысты болмау және қақтығыспау сияқты қағидаларына сәйкес, ШЫҰ мүше мемлекеттердің әрбірінің дәстүрлері мен дербес түрде өз даму жолдарын таңдау құқықтарын құрметтейді. Аталған идеалдар 2002 жылы қол қойылған ұйым ережелерінде және ШЫҰ-ның 5 жылдығында 2006 жылы қол қойылған декларацияда бекітілді.

Мысалы, 2007 жылдың тамыз айында Бішкекте өткен ШЫҰ саммиті кезінде мүше мемлекеттердің басшылары Қытайдың «Жаңа қауіпсіздік тұжырымдамасы» және «Жаңа өркениет мақсаты» көрініс тапқан «Ұзақ мерзімді тату көршілік байланыстары, достық және ынтымақтастық туралы шартқа» қол қойды. Сонымен қатар, 2013 жылы тараптар Шарт ережелерінің жүзеге асырылуын қамтитын 2013-2017 жылдар

Так как ШОС постепенно рассматривает возможности экономического сотрудничества и сотрудничества по вопросам безопасности, в планах и действиях Организации также отражен Новый подход к развитию. В 2003 году была подписана Программа по многосторонней торговле и сотрудничеству, определяющая базовые цели экономического сотрудничества в рамках Организации. В частности, экономическое сотрудничество в рамках ШОС предполагает либерализацию и упрощение торговых и финансовых систем, сотрудничество по вопросам инвестиций, коммуникаций и минеральных ресурсов.

Кроме того, министры экономики стран-членов ШОС достигли соглашения об учреждении Межбанковского объединения ШОС и Делового совета ШОС в 2005 году. В 2006 году лидеры ШОС вновь подтвердили, что кооперация в энергетической отрасли является приоритетом для их экономик, и страны-участники предложили идею создания Энергетического клуба ШОС, нацеленного на углубление межгосударственного сотрудничества в сфере энергетики и обновление стратегий развития в области энергетики.

В заключение, процесс создания ШОС начался с формирования Шанхайского духа, о котором впервые Председатель Цзянь Цземин объявил на саммите глав Шанхайской пятерки в Душанбе в 2000 году. Этот процесс полностью соответствует принципам Новой китайской дипломатии. Развитие и институционализация ШОС происходило в рамках Концепции гармоничного мира Ху Цзиньтао. Сегодня в ШОС входит 18 государств с населением более 3 млрд. людей или 45% мирового населения. В 2015 году такая доля соответствует $41,5 млрд. или 11,1% мирового ВВП.

Поэтому создание ШОС можно рассматривать как первый китайский опыт по внедрению Новой китайской дипломатии. Трансформация Шанхайской инициативы от Шанхайской пятерки к Шанхайской организации сотрудничества согласуется с трансформацией китайской международной дипломатии. Инициировав и развивая ШОС, Китай стал фокусироваться во внешкезеңіне арналған жоспарды да мақұлдады.

ШЫҰ біртіндеп қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастықпен бірге экономикалық ынтымақтастықтың мүмкіндіктерін де қалыптастыруға күш салғандықтан, «Жаңа даму тәсілі» де ұйымның жоспарлары мен іс-әрекеттерінен анық көрінуде. 2003 жылы ШЫҰ-ға мүше мемлекеттер арасында ұйым шеңберінде экономикалық ынтымақтастықтың негізгі мақсаттарын айқындайтын көпжақты саудаэкономикалық ынтымақтастық бағдарламасы қабылданды. ШЫҰ аясындағы экономикалық ынтымақтастық сауда және қаржы жүйесін ырықтандыру және жеңілдетумен қатар, инвестиция, байланыс және минералдық ресурстар салаларында ынтымақтастықты қамтамасыз ету мәселелерін қамтуда.

Сонымен қатар, ШЫҰ мүшелерінің экономика министрлері 2005 жылы ШЫҰ Банкаралық бірлестігі мен ШЫҰ Іскерлік кеңесін құру туралы уағдаласты. 2006 жылы ШЫҰ көшбасшылары ел экономикалары үшін энергетика саласындағы ынтымақтастықтың басым екенін қайта атап өтті және өзара энергетикалық ын-тымақтастықты тереңдету және энергетикалық стратегияларын жаңарту үшін ШЫҰ Энергетика клубын құруды ұсынды.

Қорытындылай келе, ШЫҰ құру үдерісі 2000 жылы Душанбеде Шанхай бестігі басшыларының саммитінде алғаш рет бұрынғы президент Цзян Цзэминь тарапынан хабарланған Шанхай рухын қалыптастырудан басталды. Бұл үдеріс жоғарыда көрсетілгендей, Қытайдың «Жаңа дипломатия» қағидаларымен толығымен сәйкес келеді. ШЫҰ Ху Цзиньтаоның «Үйлесімді әлем тұжырымдамасы» аясында дамып институттандырылды. Қазіргі уақытта ШЫҰ 3 миллиардтан астам адам немесе әлемдік халықтың 45%-ынан астамы өмір сүретін 18 мемлекеттің басын біріктіруде. Бұл көрсеткіш 2015 жылы әлемдік ЖІӨ-нің 11,1% -ына сәйкес келіп, 41,5 млрд. долларлық ЖІӨ-ні құрады.

Сондықтан ШЫҰ-ның құрылуы Қытай елінің «Жаңа дипломатиясын» іске асыру жөніндегі алғашқы Қытай тәжірибесі ретінде қарастырылуы мүмкін. Шанхай

ней политике не на двусторонних, а на многосторонних связях. Следует признать, что Китай все еще находится в процессе разработки всеобъемлющих и многоплановых подходов к Новой дипломатии. Однако вне всяких сомнений в соответствии с принципами Новой дипломатии, Китай будет стремиться направлять политическую и экономическую деятельность государств-членов ШОС. ■

бастамасының Шанхай бестігінен Шанхай ынтымақтастық ұйымына өзгеруі Қытайдың халықаралық дипломатиясының өзгеруіне сәйкес келеді. Қытай ШЫҰ-ны бастау және дамыту арқылы өзінің сыртқы саясатының басымдығында екіжақты қарым-қатынастардан гөрі көпжақты қатынастарға баса назар аудара бастады. Қытай елінің әлі «Жаңа дипломатиясын» әзірлеу үдерісінде екенін мойындау керек. Алайда Қытай жүзеге асырған «Жаңа дипломатия» стратегиясымен саяси және экономикалық іс-шараларында ұйым мүшелеріне бағыт беру мақсатын көздеуде. ■

НОВАЯ ЕВРОПЕЙСКАЯ ПОЛИТИКА ДОБРОСОСЕДСТВА: ОСНОВНЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ ДЛЯ АЗЕРБАЙДЖАНА
ЖАҢА ЕУРОПА КӨРШІЛЕС САЯСАТЫ: ӘЗІРБАЙЖАНҒА БАЙЛАНЫСТЫ НЕГІЗГІ ТҮЙІНДЕР

*Илкин Микаилов**

Успешное расширение Европейского союза (ЕС) на восток подводит его границы к постсоветским государствам: Азербайджану, Беларуси, Грузии, Украине, Армении и Молдове. В целях обеспечения тесной политической ассоциации и высокой степени экономической интеграции с восточными соседями члены ЕС стали проводить Европейскую политику соседства (ЕПС), ставшую ключевым компонентом внешнеполитической стратегии ЕС. К примеру, ЕПС, запущенная в 2004 году, нацелена на развитие зоны процветания и добрососедства, в частности, «кольца друзей», с которыми ЕС будет иметь тесные, мирные и сотруднические отношения.

Сегодня ЕПС охватывает 16 стран Ближнего Востока, Северной Африки, Восточной Европы и Северного Кавказа. ЕПС не предлагает перспективу членства в ЕС, однако предоставляет финансовую, техническую и политическую поддержку. Следуя политике «деления всем, кроме институтов», ЕС пытается развивать крепкое партнерство со странами ЕПС, поощряя их на проведение демократических реформ.

Однако за последнее десятилетие ЕПС не достигла намеченных целей. Более того, высокопоставленные чиновники ЕС признают, что ситуация в большинстве стран ЕПС на сегодня менее стабильна, чем десяток лет назад. Так, ЕПС, призванная усилить стабильность, безопасность и процветание, не выполнила свою цель построения кольца хорошо управляемых государств вокруг ЕС. Более того, украинский кризис и кризис с беженцами показывают хрупкость ситуации в самом ЕС.

В результате консультаций лидеры ЕС выпустили совместное коммюнике, в кото-

Еуропалық одақтың (ЕО) шығысқа қарай кеңею саясаты сәтті жүргізіліп, аталмыш ұйымның шекарасы Әзірбайжан, Беларусь, Грузия, Украина, Армения және Молдова сияқты посткеңестік елдерге жақындады. ЕО елдері Шығыстағы көршілес мемлекеттермен саяси ынтымақтастықты нығайту және жоғары деңгейде экономикалық интеграцияны қамтамасыз ету үшін, ЕО-ның сыртқы саяси бағыттарының біріне айналған «Еуропа көршілес саясатын» (ЕКС) іске асыруға жұмылды. 2004 жылдан бері жүргізіліп келе жатқан ЕКС-нің басты мақсаты жақындасу, бейбітшіл әрі ынтымақтастық қарым-қатынастарды нығайту арқылы маңайында достық пен өркендеуге негізделген шеңберді қалыптастыру болып табылады. Қазіргі таңда ЕКС Таяу Шығыс, Солтүстік Африка, Шығыс Еуропа және Солтүстік Кавказ аймақтарындағы 16 мемлекетті қамтып отыр. ЕКС қатысушыларына ЕО-ға мүше болу мүмкіншілігін ұсынбаса да, қаржылай, техникалық және саяси қолдауды қамтамасыз етуде. ЕО институцияналдық құрылымдардан тыс, барлығын қамту саясаты төңірегінде әріптестерін демократиялық реформаларды іске асыруға итермелеп, әріптестік ынтымақтастықты күшейтуге ұмтылуда.

Алайда ЕКС соңғы он жыл ішінде күтілген нәтижеге толық жете алмады. Бұған қоса ЕО-ның кейбір жоғарғы шенеуніктері ЕКС іске асырылып жатқан елдердің басым бөлігінде өткен он жылмен салыстырғанда тұрақсыздықтың белең алғандығын тілге тиек етуде. Осыған орай тұрақтылық, қауіпсіздік пен өркендеуді нығайтуға бағытталған ЕКС, ЕО маңайында орналасқан елдерде басқару жүйелеріндегі тұрақтылықты нығайту мақсатына жете алмады. Сонымен қатар Украина дағдарысы мен босқындар дағдырысы тұрақсы-

* докторант, Докуз Эйлюль Университет, Турция. imikayilov@gmail.com

ром высказались за пересмотр и обновление ЕПС. Согласно обновленной ЕПС, опубликованной 18 ноября 2015 года, новым приоритетом ЕПС станет стабилизация региона в сферах политики, экономики и безопасности. В частности, Высокий представитель ЕС по внешней политике и безопасности Федерика Могерини обозначила пять столпов новой ЕПС: экономическое развитие и создание рабочих мест; сотрудничество в сфере энергетики; безопасность; миграция и политика сотрудничества с соседями соседей ЕС. Более того, обновленная ЕПС будет делать упор на дифференциацию и «совместное владение», осуществляя более дифференцированный подход к партнерам с учетом их собственных интересов.

Как и другие страны Южного Кавказа, Азербайджан присоединился к Европейской политике соседства в 2004 году. Два года спустя в Брюсселе был принят План действий по ЕПС для Азербайджана. До этого Соглашение о партнерстве и сотрудничеству (СПС), подписанное в 1999 году, обозначило правовые основы для двусторонних отношений между ЕС и Азербайджаном. Соглашение охватывает важнейшие сферы межправительственного сотрудничества, такие как дву- и многосторонний политический диалог, политические консультации, сотрудничество в сферах экономики и торговли и так далее.

Следует заметить, что через ЕПС Евросоюз стремился экспортировать европейские нормы и ценности, основанные на ценностях демократии, верховенства закона и уважении прав человека. Однако согласно отчетам по прогрессу, публикуемым Еврокомиссией ежегодно, Азербайджан не продвинулся и даже показал некоторый откат назад по перечисленным аспектам. Поэтому можно сделать вывод о том, что наиболее успешным результатом ЕПС в отношении Азербайджана стало усиление партнерства в сфере энергетики. Украинский кризис ясно показал, что одним из серьезных вызовов для энергетической безопасности ЕС является агрессивная политика России по отношению к соседям. Европейская зависимость от российского газа вызвала потребность в поиске альтернативных источников энергии, что, в свою очередь, создало возможности для Азербайджана. Однако, как показывает ситуация с Южным газовым коридором, Азербайджан не может полностью удовлетворить потребности ЕС в энергоресурсах. Кроме того, Азербайджан не может рассматриваться как альтернатива российскому газу, поскольку объемы поставок Азербайджана в ЕС составляют лишь 2% от общего импорта газа ЕС, в то время как Россия поставляет 30%. Таким образом, Азербайджан не может рассматриваться как альтернатива российскому газу, поскольку объемы поставок Азербайджана в ЕС составляют лишь 2% от общего импорта газа ЕС, в то время как Россия поставляет 30%.

Ресейдің көршілеріне қарсы агрессивті саясаты ЕО-ның Ресейге энергетикалық тәуелділігін азайтуға деген ұмтылысын күшейтті. Украинадағы дағдарыс Ресейдің ЕО-ның энергетикалық қауіпсіздігіне қауіп төндіріп отырғанын көрсетті.

ЕКС «Ортақ байланыс» келіссөздері нәтижесінде қайта қаралып, саясатқа кейбір жаңартулар еңгізілді. 2015 жылдың қараша айының 18-ші жұлдызында қайта жарияланған ЕКС, аймақтағы саяси, экономикалық және қауіпсіздікке негізделген жағдайды тұрақты етуді басымдық ретінде ұстанатындығын көрсетті. ЕО-ның сыртқы істер және қауіпсіздік саясаты жөніндегі жоғарғы өкілі Федерика Могерини жаңартылған ЕКС-нің бес мақсатқа негізделгенін жеткізді: 1) экономикалық даму және жаңа жұмыс орындарын ашу; 2) энергия саласындағы ынтымақтастықты ұлғайту; 3) қауіпсіздікті қамтамасыз ету; 4) көші-қон мәселелерін шешу; 5) көршінің көршісі саясатын жүргізу. Сонымен қатар ЕКС әр тараптандыруды және мүше елдерге әр тараптандыру тәсілдерін кепілдендіретін меншіктік стратегияларына баса назар аударуда.

Оңтүстік Кавказиядағы басқа да мемлекеттер сияқты, Әзірбайжан елі ЕКС-ға 2004 жылы қосылды. Екі жылдан кейін Брюссельде Әзірбайжан үшін ЕКС «Іс-әрекет жоспары» қабылданды. Бұдан бұрын ЕО-Әзірбайжан арасындағы екі жақты қатынастардың заңдық қағидалары, 1999 жылы қол қойылған «Әріптестік және ынтымақтастық келісім шарты» арқылы белгіленетін еді. ЕКС «Іс-әрекет жоспары» үкіметтер арасындағы ынтымақтастықты, екі және көп жақты саяси диалогтарды, саяси келіссөздерді, экономикалық және сауда ынтымақтастық сияқты маңызды бағыттарды қамтыған.

ЕО өзінің қызметін демократиялық құндылықтарға, заң үстемдігіне және адам құқықтарына құрмет көрсету сияқты қағидаларға негіздегендіктен, ЕКС арқылы аталмыш осы Европа қағидалары мен құндылықтарын ЕКС-ға қосылған елдерге алып келуді көздеп отыр. Алайда Еуропалық комиссияның жыл сайын жариялайтын «Ілгерілік есептемесінде» Әзірбайжанда аталған қағидаттар мен құндылықтар бойынша ілгерілеудің болмағанын, тіпті кері қарай жылжығандығы сипатталған. Негізінде ЕКС Әзірбайжанмен энергетикалық ынтымақтастықты нығайту саласында оң әсерін тигізді деуге болады.

нативных источников энергии. Обновленная ЕПС подчеркивает важность Южного газового коридора, который должен диверсифицировать энергоснабжение через использование ресурсов гигантского газового месторождения Азербайджана Шах Дениз, Стадия 2. После расширения существующего Южно-кавказского трубопровода и строительства двух новых: Трансанатолийского (TANAP) и Трансадриатического (TAP) газопроводов, которые будут доставлять газ с месторождения Шах Дениз до Италии через Турцию, Грецию и Албанию, создание Южного газового коридора будет завершено. Ожидается, что первые поставки каспийского газа в ЕС начнутся в конце 2018 года. Подчеркивая важность диверсификации поставок газа, Еврокомиссия также заявила о необходимости активизации работ на Южном газовом коридоре, что позволит центральноазиатским странам экспортировать свой газ в Европу. Поэтому как надежный партнер, Азербайджан играет ключевую роль в европейской стратегии привлечения центральноазиатских государств к Южному газовому коридору.

В заключение, одним из приоритетов ЕПС является вопрос об энергетической безопасности Европы. Поэтому Азербайджан может рассматриваться как стратегический партнер, предоставляющий энергоресурсы для ЕС. Тем не менее, очевидно, что краеугольным камнем ЕПС все же является продвижение демократических преобразований в государствах ЕПС. Сегодня ЕПС главным образом сфокусирована не на трансформации стран-партнеров, а на их стабилизации. Согласно обновленной ЕПС, в свете поиска более легких форм сотрудничества партнеры смогут решать сами, углублять или не углублять отношения. В данном контексте существует вероятность, что Азербайджан и ЕС будут усиливать отношения в соответствующих сферах. ■

Украинадағы дағдарыс, ЕО-ның энергетикалық қауіпсіздігіне төніп тұрған негізгі қатерді, Ресейдің көршілес мемлекеттерге қатысты басқыншыл саясат екендігін анық көрсетті. Еуропаның Ресейдің табиғи газына тәуелділігі, баламалы энергия көздеріне деген мұқтаждылығын тудыруда. Жаңартылған ЕКС Әзірбайжанның «Шах Дениз-2» кең орнындағы табиғи ресурстарды пайдалану және энергияны қамтамасыз етудің диверсификацияланған жобасы болып табылатын «Оңтүстік газ коридорының» маңыздылығына баса назар аударды. Оңтүстік газ коридорының аяқталуы қазіргі таңдағы «Оңтүстік Кавказ құбыр желісінің» кеңейтілуіне және «Шах Дениз-2» табиғи газын Түркия, Грекия және Албания арқылы Италияға жеткізетін «Транс-Анатолиялық құбыр желісі» (TANAP) мен «Транс-Адриатикалық құбыр желісі» (TAP) атты екі жаңа құбырдың іске қосылуына тікелей тәуелді. 2018 жылдың соңына қарай Каспий теңізі табиғи газының ЕО-ға алғаш рет жеткізілуі жоспарлануда. Бұған қоса ЕО комиссиясы «Оңтүстік газ коридоры» жұмыстарына қатысты табиғи газдың диверсификациялануы үшін Орталық Азия елдерінде өндірілетін табиғи газдың Еуропаға экспортталуына басымдық беру қажеттілігін айтты. Осыған орай Әзірбайжан елі ЕО-ның сенімді серіктесі ретінде, Орталық Азия мемлекеттерінің «Оңтүстік газ коридорына» қатысуларын көздейтін ЕО стратегиясында негізгі рөлге иеленеді.

Қорыта айтқанда, жаңа ЕКС-нің негізгі басымдықтарының бірі, Еуропадағы энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету болып табылады. Сондықтан Әзірбайжанды Еуропаға қауіпсіз энергияны қамтамасыз ететін стратегиялық серіктес ретінде қарастыруымызға болады. Сонымен қатар ЕКС-нің негізгі мақсаттарының бірі, ЕКС елдерінде демократиялық өзгерістерді күшейту және дамыту екіндігі анық. Алайда жаңа ЕКС серіктес елдерде өзгерістерді туғызуды емес, керісінше бұл елдерде тұрақтылықты қамтамасыз ету мәселелеріне баса назар аударуда. Жаңа ЕКС-ге сәйкес серіктес елдерден қатаң ұстанымдарға негізделмеген, жеңіл міндеттемелерді талап ету орынды деп қабылданды және қатынастарды ұлғайтуға серіктестердің таңда-

---

уларына басымдық беріледі. Осыған орай, Әзірбайжан мен ЕО-ның аталған салаларда қатынастарын дамыту мүмкіндігінің бар екенін айтуға болады. ■

ПОЛИТИКА ЯПОНИИ В ОТНОШЕНИИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ
ЖАПОНИЯНЫҢ ОРТАЛЫҚ АЗИЯҒА ҚАТЫСТЫ СТРАТЕГИЯЛАРЫ

*Динара Талдыбаева**

Благодаря геополитическому расположению и природным ресурсам, Центральная Азия привлекает внимание многих государств, разрабатывающих различные стратегии взаимодействия со странами региона. Япония является одним из таких государств. В первые годы независимости центральноазиатских государств Япония не проявляла особой активности по отношению к региону, однако с ростом геополитической значимости региона интерес Японии стал также расти. В целом, центральноазиатская политика Японии основывается на интересе к энергетической отрасли, развитие которой приведет к появлению источника энергии, альтернативного Ближнему Востоку. Так, Япония стала претворять собственные проекты в регионе в сферах экономики, политики и безопасности.

Сегодня Япония осуществляет экономическую и техническую поддержку центральноазиатских государств, предоставляемую развивающимся странам, в рамках правительственной программы по Официальной помощи в целях развития (ОПР). Будучи одним из самых эффективных инструментов японской внешней политики и международных отношений в целом, ОПР имеет важное значение для Токио. Программа была разработана с целью предоставления экономической помощи и квот развивающимся государствам-союзникам. После того, как Комитет содействия развитию Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) включил центральноазиатские страны в список развивающихся, они получили доступ к такой поддержке.

С тех пор Япония пересмотрела свои внешнеполитические интересы в отношении Центральной Азии и стала проводить

Орталық Азияның геосаяси орналасуы жә не табиғи байлықтары әлемнің бірқатар елдерінің қызығушылығын тудырып, осы аймаққа қатысты арнайы саясаттар мен стратегиялар жүргізуіне себеп болуда. Сондай мемлекеттердің бірі Жапония елі болып табылады. Аймақ елдері алғаш тәуелсіздіктеріне қауышқан жылдары Жапонияның Орталық Азияға деген саясаты қазіргі кездегідей белсенді емес еді. Соңғы жылдары аймақтың тартымдылығы мен геосаяси орналасу жағдайының халықаралық аренада арта түсуі Жапонияның да осы аймаққа деген қызығушылығын арттыруда. Жалпы Жапонияның Орталық Азия аймағына қатысты саясаты аймақтың энергетикалық ресурстары Таяу Шығыс аймағына балама бола алатындығы дәлелденгеннен кейін, Жапонияның аймаққа қатысты экономикалық, саяси және қауіпсіздік салалары бойынша өз жобаларын ұсынуына жол ашты.

Қазіргі таңда Жапония Орталық Азия елдеріне экономикалық, техникалық және өтеусіз жәрдем көрсету мақсатында Жапония Үкіметі тарапынан арнайы әзірленген Дамушы елдердің өркендеуі үшін ресми көмек (ODA) бағдарламасы аясында өз жұмыстарын жүргізуде. Жапон сыртқы саясаты мен халықаралық қатынастарында ықпалы мол құралдың бірі болып табылатын ODA бағдарламасының орны бөлек. Аталмыш бағдарлама Жапонияға дамушы елдермен экономикалық қатынастарын жеңілдету үшін квота мен жеңілдіктер қарастыруға және дамуына керекті қажеттіліктермен қамтамасыз ету үшін арнайы жасалған бағдарлама болып табылады. Орталық Азия мемлекеттері осы бағдарлама аясында жәрдемге қол жеткізулері үшін «Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының» (OECD) Жапониядағы жәрдемдесу комитеті, 1993 жылдың 1-нші

* магистр, Казахстан. dinarataldybayeva@gmail.com

всевозможные программы и инициативы, одной из которых является ОПР. В данном контексте в 1997 году бывший Премьер-министр Рютаро Хашимото ввел концепцию под названием «Евразийская дипломатия». Основной целью данной концепции было развитие политико-экономического сотрудничества между Японией, Россией и странами Центральной Азии. Согласно данной концепции, японская политика в отношении Центральной Азии базировалась на трех главных принципах: (i) развитие политического диалога в целях усиления доверия и взаимопонимания; (ii) развитие партнерства и экономического сотрудничества в проведении поиска и разведки минеральных ресурсов, направленных на поддержку развития региона; (iii) построение мира посредством следования политике нераспространения, поддержки стабильности и демократизации региона.

В своей речи 1997 года Рютаро Хашимото подчеркнул геостратегическое значение Евразии и особо выделил важность Каспийского региона с его обширными запасами нефти и газа. Кроме того, в ежегодно публикуемой японским МИДом «Синей книге дипломатии 1998» подчеркивается, что Япония должна продолжить развитие отношений с Китаем и Россией в рамках Евразийской дипломатии.

В 1998 году в целях исследования разведки минеральных ресурсов и транспортной инфраструктуры Япония разработала Дипломатию Шелкового пути и начала использовать термин «страны Шелкового пути» в отношении стран Центральной Азии. Япония принимала участие в демократизационном процессе в этих государствах, поддержав экономические реформы. В рамках данной программы Япония впервые включила центральноазиатский регион в число внешнеполитических приоритетов. В 2004 году японское правительство запустило диалог «Центральная Азия плюс Япония» (ЦАЯ), базирующийся на идеях программы «Дипломатия Шелкового пути».

С целью усиления регионального сотрудничества в рамках диалога «Центральная Азия плюс Япония» страна стала проводить

қаңтарында Орталық Азиядағы 5 мемлекетті дамушы елдер тізіміне еңгізген.

Осылайша Жапония елі 1993 жылдан бастап Орталық Азияға бағытталған сыртқы саяси мүдделерін қайта електен өткізіп, ODA бағдарламасынан басқа көптеген бастамаларды көтерген. Осы орайда Жапония Үкімет басшысы Рютаро Хашимото 1997 жылы «Еуразия дипломатиясы» атты дипломатиялық концепциясын жариялаған болатын. Концепцияның басты мақсаты Жапония, Ресей мен Орталық Азия елдері арасында саяси және экономикалық ынтымақтастықты нығайту болып табылады. Аталмыш концепция Жапонияның Орталық Азияға деген саясатын 3 негізгі қағида шеңберінде жүргізуді негізге алады: (1) өзара сенім және түсіністікті тереңдету жолында саяси диалог орнату; (2) аймақтың дамуы мен өркендеуі үшін табиғи байлықтарды табу және игеруде ортақ ынтымақтастық және экономикалық қарым-қатынасты нығайту; (3) аймақта ядролық қарудың жайылуын алдын алу, демократиялану және тұрақтылықты қамтамасыз ету арқылы бейбітшілікті қорғау. Үкімет басшысы Хашимото 1997 жылы жасаған баяндамасында Еуразияның геостратегиялық маңыздылығына тоқталып, мұнай және табиғи газ ресурстарына ие Каспий аймағына айрықша маңыз берген. Сондай-ақ, 1998 жылы Жапония Сыртқы істер министрлігі тарапынан жарияланған Көгілдір кітапта Жапонияның Еуразия дипломатиясы шеңберінде Қытай мен Ресейге аса мән беріп қарым-қатынасты нығайту қажеттілігіне тоқталған.

1998 жылы Жапония табиғи газ ресурстарын табу және игеру жұмыстарын және инфрақұрылымды дамытуға бағытталған Жібек жолы дипломатиясын жетілдіріп, Орталық Азия елдері үшін Жібек жолы елдері деген терминді қолданады және аталған елдердің демократиялық жолмен қайта дамуы мен экономикалық өркендеуі үшін қолдау көрсете бастайды. Осы құжат арқылы Орталық Азия аймағы алғаш рет сыртқы саясатының басым бағыттарының бірі ретінде көрсетілген. 2004 жылы Жібек жолы дипломатиясына сүйене отырып, «Орталық Азия+Жапония диалогы» (CAJ) аясында

регулярные встречи с лидерами центральноазиатских государств. В контексте диалога были определены пять основных сфер сотрудничества: (i) политический диалог; (ii) внутрирегиональное сотрудничество; (iii) поддержка деловой активности в регионе; (iv) интеллектуальный диалог; и (v) культурный и международный обмен. Так, действующий министр иностранных дел Японии Асо Таро в своей речи «Центральная Азия как коридор мира и стабильности» от 1 июня 2006 года отметил, что Центральная Азия должна стать новым внешнеполитическим направлением и подчеркнул важность поддержки безопасности в регионе для производства и транспортировки минеральных ресурсов в Японию. Данная инициатива ясно показала, что Япония намерена проводить долгосрочную политику в отношении Центральной Азии.

Вышеперечисленные японские инициативы в отношении Центральной Азии обретают все большее значение, особенно, в свете возможностей в сфере энергетики. Большую часть своей энергопотребности Япония обеспечивает за счет ресурсов Ближнего Востока, однако страна ищет выход на энергоресурсы Центральной Азии. Данный интерес был подогрет событиями на Ближнем Востоке и ослаблением атомной индустрии в самой Японии. К примеру, в 2014 году объем импортированной из Ближнего Востока нефти составлял более 80%, из которых лишь 34% составляла саудовская нефть. К слову, импортированная из России нефть исчислялась лишь 8%.

В 2005 году, через год после принятия ЦАЯ, при поддержке Японии в программу Центральноазиатского регионального экономического сотрудничества (CAREC), инициированную Азиатским банком развития, был включен Афганистан. Считается, что данное событие продемонстрировало поддержку Японией идеи транспортировки центральноазиатских нефти и газа по трубопроводам в Юго-Восточную Азию.

Экономический интерес Японии к странам Центральной Азии более четко проявился после официального визита Премьера Шинзо Абе в эти страны в 2015 году, в результате которого было подписано неаймақтық ынтымақтастықты дамытуды көздейтін тұрақты кездесулер өткізіп тұруды жоспарлайды. Аталмыш диалогтың шеңберінде 5 ынтымақтастық салалары белгіленген болатын: (1) саяси диалог; (2) аймақтағы ынтымақтастықты дамыту; (3) іскерлікті ынталандыру; (4) интеллектуалды диалог; (5) мәдени байланыстар және интеллектуалды диалог. Жапония Сыртқы істер министрі Таро Асоның 1 маусым 2006 жылғы жасаған баяндамасында «Орталық Азияны бейбітшілік пен тұрақтылық дәлізіне айналдыру» атты бастаманы ұсынған болатын. Осы жаңа бағдарламада Орталық Азия Жапон елінің сыртқы саясатында жаңа бір вектор ретінде аталып, аймақтағы табиғи ресурстардың өндірісі мен тасымалы үшін аймақта қауіпсіздікті қамтамасыз ету Жапония үшін айрықша маңызды екендігі баса айтылған. Бұл бастама арқылы Жапония Орталық Азия үшін ұзақ мерзімді мүдделерді қамтитын саясат жүргізетінін көрсетті.

Жапонияның Орталық Азияға қатысты жүргізе бастаған бастамалары аймақтағы энергетикалық ресурстарға қол жеткізу тұрғысынан маңыздылыққа ие. Жапония энергия көздерінің басым бөлігін Таяу Шығыс елдерінен алғандықтан, Жапон үкіметі елге энергия қуатын жеткізетін балама жолдарды іздестіру үстінде. Таяу Шығыста орын алып жатқан оқиғалар мен Жапониядағы атом энергиясы саласының бәсеңдеуі елдің Орталық Азия энергия ресурстарына деген қызығушылығын арттыруда. Мысалы, 2014 жылы Таяу Шығыстан Жапонияға келген мұнай үлесі 80 пайыздан артық. Оның ішінде 34 пайызы тек қана Сауд Арабияға тиесілі. Сондай-ақ Жапония тұтынатын мұнайдың 8 пайызын ғана Ресейден тасымалдауда.

Орталық Азия – Жапония диалогы қа-былданғаннан 1 жылдан кейін, яғни 2005 жылы Жапонияның бастамасымен Азия даму банкінің қолдауымен құрылған Орталық Азия аймақтық экономикалық ынтымақтастық ұйымына Ауғанстан да мүше болады. Бұл жағдай Орталық Азиядағы мұнай және табиғи газ құбырларын оңтүстік-шығыс Азияға дейін жеткізу жұ-

сколько соглашений, в основном с Туркменистаном и Узбекистаном, на общую сумму более $45 млрд. В частности, Япония и Туркменистан подписали соглашений на $18 млрд., из которых наиболее важные касались инвестиций в газовое месторождение Галкыныш, крупнейшее в Туркменистане и 4-ое по размерам в мире. Согласно данному соглашению, пять японских фирм возьмутся за строительство наземного оборудования на месторождении. На данный момент Япония заявила о намерении выделить $10 млрд. инвестиций на проект. Кроме того, Япония и Узбекистан подписали различных соглашений на $8,5 млрд., главным образом, в энергетической отрасли. Планы Узбекистана увеличить производство природного газа дали Японии прекрасную возможность инвестировать в новые разведывательные проекты. Также стоит упомянуть реконструкцию Ташкентской теплоэлектростанции, а также инвестиции в строительство завода по выпуску аммиака и карбамида. Более того, Япония подписала соглашения с Казахстаном на $1,5 млрд., Кыргызстаном на $120 млн. и Таджикистаном на $7,5 млн. С Казахстаном подписаны соглашения по строительству атомной электростанции в районе Балхаша и производству автомобилей Toyota. С Кыргызстаном соглашения предусматривают реставрацию аэропорта «Манас».

В заключение, несмотря на географическую отдаленность Японии от региона Центральной Азии, значимость центральноазиатского вектора внешней политики стабильно растет. После тщательного анализа японских инвестиций в регионе можно сделать вывод о том, что в приоритете находятся инвестиции в энергетическую отрасль, и, как результат, сделаны крупные инвестиции в богатые минеральными ресурсами Туркменистан, Узбекистан и Казахстан. Так как Кыргызстан и Таджикистан имеют только водные энергоресурсы, инвестиции в эти страны носят характер гуманитарной помощи. Кроме того, активность японских центров в регионе, таких как Японский технический университет в Туркменистане и Молодежный центр инноваций в Узбекистане, показывает, что

мыстарына қолдау мақсатында жасалды деген болжамдар бар.

Жапонияның Орталық Азия елдеріне деген экономикалық қызығушылығы Жапон Үкімет басшысы Абэнің 2015 жылы мемлекеттік қызметкерлермен бірге Орталық Азия елдеріне жасаған сапарынан кейін жалпы сомасы 45 миллиардтан асатын келісім шарттарға қол қойылуымен айқын көрініс тапты. Келісім-шарттардың басым көпшілігі Түрікменстан мен Өзбекстан елдерімен жасалды. Жапония Түрікменстан елімен жалпы сомасы 18 миллиард долларды құрайтын келісім-шартқа қол қойды. Түркменс-танда табиғи газ қоры тұрғысынан ең үлкен, ал әлемде 4-орынды иемденетін Галкыныш табиғи газ кенішіне инвестиция салуы, 5 жапондық компанияның осы аймақта табиғи газ өндірісі үшін жүргізілетін құрылыс жұмыстарын қолға алуы және сондай-ақ ТАПИ жобасы үшін 10 миллиард долларды құрайтын инвести-ция жасауы аталмыш келісім-шарттардың көшін бастап тұр. Өзбекстанмен Ташкент жылу электр стансасының қайта құрылуы, Митсубиси компаниясы аммиак және карбамид зауытын ашуды жоспарлайтын келісім шарттар жасалған. Бұдан тыс Жапония, Қазақстанмен 1,5 миллиард доллар, Қырғызстанмен 120 миллион доллар және Тәжікстанмен 7,5 миллион доллар құрайтын келісім-шарттарға қол қойған. Қазақстанмен жасалған келісім-шарттар Қазақстанның Балқаш аймағында атом энергетика стансасының құрылысы, Тойота автокөлігінің жиналуы, Қырғызстанмен болса Манас әуежайының жөнделуі және қайта қалпына келтіру жұмыстарын жасауды қамтиды.

Қорыта келгенде, Жапония елі жағрафиялық тұрғыдан Орталық Азиядан алыста орналасқанына қарамастан, осы аймаққа қатысты саясаты тұрақты бір үдерісте жүргізіліп келе жатыр деуге болады. Жапонияның аймақ елдеріне жасаған инвестиция салаларын назарға алар болсақ, энергетика саласына көбірек көңіл бөлінетінін байқауға болады. Осы себептен де жерасты табиғи байлықтарына ие Түрікменстан, Өзбекстан және Қазақстанға жасалған инвестиция көлемінің көбірек екені белгілі.

Япония признает важность инвестиций не только в экономику, но и в культуру. С одной стороны, данные инициативы можно расценивать как часть преднамеренной имиджевой политики. С другой стороны, эти шаги можно рассматривать как вступление Японии в соревнование с Россией и Китаем за экономическое, политическое и идеологическое влияние в регионе. ■

се, екінші жағынан Жапонияның Ресей және Қытаймен экономикалық, саяси және идеологиялық сипатта аймақ үшін өзара бәсекелестікке кіргенінің бір белгісі деуге болады. ■

Қырғызстанмен Тәжікстан тек қана су энергия ресурстарына ие болғандықтан бұл елдерге жасалған инвестиция көбінесе гуманитарлық бағытта болғанын көруге болады. Сондай-ақ, Түрікменстанда Жапон техникалық университетінің ашулы, Өзбекстанда жастарға бағытталған жаңашыл орталықтардың құрылысының басталуы сияқты жапон орталықтарының жұмыстары, Жапон елінің аймаққа қатысты экономикалық инвестициялардан тыс, мәдени инвестицияларға да маңыздылық бергенін көрсетуде. Мұндай жағдай бір жағынан Жапонияның аймақтағы өзінің статусы мен имиджін қалыптастыру үшін саналы түрде ұстанып келе жатқан саясат ретінде көрін-

СОВРЕМЕННАЯ СИТУАЦИЯ В ОТНОШЕНИИ РЕАЛИЗАЦИИ СОГЛАШЕНИЯ МЕЖДУ ТУРЦИЕЙ И ЕС ПО БЕЖЕНЦАМ И РАЗРЕШЕНИЕ ШЕНГЕНСКОГО ВОПРОСА

ТҮРКИЯ МЕН ЕУРОПАЛЫҚ ОДАҚ АРАСЫНДАҒЫ БОСҚЫНДАР ТУРАЛЫ КЕЛІСІМНІҢ АҒЫМДАҒЫ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ШЕНГЕН ДАУЫ

*Женгизхан Жаналтай**

С начала гражданской войны в Сирии страны Европейского союза (ЕС) столкнулись с проблемой массового притока нелегальных мигрантов в Европу. На сегодня более 1,4 миллиона беженцев ищут лучших условий жизни в ЕС, и это вызвало миграционный кризис. Наибольшее число мигрантов прибывает из Сирии (более 50%), следом идут Эритрея, Афганистан, Косово, Нигерия, Ирак и несколько стран Западной Африки, включая Сенегал, Гамбию и Мали.

Греция и Италия являются странами «передового фронта», которые первыми принимают огромные потоки прибывающих, однако эти страны также выступают для нелегальных мигрантов в качестве пропускных ворот для продвижения в Германию и другие более благополучные страны ЕС. К примеру, в 2015 году Германия приняла около 50% всех прошений о предоставлении убежища в ЕС. Следует отметить, что большинство беженцев достигли ЕС по турецко-греческому маршруту. Как результат, Турция, так же, как и Иордан и Ливан, имеющие общую границу с Сирией, страдает от нерегулируемого потока мигрантов. По оценкам ООН, более 4 миллионов сирийских беженцев мигрировало в соседние страны, при этом 2,7 миллиона из них находятся в Турции.

В таких критических обстоятельствах Турция и ЕС решили сотрудничать в целях регулирования потока нелегальных мигрантов, а также выявления тех из них, которые действительно ищут убежища. 20 марта 2016 года они подписали Соглашение о беженцах. По данному соглашению, все беженцы, прибывающие в Грецию че-

Сирияда азаматтық соғыс басталғаннан бері Еуропа Одағы (ЕО) елдері мигранттардың жаппай Еуропаға заңсыз ағылуынан зардап шеге бастады. Жақсы өмір сүру жағдайларына жету үшін осы күнге дейін ЕО-ға 1,4 миллионнан астам саяси баспана сұраушы келді. Бұл жағдай Еуропаның көші-қон дағдарысына себеп болды. Мигранттардың көп бөлігі (50%-дан астамы) Сириядан, сондай-ақ Эритрея, Ауғанстан, Косово, Нигерия, Ирак елдерінен және Сенегал, Гамбия, Мали сияқты бірнеше Батыс Африка мемлекеттерінен келген.

Грекия мен Италия мигранттардың бірінші кезекте жететін шекарада орналасқан елдер болғанына қарамастан, бұл ел-дерді заңсыз мигрант ағындары Германия және басқа да бай ЕО мемлекет-теріне өту жолы ретінде пайдалануда. Мысалы, 2015 жылы ЕО-ға жасалған баспана сұрау туралы өтініштердің 50%-ға жуығы Германияға қатысты болған еді. Босқындардың көпшілігі ЕО-ға Түркия мен Грекия бағыты арқылы келгенін атап өткен жөн. Нәтижесінде, Таяу Шығыстан келген заңсыз мигранттар Сириямен ортақ шекарасы бар Түркия, сондайақ Иордания және Ливан елдеріне толассыз ағылуда. БҰҰ-ның болжамына сәйкес, сириялық босқындардың 4 миллионға жуығы көрші елдерге қоныс аударды және олардың 2,7 миллионы Түркияда тұрып жатыр.

Осындай аса маңызды жағдайларда Түркия мен ЕО заңсыз көшіқон ағынын ре-ттеу және шын мәнінде баспана қажет ететін босқындарды анықтау мақсатында бір-бірімен ынтымақтасу жөнінде келісті. Осыған байланысты, Түркия және ЕО 2016 жылдың 20 наурызында Босқындар туралы келісімге қол қойды. «Бірге бір» қағидаты-

* магистр, Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. ccanaltay@hotmail.com

рез Турцию, будут снова отправлены в Турцию по принципу обмена «одного на одного», если они не подают прошение о получении статуса беженца или если такое прошение отклонено. В ответ, за каждого возвращенного беженца ЕС будет принимать одного сирийца из лагерей беженцев в Турции. Согласно данной сделке, обе стороны могут ее прервать, если число беженцев превысит максимума в 72 000 людей к концу 2016 года.

Во время переговоров ЕС обещал Турции предоставить €6 млрд. для покрытия расходов по размещению сирийских мигрантов в стране. Первый транш в €3 млрд. будет направлен в течение 2016 года, вторая половина будет отправлена до 2018 года. Обе стороны также договорились о том, что турецкие граждане получат право на безвизовое перемещение в Шенгенской зоне, если Турция выполнит необходимые 72 требования «дорожной карты». Кроме того, Турция попросила начать переговоры по пяти ключевым пунктам, касающимся членства Турции в ЕС.

Несмотря на негативные ожидания, сотрудничество между Турцией и ЕС по обмену беженцами успешно стартовало по плану 4 апреля 2016 года. Первые отчеты подтверждают, что 325 нелегальных мигрантов, прибывших в ЕС по турецко-греческому маршруту, были возвращены в Турцию, тогда как 102 сирийца были размещены в разных странах ЕС.

Для координации программ поддержки сирийских беженцев, Брюссель организовал Фонд помощи беженцам в ноябре 2015 года. Так как Фонд отвечает за распределение первых €3 млрд. помощи Анкаре, Управление по чрезвычайным ситуациям Турции направило ему на рассмотрение проекты предоставления гуманитарной помощи и обучения сирийцев в лагерях беженцев. Как результат, в начале марта 2016 года Фонд направил €95 млн. для оказания эффективной поддержки сирийским беженцам. Поэтому можно сделать вывод о том, что обмен беженцами проходит гладко и постепенно набирает обороты.

Несмотря на то, что Турция и ЕС усиливают сотрудничество по улучшению погра-

на негізделген Босқындар туралы келісімге сәйкес, Түркия арқылы Грекияға келетін барлық босқындар баспанаға өтініш бермеген жағдайда немесе олардың баспана сұрау туралы өтініштері қабылданбаған жағдайда Түркияға кері қайтарылатын болады. Өз кезегінде, әрбір қайтарылған босқын үшін ЕО елдері Түркиядағы босқындар лагерінде өмір сүріп жатқан бір Сириялық азаматты тұрақты түрде қабылдайтын болады. Түркия – ЕО келісімінесәй кес, екі тарап та 2016 жылдың соңына дейін босқындардың саны 72,000-нан асып кеткен жағдайда өтінішті тоқтату туралы келісімге келді.

Келіссөздер кезеңінде ЕО Түркиядағы сириялық мигранттардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған жобаларды қолдау мақсатында Түркияға 6 миллиард евро беру туралы шешім қабылдады. 3 миллиард евро көлеміндегі бірінші бөлігі 2016 жылы, ал екінші бөлігі 2018 жылға дейін Түркияға жіберіледі. Екі жақ та Түркияны визадан босату жол картасындағы қажетті 72 талапты орындаған жағдайда, түрік азаматтары ЕО Шенген аймағына визасыз саяхат жасау құқығына ие болады деп уағдаласты. Сонымен қатар, Түркия ЕО-ға толық мүше болу үшін аса маңызды бес бөлім жөніндегі келіссөздерді ашуды сұрады.

Теріс болжамдарға қарамастан, Түркия мен ЕО арасындағы босқындармен алмасу жөнінде ынтымақтастық 2016 жылдың 4 сәуіріндегі бағдарлама бойынша табысты басталды. Алғашқы есептер бойынша Түркия – Грекия шекарасынан өтіп, ЕО-ға келген 325 заңсыз мигранттың Түркияға қайта оралғанын және 102 сириялық азаматтың түрлі ЕО елдерінде орналасқанын көрсетеді.

Брюссель сириялық босқындар үшін ЕО тарапынан құрылған қолдау бағдарламаларын үйлестіру мақсатында 2015 жылдың қараша айында Түркия үшін Босқындар бағдарламасын бастады. Босқындар бағдарламасы аясында Анкараға 3 миллиард евро көлемінде алғашқы көмек беруге міндетті болғандықтан, Түркияның Апат және төтенше басқару органы сириялықтардың шұғыл гуманитарлық және білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған жобаларды қарастыруға осында жіберді. Нәтижесінде, 2016 жыл-

ничного контроля, оптимизации процесса обработки прошений о предоставлении убежища, выполнению программ поддержки и решению логистических вопросов, вопрос безвизового режима для турецких граждан в Шенгенской зоне остается нерешенным. 4 мая 2016 года Еврокомиссия предложила Европарламенту и Совету Европы снять визовые ограничения для турецких граждан, если будут выполнены 5 условий «дорожной карты», а именно: борьба с коррупцией, защита данных, правовое сотрудничество, тесное сотрудничество с Европолом – полицейской организацией ЕС и принятие изменений в законодательстве по терроризму. Однако Анкара отказалась вводить какие-либо изменения в законодательстве по терроризму, и Европарламент приостановил процесс ослабления визового режима для турецких граждан.

На самом деле, с самого начала пункт Соглашения о беженцах между Турцией и ЕС, касающийся снятия визовых ограничений для турецких граждан, был наиболее обсуждаемым. Текущий спор по поводу изменений турецких законов о терроризме может поставить под угрозу срыва всю сделку между Турцией и Европой, так как задержка выполнения данного конкретного условия открывает двери для пересмотра сроков выполнения других пунктов.

В заключение, текущий спор по Шенгенскому вопросу может отрицательно сказаться на сотрудничестве между Турцией и ЕС, которые уже проделали огромную работу по выполнению программ поддержки и обмена беженцами. Срыв Соглашения о беженцах не несет выгод ни для одной из сторон. Однако в данных условиях турецким приоритетом является борьба с терроризмом и обеспечение безопасности. Для снятия напряженности по данному вопросу сторонам необходимо разработать новую дорожную карту и найти решения, пользуясь дипломатическими каналами. По данному вопросу в конце мая 2016 года состоится встреча министра Турции по делам ЕС и главного переговорщика Волкана Бозкыра с брюссельскими коллегами. ■

дың наурыз айының басынан Босқындар бағдарламасы шеңберінде Сириялықтарға тиімді және өзара толықтырушы қолдау көрсету мақсатында 95 миллион евро бөлінді. Осылайша, босқындармен алмасудың бірқалыпты жүзеге асырылғаны туралы және әлеуеттің біртіндеп арттырылып жатқаны туралы қорытынды жасауға болады.

Түркия мен ЕО шекаралық бақылауды жетілдіру, баспана өңдеуді оңтайландыру, қолдау бағдарламаларын іске асыру және логистикалық мүмкіндіктері ұйымдастыру жөнінде араларындағы ынтымақтастықты нығайтқандарына қарамастан, түрік азаматтарына Шенген аймағында визасыз саяхат жасауға рұқсат беру мәселесі шешілмеген күйде қалды. Түркия виза жол картасындағы қалған 5 критерийді (сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес, деректерді қорғау, сот саласындағы ынтымақтастық, Еуро-па Одағының полиция ұйымы Европол-мен тығыз ынтымақтастық пен лаңкестікке қарсы күрес заңдарына өзгерістер енгізу) жүзеге асырған жағдайда 2016 жылдың 4 мамырында ЕО Комиссиясы Европа Парламенті мен Европа Одағы кеңесіне түрік азаматтарын визалық талаптардан босату жөнінде ұсыныс жасайды. Алайда, Анкара Лаңкестікпен күрес туралы заңға ЕО сұратқан өзгерістерді енгізуге бас тартқандықтан, Түркия азаматтарын визалық талаптардан босатуды ЕО Парламентінің бекіту үдерісі әзірше тоқтатылды.

Шын мәнінде, Түркия – ЕО Босқындар туралы келісімінде бекітілген түрік азаматтары үшін визалық режимді алып тастау туралы ереже бастан бері ЕО елдері арасында ең көп талқыланған мәселе болды. Лаңкестікке қарсы күрес туралы заңдағы өзгерістерге қатысты дау босқындар туралы бүкіл келісімге қауіп төндіруі мүмкін. Өйткені, Түркия – ЕО келісімінің осы шартының іске асырылуындағы кідіріс, өзге де шарттардың жүзеге асырылуына қатысты бағдарламаны қайта қарауды қажет етуі мүмкін.

Қорытындылай келе, Шенген мәселесі жөніндегі дау қолдау бағдарламалары мен босқындармен алмасу үдерісін жүзеге асыру үшін көп еңбек еткен ЕО және Түркия арасындағы ынтымақтастыққа теріс әсер етуі мүмкін. Сондықтан, Босқындар

туралы келісімнің жойылуы Түркия мен ЕО-ның мүдделеріне сәйкес келмейді. Алайда, бұл жағдайларда Түркия лаңкестікке қарсы күрес және қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселесіне әділ басымдық беруде. Бұл дауға қатысты шиеленісті жеңілдету мақсатында екі жақ та дипломатиялық арналар арқылы ықтимал шешім табу үшін жаңа жол картасы бойынша жұмыс жасаулары қажет. Түркияның ЕО министрі және Бас келіссөздерді жүргізуші елшісі Волкан Бозкыр 2016 жылдың мамыр айы соңында Брюссель қаласында осы мәселені талқылау үшін әріптестерімен кездеседі. ■

ТЕКУЩЕЕ СОСТОЯНИЕ РЕАЛИЗАЦИИ КИТАЙСКОГО ПРОЕКТА «ОДИН ПОЯС, ОДИН ПУТЬ»
«БІР БЕЛДЕУ – БІР ЖОЛ» АТТЫ ҚЫТАЙ БАСТАМАСЫ ЖОБАСЫНЫҢ ҚАЗІРГІ АХУАЛЫ

*Ажар Сериккалиева**

В течение последних тридцати лет Китай достиг высокого уровня экономического роста. Сегодня, в условиях открытой экономики китайские предприятия стремятся войти в мировой рынок и активно участвовать в мировой конкуренции. Проект «Один пояс, один путь» (ОПОП), начатый в 2013 году под руководством Председателя Си Цзиньпина, является одной из основополагающих задач китайского правительства. Проект является демонстрацией нацеленности китайского правительства на проведение политики открытой экономики в новых геополитических условиях, при этом Китай рассчитывает, что данный проект принесет немало выгод евразийскому пространству в целом. Предварительные результаты реализации проекта ОПОП говорят о следующем.

Во-первых, ОПОП получил международное признание, поскольку число его участников постепенно растет. Около 70 стран и организаций выразили поддержку и готовность внести свой вклад в проект. Такая глобальная поддержка превысила первоначальные рамки охвата проекта и привела к созданию влиятельной международной сети по сотрудничеству. Так, 34 государств и международных организаций уже подписали ряд межправительственных соглашений о сотрудничестве с Китаем по совместной реализации проекта ОПОП. На основе данных соглашений будут дополнительно разработаны конкретные программы. 11 апреля 2016 года Министр иностранных дел КНР Ван И и исполнительный секретарь Экономической и социальной комиссии для Азии и Тихого океана (ЭСКАТО) ООН Шамшад Ахтар подписали в Пекине письмо о намерении. Согласно данному документу,

Соңғы үш онжылдықта Қытай жоғары экономикалық өсу қарқынына жетті. Қа-зіргі таңда ашық экономикада қызмет ететін қытайлық фирмалар әлемдік нарыққа шығып, жаһандық бәсекелестікке белсенді түрде қатысу қажет. 2013 жылы Қытай президенті Си Цзиньпин бастаған «Бір белдеу – бір жол» (ББББЖ) жобасының құрылысы Қытай үкіметінің басты мақсаттарының бірі болып табылады. Бұл жоба – Қытай үшін жаңа геосаяси жағдайларда ашық экономикалық саясатты жүзеге асыру тұрғысында маңызды бастама. Сондай-ақ бұл жоба Қытайдың Еуразия аймағына арнайы жеңілдіктерді ұсынуға үміттенген ең маңызды жобасы болып табылады. ББББЖ жобасының бастапқы нәтижелерін төмендегідей түсіндіруге болады.

Біріншіден, ББББЖ жобасы қатысушыла-рының саны біртіндеп өскендіктен халықаралық аренада кең көлемде қолдау тапты. Жобаға 70-ке жуық ел мен ұйым өз қолдауын көрсетіп, үлес қосты. Бұл жаһандық қолдау дәстүрлі ББББЖ жобасының аясын кеңейтіп, кең ауқымды ықпалы бар халықаралық ынтымақтастық базасын қалыптастыруға көмектесті. Бұл ретте 34 мемлекет пен халықаралық ұйым ББББЖ жобасын бірлесіп құру бойынша Қытаймен бірқатар үкіметаралық ынтымақтастық туралы келісімге қол қойды. Сондай-ақ, осы мемлекетаралық ынтымақтастық келісімдер негізінде ынтымақтастық бағдарламалары да жасалатын болады. Қытай Сыртқы істер министрі Ван И және Біріккен Ұлттар Ұйымының Азия және Тынық мұхиты өңіріне арналған Экономикалық және әлеуметтік комиссиясының (ЭСКАТО) Бас хатшысы Шамшад Ахтар 2016 жылғы 11 сәуірде Бейжіңде ниет хатына қол қойды. Бұл құжатқа сәйкес екі тарап бірлесіп аймақтық ынтымақтастық пен ББББЖ бастамасының

* PhD, Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. serikkaliyeva@gmail.com

стороны будут совместно продвигать региональное сотрудничество и реализацию проекта ОПОП. Стороны также подготовят специальные планы действий и будут поощрять соответствующие государства синхронизировать свои стратегии развития с данной инициативой.

Во-вторых, китайская сторона готова разработать механизмы финансовой поддержки проекта ОПОП. Так, учрежден ряд институтов финансирования проекта. Первым таким институтом является Фонд Шелкового пути с размером капитала $40 млрд., при этом капитал планируется увеличить до $100 млрд. Второй институт – Азиатский банк инфраструктурных инвестиций (АБИИ) с фондом $100 млрд. Третьим институтом является Новый банк развития БРИКС (НБР БРИКС). Общий размер фондов этих институтов может достигать $240 млрд. АБИИ начал свою деятельность в январе 2016 года, и был осуществлен официальный запуск первой группы проектов, финансируемых Фондом Шелкового пути. В настоящее время страны, расположенные вдоль маршрута, рассматривают возможности использования средств перечисленных фондов на установление или расширение двустороннего или многостороннего сотрудничества.

В-третьих, в рамках проекта постепенно обретает очертания транспортная сеть. На данный момент строительство связующих линий начато на железнодорожном маршруте Белград-Будапешт и автотрассе Джакарта-Бандунг. В марте 2016 года начато строительство железных дорог Китай-Лаос, Китай-Тайланд и других пан-азиатских сетей. В данном же контексте Пекин увеличил число грузовых поездов на маршруте Китай-Европа. В 2015 году общее число грузовых поездов на маршруте Китай-Европа достигло 815, что в 2,7 раза больше, чем в 2014 году. 26 апреля 2016 года из китайской провинции Баодинг Хэбэй был отправлен первый грузовой поезд по маршруту Хэбэй-Европа. Данный маршрут пройдет через станцию Маньчжурия южного региона России в направлении белорусской грузовой станции Колядичи в Минске. Также в ноябре 2014 года китайское министерство іске асырылуына ықпал ететін болады. Тараптар сондай-ақ арнайы іс-шара жоспарларын жасап, тиісті елдердің даму стратегияларын бұл бастамамен синхрондауын ынталандыратын болады.

Екіншіден, Қытай тарапы ББББЖ шеңберінде бірқатар қаржы тетіктерін орната білді. Қытайдың ББББЖ бастамасын қаржыландыру үшін бірнеше мекеме құрылды. Бірінші мекеме – 40 млрд. долларлық капиталы бар (бірақ 100 млрд. долларға дейін өсіру жоспарланған) Жібек жолы қоры. Екінші мекеме 100 млрд. долларлық қормен құрылған Азиялық инфрақұрылымдық инвестициялар банкі (АИИБ) болып табылады. Үшінші мекеме – БРИКС Жаңа Даму банкі (БРИКС ЖДБ). Осы үш институттың қаражатының жалпы сомасы 240 млрд. долларға жетті. АИИБ 2016 жылғы қаңтар айында өз жұмысын бастады және Жібек жолы қоры қаржыландыратын жобалардың бірінші тобы ресми түрде іске қосылды. Қазіргі уақытта бағдар бойында орналасқан елдер аталған қаражатты екіжақты және көпжақты ынтымақтастықты орнатуға немесе кеңейтуге бөлу мүмкіндігін талқылауда.

Үшіншіден, ББББЖ аясында тасымалдау желісінің ең ақырғы түрі біртіндеп қалыптасуда. Қазіргі уақытта Белград-Будапешт темір жолы мен Джакарта-Бандунг жоғары жылдамдықтағы темір жолында қатынас желісінің құрылысы басталды. Қытай-Лаос темір жолы, Қытай-Тайланд темір жолы және басқа да Пан-Азия темір жолы желілерінің құрылысы 2016 жылдың наурыз айында басталды. Осы орайда Пекин Қытай-Еуропа бағыты бойынша жүк поездарының санын көбейтуге қол жеткізді. 2015 жылы Қытайдан Еуропаға жүк тасымалдайтын поездардың жалпы саны 815-ке жетті. Бұл көрсеткіш 2014 жылғы жүк тасымалдайтын пойыздардың санынан 2,7 есе жоғары. 2016 жылғы 26 сәуірде Қытайдың Баодин Хэбэй провинциясы Хэбэй-Еуропа бағыты бойынша алғашқы жүк поезын жіберді. Аталған темір жолы Минсктегі Беларусь жүк станциясы болып табылатын Колядичи бағытында Ресейдің оңтүстік өңіріндегі Маньчжурия станциясы арқылы өтетін болады. Сонымен қатар, 2014 жылдың қараша айында Қытай темір жол көлігі министрлігі 2010 жылы іске

железнодорожного транспорта объявило, что более $35 млрд. будет выделено на строительство железнодорожного проекта Баку-Тбилиси-Карс, начатого в 2010 году. Чтобы ввести в эксплуатацию железную дорогу Баку-Тбилиси-Карс в 2017 году, китайская сторона планирует обеспечить и финансовую, и техническую поддержку.

В-четвертых, набирает обороты процесс перевода производственных объектов из Китая в страны ОПОП. Китай подписал соглашения с 20 странами, в том числе с Индонезией, Казахстаном и Монголией, по институциональному сотрудничеству в вопросах наращивания производственных мощностей. На сегодня реализуется 52 проекта общим объемом инвестиций в $27 млрд.

В-пятых, страны, расположенные вдоль маршрута проекта, стремятся повысить объемы товарооборота и инвестиций, рассмотреть различные возможности создания зон свободной торговли, а также ускорить интеграционные процессы. 8 мая 2015 года в Москве Россия и Китай подписали Совместное заявление о сотрудничестве по строительству совместного проекта Евразийского экономического союза (ЕАЭС) и Экономического пояса Шелкового пути. Следовательно, ЕАЭС как региональная организация, задумывавшаяся первоначально для защиты от чрезмерного экономического влияния Китая, поменяла свой приоритет в сторону китайского вектора. В рамках ОПОП Китай может начать процесс формирования экономического коридора. На данный момент Китай ускоряет процесс разработки планов по строительству экономического коридора с Монголией и Россией. 22 июня 2016 года в Ташкенте Китай, Россия и Монголия согласились разработать план строительства экономического коридора, соединяющего три соседние государства, что усилит транспортные связи и сотрудничество в приграничных районах. Идея экономического коридора между тремя странами была озвучена в 2014 году, когда Председатель Си Цзиньпин предложил объединить китайский Экономический пояс Шелкового пути с российским планом строительства трансконтинентальной жеқосылған Баку-Тбилиси-Карс темір жолы жобасының құрылысына 35 млрд. доллар бөлінетінін жария етті. Баку-Тбилиси-Карс темір жолын 2017 жылы пайдалануға беру мақсатында Қытай тарапы әрі қаржылық, әрі технологиялық көмек көрсетуді жоспарлап отыр.

Төртіншіден өндірістік нысандарды Қы-тайдан ББББЖ елдеріне тасымалдау ын-тымақтастығы үдерісі жеделдетіліп жатыр. Қытай елі өндірістік қуатын арттыру бойынша институционалдық ынтымақтастықты жүзеге асыру үшін 20 елмен, әсіресе, Индонезия, Қазақстан және Моңғолиямен келісімге қол қойды. Қазіргі уақытта жалпы инвестициясы 27 млрд. долларды құрайтын 52 жоба жүзеге асырылуда.

Бесіншіден, бағдар бойында орналасқан елдер сауда және инвестиция деңгейін ілгерілетуге, түрлі еркін сауда аймақтарын құруға және интеграция үдерісін жеделдетуге ұмтылуда. Ресей мен Қытай Мәскеуде 2015 жылы 8 мамырда Еуразиялық экономикалық одақ (ЕЭО) пен «Жібек жолы экономикалық белдеуі» жобаларының ынтымақтастығы бойынша бірлескен мәлімдемеге қол қойды. Демек бастапқыда өзін Қытайдың шамадан тыс экономикалық ықпалынан қорғау мақсатында құрылған аймақтық ұйым ЕЭО Қытайтың бұл бастамасы арқылы бағытын ынтымақтастыққа қарай өзгертті. ББББЖ жобасы аясында Қытай экономикалық дәлізді қалыптастыру үдерісін бастады. Қазіргі уақытта Қытай елі Моңғолия және Ресей мемлекеттерімен экономикалық дәлізді құруға бағытталған жоспарларын қалыптастыру үдерісін жылдамдатуда. 2016 жылғы 22 маусымда Ташкентте Қытай, Ресей және Моңғолия үш көрші елді бір-бірімен байланыстыратын және тасымалдау байланысын дамытып, шекаралық аймақтарда экономикалық ынтымақтастықты арттыруға міндеттенген экономикалық дәлізді салу бойынша даму жоспарын мақұлдады. Үш елді байланыстыратын экономикалық дәлізді салу идеясы 2014 жылы мемлекет басшысы Си Цзиньпиннің «Жібек жолы экономикалық белдеуі» жобасын Ресейдің трансқұрлықтық темір жолы жоспары мен Моңғолияның «Дала жолы» бағдарламасымен байланыстыру ұсынысына сәйкес пайда болды. Бұл ұсыныс 2015 жылы Моңғолияның алғашқы

лезной дороги и монгольской программой «Степная дорога». Данное предложение стало осуществляться в 2015 году, когда была запущена первая монгольская программа по строительству дорог. Более того, в рамках китайско-пакистанского экономического коридора, который должен соединить китайский Синьцзян с пакистанским портом Гвадар, Пекин планирует расширить торговые связи со странами Южной Азии, Ближнего Востока и Африки.

В-шестых, усилилось взаимодействие в области международного и культурного обмена. Китай выделил правительственные стипендии для стран, расположенных по маршруту Шелкового пути, проводит годы культуры и фестивали искусств в этих странах, реализует проекты «Киномост Шелкового пути» и «Книжный перевод Шелкового пути», -все эти инициативы положительно влияют на взаимодействие в области международного и культурного обмена в рамках ОПОП.

На сегодняшний день проект ОПОП находится на стадии перехода от обсуждений к реальным действиям в экономическом и политическом измерении. Страны ОПОП могут избежать прямого конфликта интересов посредством формального выражения согласия на участие в проекте. Однако в переходе в стадию исполнения требуется еще одобрение Плана действий по проекту «Один пояс, один путь», по которому будет распределяться финансирование проекта. ■

тас жолы бағдарламасы басталған кезде жүзеге асырылды. Сонымен қатар, Пекин Шыңжаңды Пәкістанның Гвадар портымен байланыстыруға бағытталған Қытай-Пәкістан елдерінің экономикалық дәлізі шеңберінде Оңтүстік Азия, Таяу Шығыс және Африкамен жаһандық саудасаттықты кеңейтуді жоспарлап отыр.

Алтыншыдан, адамдар арасындағы ын-тымақтастық пен мәдени өзара әрекеттестік жандана түсті. Қытай Жібек жолы бойында орналасқан елдерге мемлекеттік стипендиялар беріп, бағдар бойында орналасқан елдерде мәдениет жылдары мен өнер фестивальдерін өткізді. Сондай-ақ «Жібек жолы фильм көпірі» мен «Жібек жолы кітап аудармасы» жобаларын жүзеге асырып, ББББЖ бастамасының қоғамдық және мәдени ынтымақтастыққа оң әсер қалдыруын қамтамасыз етті.

Қазіргі уақытта ББББЖ елдері бастамасы талқылану кезеңінен экономикалық және саяси тұрғыда белгілі бір деңгейде қабылдану кезеңіне өту сатысында. Осы уақытқа дейін ББББЖ елдері жобаға қатысу туралы келісімге ресми түрде қол жеткізе отырып, тікелей мүдделер қақтығысының болуынан аулақ болды. Алайда, іске асыру сатысына көшумен қатар ББББЖ қаражатын бөлуді қамтамасыз ететін ресми «Бір белдеу – бір жол» іс-шаралар жоспарын бекіту қажеттілігі туындап отыр. ■

XV ЮБИЛЕЙНЫЙ САММИТ ШАНХАЙСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ СОТРУДНИЧЕСТВА, ПРОХОДИВШИЙ 23-24 ИЮНЯ 2016 ГОДА

2016 ЖЫЛДЫҢ 23-24 МАУСЫМЫНДА БОЛҒАН ШАНХАЙ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ҰЙЫМЫНЫҢ XV САММИТІ

*Айдарбек Амирбек**

23-24 июня 2016 года в Ташкенте под председательством Президента Узбекистана Ислама Каримова состоялся 15-й саммит Шанхайской организации сотрудничества (ШОС). Придерживаясь «Шанхайского духа», страны-члены ШОС подписали Ташкентскую декларацию, План действий на 2016-2020 годы, касающийся Стратегии развития ШОС до 2025 года, Программу развития сотрудничества в сфере туризма и Меморандум обязательств по статусу Индии и Пакистана в организации. Таким образом, саммит был посвящен вопросам региональной безопасности, расширения сотрудничества в сферах экономики и туризма, а также приема в организацию новых членов.

С самого своего основания 14 июня 2001 года ШОС определила в качестве приоритета своей деятельности борьбу против трех зол, несущих угрозу стабильности и безопасности региона: терроризма, экстремизма и сепаратизма. Сегодня, когда Китай и Россия усиливают стратегическое партнерство в регионе, Запад вынужден искать пути минимизации вызовов от существования такого партнерства подписанием Соглашения о транс-тихоокеанском партнерстве между США и их союзниками и развертыванием системы противоракетной обороны в Центральной и Восточной Европе. Данная ситуация усиливает геополитическую напряженность, основанную на конфликте интересов глобальных акторов в регионах Ближнего Востока, Восточной Европы, Северной Азии и Южно-Китайского моря, расположенных в непосредственной близости от Центральной Азии. Такая ситуация также порождает новые угрозы для государств-участников ШОС. В Ташкент-

2016 жылдың 23-24 маусымында Ташкент қаласында Өзбекстан Президенті Ислам Каримовтың төрағалығымен Шанхай ынтымақтастық ұйымының (ШЫҰ) XV саммиті өтті. Саммит барысында мүше мемлекеттер «Шанхай рухына» адалдық танытқандарын растай отырып, Ташкент декларациясын, 2025 жылға дейінгі ШЫҰ дамыту стратегиясын жүзеге асыру жөніндегі 2016-2020 жылдарға арналған іс-әрекет жоспарын бекіту туралы, Туризм саласындағы ынтымақтастықты дамыту бағдарламасына, Үндістан және Пәкістанның мүшелік мәртебесіне байланысты міндеттемелер туралы меморандумға қол қойылды. Осылайша саммиттің күн тәртібін аймақтық қауіпсіздік, экономика және туризм салаларындағы ынтымақтастық пен ұйымға мүше мемлекет мәртебесін алу мақсатындағы міндеттемелері тақырыптары белгіледі.

ШЫҰ 2001 жылдың 14 маусымынан, яғни құрылған күннен бастап мүше елдердің географиялық аймағында тұрақтылық пен қауіпсіздікке қауіп төндіретін «үш зұлым күшпен» (лаңкестік, экстремизм және сепаратизм) күресуді басты мақсат деп анықтаған еді. Алайда бүгінгі таңда Қытай мен Ресейдің аймақтағы стратегиялық ынтымақтастығының нығаюына орай, АҚШ пен оның одақтастары «Транс-Тынық мұхиты серіктестік» келісімін, Орталық және Шығыс Еуропаға «Зымыран қалқан жүйесін» орналастыру сияқты шараларды қабылдауда. Ал бұл өз кезегінде әлемдік державалардың Орталық Азия аймағы маңындағы Таяу Шығыс, Шығыс Еуропа, Солтүстік-Шығыс Азия мен Оңтүстік Қытай теңізінде мүдделер қақтығысына негізделген геосаяси шиеленісті арттырады, әрі ШЫҰ елдеріне қауіп төндіретін жаңа қатерлердің пайда болуына әкеліп соқты-

* PhD, Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. a.amirbek80@gmail.com

ской декларации приведены следующие угрозы: 1) вмешательство мировых держав в региональные вопросы и внутренние дела стран региона, что дестабилизирует ситуацию; 2) одностороннее создание систем противоракетной обороны одним государством или группой государств без учета интересов других государств и признания нерушимости их границ; 3) милитаризация космического пространства и размещение в нем оружия; 4) растущая угроза доступа террористических групп к оружию массового уничтожения, включая использование химического и биологического оружия; 5) угрозы кибертерроризма.

Результаты Ташкентского саммита были обусловлены соглашениями, достигнутыми на встрече министров обороны ШОС в столице Казахстана Астане, состоявшейся 8 июня 2016 года. В соответствии с данными соглашениями были определены следующие сферы сотрудничества стран-членов ШОС: 1) создание онлайн сети и обеспечение информационной безопасности; 2) поддержка скорого принятия Всеобъемлющей конвенции ООН о международном терроризме; 3) разработка общих политических стратегий в рамках реалий текущей геополитической ситуации; 4) предотвращение религиозных и этнических конфликтов, а также распространения экстремистских и сепаратистских идеологий, особенно среди молодежи стран-членов ШОС; 5) окончательная выработка Соглашения ШОС о борьбе с терроризмом; 6) дальнейшее развитие сотрудничества в рамках Региональной антитеррористической структуры (РАТС) ШОС; 7) оказание необходимой помощи афганскому правительству в обеспечении внутренней безопасности в Афганистане; 8) усиление сотрудничества в области обмена разведданными; 9) организация 5-13 сентября 2016 года военных антитеррористических учений «Мирная миссия-2016» в Кыргызстане с участием стран-членов ШОС.

Однако сотрудничество членов ШОС в области обороны обычно сводится к усилению борьбы против «трех зол». На самом деле в 2015 году усилиями РАТС ШОС было предотвращено 317 атак, которые, возможно,

рады. Бұл қауіпқатерлер Ташкент Декларациясында былай деп атап көрсетілді: 1) Кейбір қуатты державалардың аймақтық мәселелерге және елдердің ішкі істеріне араласып, тұрақтылықты бұзатын іс-әрекеттерге баруы; 2) Басқа мемлекеттердің мүдделерін елемей және мемлекеттік шекараны танымай зымыран қорғаныс жүйесін бір-жақты түрде құру; 3) Әскери ғарыш қызметі мен қару орналастыру; 4) Жаппай қырыпжою қарулары мен химиялық және биологиялық қарулардың лаңкестердің қолына түсу мүмкіндігі; 5) Кибер лаңкестік қаупі.

Қазақстан елордасы Астана қаласында 2016 жылдың 8 маусымында ШЫҰ Қорғаныс министрлерінің отырысы өткізіліп, саммит шешімдеріне әсер еткен бірқатар келісімдерге қол жеткізілді. Осыған байланысты жаңа қауіпқатерлерден қорғану үшін ынтымақтасты мына бағыттар шеңберінде өрбітуге келісім білдірілді: 1) Интернет желілерін басқару және халықаралық ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету; 2) БҰҰ аясында «Халықаралық лаңкестікпен күрес бойынша конвенцияны» қабылдауға септігін тигізу; 3) Ағымдағы геосаяси ахуалды ескеріп, келісілген тақырыптар аясында ортақ саяси стратегияларды дамыту; 4) Діни және этникалық қақтығыстарға, әсіресе мүше мемлекеттердегі жас буын топтарында экстремистік және сепаратистік идеологияның таралуына жол бермеу; 5) ШЫҰ Экстремизммен күрес келісімінің қорытынды мәтінін аяқтау үшін келіссөздерді жалғастыру; 6) Мүше мемлекеттердің ШЫҰ-ның Аймақтық лаңкестікке қарсы құрылымы аясында өзара әрекеттестігін арттыру; 7) Ауғанстанда ішкі тұрақтылықты қамтамасыз ету үшін Ауған үкіметіне қажетті жәрдем көрсету; 8) Ақпаратпен алмасу саласында ынтымақтастықты нығайту; 9) 2016 жылдың 5-13 қыркүйек аралығында Қырғызстанда мүше мемлекеттердің қатысуымен лаңкестікке қарсы «Бейбіт миссиясы 2016» атты әскери жаттығуды ұйымдастыру.

Алайда ШЫҰ мүшелерінің қорғаныс және әскери қызмет салаларындағы ынтымақтастық әдетте үш қауіпқатермен күресті арттырумен шектелуде. Мысалға, 2015 жылы ШЫҰ-ның күшімен ла-ңкестік және экстремистік әрекеттерден туындауы

были результатом террористической или экстремистской деятельности, после чего была принята Программа борьбы с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом на 2016-2018 годы. Однако на сегодняшний день не принято ни одного документа, предусматривающего возможность усиления военного сотрудничества между членами организации. Такая ситуация сложилась по той причине, что Россия и государства Центральной Азии развивают региональное сотрудничество в рамках Организации договора о коллективной безопасности (ОДКБ), а ШОС делегируются только международные вопросы безопасности.

Еще одним важным предметом обсуждения на саммите было развитие сотрудничества в сферах экономики и туризма. В то время как западные страны с союзниками на Ближнем Востоке ослабили российскую экономику, опустив цены на нефть и введя экономические санкции, США отдают приоритет политике сдерживания Китая, считающейся частью американской политики перебалансировки в Азии. Такими мерами Запад стремится ограничить развитие китайского проекта морского Шелкового пути и российского проекта в рамках Евразийского экономического союза (ЕАЭС). Следует отметить, что Китай осуществляет проект Экономического пояса Шелкового пути для выполнения перевозки китайских товаров по наземным транспортным сетям, тогда как Россия стремится упрочить экономические связи между странами ЕАЭС посредством подписания соглашений о свободной торговле. Так, во время 20-го Международного экономического форума, проходившего 17 июня 2016 года в Санкт-Петербурге, российский президент Владимир Путин внес в повестку инициативу о создании большого евразийского партнерства, обращенного на Восток. Идея данной инициативы состоит в том, что страны ЕАЭС будут расширять торговые связи со странами СНГ, Индией, Пакистаном, Ираном и особенно с Китаем. В данном контексте, с учетом интересов Китая и России, ожидается усиление взаимодействия между проектами Экономического пояса Шелкового пути и ЕАЭС. Однако страны

мүмкін 317 шабуылдың алды алынып, осы ба-ғытта 2016-2018 жылдарды қамтитын «Лаңкестікпен, экстремизммен және сепаратизммен күрес бағдарламасы» бекітілді. Бірақ, бүгінгі күнге дейін мүше мемлекеттердің бірлескен қорғаныс және әскери ынтымақтастығын нығайта алатын қандай да бір маңызды құжат немесе бағдарлама қабылданбады. Бұл жағдай Ресей мен Орталық Азиядағы кейбір елдердің қорғаныс және әскери қызмет салаларындағы ынтымақтастықты «Ұжымдық қауіпсіздік келісім шарты ұйымы» (ҰҚШҰ) аясында арттырып, ҰҚШҰ құзыретінен асатын қауіпсіздік мәселелерін ШЫҰ-ға табыстауды жөн көргендіктен туындауы мүмкін.

Саммитте талқыланған тағы бір маңызды мәселе экономика және туризм саласындағы ынтымақтастықты дамыту болып табылады. Батыстық елдер Таяу Шығыстағы одақтастарымен біріге отырып, мұнай бағасын төмендетті және әр түрлі санкцияларды қолдану арқылы Ресейдің экономикасын әлсіретті. Бұған қоса АҚШ «Қайта теңгерімдеу» стратегиясы шеңберінде Қытайды оқшаулау саясатына басымдық беріп отыр. Осылайша, АҚШ пен Батыс елдері Қытайдың «Теңіз Жібек жолы» және Ресейдің «Еуразиялық экономикалық одақ» (ЕАЭО) жобаларының дамуына шектеу қоюды мақсат тұтып отыр. Алайда, Қытай өз тауарларын құрлық арқылы тасымалдайтын желілермен сыртқы нарықтарға жеткізуді көздейтін «Жібек жолы экономикалық белдеуі» жобасын іске асырып жатса, Ресей еркін сауда туралы келісімдер арқылы ЕАЭО-ның экономикалық байланыстарын нығайтуды мақсат тұтып отыр. Шынында да, 2016 жылдың 17 маусымында XX Санкт-Петербург халықаралық экономикалық форумында сөз сөйлеген Ресей Президенті Владимир Путин Шығысқа көбірек ашылуды көздейтін «Ұлы Еуразия серіктестігі» атты бастаманы көтерді. Бұл бастамаға сәйкес ЕАЭО Үндістан, Пәкістан, Иранмен, әсіресе Қытай және ТМД елдерімен сауда қатынастарын кеңейтетін болады. Осы тұрғыда Ресей мен Қытайдың мүдделері аясында ЕАЭО мен «Жібек жолы экономикалық белдеуі» жобасының өзара әрекеттестігін арттыруды қамтамасыз етуге күш салынуда. Алайда, ШЫҰ елдері әсіресе сыртқы сауда саласын-

ШОС испытывают отрицательное воздействие западных санкций, особенно в сфере торговли. К примеру, если в 2014 году общий объем торговли между странами ШОС составлял $144,28 млрд., то в 2015 он сократился до $112,11 млрд.

Вопрос приема новых членов в ШОС можно рассматривать как с точки зрения безопасности, так и экономики. Существует три причины для членства Пакистана в ШОС: 1) возможность активного участия в транспортных и энергетических проектах посредством налаживания связей со странами Центральной Азии; 2) уравновешивание американского вектора внешней политики российским и, особенно, китайским посредством многостороннего сотрудничества в рамках ШОС; 3) повышение международного авторитета страны в условиях конфронтации с Индией с использованием ресурсов ШОС (особенно возможностей Китая). Китай и Узбекистан поддерживают членство Пакистана. Однако Россия заявила, что поддержит участие Пакистана только при условии вступления в организацию Индии. С другой стороны, Казахстан выражает свою озабоченность по данному вопросу. Эта озабоченность обусловлена тем фактом, что и Индия, и Пакистан обладают ядерным оружием, не являясь при этом участниками Договора о нераспространении ядерного оружия, и продолжающийся территориальный спор между двумя этими государствами может в конечном итоге привести к торможению функционирования ШОС. Согласно Меморандуму об обязательствах, оба государства должны подписать Договор о добрососедстве. На самом деле вступление в ШОС Пакистана ускорило бы решение афганской проблемы в интересах стран ШОС и обеспечило бы создание безопасного транспортного маршрута в Южную Азию для всех стран региона.

В мае 2002 года Индия впервые проявила интерес к вступлению в ШОС. Однако на сегодняшний день существуют три препятствия для членства Индии в ШОС: 1) конкуренция между Китаем и Индией в Южной Азии; 2) пограничный спор между Китаем и Индией; 3) эффективное сотрудничество с США в военной и экономической сфе-

да АҚШ пен Батыс елдері қойған санкциялардың теріс әсеріне тап болуда. Мысалы, 2014 жылы ШЫҰ елдерінің өзара жалпы саудасаттық көлемі 144,28 млрд. доллар болса, 2015 жылы 112,11 млрд. долларға дейін төмендеді.

ШЫҰ-ға жаңа мүшелерді қабылдау мәселесі қауіпсіздік әрі экономикалық тұрғыдан қарастырылуы мүмкін. Пәкістанның ұйымға мүшелігін үш себепке негіздеуге болады: 1) Орталық Азия елдерімен қарым-қатынастарды дамыту арқылы аймақтық тасымалдау және энергетика жобаларына тиімді қатысуды қамтамасыз ету; 2) ШЫҰ арқылы көп бағытты сыртқы саясатты қалыптастыру, әсіресе АҚШ векторын Ресей және Қытаймен теңгеру; 3) Үндістанмен келісілмеген мәселелерде ШЫҰ-ның (әсіресе Қытайдың) беделін пайдалану арқылы дипломатиялық келіссөздерде елдің ықпалын нығайту. Қытай мен Өзбекстан елдері Пәкістанның мүшелігін қолдауда. Дегенмен, Ресей Пәкістанды Үндістанның мүшелігімен бірге қолдайтынын мәлімдеді. Ал Қазақстан болса, Үндістан мен Пәкістанның ядролық қаруға ие болуына, бұл елдердің «Ядролық қаруды таратпау туралы келісімшартқа» тараптар болмауына және Үндістан мен Пәкістан арасындағы шекара дауларының ШЫҰ-да ортақ саясат жүргізуге кедергі болуына байланысты алаңдауда. Осы тұрғыда екі мемлекетке достық қатынастарына негізделген арнайы келісімшарттың қол қойылуы міндеттелуі мүмкін. Пәкістанның мүшелігі Ауғанстан мәселесінің ШЫҰ елдерінің пайдасына шешілуін ілгерілетіп, аймақтағы барлық елдер үшін Оңтүстік Азияға қауіпсіз тасымалдауды қамтамасыз ету тұрғысынан маңызды орынға ие.

Үндістан ШЫҰ-ға мүше болу ниетін алғаш рет 2002 жылдың мамыр айында білдірді. Бірақ бүгінгі күнге дейін Үндістан ШЫҰ-ға келесі үш себеп салдарынан қабылданған жоқ деп айтуға болады: 1) Оңтүстік Азиядағы Қытай-Үндістан бәс-екелестігі; 2) Үндістанның Қытай және Пәкістанмен шекара даулары; 3) АҚШ-пен экономикалық және әскери қызмет салаларындағы белсенді ынтымақтастығы. Осыған қарамастан Үндістанның ШЫҰ-ға мүшелігін Ресей құптауда. Мұның себебі мына мүдделердің әсерінен туындауы мүмкін: 1)

рах. Россия постоянно поднимает вопрос о членстве в ШОС Индии по следующим причинам: 1) Россия осуществляет проект создания Международного транспортного коридора «Север-Юг» для получения свободного доступа в район Индийского океана. Индия играет ключевую роль в обеспечении безопасности данного коридора; 2) финансовые возможности Китая значительно шире таковых у России. Для уравновешивания финансового влияния Китая в ШОС России в долгосрочной перспективе придется противостоять финансовой монополии Китая совместными с Индией усилиями.

Вступление в ШОС Индии может превратить организацию в новый центр силы в Евразии. Однако вступление обеих стран чревато многими проблемами. Основной из них является пограничный спор. Одним словом, членство Индии и Пакистана зависит от применения Меморандума об обязательствах и устранения сомнений по данному вопросу у государств-членов организации. Поэтому членство Индии и Пакистана может быть одобрено во время 17-го саммита ШОС, который пройдет в Астане 8-9 июня 2017 года, только при условии выполнения всех пунктов Меморандума и при устранении всех сомнений у стран-участников организации. Таким образом, ШОС может консолидировать силу в сферах безопасности и экономики на региональном и международном уровнях. ■

Ресей Үнді мұхитына қауіпсіз әрі қолайлы жету үшін «Солтүстік – Оңтүстік халықаралық көлік дәлізін» іске асыруда. Дәліздің қауіпсіздігін қамтамасыз етуде Үндістан маңызды рөлге иеленіп отыр; 2) Қытайдың қаржы мүмкіндіктері Ресейге қарағанда жоғары болып табылады. Ресей ШЫҰ аясында Қытай елінің қаржылық ықпалын теңестіру үшін ұзақ мерзімді стратегия негізінде Үндістанмен біріге отырып, Қытайдың қаржылық ықпалын әлсіретуді көздеуі мүмкін.

Үндістанның мүшелігі ШЫҰ-ны Еуразияда жаңа күш орталығына айналдыруы мүмкін. Алайда екі елдің ШЫҰ-ға бірге мүше болуы ұйымда көптеген мәселелерді күн тәртібіне әкелуі мүмкін. Шекара даулары бұлардың арасында басты мәселе болып отыр. Қысқа қайырғанда, Үндістан және Пәкістанның мүшелігі талап етілген міндеттемелерді жүзеге асыруға және ШЫҰ мемлекеттерінің мүшелікке қатысты кейбір алаңдаушылықтарынан арылуына байланысты болып отыр. Егер екі мемлекет қойылған барлық талаптарды орындап, мүше мемлекеттердің алаңдаулары үшін қандай да бір мәселе туындатпайтын болса, 2017 жылдың 8-9 маусымында Астана қаласында өтетін XVI саммитінде Үндістан мен Пәкістанның мүшелігі мақұлдануы мүмкін. Осылайша ШЫҰ әлемдік деңгейде беделін бекемдеп, алып күштерге ықпал ету мүмкіндігін кеңейтеді. ■

В ПРЕДДВЕРИИ V КАСПИЙСКОГО САММИТА В АСТАНЕ
АСТАНАДА ӨТЕТІН V КАСПИЙ САММИТІ ҚАРСАҢЫНДАҒЫ ҮДЕРІСТЕР

*Лидия Пархомчик**

Текущая геополитическая ситуация в Каспийском регионе явно говорит о необходимости поиска взаимоприемлемого решения вопросов, связанных с юридическим статусом и определением режима использования ресурсов Каспийского моря. В течение более двадцати лет прибрежные государства пытаются принять пятисторонний документ, регулирующий юридические обязательства сторон при реализации права на использование морских вод, морского дна, недр и воздушного пространства над Каспийским морем. Эффективный политический диалог является одним из ключевых условий успешного решения нормативно-правовых вопросов. Наблюдая противоречивые и иногда взаимоисключающие действия стран «каспийской пятерки», стороны четко осознали, что региональный компромисс возможен на основе политических обсуждений на высшем уровне. Как результат, в начале 2000-х годов главы прикаспийских государств согласились разработать пятисторонний механизм переговоров в формате Каспийского саммита.

На сегодняшний день состоялось четыре встречи лидеров стран «каспийской пятерки» в рамках Каспийского саммита. Однако положительное воздействие данных переговоров было осознано лишь спустя десять лет консультаций. К примеру, в первый день I Каспийского саммита, состоявшегося в Ашхабаде 23-24 апреля 2002 года, все главы государств «каспийской пятерки» озвучили свои идеи по поводу проблемы делимитации морского пространства, при этом без всякого намека на гибкость и взаимопонимание.

Противостояние между президентом Азербайджана Гейдаром Алиевым и президентом Туркменистана Сапармуратом Ниязовым по поводу спорных морских

Каспий аймағының ағымдағы геосаяси жағдайы аймақ елдерінің Каспий теңізін пайдалану режимін анықтау және бұл режимнің жаңа құқықтық мәртебесін құру туралы өзара тиімді шешім іздеу қажеттілігін анық көрсетуде. Жиырма жылдан астам бойы Каспий теңізі жағалауындағы елдер теңіз түбінің үстіңгі жағындағы, теңіз түбіндегі және жер қойнауындағы суларды, сондай-ақ Каспий теңізінің үстіндегі әуе кеңістігін пайдалану құқықтарын сақтауда тараптардың заңдық міндеттемелерін реттейтін бес тарапты құжатты қабылдауға белсенді ат салысып келе жатыр. Аймақ мемлекеттері арасында жақсарған саяси диалогтың қалыптасуы нормативтік құқықтық актілерді табысты жүзеге асыру үшін шешуші алғышарттардың бірі болып табылады. Халықаралық құқықтық нормаларды түсіндіру жөнінде бес Каспий маңы мемлекетінің бір-біріне қайшы келетін және кейде бір-бірін жоққа шығаратын іс-әрекеттеріне куә болған тараптар аймақтық мәміленің тек ең жоғары деңгейде жасалатын тікелей саяси консультациялар арқылы мүмкін болатынын анық түсінді. Нәтижесінде, 2000 жылдардың басында Каспий теңізі жағалауындағы елдердің басшылары Каспий саммиті форматы деп аталатын бес жақты келіссөздер тетігін құру туралы шешім қабылдады.

Осы уақытқа дейін бес Каспий маңы мемлекеті басшыларының Каспий саммиттері аясында төрт кездесуі өтті. Алайда, бұл келіссөздердің оң әсері тек он жылдық консультациялардан кейін ғана кеңінен таныла бастады. Мысалы, 2002 жылғы 23-24 сәуірде Ашхабадта өткен I Каспий саммитінің алғашқы күнінде бес Каспий маңы мемлекеті басшыларының барлығы теңізді делимитациялау мәселесіне қатысты пікірлерін қандай да бір икемділік не өзара түсіністік танытпай білдірді. Даулы теңіз мұнайгаз кен орындарына (Азери –

* Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. timofko@gmail.com

месторождений нефти и газа (Азери-Чираг-Кияпаз / Омар-Осман-Сердар) еще более осложнило ситуацию. В результате главы прикаспийских государств отказались подписывать совместное заявление, и таким образом первая попытка обсуждения статуса Каспийского моря провалилась. Поэтому неудивительно, что стороны не смогли провести следующий запланированный Каспийский саммит в Тегеране в 2003 году.

Тем не менее, встреча на высшем уровне в Ашхабаде привнесла определенные положительные сдвиги. Во всяком случае в течение месяца Баку официально заявил о прекращении разведывательных работ на спорных морских месторождениях Алов-Араз-Шарг, называемых в Иране Алборц, до разрешения пограничных споров. Ситуация стала выглядеть еще более обнадеживающей, когда был достигнут сдвиг в составлении Конвенции о юридическом статусе Каспийского моря во время 8 сессии рабочей группы на уровне заместителей министров иностранных дел прикаспийских государств, проходившей в Баку в феврале 2003 года.

Вместе с тем, на организацию II Каспийского саммита, состоявшегося в Тегеране 16 октября 2007 года, ушло 5 лет. В этот раз дискуссия по перспективам многостороннего сотрудничества и юридического статуса Каспийского моря проходила в более конструктивной атмосфере. В результате стороны приняли декларацию из 25 пунктов, затрагивавшую вопросы навигации, транспортировки, безопасности и т.д. Стороны пришли к единогласному согласию, что они не будут применять друг против друга свои военные силы, как и не позволят любому другому государству использовать их территорию для проведения военной операции против любого из прибрежных государств (Статья 14-15). Более того, Тегеранская декларация отразила положение о том, что транспортные перевозки на Каспийском море возможны только под флагами прикаспийских государств (Статья 7). Кроме того, данный документ обозначил транспортный коридор Север-Юг как входящий в круг вопросов каспийского региона (Статья 4). Таким образом, первый по-

Чираг – Кяпаз / Омар – Осман – Сердар) қатысты Әзербайжан президенті Гейдар Әлиев пен Түркіменстан Президенті Сапармұрат Ниязов арасындағы егес жағдайды одан әрі қиындатып жіберді. Нәтижесінде, Каспий маңы мемлекет басшылары бірлескен декларацияға қол қоюдан бас тартты және Каспий теңізінің құқықтық мәртебесін анықтаудың алғашқы әрекеті сәтсіз аяқталды. Сондықтан, тараптардың келесі Каспий саммитін алдын ала жоспарлағандарына қарамастан, 2003 жылдың сәуір айында Тегеранда өткізе алмағандары таң қаларлық емес.

Алайда, Ашхабадта өткен жоғары деңгейдегі кездесу кейбір оң ілгерілеушіліктерге түрткі болды. Бір ай ішінде Баку ирандықтар Эльбрус деп атайтын Алов – Араз – Шарг даулы көмірсутек кен орындарындағы барлау жұмыстарының шекара мәселесі шешілгенге дейін тоқтатылатынын ресми түрде хабарлады. 20-03 жылдың ақпан айында Баку қаласында Каспий маңы мемлекеттері Сыртқы істер министрлерінің орынбасарлары деңгейінде өткен Арнайы жұмыс тобының 8-ші сессиясы барысында Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияны әзірлеу мәселесі біраз алға басқанда жағдай перспективалы бол-ып көріне бастады.

Дегенмен, Каспий маңы мемлекеттерінің 2007 жылдың 16 қазанында Тегеранда өткен II Каспий саммитін ұйымдастыруы 5 жылға созылды. Бұл жолы көпжақты ынтымақтастық пен Каспий теңізінің құқықтық мәртебесіне қаты-сты перспективаларды талқылау сындарлы жағдайда өтті. Нәтижесінде, тараптар навигация, тасымалдау, қауіпсіздік сияқты түрлі мәселелерді қозғаған 25 баптан тұратын ортақ декларацияға қол қойды. Тараптар Каспий маңы мемлекеттерінің бір-біріне қарсы қарулы күштерді пайдаланбауы және жағалау елдерінің біріне қарсы басқа бір мемлекет тарапынан ұйымдастырылатын әскери операция үшін өз аумақтарын пайдалануға рұқсат бермеуі жөнінде бірауыздан келісті (14-15 бап). Сонымен қатар, Тегеран декларациясында Каспий теңізінде жүк тасымалдаудың тек жағалау елдерінің туы астында жүзеге асырылуы тиіс деп көрсетілген (7-бап). Құжатта сондай-ақ Солтүстік-Оңтүстік көлік

литический документ, подписанный всеми главами «каспийской пятерки», свидетельствует о расширении каспийской повестки за счет включения вопросов сфер экономики, энергетики и безопасности.

Несмотря на единство позиций по некоторым ключевым вопросам, проведение III Каспийского саммита также неоднократно откладывалось. Он должен был состояться в Баку в 2008 году. Однако по причине серьезных разногласий саммит в Баку был проведен 18 ноября 2010 года. Обойдя вниманием самые важные и противоречивые вопросы делимитации моря, стороны подписали расширенную совместную декларацию, в которой собраны положения декларации, подписанной во время II Каспийского саммита в 2007 году. На данном саммите стороны также подписали первое официальное пятистороннее соглашение, обозначившее начало нового периода взаимоотношений государств Каспийского региона. В Соглашении о сотрудничестве по вопросам безопасности выделены такие области сотрудничества, как борьба с терроризмом, браконьерством, организованной преступностью и контрабандой, а также обеспечение безопасности грузоперевозок.

Стоит отметить, что участникам саммита не удалось выйти за рамки первоначальной повестки по обсуждению регулирования широты национальных поясов. Как результат, стороны согласились дать поручения соответствующим органам подготовить за 3 месяца предложения о проведении морских границ за 24 или 25 миль от берега.

Однако решение вопроса о национальных морских зонах было отложено. Страны «каспийской пятерки» вернулись к данному вопросу лишь через 4 года, во время IV Каспийского саммита, состоявшегося в Астрахани 29 сентября 2014 года. По данному вопросу было принято окончательное коммюнике из 19 пунктов. Согласно данному коммюнике, прибрежные государства имеют национальный суверенитет над пространством в 15 морских миль от берега с правом эксклюзивного рыболовства на территории 10 морских миль. Кроме того, к концу саммита были подписаны Соглашение дәлізі Каспий кеңістігінің ажырамас бөлігі ретінде бекітілген (4-бап). Сондықтан, Тегеран Саммиті барысында бес Каспий маңы мемлекетінің басшылары қол қойған осы алғашқы саяси құжат экономикалық, энергетикалық және қауіпсіздік мәселелерін қоса алғанда Каспий күн тәртібінің кеңейтілгенін көрсетеді.

Каспий теңізі режимі туралы келісімге келуге қажетті кейбір негізгі мәселелер бойынша тараптардың жақындасуына қарамастан, III Каспий саммиті де шексіз кешігулерге тап болды. 2008 жылы Бакуде өтеді деп күтілген Баку саммиті елеулі келіспеушіліктер салдарынан 2008 жылы 18 қарашада бірақ өткізілді. Теңізді делимитациялауға қатысты ең маңызды және ең даулы мәселелердің еленбей қалуына бай-ланысты тараптар II Каспий саммиті барысында Каспий бестігі бекіткен Декларацияның ережелерін біріктірген кеңейтілген ортақ декларацияға қол қоя алды. Сонымен қатар, Саммит барысында тараптар Каспий аймағы елдері арасындағы өзара қарымқатынастарда жаңа кезеңнің басталғанын көрсеткен алғашқы бесжақты ресми келісімге қол қойды. Каспий теңізінде қауіпсіздікті қамтамасыз етуге қатысты ынтымақтастық туралы келісімде лаңкестік, браконьерлік, ұйымдасқан қылмыс және контрабандаға қарсы күрес, сондай-ақ қауіпсіз жүк тасымалын қамтамасыз ету сияқты қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастық бағыттары көрсетілген.

Қатысушылардың саммит кезіндегі талқылауларында ұлттық теңіз аймақтары енінің үйлестірілуі қарастырылған алғашқы күн тәртібі шеңберінен шыға алмағандарын атап өткен жөн. Нәтижесінде, тараптар алдағы үш ай ішінде жағалаудан 24 немесе 25 миль арақашықтықта орналасқан теңіз шекараларына қатысты ұсыныстар дайындау жөнінде тиісті мекемелерге нұсқаулар беруге келісті.

Алайда, ұлттық теңіз аймақтары мәселелерінің шешімі кейінге қалдырылды. Бес Каспий маңы мемлекеті бұл мәселеге тек төрт жылдан кейін, атап айтқанда 2014 жылдың 29 қыркүйегінде Астрахань қаласында өткен IV Каспий саммиті барысында орала алды. Бұл мәселе 19 баптан тұратын соңғы коммюникені қабылдау арқылы шешілді. Осы коммюника бой-ынша, жаға-

ние об охране и рациональном использовании морских биоресурсов, Соглашение о сотрудничестве в области предотвращения и ликвидации чрезвычайных ситуаций и Соглашение о сотрудничестве в области гидрометеорологии Каспийского моря.

Воодушевленные последними прорывами в переговорах по каспийским вопросам, стороны были уверены, что в ходе V Каспийского саммита, проведение которого было намечено на 2016 год в Казахстане, будет достигнуто окончательное вычерчивание и разделение морского пространства и дна Каспийского моря. Так, президент Нурсултан Назарбаев четко заявил, что на Астанинском саммите стороны примут окончательный вариант Конвенции. Однако на встрече министров иностранных дел в Астане 13 июля 2016 года высокопоставленные чиновники констатировали, что до сих пор существует ряд нерешенных вопросов. Согласно оптимистичному сценарию, предложенному министром иностранных дел России Сергеем Лавровым, существует большая вероятность, что документ будет подписан в первой половине 2017 года. Так, Астанинский саммит может быть отложен до завершения процесса составления Конвенции.

С другой стороны, страны-участницы могут приостановить процесс подписания Конвенции на саммите, чтобы обсудить наиболее важные проблемы регионального сотрудничества. В таком случае в ходе V Каспийского саммита будут специально затрагиваться вопросы экономик стран «каспийской пятерки». Например, лидеры прибрежных государств могут рассмотреть вопрос создания каспийской зоны свободной торговли, предложенной Казахстаном, либо сфокусироваться на составлении Соглашения о торгово-экономическом сотрудничестве по инициативе Туркменистана.

Таким образом, формат встречи на высшем уровне является основным фактором возобновления переговорного процесса по каспийским вопросам. С начала каспийских саммитов прибрежные государства действуют совместно при решении всех главных вопросов регионального партнерства. Поэтому, даже если Конвенция не

лау елдерінің ұлттық егемендіктері сәйкес жағалаудан 15 теңіз мильге дейін ұзартылып, бұл арақашықтыққа балық аулауға арналған қосымша 10 теңіз милі қосылатын болады. Сондай-ақ, Саммит соңында Теңіздегі биологиялық ресурстарды сақтау және ұтымды пайдалану туралы келісімге, Төтенше жағдайлардың алдын алу және жою саласындағы ынтымақтастық туралы келісімге және Каспий теңізінің гидрометеорологиясы саласындағы ынтымақтастық туралы келісімге қол қойылды.

Каспий келіссөздеріндегі соңғы оқиғалармен жігерленген тараптар 2016 жылы Қазақстанда өтетін V Каспий саммитіне Каспийдің теңіз суларының және теңіз түбінің аражігін ажырату және бөлуге қатысты нәтижелерге жететіндеріне сенімді болып қатысты. Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаев тараптардан Астана Саммиті барысында Конвенцияның соңғы нұсқасын қабылдауды талап етті. Алайда, 2016 жылдың 13 шілдесінде Астана қаласында өткен Каспий маңы мемлекеттері Сыртқы істер министрлерінің кездесуі барысында жоғары деңгейдегі лауазымды тұлғалар әлі де шешу қажет бірқатар мәселелердің болғанын мәлімдеді. Ресей Сыртқы істер министрі Сергей Лавров тарапынан ұсынылған оптимистік сценарий бойынша, құжатқа 2017 жылдың бірінші жарты жылдығында қол қойылатыны неғұрлым ықтимал. Нәтижесінде Астана саммиті Конвенцияны әзірлеу үдерісі аяқталғанға дейін кейінге қалдырыла беруі мүмкін. Екінші жағынан, тараптар Саммит барысында аймақтық ынтымақтастықтың ең маңызды мәселелерін талқылау мақсатында Конвенцияға қол қоюды тоқтата тұруы мүмкін. Бұл жағдайда V Каспий саммиті әсіресе бес Каспий маңы елдерінің экономикаларына бағытталатын болады. Мысалы, Каспий маңы елдерінің басшылары Қазақстанның Каспий теңізінде еркін сауда аймағын құру туралы ұсынысына немесе Түрікменстанның бастамасы бойынша жасалған Сауда және экономикалық ынтымақтастық туралы келісімді әзірлеу мәселесіне назар аударуы мүмкін.

Осыған байланысты, ең жоғары деңгейдегі кездесу Каспий теңізінде келіссөздер үдерісін жандандырудағы негізгі фактор болып табылады. Каспий саммиттері

будет подписана в ходе предстоящего саммита, формат встречи на высшем уровне обладает наибольшим потенциалом для решения спора по поводу юридического статуса Каспийского моря. ■

басталғаннан бері жағалау маңындағы мемлекеттер аймақтағы әріптестікке қатысты барлық дерлік ірі мәселелер бойынша бірлескен іс-шаралар өткізді. Сондықтан, алдағы Саммит барысында бұл Конвенцияға қол қойылмаса да. Ең жоғары деңгейдегі кездесу Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы дауды шешу үшін әлі күнге дейін зор әлеуетке ие. ■

СОТРУДНИЧЕСТВО СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В ВОПРОСЕ ВОЗРОЖДЕНИЯ АРАЛЬСКОГО МОРЯ
АРАЛ КӨЛІН ҚАЛПЫНА КЕЛТІРУ БОЙЫНША ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЕЛДЕРІНІҢ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫ

*Сауле Ахметкалиева**

В 1960-х годах Аральское море было четвертым крупнейшим по величине во всем мире. Однако с тех пор территория моря постепенно сокращается, в результате чего наблюдается одна из величайших глобальных экологических катастроф – высыхание Аральского моря. Забор воды на сельскохозяйственные нужды и строительство дамб составляют основную причину сокращения количества воды в бассейне моря. Вода в данном регионе исторически использовалась в целях орошения, однако львиная доля орошаемых территорий стала результатом интенсивного сельскохозяйственного возделывания земель в Центральной Азии в советский период. Согласно советским пятилетним планам, площадь поливных земель бассейна Аральского моря увеличилась с 4,5 млн. гектаров (га) в 1960 году до 7 млн. га в 1980 году. Со времени обретения независимости орошаемые территории стран Центральной Азии не претерпели значительных изменений. На данный момент площадь территории, отведенной под ирригационные цели, составляет 8,4 миллиона га. По оценкам, к началу 1980-х годов только 7 кубических километров (км3) общего объема в 118,43 км3 воды достигали Аральского моря, тогда как оставшаяся часть использовалась в ирригационных целях. Более 90% сельскохозяйственных земель бассейна Аральского моря поливается искусственным путем. Поэтому лишь малая часть воды достигает моря, что ухудшает проблему высыхания моря и привлекает внимание всего мира.

Бассейн Аральского моря включает территории всех стран Центральной Азии и подпитывается водами двух главных рек региона – Сырдарьи и Амударьи, берущих

1960-шы жылдары Арал көлі көлемі тұрғысынан әлемдегі төртінші ірі көл еді. Алайда жылдар өткен сайын Арал көлінің суы тартылып, ғаламдық экологиялық мәселелердің біріне айналды. Арал көліндегі су тапшылығынасуды ауылшаруашылық дақылдарын суару үшін қолдану және ірі бөгеттерді салу себептері әсер еткен. Осы орайда бұрын кейбір аймақтар суландырылғанымен, жерлердің басым бөлігін суландыру әрекеттері КСРО-ның Орталық Азияда қарқынды түрде жүргізген аграрлық саясатының салдарынан туындаған болатын. КСРО дәуіріндегі бесжылдық жоспарларға сәйкес Арал көлінің маңайын суландыру аймағы 1960 жылғы 4,5 млн. гектардан (га) 1980 жылы 7 млн. гектарға артты. Тәуелсіздік алғаннан бергі дәуірде Орталық Азия мемлекеттерінің суландыру алаңдары айтарлықтай өзгерген жоқ. Қазіргі таңда суландырылып жатқан жалпы алаң 8,4 млн. гектар (га) жерді құрайды. 1980-ші жылдардың ба-сында Арал көліне құюлуы қажет 118,43 текше километр (км3) судың тек 7 текше километрі ғана құйылды, ал қалған бөлігі жерлерді суландыру мақсатында пайдаланылды. Арал көлі маңайындағы ауылшаруашылығына тиімді жерлердің 90%-нан астамы жасанды түрде суландырылуда. Бұл өз кезегінде көлдің тартылуы мәселесін тереңдетуде және әлем елдерінің назарын аударуда.

Арал көлінің бассейні барлық Орталық Азия елдерін қамтығанымен, негізінде көлге Қырғызстан мен Тәжікстан территорияларынан бастау алатын екі ірі өзен, яғни Сырдария және Әмудария өзендері құйылады, әрі екі Орталық Азия мемлекеті (Қазақстан, Өзбекстан) арасында бөлінеді. Арал көлі біртұтас сутаған болып табылмағандықтан, аталмыш екі мемлекеттің

* магистр, Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. fm11v@mail.ru

начало в горах Кыргызстана и Таджикистана, но само море располагается на территории двух центральноазиатских государств – Казахстана и Узбекистана. Поэтому большое значение имеет сотрудничество между этими двумя государствами по водным вопросам, особенно с учетом того, что Аральское море больше не является единым водоемом, – сегодня оно состоит из двух частей: северной, расположенной на территории Казахстана (Малый Арал) и более крупной южной части, расположенной на территории Узбекистана (Большой Арал).

В 2005 году Казахстан в сотрудничестве со Всемирным банком построил дамбу Кокарал для того, чтобы отгородить Малый Арал от остальной части моря, что позволило бы стоку Сырдарьи в нем скапливаться для восстановления уровня воды. Данный проект стоимостью $64 млн. имел положительный результат. Уровень воды Малого Арала вырос с 38 до 42 метров над уровнем моря, а объем воды вырос с 15 до 27 кубических километров. Береговая линия также сдвинулась от 100 до 12 км от города Аральск. Проект даже восстановил рыбный промысел в регионе. Сообщается, что с начала первой фазы проекта по восстановлению Северного Аральского моря объем экспорта рыбной продукции увеличился в 3,6 раза. Экономика местного населения сильно пострадала в результате трагедии Арала. Поэтому восстановление уровня воды и рыбного промысла играет ключевую роль для экономического возрождения Кызылординской области.

В то же время ситуация с Большим Аралом еще больше ухудшилась. Большое Аральское море разделилось на две раздельные доли: более глубокую западную долю и более мелкую и нестабильную восточную. Уровень воды западной части Южного моря подвергается сезонным колебаниям в зависимости от осадков и забора грунтовых вод, тогда как восточная часть полностью исчезла в 2014 году. По мнению некоторых специалистов, главной причиной ситуации с Большим Аралом является неэффективное орошение, другие же критики считают причиной возведение Кокаральской плотины, которое привело к дальнейшему обмелению.

ынтымақтастығы көлдің су мәселелерін шешуде басты рөлді атқарады. Бүгінгі таңда көл екі бөліктен тұрады: Қазақстан аумағында орналасқан Солтүстік бөлігі (кіші Арал) және Өзбекстанда орналасқан ірі Оңтүстік бөлігі (үлкен Арал).

2005 жылы Қазақстан «Дүниежүзілік банкпен» бірлесе отырып, Сырдария өзенінен кіші Аралға құйылатын суды ұстап тұру және көлдің су деңгейін бұрынғы қалпына келтіру үшін 8 миллдік Көкарал бөгетін салды. Құны 64 млн. доллар болған бұл бөгет жобасының тиімділігі дәлелденді. Осының нәтижесінде кіші Аралдың су деңгейі теңіз деңгейінен 38 метрден 42 метрге дейін көтеріліп, су көлемі 15-тен 27 текше километрге дейін артты. Арал қаласына жағалық сызығының ұзындығы 100 километрден 12 километрге дейін түсті. Жобаның арқасында өңірде балық шаруашылығы жанданды. Солтүстік Арал жобасының бірінші кезеңі басталғаннан кейін балық өнімдерінің экспорты 3,6 есе артқандығы мәлімденді. Жергілікті халықтың тұрмыс деңгейі Арал көлінің жағдайына байланысты қатты төмендегені мәлім. Сондықтан су деңгейі мен балық түрлерін қайтадан қалпына келтіру Қызылорда облысының экономикалық тұрғыдан гүлденуі үшін аса маңызды.

Үлкен Аралдың жағдайы тым нашар. Үлкен Аралдың өзі екі бөлікке бөлінді: терең батыс бөлігі және таяз, тұрақсыз шығыс бөлігі. Батыс бөлігіндегі су деңгейі жауыншашынның мөлшеріне және жер асты су ағынының көлеміне байланысты өзгеріп отырса, шығыс бөлігі 2014 жылы тіптен көрінбейтін болды. Мамандардың бір бөлігі үлкен Аралдағы жағдайдың басты себепкері ретінде Өзбекстан үкіметінің жүргізген тиімсіз суландыру шаралары деп есептесе, ал кейбір сарапшылардың ойынша Көкарал бөгетінің үлкен Аралдағы суды төмендетіп, үлкен Аралға теріс әсерін тигізгендігін тілге тиек етуде. Экологиялық жүйені қорғау үшін батыс бөлігінің су деңгейін сақтау әрі шығыс бөлігінің су деңгейін қалпына келтіру аса маңызды.

Әмудариының жоғарғы ағысындағы елдер (Тәжікстан және Қырғызстан) мен төменгі ағысындағы елдер (Қазақстан, Түрікменстан және Өзбекстан) арасындағы трансшекаралық су ынтымақтастығы

лению Большого Арала. Для поддержания экологической системы важно поддерживать уровень воды в западной части моря. В то же время такое же огромное значение имеет восстановление уровня воды восточной части Большого Арала.

Чтобы справиться с катастрофой, необходимо трансграничное сотрудничество между странами верхнего течения (Таджикистан и Кыргызстан) и странами нижнего течения (Казахстан, Туркменистан и Узбекистан). Эти страны с обретения независимости прилагают усилия для решения проблемы Аральского моря. Более того, в водных проектах региона часто участвуют международные донорские организации.

По данному вопросу в 1992 году между государствами Центральной Азии было подписано соглашение «О сотрудничестве в сфере совместного управления использованием и охраной водных ресурсов межгосударственных источников». Данное соглашение было направлено на совместное решение проблем Аральского моря. Для выполнения пунктов данного соглашения была создана Межгосударственная комиссия по координации управления водными ресурсами. Также в 1993 году подписано соглашение «О совместных действиях по решению проблемы Аральского моря и Приаралья, экологическому оздоровлению и обеспечению социально-экономического развития Аральского региона». Координация исполнения пунктов соглашения была возложена на Межгосударственный совет по проблемам бассейна Аральского моря (МГСА). Финансированием управлял Международный фонд спасения Арала (МФСА), созданный главами пяти центральноазиатских государств и президентом которого был избран глава Казахстана Нурсултан Назарбаев. В 1994 году были приняты долгосрочная Концепция и краткосрочная Программа, направленные на решение проблем Аральского моря. В 1996 году главами пяти государств было подписано Соглашение по решению проблем Аральского моря и обеспечению социально-экономического развития бассейна Аральского моря. Организации МГСА и МФСА были объединены как МФСА для выполнения Программ-

-Арал мәселесін шешу үшін аса қажет. Бұл мемлекеттер тәуелсіздіктерін алғаннан кейін Арал теңізі мәселесін шешудегі бірлескен іс-әрекеттер бағытында күш жігерін жұмсауда. Сонымен қатар, халықаралық донорлық ұйымдар өңірдегі су мәселелері бойынша жобаларға жиі қатысуда.

Осы тұрғыдан қарастырғанда, 1992 жылы Орталық Азия елдері тарапынан «Мемлекетаралық су ресурстарын басқару, пайдалану және қорғау саласындағы ынтымақтастық» туралы келісімшартқа қол қойылды. Келісім-шарт Арал мәселесін бірлесіп шешуді мақсат тұтқан. Осы келісімшарт аясында келісімге байланысты мәселелерді басқару үшін «Мемлекетаралық үйлестіру су шаруашылығы комиссиясы» құрылды.

Сондай-ақ, 1993 жылы «Арал теңізі мен оның жағалауына қатысты мәселелерді шешу», «Қоршаған ортаны жетілдіру және Арал өңірінің әлеуметтік-экономикалық дамуын қамтамасыз ету бойынша бірлескен іс-әрекеттер туралы» келісім-шартқа қол қойылды. Келісімді үйлестірумен жаңадан құрылған «Арал көлі мәселелері жөніндегі мемлекетаралық кеңес» айналысты. Қаржы қажеттілігі болса, Орталық Азияның бес мемлекетін қамтитын және Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың ұсынысымен құрылған «Халықаралық Аралды құтқару қоры» (ХАҚҚ) қамтамасыз етуде. 1994 жылы Арал көлі мәселесін шешуге бағытталған «Ұзақ мерзімді тұжырымдама» мен «Қысқа мерзімді бағдарлама» қабылданды. Бұған қоса 1996 жылы Орталық Азияның бес мемлекеті «Арал көліне қатысты мәселелерді шешу және Арал өңірінің әлеуметтік-экономикалық дамуын қамтамасыз ету бойынша бірлескен іс-әрекеттер туралы» келісім-шартқа қол қойды. Арал көлі бассейнінің бағдарламасын іске асыру мақсатында «Арал көлі мәселелері жөніндегі мемлекетаралық кеңес» ХАҚҚ-пен бірлесіп, «Халықаралық Аралды құтқару

қоры» болып қайта құрылды және бұл қор Орталық Азия елдерінің Үкімет басшыларының орынбасарлары тарапынан басқарылды. Келісімнің негізгі мақсаттарының бірі Арал көліне су ағынын арттыру болып табылады. 2009 жылдың сәуір айын-

мы бассейна Аральского моря под управлением заместителей премьер-министров государств Центральной Азии. Одной из главных целей Соглашения является увеличение притока воды в Аральское море. Недавно, в рамках Саммита глав центральноазиатских государств, состоявшегося в апреле 2009 года, исполнительным комитетом МФСА был принят ряд соглашений и меморандумов по проблемам трансграничных водных ресурсов. В ходе саммита был составлен проект третьей Программы Аральского бассейна общей стоимостью в $2,5 млрд., окончательный вариант которой был принят в 2012 году. Проект направлен на улучшение условий жизни местного населения при учете интересов всех государств Центральной Азии.

Кроме того, в ноябре 2015 года Всемирный банк одобрил Программу адаптации и смягчения последствий изменений климата. Программа имеет целью усиление регионального сотрудничества в условиях изменения климата. Первую фазу проекта, профинансированную Всемирным банком, планировалось выполнить в Кыргызстане, Таджикистане и Узбекистане. Вторую фазу планировалось провести в Казахстане и Туркменистане. Однако, одобрив выделение $38 миллионов от Международной ассоциации развития, из которых $9 миллионов было направлено в Таджикистан, $14 млн. – в Узбекистан и $15 млн. – на другие виды деятельности в регионе, банк тем самым оставил Кыргызстан вне рамок проекта.

Несмотря на многократные усилия по восстановлению Аральского моря через сотрудничество между центральноазиатскими государствами, особого продвижения достичь пока не удалось. По мнению специалистов, причина кроется в недостатке регионального сотрудничества. Несмотря на помощь различных международных организаций попыткам центральноазиатских государств улучшить систему управления водными ресурсами, до сих пор не создан единый центр управления, мониторинга и исполнения законов, норм и проектов. В результате отсутствия эффективных механизмов претворения в жизнь наработанда өткен «Орталық Азия мемлекеттері басшыларының саммиті» аясында ХАҚҚ Атқару комитеті трансшекаралық су мәселелері бойынша бірқатар келісімдер мен меморандумдарды қабылдады. Жалпы құны 2,5 млрд. долларды құрайтын үшінші «Арал көлі бассейні бағдарламасының» жобасы саммит барысында дайындалып, қорытынды нұсқасы 2012 жылы қабылданды. Жоба Орталық Азия мемлекеттерінің мүдделерін ескере отырып, жергілікті халықтың тіршілігін жақсартуға бағытталған.

Сондай-ақ, 2015 жылдың қараша айында Арал көлі бассейнінде «Климаттың өзгеруі салдарын жұмсарту және оған бейімделу» атты бағдарлама «Дүниежүзілік банк» тарапынан бекітілді. Бағдарлама климаттың өзгеруі салдарынан туындайтын мәселелерді шешуде аймақтық ынтымақтастықты көздеуде.

«Дүниежүзілік банк» тарапынан қаржыландыратын жобаның бірінші кезеңі Қырғызстан, Тәжікстан және Өзбекстан елдерінде жүзеге асырылады деп жоспарланған болатын. Екінші кезеңі Қазақстан мен Түркіменстан мемлекеттерінде жүзеге асырылуы жоспарлануда. Осы орайда «Дүниежүзілік банк» Халықаралық даму ассоциациясының 38 млн. доллар көлемінде қаржы қорын жасақтауын мақұлдады. Қырғызстан елі бағдарламаның бірінші кезеңіне енгізілмеді, ал Тәжікстанға 9 млн. доллар, Өзбекстанға 14 млн. доллар және басқа да өңірлік іс-шараларға 15 млн. доллар бөлінетіндігі жоспарланды.

Орталық Азия елдері арасындағы су ынтымақтастығы арқасында Арал көлін қалпына келтіру бойынша көптеген күш жігердің жұмсалуына қарамастан, айтарлықтай ілгерілікке қол жеткізілмей отыр. Кейбір мамандар жобаларды іске асыру кезінде аймақтық үйлестірудің болмауы, табысты нәтижелерге жете алмаудың бірден-бір себебі деп санауда. Су ресурстарын басқару жүйесін жетілдіруде Орталық Азия елдеріне көмек көрсететін түрлі халықаралық ұйымдардың болуына қарамастан, су ресурстарын басқару заңдарын, ережелерін және жобаны жүйелі түрде басқарып, бақылай алатын және орындалуын қамтамасыз ете алатын «Ортақ басқару орталығы» қалыптастырылмаған. Баста-

ных норм наблюдается дублирование действий, снижение эффективности программ и неадекватное распределение финансирования. Можно сделать заключение, что для восстановления Аральского моря государствам Центральной Азии важно скоординировать усилия и наладить сотрудничество по вопросам трангранічных водных ресурсов. ■

малардың қайталануы салдарынан бағдарламалардың тиімділігінің төмендеуі, сондайақ қаражаттың жеткіліксіз таратылуы Арал мәселесін шешудегі әлсіз тетіктердің мысалдары болып табылады. Қорыта келгенде, Арал көлін қалпына келтіру үшін Орталық Азия елдері трансшекаралық су мәселелері жөнінде ынтымақтасып, күш жігерлерін үйлестірулері үлкен маңыздылыққа ие. ■

СОТРУДНИЧЕСТВО В МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛЕ

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САУДАДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ

ПЕРСПЕКТИВЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ КИТАЕМ И КЫРГЫЗСТАНОМ В РАМКАХ ПРОЕКТА ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОЯСА ШЕЛКОВОГО ПУТИ

«ЖІБЕК ЖОЛЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ БЕЛДЕУІ» ЖОБАСЫ АЯСЫНДА ҚЫТАЙ-ҚЫРҒЫЗСТАН САУДА-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ БОЛАШАҒЫ

*Динара Талдыбаева**

С 1992 года, когда Китай и Кыргызстан установили дипломатические отношения, они преуспели в развитии политических, экономических и культурных отношений в рамках взаимного доверия. Подписание более 200 различных межгосударственных и межправительственных соглашений между Китаем и Кыргызстаном говорит о тесном сотрудничестве двух стран в различных областях.

В области торгово-экономических отношений Китай остается главным партнером Кыргызстана, несмотря на проблемы в мировой экономике в 2015 году. В 2014 году общий объем прямых иностранных инвестиций в Кыргызстан составил $211 млн., в том числе $108 млн. китайских вложений. В начале 2015 года общий объем прямых иностранных инвестиций из Китая вырос до $984 млн. с $45 млн. в 2005 году. Торговый оборот между двумя странами перевалил за $1,2 и $1,1 млрд. соответственно в 2014 и 2015 годах. С 1992 года Китай предоставил Кыргызстану грант в 1,8 млрд. юаней ($274,4 млн.) для финансирования нескольких проектов. Это такие совместные проекты, как кыргызско-китайский газопровод, вторая фаза маршрута Север-Юг, реконструкция и ремонт бишкекских дорог, строительство в стране нефтеперерабатывающего завода, модернизация Бишкекской электростанции.

Во время своего тура по странам Центральной Азии в 2013 году председатель Си Цзиньпин в своей астанинской речи предложил «совместно разработать и принять проект Экономического пояса Шелкового пути на основе инновационной модели

Қытай мен Қырғызстан дипломатиялық қарым-қатынастарды орната бастаған 1992 жылдан бастап саяси, экономикалық және мәдени салалардағы қарым-қатынастарды өзара сенім ішінде дамыта білді. Осы уақытқа дейін Қырғызстан мен Қытай арасында 200-ден астам мемлекетаралық, үкіметаралық және екіжақты келісімдерге қол қойылуы түрлі салаларда екі ел арасындағы қарым-қатынастардың жеделдетілгенін көрсетеді.

Саудаэкономикалық қарым-қатынастар тұрғысында 2015 жылы болған әлемдік экономикадағы қиындықтарға қарамастан, Қытай Қырғызстанның басты экономикалық серіктесі болып қала беруде. 2014 жылы Қырғызстанға жасалған 211 млн. долларлық шетелдік тікелей инвестициялардың 108 млн. доллары Қытайға тиесілі. Сонымен қатар, Қытайдың Қырғызстандағы жалпы шетелдік капитал қоры 2005 жылы 45 млн. доллар болса, 2015 жылдың басында 984 млн. долларға дейін өсті. Екі ел арасындағы тауар саудасы 2014 және 2015 жылдары тиісінше 1,2 млрд. доллар және 1,1 млрд. доллардан астам болды. 1992 жылдан бастап бүгінгі күнге дейін Қытай Қырғызстанға түрлі жобаларды қаржыландыру үшін 1,8 млрд. юань (274,4 млн.) көлемінде грант және 1,8 млрд. доллар несие берді. Екі ел арасындағы ынтымақтастыққа жататын жобалар ретінде мыналарды айтуға болады: Қырғызстан Қытай газ құбыры, Солтүстік-Оңтүстік тас жолының 2-кезеңі, Бішкек жолдарын жөндеу және жаңарту, елде мұнай өңдеу зауытын салу, Бішкек отын электр станциясын жаңарту.

* магистр, Казахстан. dinarataldybayeva@gmail.com

сотрудничества, чтобы дальше укреплять экономические связи между евразийскими странами». Новый экономический коридор включает более 30 стран и тянется по континенту от Тихого океана до берегов Балтийского моря. Другими словами, он проходит по региону с населением в 3 миллиарда человек. Можно говорить о том, что проект Экономического пояса Шелкового пути Си Цзиньпина, свидетельствующий об активизации китайской дипломатии в Центральной Азии, открывает новые возможности для Кыргызстана.

Китай планирует создать ряд политических и экономических возможностей в рамках проекта Экономического пояса Шелкового пути по трем направлениям: политическое сотрудничество, международная торговля и инвестиции. Развитие международной торговли получило импульс с подписанием двустороннего соглашения во время официального визита премьер-министра Кыргызстана в Китай 12 января 2016 года. По данному соглашению стороны договорились о строительстве железной дороги Китай-Кыргызстан-Узбекистан и Иссык-Кульской кольцевой дороги, что обеспечит поставки дополнительных объемов китайской продукции в Кыргызстан. Перечисленные проекты, нацеленные на развитие торговли между Китаем и Кыргызстаном и профинансированные китайскими фондами, могут снизить уровень безработицы в стране в результате строительства новых промышленных объектов.

Следует отметить, что в Кыргызстане наблюдался рост инвестиционных потоков, что является одним из следствий китайского проекта Экономического пояса Шелкового пути. В целом, Кыргызстан подписал с Китаем более 10 инвестиционных соглашений на сумму в $1,812 млрд., не считая грантовую помощь. В начале 1990-х годов основные инвестиции были сделаны в сферы недвижимости и промышленного строительства (кыргызско-китайская бумажная фабрика). За последние 10 лет ремонт дорог (китайские инвестиции в данной области насчитывают более $129 млн.) и энергетический сектор стали приоритетными сферами для инвестиций. На самом деле в

Қытай президенті Си Цзиньпин Орталық Азия елдеріне сапары барысында Астанада сөйлеген сөзінде «Еуразия елдері арасындағы экономикалық байланыстарды әрі қарай нығайту мақсатында ынтымақтастықтың инновациялық моделіне негізделе отырып «Жібек жолы экономикалық белдеуі» жобасын бірлесіп құруды және қабылдауды» ұсынды. Жаңа экономикалық дәліз Тынық мұхиты аймағынан Балтық аймағына дейін созылып жатқан Еуразия аймағында орналасқан 30-дан астам елді, басқа сөзбен айтқанда, 3 млрд. халқы бар аймақты қамтуда. Қытай дипломатиясының Орталық Азия бағытында жаңдануының көрсеткіші болып табылатын Си Цзиньпиннің «Жібек жолы экономикалық белдеуі» бастамасының Қырғызстанға жаңа мүмкіндіктерді ұсынғанын айтуға болады.

Қытай «Жібек жолы экономикалық белдеуі» жобасы ұсынған мүмкіндіктерді жалпы үш тақырып шеңберінде дамытуды жоспарлап отыр. Олар: саяси ынтымақтастық, халықаралық сауда және инвестиция. Халықаралық сауда тақырыбы бойынша 2016 жылы 12 қаңтарда Қырғызстан Премьер-Министрінің Қытайға ресми сапарынан кейін қол қойылған ынтымақтастық туралы екіжақты келісімді қарастыруға болады. Бұл келісімнің үш негізгі бағыты айқындалды: Қытай-Қырғызстан-Өзбекстан теміржол желісінің құрылысы, Ыстықкөл айналма жолының құрылысы және Қытайдың артық өнімін Қырғызстанға жіберуі. Аталған жобалар шеңберінде Қытай мен Қырғызстан арасындағы сауда қарым-қатынастарын дамыту және Қытай инвестицияларымен Қырғызстанда ашылған зауыттар арқылы елде жұмыссыздықты азайту мақсаты көзделіп отыр.

Қырғызстанда инвестиция ағынының өскенін де атап өткен жөн. Бұл Қытайдың «Жібек жолы экономикалық белдеуі» жобасы ұсынған экономикалық мүмкіндіктердің бірі болып табылады. Жалпы алғанда Қырғызстан Қытаймен жалпы сомасы 1,812 млрд. долларды құрайтын (гранттарды қоспағанда) 10-нан астам инвестициялық келісімге қол қойды. Бұл инвестициялық келісімдер 1990 жылдардың басында

последнее время Китай в основном инвестировал в сектор энергетики Кыргызстана. Наиболее важным проектом является реконструкция Бишкекской электростанции. Через компанию TBEA Китай уже вложил свыше $386 млн. по данному проекту. Более того, Китайская государственная корпорация по инвестициям в энергетику и правительство Кыргызстана провели переговоры по строительству Казарманской сети гидроэлектростанций на реке Нарын. Если данный проект стоимостью в $1,565 млрд. инвестиций будет реализован, то он станет крупнейшей китайской инвестицией в энергетику Кыргызстана.

Эксимбанк Китая предоставил $400-миллионный кредит на первую фазу строительства маршрута Север-Юг. Общая сумма инвестиций для данного проекта, предоставленных Евразийским банком развития и Азиатским банком развития, составляет более $850 млн.. Проект реализует компания ChinaRoad. Проект оценен в сумму $100 млн., несмотря на приостановку строительства Иссык-Кульской кольцевой дороги из-за тендерных разногласий между сторонами. По планам данная кольцевая дорога дойдет до Казахстана через пропускной путь Кеген до села Туп в Кыргызстане и затем станет частью коридора Западный Китай-Западная Европа.

Сегодня существуют ожидания, что двустороннее сотрудничество между Кыргызстаном и Китаем в рамках инициативы «Один пояс – один путь» (ОПОП) будут более эффективным и результативным. Реализуемые на данный момент проекты также вполне соответствуют цели данной инициативы. Сотрудничество двух стран в рамках ОПОП основано на таких проектах, как: (1) реконструкция существующих железных и автомобильных дорог для обеспечения доставки китайских товаров в Европу, Кавказ и Ближний Восток; (2) строительство новых железных и автомобильных дорог, трубопроводов и логистической инфраструктуры; (3) обеспечение транспортировки энергоресурсов, а именно туркменского и узбекского газа в Китай; (4) перемещение китайских промышленных объектов в Кыргызстан, чтобы

көбінесе мүлік несиелері, қырғыз-қытай қағаз жасау фабрикасын салу үшін несие, жолдардың жөнделімі сияқты жобаларды қамтыған. Соңғы 10 жылда жолдардың жөнделімі (осы салада Қытайдың жасаған инвестициясы 129 млн. доллардан астам) мен энергетикалық сектордағы инвестициялардың алдыңғы қатарда екенін көруге болады. Шынында да, Қытай соңғы кездері негізінен Қырғызстанның энергетика саласына инвестиция жасауда. Бұлардың ішіндегі ең маңыздысы Бішкек отын электр станциясының қайта құрылуы болып табылады. Бұл жоба үшін Қытай TBEA компаниясы арқылы 386 млн. доллар бөлді. Сонымен қатар, Қытайдың State Power Investment Corporation компаниясы мен Қырғызстан үкіметі Нарын өзеніндегі Казарман ГЭС құрылысы бойынша келіссөздер жүргізді. Жалпы құны 1,565 млрд. доллар болып табылатын бұл жоба іске асырылған жағдайда, Қытайдың Қырғызстанда энергетика саласындағы ең ірі инвестициясы болады деп күтілуде.

Солтүстік-Оңтүстік жолы құрылысының бірінші кезеңі үшін Қытай Эксимбанкі 400 млн. доллар көлемінде несие берді. Жобаның жалпы сомасы Еуразия банкі мен Азия даму банкі тарапынан 850 млн. доллар болып тағайындалды. Жобаның құрылысын ChinaRoad компаниясы жалғастыруда. Ыстықкөл айналма жолының құрылысы 100 млн. доллар болып белгіленді, бірақ тараптар арасындағы тендерге қатысты мәселенің салдарынан құрылыс тоқтатылған болатын. Бұл айналма жол Қырғызстанның Түп ауылына дейін созылып, Кеген бақылау бекеті арқылы Қазақстанға жетіп, осылайша Батыс Қытай-Батыс Еуропа дәлізіне қосылады деп жоспарланып отыр.

Бүгінгі таңда Қырғызстан мен Қытай арасындағы екіжақты қарым-қатынастардың Қытайдың «Бір белдеу – бір жол» тұжырымдамасы шеңберінде жүргізілуі неғұрлым тиімді және нәтижелі болады деп күтілуде. Осы уақытқа дейін іске асырылып жатқан жобалардың да аталған тұжырымдаманың мақсатымен үйлесімді екенін байқауға болады. Осы тұжырымдама аясында екі ел арасындағы ынтымақтастықтың негізгі аспектілерін

покрыть потребности в китайских товарах в странах Евразийского экономического союза (ЕАЭС) и на внутреннем рынке Кыргызстана; (5) предоставление китайских инвестиций в разных областях экономики Кыргызстана, особенно в транспортном и энергетическом секторах; (6) укрепление сотрудничества в сферах промышленного производства, сельского хозяйства, энергетики, геологоразведывательных работ и туризма; (7) укрепление приграничного сотрудничества через создание зоны свободной торговли.

Можно сделать предположение, что китайская политика в Кыргызстане будет учитывать членство страны в ЕАЭС. Китайские предприниматели ясно понимают, что, активизировав свою деятельность в Кыргызстане, они получат доступ на общий рынок ЕАЭС.

На самом деле интенсивные притоки рабочей силы из Китая в Кыргызстан были достигнуты благодаря экономической деятельности обувной фабрики, открытой в провинции Нарын (расположена на кыргызско-китайской границе) в 2014 году в результате инвестиций на сумму $1,5 миллиона, кыргызско-китайского тракторного завода в Бишкеке, а также совместных предприятий по производству стиральных машин и телевизоров в Оше. Более того, китайские компании активны в секторе добычи золота в районе Шу; они проводят геологоразведывательные работы в Ошской области. Кроме того, Китай запустил два нефтеперерабатывающих объекта возле городов Кара-Балта и Токмак на границе с Казахстаном. Эти заводы будут работать на сырье, завезенном из Казахстана и России.

В результате укрепления экономического сотрудничества между двумя странами, произошло увеличение числа китайских граждан, работающих в Кыргызстане. В 2016 году кыргызское правительство увеличило квоту на иностранную рабочую силу с 12 990 до 14 490 человек. В 2015 году число иностранных работников в стране достигло 12 259 человек, из которых 9 848 или 80% составляли китайские граждане. Большинство китайских граждан в Кыргызстане – это рабочие, торговцы и студенты.

келесідей көрсетуге болады: 1) Қытай тауарларының Еуропа, Кавказ және Таяу Шығысқа жеткізілуін қамтамасыз ету үшін қолданыстағы темір жолдары мен автомобиль жолдарын жаңғырту; 2) Жаңа темір жолдары мен автомобиль жолдарының құрылысы, құбырлар мен логистикалық инфрақұрылымның құрылысы; 3) Энергетикалық ресурстардың, әсіресе түркімен және өзбек газын Қытайға тасымалдауды қамтамасыз ету; 4) Еуразиялық экономикалық одаққа мүше елдердің тұтынуы мен Қырғызстанның ішкі тұтынуын қанағаттандыру үшін Қырғызстанда Қытай өнеркәсіп зауыттарының құрылуы; 5) Қытайдың түрлі салаларда (әсіресе өнеркәсіп, көлік және энергетика) инвестициялар жасауын қамтамасыз ету; 6) Қытаймен өнеркәсіп өндірісі, ауыл шаруашылығы, энергетика өндірісі, табиғи ресурстарды ашу және туризм салаларында қарым-қатынастарды дамыту; 7) екі ел арасында еркін сауда аймағын құру арқылы шекарадағы ынтымақтастықты арттыру.

Қытайдың Қырғызстанның Еуразиялық экономикалық одаққа мүше болу үдерісінен кейін және болашақ туралы болжам жасай отырып, Қытайдың Қырғызстанның географиялық құрылымын да ескеріп әрекет еткенін көруге болады. Нәтижесінде, Қытай кәсіпкерлерінің Қырғызстандағы қызметі Еуразиялық экономикалық одақпен ортақ нарық аясында басқа елдердің өндірушілерімен бәсекелесе алатындай деңгейге өсті.

Шынында да, 2014 жылдан бастап Қырғызстанның Қытаймен шекарасында орналасқан Нарын облысында Қытайлық инвесторлардың 1,5 млн. долларлық қаражатпен ашқан аяқ киім фабрикасының жұмыс істеуі, Бішкек қаласында Қытайдан әкелінген материалдарды пайдаланыла отырып қырғыз-қытай тракторының өндірілуі, сондай-ақ Ош қаласында кір жуу машинасы мен теледидар шығаратын зауыттардың ашылуы Қытайдан Қырғызстанға қарқынды еңбек қозғалысының болуын қамтамасыз етті. Бұған қоса, Ош облысында геологиялық барлау жұмыстарын жалғастырып жатқан қытайлық фирмалар Шу облысында алтын және қола

Можно сделать вывод, что Китай намерен делать крупные инвестиции в проекты, которые будут взаимовыгодны для экономик обеих стран. Интенсивные экономические отношения и тесное сотрудничество должны улучшить и экономические, и политические отношения двух стран в долгосрочной перспективе. ■

Қорытындылай келсек, Қытай Қырғызстанда өзінің экономикасын да, Қырғызстан экономикасын да айтарлықтай дәрежеде дамытуға бағыттылған жобаларды инвестициялау мақсатын көздеп отыр. Қарқынды экономикалық қызметтер мен экономикалық саладағы жоғары ынтымақтастық ұзақ мерзімді перспективада екі ел арасында тек экономикалық қарымқатынастарды ғана емес, сондайақ саяси қатынастарды да нығайта түседі деп күтілуде. ■

металлургиясында айтарлықтай белсенді қызмет атқаруда. Сонымен қатар, Қытай Қырғызстанның Қазақстанмен шекарасында орналасқан Қара балта және Тоқмақ қалаларының маңында екі мұнай зауыттарын құрды. Қазақстан мен Ресейден келетін шикізат арқылы бұл зауыттардың жұмыс істеуі жоспарланып отыр.

Екі ел арасында, әсіресе экономика саласында, ынтымақтастықтың артуы нәтижесінде Қырғызстанда Қытай азаматтары санының айтарлықтай өсуі байқалды деп айтуға болады. 2016 жылы Қырғызстан үкіметі шетелдік жұмыс күшіне салынатын квотаны 12 900-ден 14 490-ға дейін өсірді. 2015 жылы елдегі шетелдік қызметкерлердің саны 12 259 болды, бұлардың 9 848-і (80%) қытай азаматтары болып табылады. Қырғызстандағы Қытай азаматтарының көпшілігін жұмысшылар, саудагерлер және университет студенттері құрайды.

ЯПОНО-УЗБЕКСКОЕ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО

ЖАПОНИЯ МЕН ӨЗБЕКСТАН АРАСЫНДАҒЫ ЕКІЖАҚТЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ

*Еркин Байдаров**

В начале 90-х годов XX века осознание важности региона для Японии казалось незначительным. Но все изменилось в 1997 году, когда кабинет Рютаро Хасимото выдвинул концепцию «Дипломатии Шелкового пути», что фактически означало изменение политики Японии в Центральной Азии. А с 2004 года программа «Центральная Азия + Япония», обозначила переход японской политики в регионе к активному прагматизму. Одним из таких переходов японской политики является активное участие страны в экономическом содействии странам центрально-азиатского региона, путем инвестиций и финансовой помощи.

Одним из государств региона, кому Япония наряду с Казахстаном отдает наибольший приоритет, является Узбекистан, экономические взаимоотношения с которой активно развиваются с 1992 года, т.е. с момента установления дипломатических отношений. Основными документами, регулирующими торгово-экономическое сотрудничество Республики Узбекистан и Японии, являются «Декларация о дружбе, стратегическом партнерстве и сотрудничестве» и совместные заявления «О развитии экономического сотрудничества и содействии экономическим реформам в Узбекистане» (2002), соглашения «О либерализации, взаимной защиты и поощрении инвестиций» (2009), «Об углублении и расширении стратегического партнерства» (2015) и др.

Возрастающий интерес Японии к Узбекистану, самой многочисленной стране Центральной Азии и имеющей богатые ресурсы природного газа, выражается в растущем обороте взаимной торговли, который согласно данным правительства

1990-шы жылдардың басында Жапония елі Орталық Азия аймағына аса қызығушылық білдірмеді. Алайда, Жапонияның 1997 жылғы Үкімет басшысы Рютаро Хашимото «Жібек жолы дипломатиясы» атты тұжырымдаманы қабылдаған кезде бұл тұжырымдама Жапонияның Орталық Азия саясатында елеулі өзгерістерге алып келді. 2004 жылы басталған «Орталық Азия + Жапония» диалогы Жапонияның аймақтағы саясатында белсенді прагматизмге қарай бет бұрғанын көрсетті. Сол кезден бері Жапония Орталық Азия елдеріне инвестициялар мен қаржылық көмек арқылы экономикалық қолдау көрсете бастады.

Жапония қолдаған аймақ елдері арасында Өзбекстан жоғары басымдыққа ие. Өзбекстан 1992 жылы дипломатиялық қатынастар орнағаннан бері Жапониямен белсенді ынтымақтастықта болып табылады. Өзбекстан мен Жапония арасындағы экономикалық ынтымақтастыққа басшылық ететін негізгі құжаттардың арасында «Достық, стратегиялық әріптестік және ынтымақтастық» декларациясы, «Экономикалық ынтымақтастықты дамыту және Өзбекстанда экономикалық реформаларды қолдау» туралы бірлескен декларациялар (2002), «Инвестициялық ырықтандыру, өзара қорғау және ынталандыру» (2009) мен «Стратегиялық әріптестікті тереңдету және кеңейту» (2015) туралы келісімдер бар.

Өзбекстан тарапының мәліметтері бойынша Жапониямен екіжақты сауда көлемі 2014 жылғы 189,5 млн. доллардан 2015 жылы 25%-ға арта отырып, 253,4 млн. долларға дейін өсті. Ал 2013 және 2012 жылдары екіжақты сауда көлемі тиісінше

* доцент, к.ф.н., Институт востоковедения им. Р.Б. Сулейменова, Казахстан. erkin_u.68@mail.ru

Узбекистана показал в 2015 году 30% рост и достиг $253,4 млн. Для сравнения, в 2014 году двухсторонний оборот составил $189,5 млн., а в 2013 и 2012 годах – $215 и $214,7 млн. соответственно. Следует отметить, что по этому показателю Узбекистан довольно сильно уступает не только Казахстану, чей товарооборот с Японией в 2015 году составил – $1,4 млрд., но значительно превышает товарооборот Японии с Туркменистаном, который по итогам 2015 году составил $27 млн.

До настоящего времени общий объем финансовых средств, предоставленных Узбекистану по линии Японской правительственной программы «Официальная помощь развитию (ОДА)», составляет порядка $2 млрд. (276 630 млн. йен) в том числе за 2015 год $221 млн. (26 872 млн. йен).

С 1999 года в Узбекистане осуществляют деятельность региональные офисы Японского Агентства по международному сотрудничеству (JICA) и Японской организации внешней торговли (JETRO), а также Узбекско-японский центр.

Япония продолжает инвестировать проекты в сферах железнодорожного транспорта нефти и газа, в энергетике, горном деле, автомобилестроении, телекоммуникациях, электронике, текстильной промышленности, туризма. Например, в рамках развития текстильной и легкой промышленности Узбекистана до 2005 года с помощью японских компаний «Марубени Корпорейшн» и «Канебо» были реализованы два проекта – совместные предприятия по производству хлопчатобумажной пряжи и широких тканей «хаки» на экспорт, а также предприятия в виде комплекса текстильных производств. Кредит для реализации этих проектов предоставил Японский банк международного сотрудничества. Общий объем инвестиций каждого проекта составил $11 млн.

Сотрудничество Узбекистана и Японского агентства по международному сотрудничеству активизируется и в сфере развития железнодорожной инфраструктуры республики. Наглядным примеров японо-узбекского сотрудничества является строительство железнодорожной линии «Ташгузар

215 млн. доллар мен 214,7 млн. долларды құрады. Өзбекстан – Жапония арасындағы сауда көлемінің 2015 жылы 1,4 млрд. долларды құраған Қазақстан – Жапония сауда көлемінен әлдеқайда төмен болуына қарамастан 2015 жылдың соңында 27 млн. долларды құраған Жапония – Түркіменстан сауда көлемінен әлдеқайда жоғары екенін атап өткен жөн. Негізінен, Өзбекстан Жапонияға минералды және химиялық өнімдерді экспорттайды және ол елден автокөлік және телекоммуникациялық жабдықтарды импорттайды.

Өзбекстан «Дамытуға ресми көмек (ДРК)» («Иен несиесі» деп те аталады) атты жапон үкіметі бағдарламасынан қолдау алуда. Ал бұл бағдарлама төмен пайыздық мөлшерлемелер арқылы дамушы елдерге ұзақ мерзімді және қайтарымды несиелер беруде. Әзірге Өзбекстанға ДРК несиелері арқылы қамтамасыз етіліп отырған қаржыландырудың жалпы сомасы 2015 жылы бөлінген 221 млн. долларды (26,872 млн. иен) қоса алғанда 2 млрд. долларға (276,630 млн. иен) тең.

1999 жылдан бастап Жапония Өзбекстандағы Жапония халықаралық ынтымақтастық агенттігі (JICA), Жапония Сыртқы сауда ұйымы (JETRO) және өзбек-жапон орталығының аймақтық бөлімшелері арқылы темір жол тасымалы, мұнай және газ, энергетика, таукен, автомобиль өнеркәсібі, телекоммуникация, электроника, тоқыма өнеркәсібі мен туриз сияқты салалардағы жобаларға инвестиция бөлуді жалғастыруда. Мысалы, Өзбекстанда тоқыма және жеңіл өнеркәсіпті дамыту шеңберінде 2005 жылға дейін жапондық «Marubeni Corporation» және «Kanebo» компанияларының көмегімен екі жоба іске асырылды. Бұл жобалар экспортқа бағытталған мақта жібі мен «хаки» тоқыма матасын өндіру үшін бірлескен кәсіпорындар құрумен қатар тоқыма өнеркәсібі кешенін құруды қамтыды. «Жапония халықаралық ынтымақтастық банкі осы жобаларды несиемен қамтамасыз етті.

Өзбекстан мен JICA арасында елдің теміржол инфрақұрылымын дамыту саласында да белсенді ынтымақтастық бар.

– Байсун – Кумкурган» протяженностью 223 километра, сдача в эксплуатацию которой произошла в 2007 году, а также модернизация 325 километрового железнодорожного участка «Карши–Термез», соглашение о $221-миллионном займе в отношении которого было подписано в 2012 году. Параллельная реализация этих двух проектов позволила запустить в эксплуатацию полностью электрифицированную железную дорогу по маршруту Ташкент – Термез протяженностью 831,5 километра.

В сфере энергетики можно назвать модернизацию Ташкентской ТЭЦ стоимостью $57 млн. (ГАК «Узбекэнерго» и японская Tohoku Electric Power Co). Финансирование проекта осуществляется за счет гранта японской Организации по развитию энергетических и промышленных технологий (NEDO) в размере $38 млн. и собственных средств «Узбекэнерго» в размере $19 млн. Помимо этого, кредитное соглашение 2013 года о софинансировании Японским агентством по международному развитию (JICA) модернизации Талимарджанской ТЭС на юге Узбекистана в размере $300 млн. позволило повысить эффективность генерации электричества с 30% до более 50%, сократив эмиссию углерода.

По последним данным Японская национальная корпорация нефти, газа и металлов начала геологоразведку урановых месторождений на северо-западе Узбекистана. Так, Узбекистан и Япония подписали соглашение о сотрудничестве в добыче урана. В том числе, в 2013 году японская компания JOGMEC получила лицензию на проведение геологоразведочных работ на двух перспективных площадях с месторождениями песчаникового типа. Срок лицензии – 5 лет. Вложения в геологоразведочные работы – $3 млн. Следует отметить, что между двумя сторонами Узбекистаном имеется контракт на поставку урана в Японию – по 500 тонн в год до 2021 года. В течение последних лет также были сделаны объявления о вступлении японских корпораций в разработку месторождений сланцевой нефти и редкоземельных металлов.

Традиционными стали заседания Комитета по экономическому сотрудничеству

Жапон-өзбек ынтымақтастығының жақсы бір үлгісі

– 2007 жылы пайдалануға берілген ұзындығы 223 км «Ташгузар – Байсун – Кумкурган» темір жол желісінің құрылысы. Тағы бір мысал, 2012 жылы қол қойылған 221 млн. долларлық несие шарты аясында ұзындығы 325 км «Қаршы – Термез» темір жолының бір бөлігін жаңғырту болып табылады. Осы екі жобаның іске асырылуы толық электрленген және жаңғыртылған 831,5 км «Ташкент – Термез» темір жол бағдарының іске қосылуына көмектесті.

57 млн. долларлық Ташкент ЖЭС-ін жаңғырту жобасын «Өзбекэнерго» МАК және «Tohoku Electric Power Co.» компаниясы арасында энергетика саласындағы өзбек-жапон ынтымақтастығының мысалы ретінде қарастырған жөн. Жоба Жапония энергетикалық және өнеркәсіптік технологияларды дамыту ұйымы (NEDO) тарапынан берілген 38 млн. доллар көлеміндегі грант және «Өзбекэнерго» МАК-інің 19 млн. доллар сомасындағы өз қаржысы есебінен қаржыландырылды. Сонымен қатар, Оңтүстік Өзбекстандағы Талимарджан ЖЭС-ін жаңғыртуды бірге қаржыландыру туралы JICA тарапынан 300 млн. доллар көлемінде несиенің берілуіне байланысты 2013 жылы қол қойылған несие келісім-шарты көміртегі шығарындыларын азайта отырып электр энергиясын өндіру тиімділігінің 30%-дан 50%-дан астам көрсеткішке дейін өсуін қамтамасыз етті.

Уран концентратының тұрақты түрде жеткізіліуін қамтамасыз ету үшін Жапония Өзбекстанда уран кен орындарын барлау жұмыстарын бастады. 2006 жылдың қыркүйегінде Өзбекстанда уран дамытуды қаржыландыру үшін Жапония мен Өзбекстан арасында үкіметаралық келісімге қол қойылды. 2008 жылы «Mitsui & Co.» компаниясы Батыс-Кокпатас кенішінде қара тақтатас уран ресурстарын дамытуға байланысты геологиялық зерттеулер үшін бірлескен кәсіпорын құру мақсатында өзбек үкіметінің Геология және минералдық ресурстар жөніндегі мемлекеттік комитетімен (Госкомгео) келісімге қол қойды. 2013 жылы «JOGMEC» жапон компаниясы Жузкудук мен Тамдыкудук-Тулянташ атты

Узбекистана и Японии. Так, по итогам 12-го заседания Узбекско-японского комитета по экономическому сотрудничеству в Токио (2015) был подписан пакет инвестиционных, кредитных соглашений и проектов технического содействия на общую сумму $3,8 млрд. На 13-ом заседании Комитета (2016) были рассмотрены вопросы дальнейшего расширения взаимовыгодных торгово-экономических связей, включая предложения по увеличению объемов товарооборота, достигнутых по итогам визита Премьер-министра Японии Шиндзо Абэ в Республику Узбекистан в октябре 2015 года.

Тогда лидерами двух стран были достигнуты договоренности о реализации совместных инвестиционных проектов на сумму более $8,5 млрд. на ближайшие годы по таким направлениям, как модернизация энергетической и транспортной инфраструктуры, освоение и переработка минерально-сырьевых ресурсов, автомобилестроение, нефтегазовая и химическая промышленность, телекоммуникации и другие современные отрасли производства. При этом порядка $5 млрд. – вклад японской стороны. В настоящее время двумя сторонами прорабатываются наиболее перспективные направления для реализации проектов.

Несмотря на определенные социально-экономические проблемы в Узбекистане, японо-узбекское экономическое сотрудничество успешно развивается. При этом Япония придает важное значение этому сотрудничеству и будет прилагать все необходимые усилия для качественного расширения многоплановых отношений с Узбекистаном.

Как мы видим, интерес Японии к Узбекистану и к государствам Центральной Азии в целом, из года в год растет. Безусловно, она найдет свое продолжение и на предстоящей в ноябре 2016 г. в Ашхабаде – 6-ом Совещании «Диалога Центральная Азия + Япония» на уровне министров иностранных дел. Стоит отметить, что намерения развивать и укреплять взаимовыгодное партнерство в новом десятилетии было продемонстрировано в том числе, во время екі перспективалы уран аумағындағы құмтас кен орындарында бес жыл бойы уран барлау жұмыстарын жасау үшін лицензия алды. Алғашқы бағалау бойынша, барлау жұмысы үшін жасалған инвестицияның жалпы сомасы – шамамен 3 млн. доллар.

2015 жылдың қазан айында Жапония Үкімет басшысы Синдзо Абэнің Өзбекстанға сапары барысында екі елдің басшылары энергетика және көлік инфрақұрылымын жаңғырту, минералды ресурстарды дамыту және өңдеу, автомобиль өнеркәсібі, мұнай, табиғи газ және химия өнеркәсібі, телекоммуникация және басқа да озық өнеркәсіп салаларында алдағы жылдары 8,5 млрд. доллар көлемінде бірлескен инвестициялық жобаларды жүзеге асыру жөніндегі келісімге қол қойды. Жапонияның үлесі 5 млрд. долларға жетеді деп келісілді. 2016 жылдың наурыз айында Ташкентте өткен Өзбекстан және Жапония экономикалық ынтымақтастық комитетінің 13-ші отырысында перспективалы салалар қарастырылды. 2015 жылы Токиода өткен Экономикалық ынтымақтастық жөніндегі өзбек-жапон комитетінің 12-ші отырысында тараптар арасында 3,8 млрд. долларды құраған инвестициялық және несиелік келісімдер мен техникалық көмек көрсету жобаларынан тұратын пакетке қол қойылғанын айта кету керек.

Қорытындылай келе, Жапонияның Орталық Азияға, әсіресе Өзбекстанға қызығушылығының өскенін атап өту қажет. 2016 жылдың қараша айында Ашхабадта Сыртқы істер министрлері деңгейінде өтетін «Орталық Азия + Жапония» диалогының 6-шы отырысында Токионың Орталық Азия елдерімен ынтымақтасу ниетін көрсететін бірнеше дерек пайда болады. Жапонияның Орталық Азиямен өзара тиімді серіктестікті дамыту және нығайту міндеттемесінің 2015 жылы күзде Жапония Үкімет басшысы Синдзо Абэнің Орталық Азияға туры кезінде анық көрсетілгенін айтып өткен жөн. Сондықтан, Өзбекстанмен екіжақты ынтымақтастықты кеңейту Жапония үшін маңызды болып көрінеді және Жапония билігі Ташкентпен көп бағытты қарым-қатынастарды дамыту үшін бар-

турне по Центральной Азии японского премьера Шиндзо Абэ осенью 2015 г. Поэтому для Японии очень важно расширить двустороннее сотрудничество с Узбекистаном, и японские власти приложат все необходимые усилия для развития разнонаправленного взаимодействия с Ташкентом. Можно также предположить, что после смерти Первого Президента Узбекистана Ислама Каримова новый лидер страны продолжит углублять узбекско-японское экономическое сотрудничество, реализуя внешнюю политику своего предшественника. ■

лық күшжігерін жұмсайды. Сондай-ақ, Өзбекстанның бірінші Президенті Ислам Каримов өмірден озғаннан елдің жаңа президенті өз ізашарының саясатын жүзеге асыру арқылы өзбек-жапон экономикалық ынтымақтастығын тереңдетуді жалғастырады деп топшыланады. ■

ПЕРСПЕКТИВЫ РЕЖИМА СВОБОДНОЙ ТОРГОВЛИ МЕЖДУ ЕАЭС И КИТАЕМ

ЕУРАЗИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ОДАҚ ПЕН ҚЫТАЙ АРАСЫНДАҒЫ ЕРКІН САУДА РЕЖИМІНІҢ БОЛАШАҚ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

*Канат Маханов**

Китай склоняется к идее создания зоны свободной торговли с Евразийским экономическим союзом (ЕАЭС). Первый раунд переговоров по данному вопросу был запланирован на середину октября 2016 года в Москве. Однако позже переговоры были перенесены по причине неготовности обеих сторон. Тем не менее, 7-8 ноября 2016 года в Санкт-Петербурге состоялась официальная запланированная встреча китайского премьер-министра Ли Кэцяна и его российского коллеги Дмитрия Медведева. В ходе встречи было подписано более 20 двусторонних соглашений о сотрудничестве в различных сферах, таких как ядерная энергетика, культура, транспорт, промышленность, таможенные отношения и т.д. Вопрос соглашения о свободной торговле между ЕАЭС и Китаем не был внесен в официальную повестку, однако Медведев признал, что общий объем двусторонней торговли превысил сумму в $40 млрд. с начала 2016 года. Он также подчеркнул важность укрепления взаимного сотрудничества в рамках проекта Экономического пояса Шелкового пути и двусторонней торговли в контексте ЕАЭС.

Что касается внешней торговли, ЕАЭС на данный момент испытывает серьезное замедление торговли и экономический спад, вызванные низкими ценами на нефть и осложненные экономическими санкциями ЕС, США и других стран Запада в отношении России. Так, объемы торговли ЕАЭС с остальной частью мира упали на 18%, что равняется $361,8 млрд. в течение трех кварталов текущего года, по сравнению с тем же периодом 2015 года. Однако за тот же период этого года торговый оборот меж-

Қытай Еуразиялық экономикалық одақпен (ЕЭО) еркін сауда аймағын құру идеясын жақтауда. Осы мәселе бойынша келіссөздер 2016 жылдың қазан айының ортасында Мәскеуде өтеді деп жоспарланған болатын. Алайда, екі жақта дайын болмағандықтан келіссөздерді кейін-ге шегеруге тура келді. Дегенмен, Қытай премьер-министрі Ли Кэцян мен оның ресейлік әріптесі арасындағы ресми кездесу бұрын жоспарланғандай 2016 жылдың 7-8 қараша күндері Санкт-Петербург қаласында өтті. Кездесу барысында ядролық энергетика, мәдениет, тасымалдау, өнеркәсіп, кедендік құқық бұзушылық сияқты әр түрлі салалардағы ынтымақтастықты қамтыған 20-дан астам екіжақты келісімге қол қойылды. ЕЭО мен Қытай арасында еркін сауда туралы келісім мәселесі ресми түрде күн тәртібіне енгізілмесе де, Ресей Премьер-министрі Дмитрий Медведев 2016 жылдың басынан бері жалпы екіжақты сауда көлемінің 40 млрд. доллардан асқанын мойындады. Медведев сондай-ақ, Жаңа Жібек жолы жобасы мен ЕЭО аясында екіжақты сауда саласында ынтымақтастықты нығайтудың маңызын атап өтті.

Төмен мұнай бағалары мен ЕО, АҚШ және басқа батыс елдерінің Ресейге қар-сы экономикалық санкциялары салдарынан қазіргі таңда ЕЭО-ның сыртқы сауда саласы айтарлықтай баяулап, экономикасы құлдырауда. Осылайша, ЕЭО-ның әлемдегі басқа елдермен сауда көлемі 2016 жылдың алғашқы үш тоқсанында былтырғы жылдың ұқсас кезеңімен салыстырғанда 18%-ға төмендеп, 361,8 млрд. долларға дейін азайды. Сонымен қатар, осы жылдың дәл сол кезеңінде ЕЭО мүшелері арасындағы тауар айналымы 2015 жылдың ұқсас кезеңімен салыстырғанда орташа 25-30%-ға

* магистр, Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. username1006@gmail.com

ду странами ЕАЭС упал в среднем на 25-30% по сравнению с тем же периодом 2015. Российская экономика сократилась на 3,7% в 2015 году, а к концу 2016 ожидается рост в пределах лишь 0,00%-0,03%. Экономика Казахстана выросла только на 1,2% в 2015 году, и прогнозы говорят о росте в менее, чем 1% к концу 2016 года. С другой стороны, экономический рост в Беларуси ожидается в районе 0,2%-0,7%, в Кыргызстане – около 2%, тогда как в Армении этот показатель будет между 2,8% и 3,4% к концу 2016 года.

Однако намерения России относительно сотрудничества и укрепления отношений вне ЕАЭС выходят за рамки экономики. Во время своего визита в Индию в октябре 2016 года президент России Владимир Путин заявил о своих ожиданиях по поводу продолжения переговоров о создании зоны свободной торговли с Индией в декабре 2016 года. Цели и задачи России по данному вопросу были озвучены на 20-м Международном экономическом форуме, состоявшемся в Санкт-Петербурге в июле 2016 года. На форуме президент Путин подчеркнул, что проблемы экономической модернизации и промышленности (низкого уровня экономической модернизации и индустриального развития) можно решать намного более эффективно в рамках Евразийского партнерства, которое могло бы включать Китай, Индию, Пакистан и Иран.

Для России Китай является наиболее важным партнером. Общий торговый оборот между двумя странами в течение девяти месяцев этого года достиг $46,6 млрд., что составляет примерно 14% всего торгового оборота России. Для Казахстана Китай является вторым по величине торговым партнером после России, и его оборот составляет 12,7% ($6,6 млрд.) объема всей внешней торговли за первые девять месяцев 2016 года. За тот же период импорт в Казахстан из Китая достиг $3,07 млрд. (11,7%), тогда как экспорт в Китай достиг уровня $2,5 млрд. (14,3%). Китай также является очень важным торговым партнером для других стран ЕАЭС. Например, Китай сегодня является крупнейшим торговым партнером Кыргызстана. Двусторонняя торговля между Кыргызстаном и Китаем составляет 40% всей внешней торговли Кыргызстана, а Китай является крупнейшим импортером товаров из Кыргызстана. Китай также является крупнейшим инвестором в Кыргызстан, и в 2015 году Китай инвестировал $1,5 млрд. в Кыргызстан, что составляет 40% всех иностранных инвестиций в Кыргызстан. Китай также является крупнейшим инвестором в Армению, и в 2015 году Китай инвестировал $1,2 млрд. в Армению, что составляет 30% всех иностранных инвестиций в Армению. Китай также является крупнейшим инвестором в Беларусь, и в 2015 году Китай инвестировал $1,1 млрд. в Беларусь, что составляет 25% всех иностранных инвестиций в Беларусь. Китай также является крупнейшим инвестором в Казахстан, и в 2015 году Китай инвестировал $1,0 млрд. в Казахстан, что составляет 20% всех иностранных инвестиций в Казахстан. Китай также является крупнейшим инвестором в Кыргызстан, и в 2015 году Китай инвестировал $1,5 млрд. в Кыргызстан, что составляет 40% всех иностранных инвестиций в Кыргызстан. Китай также является крупнейшим инвестором в Армению, и в 2015 году Китай инвестировал $1,2 млрд. в Армению, что составляет 30% всех иностранных инвестиций в Армению. Китай также является крупнейшим инвестором в Беларусь, и в 2015 году Китай инвестировал $1,1 млрд. в Беларусь, что составляет 25% всех иностранных инвестиций в Беларусь. Китай также является крупнейшим инвестором в Казахстан, и в 2015 году Китай инвестировал $1,0 млрд. в Казахстан, что составляет 20% всех иностранных инвестиций в Казахстан.

құлады. Ресей экономикасы 2015 жылы 3,7%-ға төмендеді және 2016 жылдың соңына қарай тек 0.00%-0,03% өсім болады деп күтілуде. Қазақстан экономикасы 2015 жылы небәрі 1,2%-ға өсті және осы жылдың соңына дейін 1%-ден аз өсім болады деп болжануда. Екінші жағынан, 2016 жылдың соңына қарай Беларусьтың экономикалық өсу қарқыны 0,2%-0.7% арасында, Қырғызстандікі 2%, ал Арменияныкі 2,8%-3,4% айналасында болады деп күтілуде.

Алайда, Ресейдің ЕЭО-дан тыс мемлекеттермен қарым-қатынасты нығайту және бұл мемлекеттермен ынтымақтастық құру ниеті экономикалық мақсаттардың шеңберінен шығуда. Мысалы, 2016 жылдың қазан айында Үндістанға сапары барысында Ресей президенті Владимир Путин Үндістанмен еркін сауда аймағын құру туралы келіссөздердің 2016 жылдың желтоқсанында жалғасуын күтетінін мәлімдеді. Осы мәселе бойынша Ресейдің саяси мақсаттары 2016 жылғы шілдеде Санкт-Петербург қаласында өткен XX Халықаралық экономикалық форумда айтылды. Бұл Форумда Ресей Президенті Владимир Путин Қытай, Үндістан, Пәкістан және Иранды қамтитын Еуразиялық әріптестік аясында экономикалық жаңғырту және индустрияландыру мәселелерін (экономикалық жаңғырту мен индустриялық дамудың төмен деңгейлері) әлдеқайда тиімді шешуге болады деп атап өтті.

Ресей Қытайдың ең маңызды сауда әріптесі болып табылады. Осы жылдың алғашқы тоғыз айында екі ел арасындағы жалпы тауар айналымы 46,6 млрд. долларға жетті. Бұл көрсеткіш Ресейдің жалпы сауда айналымының шамамен 14%-ын құрайды. Ал Қазақстан тұрғысынан Қытай Қазақстанның Ресейден кейінгі екінші ірі сауда әріптесі және 2016 жылдың алғашқы тоғыз айында Қытаймен сауда елдің жалпы сыртқы сауда айналымының 12,7%-ын (6,6 млрд. доллар) құрады. Дәл сол кезеңде Қазақстанның Қытайдан импорты 3,07 млрд. долларға (11,7%) жетсе, Қазақстанның Қытайға экспорты 2,5 млрд. долларға (14,3%) жетті. Қытай қалған ЕЭО-ға мүше мемлекеттер үшін де өте маңызды сауда әріптесі болып табылады. Мысалы, қазіргі уақытта Қытай Қырғызстанның ірі сауда әріптесі болып табылады. Қырғызстан мен

ронняя торговля между странами достигла отметки $993,1 млн. или 30% всего объема торговли Кыргызстана. Для Армении и Беларуси Китай выступает вторым и третьим партнером соответственно. Объем торговли между Китаем и Беларусью превысил $1,7 млрд. в 2015 году, что составило 4,7% всего объема торговли. Для Армении данный показатель находится на уровне $588 млн.

В политическом плане все страны-участники ЕАЭС, за исключением России, заинтересованы в более тесном сотрудничестве с Китаем во всех сферах. В своей речи, произнесенной в Пекинском университете в сентябре 2016 года, президент Беларуси Александр Лукашенко заявил, что Китай является одним из столпов многополярного мира и что Беларусь заинтересована в сильном Китае. Ясно, что под «многополярным миром» президент Лукашенко имел в виду такое мироустройство, где Китай выступает одним из центров силы в противовес российскому влиянию на Беларусь. Отсюда следует, что другие страны ЕАЭС с готовностью пошли бы на создание зоны свободной торговли с множественными центрами политической силы.

На данный момент Евразийская комиссия приветствует любые инициативы по сотрудничеству и свободной торговле со странами вне ЕАЭС. В данном контексте можно выделить соглашение о зоне свободной торговли с Вьетнамом, подписанное в октябре 2015 года. С другой стороны, в настоящее время проходят переговоры по созданию зон свободной торговли с Южной Кореей и Сингапуром. На сегодня более 30 государств по всему миру выразили намерения об укреплении двустороннего сотрудничества с ЕАЭС, и более 25 меморандумов о понимании и сотрудничестве уже подписаны с различными странами, не входящими в ЕАЭС.

Говоря о Китае, можно предполагать, что его намерения относительно создания зоны свободной торговли с ЕАЭС остаются в определенной степени неясными. Торговля с ЕАЭС дает менее 2% всего объема внешней торговли Китая. Однако если проанализировать торговую политику Китая за

Қытай арасындағы екіжақты сауда 993,1 млн. долларға жетті және Қырғызстанның жалпы саудасының 30%-ын құрауда. Ал Армения мен Беларусь үшін Қытай тиісінше екінші және үшінші ірі сауда әріптесі болып табылады. Қытай мен Беларусь арасындағы сауда көлемі 2015 жылы 1,7 млрд. доллардан асты. Бұл көрсеткіш Беларустың жалпы сауда көлемінің 4,7%-ын құрауда. Ал Армения үшін бұл көрсеткіш шамамен 588 млн. долларды құрайды.

Саяси тұрғыдан алғанда Ресейді қоспағанда барлық ЕЭО-ға мүше мемлекеттер Қытаймен бүкіл салаларда неғұрлым қарқынды ынтымақтастық жасауға қызығушылық танытып отыр. Беларусь Президенті Александр Лукашенко 2016 жылдың қыркүйегінде Пекин университетінде берген баяндамасында Қытайдың «көп полярлы әлемнің» ең маңызды негіздерінің бірі болып табылатынын және Беларустың қуатты Қытай еліне қызығушылық танытып отырғанын мәлімдеді. Президент Лукашенконың «көп полярлы әлем» дегені Қытайдың Беларусь пен Ресейді теңгеретін күш орталықтарының бірі болып табылатынын білдіреді. Демек, қалған ЕЭО-ға мүше мемлекеттер бірнеше саяси күш орта-лықтары бар кең еркін сауда аймағын құруға ықылас білдіруде.

Әзірге Еуразиялық комиссия ЕЭО-ға мүше емес мемлекеттермен сауда жасауға оң көзқараспен қарауда және бұл елдермен ынтымақтастық және еркін сауда жасау бастамаларын жақтауда. 2015 жылдың қазан айында Вьетнаммен еркін сауда аймағы туралы келісім жасалды. Екінші жағынан, Оңтүстік Корея және Сингапурмен еркін сауда аймақтарын құру туралы келіссөздер жалғасуда. Бүгінгі таңда бүкіл әлем бойынша 30-дан астам ел ЕЭО-мен екіжақты ынтымақтастықты нығайту ниеттерін ашық білдіруде. Сондай-ақ, ЕЭО-ға мүше емес мемлекеттермен 25-тен астам ынтымақтастық және өзара түсіністік туралы келісімге қол қойылды.

Екінші жағынан, Қытайдың ЕЭО-мен ер-кін сауда аймағын құру ниеті белгілі бір дәрежеде айқын емес. Қытайдың ЕЭ-О-мен саудасының жалпы сыртқы саудадағы үлесі 2%-дан кем. Алайда, Қытайдың соңғы он жылда жүргізген сауда саясаты қарастырылғанда бұл саясаттың басты ба-

последние десять лет, то можно увидеть, что в своей торговой политике Китай руководствуется экономическим прагматизмом. Так, китайское правительство официально заявляет, что около 30% всего объема торговли приходится на зоны свободной торговли. На данный момент Китай имеет соглашения со странами АСЕАН, Южной Кореей, Пакистаном, Австралией, Перу, Швейцарией, Чили и рядом других небольших стран. Вместе с тем, проводятся переговоры с Японией, Норвегией, Шри-Ланка и Грузией. В таком контексте имеет смысл ожидать дальнейшего прогресса в переговорах о зоне свободной торговли между ЕАЭС и Китаем. Однако намерения и ожидания Китая и России по поводу двусторонней свободной торговле не совпадают, так как Россия в очень мягкой форме настаивает на более многоплановом евразийском сотрудничестве, тогда как Китай главным образом преследует экономические цели. С точки зрения экономики свободная торговля с Китаем определенно увеличит объемы двусторонней торговли между государствами. Особенно это касается России и Казахстана, учитывая размеры их экономик и географическое положение. Однако представляется очевидным, что процесс налаживания свободной торговли может занять долгие годы. ■

сымдығының экономикалық прагматизм екенін көруге болады. Осылайша, Қытай үкіметі елдің жалпы саудасының шамамен 30%-ының еркін сауда туралы келісімдер арқылы жасалғанын ресми мәлімдеуде. Қазіргі уақытта Қытайдың АСЕАН-ға мүше мемлекеттер, Оңтүстік Корея, Пәкістан, Австралия, Перу, Швейцария, Чили және басқа да елдермен еркін сауда туралы келісімдері бар. Сонымен қатар, Жапония, Норвегия, Шри-Ланка және Грузиямен еркін сауда туралы келісімдер бойынша келіссөздер жалғасуда. Осыған байланысты, ЕЭО мен Қытай арасындағы еркін сауда туралы келісім бойынша келіссөздерде ілгерілеудің болуын күту ақылға қонымды көрінеді. Дегенмен, Қытай мен Ресейдің екіжақты еркін саудаға қатысты ниеттері мен үміттері бір-біріне сәйкес келмейді. Өйткені, Ресей, жұмсақ айтқанда, неғұрлым кешенді еуразиялық ынтымақтастық идеясын алға тартса, Қытай негізінен экономикалық мүддені көздеуде. Экономикалық тұрғыдан алғанда, Қытаймен еркін сауданың мемлекеттер арасындағы екіжақты саудасаттықты ұлғайтатыны сөзсіз. Әсіресе Ресей мен Қазақстан экономикаларының көлемі мен географиялық жақындығына байланысты араларындағы екіжақты сауданы ұлғайта алатын болады. Алайда, бұның бірнеше жылға жалғасатын ұзақ үдеріс болатыны анық. ■

СОТРУДНИЧЕСТВО В ЭНЕРГЕТИЧЕСКОМ СЕКТОРЕ

ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ СЕКТОРДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ

ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ КИТАЕМ И ПРИКАСПИЙСКИМИ ГОСУДАРСТВАМИ

ҚЫТАЙ МЕН КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ ЖАҒАЛАУЫ МЕМЛЕКЕТТЕРІ АРАСЫНДАҒЫ ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР

*Лидия Пархомчик**

В течение последних нескольких лет Китай занимает первые строки в рейтинге мировых потребителей энергии. Общий объем потребления энергии Китая вырос с 1 470 млн. тонн угольного эквивалента (Mtce) в 2000 году до 4260 Mtce в 2014 году. Уголь, который составлял около 66% общего объема энергопотребления к концу 2014 года, до сих пор остается основным энергоресурсом в Китае. Однако для создания более экологичной и эффективной энергосистемы правительство Китая решило проводить политику замещения угля на природный газ, нефть и неископаемые источники энергии. К примеру, доля потребления газа выросла с 2,2% в 2000 году до 6,2% в 2014 году. Доля нефти в общем объеме энергопотребления Китая в данный период оставалась неизменной и составляла 18%-19%.

Поэтому быстрорастущий спрос на нефть и природный газ обусловил необходимость обеспечения энергетической безопасности страны за счет поиска заграничных энергоресурсов. Одним из регионов, богатых большими запасами нефти и газа, является регион Каспийского моря. Китай как страна, нуждающаяся в энергоисточниках, позже других пришел в каспийский регион, но, несмотря на это, Пекин добился значительного успеха в установлении сотрудничества в области энергетики с такими прикаспийскими государствами, как Казахстан и Туркменистан.

Большая часть энергоресурсов бассейна Каспийского моря вывозится на экспорт, поэтому среди заинтересованных стран наблюдается большая конкуренция за строительство трубопроводов. В большинстве случаев развитие инфраструктуры по переработке и сбыту зависит от способности прикаспийских государств увеличить объемы производства нефти и газа. Поэ-

Қытай соңғы жылдары әлемдегі электр энергиясын ең көп тұтынатын елдері арасында алдыңғы қатарға шықты. 2000 жылы Қытайда электр энергиясын тұтыну мөлшері 1,470 миллион тонна көмір эквивалентіне тең келсе, 2014 жылы бұл көрсеткіш 4,260 миллион тонна көмір эквивалентіне дейін көтерілді. Осы жылы Қытай АҚШ-тан кейін әлемдегі электр энергиясын ең көп тұтынатын ел болып табылды. 2014 жылдың соңындажалпы энергия көздерін тұтынуда шамамен 66 пайызды құраған көмір, Қытайдың энергия көздерін тұтынуында әлі де үлкен үлеске ие. Сонымен қатар, Қытай үкіметі қоршаған ортаға зияны аз, неғұрлым тиімді энергия жүйелерін құру мақсатында көмірдің орнына табиғи газ, мұнай және қазып алынбайтын отындар қолданысын көздейтін саясат ұстана бастады. Осы саясат аясында мысалы, табиғи газдың жалпы энергия көзін тұтынудағы үлесі 2000 жылы 2,2 пайыздан 2014 жылы 6,2 пайызға өсті. Осы мерзім ішінде мұнайдың жалпы энергия көзін тұтынудағы үлесі 18 пайыз бен 19 пайыз төңірегінде өзгеріссіз қалған. Осылайша қарқынды өсіп келе жатқан мұнай мен табиғи газға деген сұраныс, елдің энергетикалық қауіпсіздігін тиімді түрде қамтамасыз ету үшін шетелдерде энергия көздерін іздеуге деген сұранысты тудыруда. Мұнай және табиғи газ қорына бай Каспий теңізі аймағы маңызды шетелдік энергия көздерінің бірі болып табылады. Энергия көздеріне деген сұранысы жоғары Қытайдың Каспий теңізі аймағына басқа мемлекеттерден кеш келгеніне қарамастан, Каспий теңізінің жағалауы мемлекеттері болып табылатын Қазақстан және Түрікменстанмен энергетикалық ынтымақтастық саласы бойынша маңызды ілгері қадамдар жасап отыр.

Каспий теңізі аймағында шығарылатын энергия ресурстарының басым бөлігі экс-

* Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. timofko@gmail.com

тому энергетическая стратегия китайского руководства в отношении каспийского региона основывается на двух приоритетах: разведка и разработка нефтегазовых месторождений и обеспечение устойчивого импорта по трубопроводам. Следует также признать, что, по мнению Китая, развитие сотрудничества в области энергетики с прикаспийскими государствами является жизненно важным для обеспечения экономической стабильности и безопасности в западных провинциях Китая, а именно в Синьцзян-Уйгурском районе. Пекин также проводит политику диверсификации источников и маршрутов импорта нефти и газа посредством их транспортировки по наземным трубопроводам.

Сотрудничество в области энергетики между Китаем и Казахстаном является успешным по сравнению с другими прикаспийскими государствами. Сегодня китайские компании находятся в числе наиболее активных игроков в нефтегазовом секторе Казахстана. Китай производит более 25% общего объема нефти, добываемой в Казахстане. Например, Китайская национальная нефтяная компания (CNPC) является одним из главных нефтегазовых операторов в стране. Являясь держателем 85,42% акций Актобемунайгаза, CNPC приобрела лицензию на производство на месторождениях Жанажол, Кенкияк надсолевой и Кенкияк подсолевой. Более того, CNPC имеет 100%-ную долю в компаниях «Мангистаумунайгаз» и «ПетроКазахстан». Китайская компания также владеет 50% акций месторождений Коныс и Бектас (проект КАМ), а также 100% акций месторождений Арыс и Блинов (проект ADM). Кроме того, CNPC приобрела 100% акций Chevron Texaco North Buzachi Inc. и владеет 100%-ной долей месторождения Северное Бузачи. Однако самая значительная сделка была заключена в 2013 году, когда компания приобрела 8,33% акций Кашаганского проекта за примерно $5 млрд.

Для обеспечения надежных поставок казахстанской нефти Китай запустил свой первый транснациональный нефтепровод в 2006 году. Данный нефтепровод, разработанный совместными усилиями CNPC и казахстанской национальной компании «Казпортқа шығарылатын болғандықтан, экспортты қамтамасыз ететін құбырлардың құрылысына қатысты аймақ елдері арасында айтарлықтай бәсеке бар. Сондай-ақ, өндеу зауыттарының инфрақұрылымын дамыту сияқты көптеген жағдайлар да, Каспий теңізінің жағалауы мемлекеттерінің мұнай және газ өндірісін арттыру қабілеттеріне байланысты болып келеді. Осы себептен мұнай және газ қорларын табу және игерумен қатар, оның импортын жүйелі түрде қамтамасыз ету Қытай үкіметінің энергетикалық стратегиясының басты міндеттерінің бірі болып табылады. Сонымен қатар Қытайдың Каспий теңізінің жағалауы мемлекеттерімен энергетика саласындағы ынтымақтастығы Қытайдың батысында орналасқан Шыңжан аймағының экономикалық тұрақтылығы мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету стратегиясы үшін аса маңызды екенін естен шығармаған абзал. Мұнымен қоса, Пекин импорталған мұнай мен газ ресурстарын және импорт бағыттарын құрлық мекендерде салынатын құбыр желілері арқылы әртараптандыруға бағытталған энергетикалық саясатқа басымдық беруде.

Қазақстан мен Қытай арасындағы энергетикалық ынтымақтастығын басқа да Каспий теңізінің жағалауы мемлекеттерімен салыстырғанда қарқынды дамығандығын көруімізге болады. Қазіргі таңда Қытай компаниялары Қазақстанның мұнай саласында ең белсенді акторлардың қатарында орын алуда. Қазақстанда шығарылатын мұнайдың 25 пайызын Қытай өндіруде. Мысалға айтар болсақ, Қытайдың басты мұнай-газ операторларының бірі Қытай ұлттық мұнай-газ корпорациясы (CNPC) «АқтөбеМұнайГаз» компаниясында 85,42 пайыздық үлеске ие болумен қатар, Жаңажол, тұзүсті Кеңқияқ және тұзасты Кеңқияқ мұнай кеніштерінде өндіріс лицензиясына ие. Бұған қоса CNPC «Маңғыстаумұнайгаз» және «ПетроҚазақстан» компанияларының 100 пайыз акцияларына ие. Бұл компания сондай-ақ, Қоныс және Бектас (КАМ жобасы) кеніштері акцияларының 50 пайызына және Арыс және Блинов (ADM жобасы) кен орындары акцияларының 100 пайызына ие. CNPC компаниясы Солтүстік Бұзашы мұнай кенішінде 100 пайыздық үлеске ие Chevron Texaco North Buzachi Inc. компани-

мунайгаз» (КМГ) и профинансированный китайскими займами, доставляет нефть из месторождений западного и центрального Казахстана в Китай и соединяет город Атырау, расположенный на казахстанском берегу Каспийского моря с Алашанькоу на китайской границе в Синьцзяне. Строительство казахстанско-китайского трубопровода проходило в двух фазах. Партнеры запустили сектор Атасу-Алашанькоу в 2006 году и сектор Кенкияк-Кумколь в 2009 году. Первоначальная пропускная мощность трубопровода, оцененная в 10 миллионов тонн в год (млн.т/г), была увеличена до 20 млн.т/г в 2013 году. Однако из-за задержек коммерческого производства нефти на Кашагане у Казахстана все еще нет достаточных объемов углеводородов для использования трубопровода на полную мощность. На данный момент Казахстан может транспортировать в Китай, в среднем, более 12 млн.т/г нефти. К примеру, объем экспорта казахстанской нефти в Китай достиг 11,8 млн. тонн в 2013 году. Однако Казахстан сократил продажи нефти Китаю до 4,8 млн. тонн в 2014 году. Сокращение поставок нефти было вызвано запуском своп-схемы с российской компанией «Роснефть», которая согласилась поставить 7 млн. тонн своей нефти в Павлодарский нефтеперерабатывающий завод в Казахстане взамен на поставку такого же объема нефти компанией КМГ по казахстанско-китайскому трубопроводу в Китай.

Что касается природного газа, партнером Китая стал Туркменистан, поставляющий более 81% общего объема газовых поставок по трубопроводам. На сегодня CNPC является оператором на месторождениях Саман-Депе и Алтын Асыр (проект Багтыярлык), расположенных на правом берегу Амударьи. Более того, с 2013 года компания разрабатывает месторождение Галкыныш (ранее известное как Южный Йолотан) согласно контракту на инженерные разработки, материально-техническое снабжение и строительство.

Для транспортировки туркменского газа в Китай CNPC подписала договор о покупке, который обеспечит ежегодную поставку 65 миллиардов кубических метров (млрд. кубометров) газа до 2021 года по газопроводу

ясының барлық акцияларын сатып алған болатын. Алайда 2013 жылы Қытай ұлттық мұнай-газ корпорациясының жасаған ең маңызды келісім-шарттарының бірі шашамен 5 миллиард долларға Қашаған Каспий жобасының 8,33 пайыздық үлесін сатып алуы болды.

Қытай елі Қазақстан мұнайын қауіпсіз тасымалдау үшін 2006 жылында ең алғашқы халықаралық мұнай құбыры жобасын бастаған болатын. CNPC және Қазақстанның «ҚазМұнайГаз» ұлттық компаниясының (KMG) ортақ бастамасы ретінде бастау алған бұл мұнай құбыры Қытай үкіметі тарапынан берілген несие арқылы қаржыландырылуда және Каспий теңізі бойында орналасқан Атырау мен Қытайдың Шыңжан ауданындағы Алашанькоу қаласын бір-біріне байланыстырып, Батыс және Орталық Қазақстандағы мұнай кеніштерінен шығарылатын мұнайды Қытайға тасымалдайды. Қазақстан-Қытай мұнай құбырының құрылысы екі сатыда жүзеге асырылған болатын. Тараптар 2006 жылы Атасу-Алашанькоу бөлігінің құрылысын, 2009 жылы Кеңқияқ-Құмкөл бөлігінің құрылысын бастады. Бастапқы қуаты жылдық 10 миллион тонна (mt/y) деп есептеліп, бұл қуат 2013 жылы жылына 20 миллион тоннаға дейін көтерілген болатын. Алайда Қашаған кенішіндегі мұнай өндірісінде орын алған кешігулерге байланысты Қазақстанның мұнай құбырының әлеуетін толықтай қолданылуын қамтамасыз ететіндей көмірсутек мөлшеріне әлі қол жете қоймаған. Қазіргі таңда Қазақстан, Қытайға жылына 12 миллион тоннадан аса мұнай экспорттау әлеуетіне ие. Мысалға айтарлық, 2013 жылы Қазақстанның Қытайға мұнай экспорты 11,8 миллион тоннаны құраған. Бірақ 2014 жылы Қазақстанның Қытайға мұнай тасымалы 4,8 миллион тоннаға дейін төмендеп кеткен. Бұл төмен көрсеткіштің басты себебі ретінде Қазақстанның ресейлік «Роснефть» компаниясымен бірге жасаған айырбастау жоспарын атап көрсетуге болады. Бұл жоспар бойынша Роснефть, KMG-ның 7 миллион тонна мұнайын Қазақстан-Қытай мұнай құбыры арқылы Қытайға тасымалдануы орнына Қазақстанның Павлодар мұнай өңдеу зауытына сол мөлшерде мұнай беруге келіседі.

Центральная Азия-Китай (CACGP), который начинается в городе Гедаим на туркменско-узбекской границе, проходит по территории центрального Узбекистана и южного Казахстана и достигает пункта Хоргос китайской провинции Синьцзян. На данный момент CACGP имеет три параллельные линии A, B и C, которые начали оперировать соответственно в 2009, 2010 и 2015 годах. После запуска линии C мощность CACGP возросла с 30 до 55 млрд. кубометров газа в год. В 2013 году Китай подписал межправительственные соглашения с Узбекистаном, Таджикистаном и Кыргызстаном по поводу проекта линии D, которая увеличит мощность трубопровода до 85 млрд. кубометров газа.

По данным CNPC, в 2014 году объем экспорта центральноазиатского газа в Китай по CACGP составлял 28,6 млрд. кубометров газа. Стоит признать, что Туркменистан экспортировал более 25,9 млрд. кубометров газа, остальные 2,7 млрд. кубометров были экспортированы Узбекистаном. Поэтому еще предстоит проделать большой объем работы для того, чтобы улучшить транспортную инфраструктуру по поставкам туркменского газа.

В заключение нужно подчеркнуть, что Китай и поныне находится в проигрышном положении в конкуренции за энергоресурсы каспийского региона. Китай до сих пор испытывает трудности в налаживании сотрудничества в области энергетики с прикаспийскими государствами, за исключением Казахстана и Туркменистана. Однако не вызывает сомнений, что Китай продолжит усиливать свое положение в конкуренции за энергоресурсы Каспийского бассейна. ■

Табиғи газға қатысты айтар болсақ, Түрікменстан Қытайдың стратегиялық серіктесі болып табылады. Шынында да, құбырлар арқылы импортталатын газдың 81 пайызын Түрікменстан қамтамасыз етіп отыр. CNPC қазіргі кезде әлі күнге дейін Амудария өзенінің оң жағалауында орналасқан Самантепе және Алтын Аср (Бахтиярлық жобасы) газ кеніштерінде жұмыс істеуде. Сонымен қоса, 2013 жылдан бері бұл компания Галкыныш газ кенішін (ескі атауы Оңтүстік Йолотан) жобалау, жабдықтау және құрылыс келісім-шарты бойынша игеруде. Түрікмен газының Қытайға тасымалдануы үшін CNPC 2021 жылдан бастап жылына 65 миллиард текше метр газ тасымалын қарастыратын келісімшартқа қол қойған болатын. Бұл келісімшарт түрікмен-өзбек шекарасында орналасқан Гедаим қаласынан бастау алып, Өзбекстанның орталық аудандарынан және Оңтүстік Қазақстаннан өтіп Қытайдың Шыңжан ауданындағы Қорғас қаласына дейін жететін Орталық Азия-Қытай газ құбыры (CACGP) арқылы газ тасымалын жүзеге асырады деп күтілуде.

Қазіргі кезде Орталық Азия-Қытай газ құбырының үш параллель желісі бар. Бұл желілер A, B және C желілерінен тұрады, әрбір желі реттік кезек бойынша 2009, 2010 және 2015 жылдары іске қосылған. C желісінің іске қосылуынан кейін Орталық Азия-Қытай газ құбырының қуатын жылына 30 миллиард текше метрден 55 миллиадр текше метрге дейін көтерілген. Ал 2013 жылы Қытай елі газ құбырының жылдық тасымалдау қуатын 85 миллиард текше метрге дейін жеткізе алатын D желісі жобасына қатысты Өзбекстан, Тәжікстан және Қырғызстан үкіметтерімен келісімдерге қол қойды. CNPC мәліметтері бойынша 2014 жылы Орталық Азиядан Қытайға CACGP арқылы (Түрікменстан 25,9 миллиард текше метр және Өзбекстан 2,7 миллиард текше метр) жалпы 28,6 миллиард текше метр газ экспорты жүзеге асырылған. Осы себептен Түрікменстан газын тасымалдау инфрақұрылымын дамыту үшін әлі бірқатар істер атқарылуы қажет.

Қорыта айтқанда, Каспий теңізі аймағындағы энергия ресурстары үшін бәсекелестікте Қытайдың әлі де болса қолайсыз

жағдайда екенін атап өту қажет. Қытай елі Қазақстан мен Түрікменстаннан басқа Каспий теңізінің жағалауы мемлекеттерімен энергетикалық қарым-қатынасты дамытуда көптеген қиындықтарға тап болуда. Алайда Қытай Каспий аймағындағы энергия көздері үшін бәсекелестікте өз позициясын нығайтуды жалғастыра беретіні сөзсіз. ■

СОВРЕМЕННЫЕ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ГРУЗИЕЙ И АЗЕРБАЙДЖАНОМ В СФЕРЕ ЭНЕРГЕТИКИ
ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ ӘЗІРБАЙЖАН МЕН ГРУЗИЯ АРАСЫНДАҒЫ ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАР

*Айдана Арынбек**

Азербайджан и Грузия активно развивают отношения в сфере энергетики, что является основным фактором укрепления двусторонних отношений между ними с 1992 года. Так как обе страны расположены на Южном Кавказе, можно говорить о том, что сама география предопределила развитие энергетических отношений между ними. На данный момент обе страны участвуют в двух широкомасштабных проектах – трубопровод Баку-Тбилиси-Джейхан (БТД) и газопровод Баку-Тбилиси-Эрзурум (БТЭ). Протяженность БТД до морского порта Джейхан составляет 443 км по территории Азербайджана, 249 км – Грузии и 1 076 км – Турции. БТД начал функционировать в 2006 году, когда впервые нефть из Баку достигла Джейхана. Таким же образом газопровод БТЭ, который начал функционировать в 2007 году, соединяет Азербайджан с Турцией и проходит через Грузию.

Грузия в данных проектах играет роль транзитной территории для транспортировки ресурсов с Каспийского моря в Турцию и далее в Европу. Азербайджану проекты дают возможность диверсифицировать свои маршруты поставок в Европу. Строительство нефтепровода БТД в 2006 году воспринималось как альтернатива нефтепроводу Баку-Новороссийск, проложенному на российской территории; точно так же газопровод БТЭ представляет альтернативный маршрут поставок газа в Европу. Из всего этого следует, что, участвуя в общих энергетических проектах, Азербайджан и Грузия рассматривают друг друга в качестве региональных партнеров.

Более того, Грузия рассматривает Азербайджан как главного поставщика газа в

Әзірбайжан мен Грузия арасындағы энергетика саласындағы қарым-қатынастар 1992 жылдан кейін екі ел арасындағы байланыстарды нығайтқан басты фактор ретінде айтарлықтай дами түскені мәлім. Екі мемлекеттің Оңтүстік Кавказ аймағында орналасуы энергетикалық қарымқатынастардың дамуына негіз болды деген тұжырымдама жасауға болады. Соңғы жылдары Грузия мен Әзірбайжан Баку – Тбилиси – Джейхан (БТД) мұнай құбыры мен Баку – Тбилиси – Эрзурум (БТЭ) газ құбыры сияқты екі ауқымды жоба бойынша ынтымақтастығын ұлғайтуда. БТД-ның 443 км-і Әзірбайжан ар қылы, 249 км-і Грузия елі арқылы және 1,076 км-і Түркия арқылы өтеді. Құбыр осы бағыт бойынша Джейхан теңіз терминалына дейін жетеді. БТД өз қызметін 2006 жылы, яғни Бакуде айдалған алғашқы мұнай Джейханға жеткен кезде бастаған болатын.

Бұл тұрғыда Грузия елі табиғи ресурстардың Каспий теңізінен Түркияға және одан әрі Еуропаға тасымалдануында транзиттік ел ретінде маңызды рөл атқаруда. Энергетикалық жобалар Әзірбайжанға Еуропаға мұнай-газ сату бағыттарын әртараптандыруға мүмкіндік беруде. 2006 жылы БТД мұнай құбыры, Ресей аумағы арқылы өтетін Баку – Новороссийск мұнай құбыры бағытына балама энергетикалық бағыт ретінде пайда болды. Ал БТЭ газ құбыры болашақта Әзірбайжан газын Еуропаға балама бағыт арқылы жіберуді қамтамасыз ететін болады. Осылайша Әзірбайжан мен Грузия елдері энергетикалық жобаларды бірлесіп жүзеге асыру арқылы аймақтық серіктестер ретінде әрекет етуде.

Сонымен қатар Грузия елі Әзірбайжанды елдің басты газ жеткізушісі деп таниды. Елдегі газдың шамамен 74,9%-ы Әзір-бай-

* магистр, Центра политического анализа и стратегических исследований центрального аппарата партии «Нур Отан», Казахстан. arynbekaidana@gmail.com

страну. Поэтому для Грузии Азербайджан имеет первостепенное значение, если учитывать, что около 74,9% газа поступает из Азербайджана. Азербайджан поставляет Грузии газ по трубопроводу Гаджигабул-Гардабани мощностью 6,5 миллиона кубических метров (млн. кубометров) в день. Вторым способом поставок газа грузинским потребителям является газопровод БТЭ, по которому ежедневно проходит 2,9 млн. кубометров газа, закачанного на месторождении Шах Дениз.

Дневное потребление газа в Грузии превышает 11 млн. кубометров в день и около 2,5 миллиарда кубометров (млрд. кубометров) в год. В 2015 году импорт газа в Грузию из Азербайджана достиг более 1,51 миллиона тонн нефтяного эквивалента на сумму $314,3 млн., по сравнению с 1,38 млн. тонн нефтяного эквивалента на сумму $287,34 млн. в 2014 году.

Причина монополии Азербайджана на энергетическом рынке Грузии состоит в том, что в 2006 году Грузия подписала долгосрочный контракт на покупку азербайджанского газа по значительно сниженной цене в $140 за 1000 кубометров. Таким образом, Грузия заменила российский газ, который покрывал 100% потребности в газе в Грузии. Тем не менее, Грузия до сих пор получает газ из России в качестве платы за поставки российского газа в Армению через территорию Грузии. Однако объем российского газа незначителен, так как в Грузии остается только 10% газа, поставляемого в Армению, что составляет 250 млн. кубометров газа в год.

Тем не менее, в начале 2016 года Грузия стала рассматривать идею сотрудничества с Газпромом как способ диверсификации поставок газа для своего потребления. В Грузии возник газовый дефицит, так как объемы потребления увеличились в зимний период, а азербайджанского газа перестало хватать для удовлетворения своих нужд. По сравнению с 2012 годом потребление газа в Грузии выросло на 38%, что вызвало необходимость дополнительных закупок. Согласно оценкам, ежегодный рост грузинского рынка составляет более 10% или до 250 млн. кубометров в год. Такими жаннан келгендіктен, Әзірбайжан Грузия үшін бірінші кезекті маңыздылыққа ие болып отыр. Қазіргі кезеңде Әзірбайжан Грузияға тәулігіне 6,5 млн. текше метр газ айдау қуаты бар Гаджигабул-Гардабани құбыры арқылы газ қамтамасыз етуде. Грузия тұтынушыларына газ жіберудің екінші жолы – БТЭ құбыры болып табылады. Осы құбыр арқылы Шах-Дениз кен орнының бірінші кезеңінен Грузияға тәулігіне 2,9 млн. текше метр газ жіберілуде.

Грузияда күніне газ тұтынудың көлемі 11 млн. текше метрден асып отыр және жылына газ тұтыну көлемі шамамен 2,5 млрд. текше метрді құрайды. 2015 жылы Грузияның Әзірбайжаннан газ импорты көлемі 1,51 млн. тонна мұнай баламасын (314,3 млн. доллар) құраса, 2014 жылында бұл крсеткіш 1,38 млн. тонна мұнай эквивалентіне (287,34 млн. доллар) тең болды.

Әзірбайжанның Грузиядағы энергетикалық нарығында монополист болуы, 2006 жылы Грузия елінің Әзірбайжан газын 1000 текше метріне 140 доллар көлемінде айтарлықтай төмендетілген бағамен сатып алу туралы ұзақ мерзімді келісімге қол қоюынан туындап отыр. Нәтижесінде Грузия елдің ішкі табиғи газ тұтынуының шамамен 100%-ын қанағаттандыратын Ресей газының орнына Әзірбайжан газын пайдалануды жөн санауда. Дегенмен, Грузия Ресей газының Арменияға жеткізілімінде өз аумағынан өтуі үшін алынатын баж сомасының төлемі ретінде Ресейден әлі күнге дейін газ алуда. Алайда Ресейден келетін газ көлемі айтарлықтай төмен, өйткені Арменияға жіберілетін ресейлік газдың тек 10%-ы ғана Грузияға жеткізілуде. Бұл көрсеткіш жылына 250 млн. текше метр газды құрайды.

Бұған қоса Грузия 2016 жылдың басында газ тұтынуды қанағаттандыру мақсатында Ресейдің «Газпром» атты компаниясын балама ретінде қарастыра отырып, газ тұтыну көздерін әртараптандыру туралы шешім қабылдады. Газ тұтыну қарқындылығы қыс мерзімінде арт-қандықтан және бұл мерзімде Әзірбайжан газы Грузияның қажеттіліктерін толыққанды қанағаттандыра алмауына байланысты, Грузия газ тапшылығына тап болды. 2012 жылмен салыстырғанда Грузияда газ тұтыну қарқындылығы 38%-ға өсті. Осыған орай,

темпами газопотребление в стране может достичь 5 млрд. кубометров в следующие 10 лет. Таким образом, рост потребности в газе повлиял на решение Грузии рассмотреть возможности импорта российского газа. Если учесть, что контракт на поставки азербайджанского газа в Грузию истекает в 2017 году, то идея покупки Грузией дополнительных 300-400 млн. кубометров газа у Газпрома приобретает еще большую актуальность.

Однако для того, чтобы сохранить свое монопольное положение в Грузии, Баку подписал с Тбилиси соглашение о дополнительных поставках газа в объеме 463 млн. кубометров. Соответствующий договор был подписан 4 марта 2016 года между энергетическим гигантом Азербайджана SOCAR и грузинским правительством. Объемы газа, поставляемого из Шах Дениза, будут увеличены с 800 млн. кубометров до 1,5 млрд. кубометров в год по маршруту БТД и до 1,5 млрд. кубометров в год от SOCAR по трубопроводу Гаджигабул-Гардабани. Более того, SOCAR выразил готовность снизить тарифы на 1 000 кубометров коммерческого газа на $35-40 для грузинских газонаполнительных станций.

Так как Грузия отказалась от идеи договора с российским Газпромом, Азербайджан остается единственным энергетическим партнером Грузии. Кроме того, во избежание газового дефицита в будущем, к концу 2016 года Грузия планирует построить свое первое газохранилище вместимостью в 210-280 млн. кубометров природного газа. Свой интерес к данному проекту выразил SOCAR.

В заключение следует отметить, что грузинско-азербайджанские отношения в сфере энергетики со временем укрепляются не в последнюю очередь потому, что такие широкомасштабные проекты, как БТД и БТЭ, требуют от этих государств обеспечения безопасности и сохранения стабильности в регионе. Что касается динамичных и стабильных отношений в сфере энергетики между Грузией и Азербайджаном, то эти отношения будут только развиваться и укрепляться. Скорее всего, в долгосрочной перспективе партнерство будет продолқосымша газ сатып алу қажеттілігі туындаған болатын. Болжамдарға сәйкес Грузия нарығының жылдық өсу қарқыны 10%-дан астам (максимум жылына 250 млн. текше метр). Нәтижесінде елдегі газ тұтыну көлемі алдағы 10 жылда 5 млрд. текше метрге жететін болады. Осылайша газ тұтыну қарқынының артуы Грузияның ресейлік газына қатысты көзқарасына әсер етті. Грузия мен Әзірбайжан арасындағы газ туралы келісім-шарт 2017 жылы аяқталатындықтан, Грузияның «Газпром»-нан қосымша 300-400 миллион текше метр газ сатып алу жөнінде Ресеймен келіссөздер жүргізуі мүмкін деген болжам жасауға болады.

Алайда Әзірбайжан Грузияны 463 млн. текше метр қосымша газбен қамтамасыз ету туралы Тбилисимен келіскен болатын. 2016 жылдың 4 наурызында Әзірбайжанның «SOCAR» мемлекеттік энергетикалық компаниясы мен Грузия үкіметі арасында осы мәселе бойынша келісімге қол қойылды. Шах-Дениздеп БТЭ арқы-лы жеткізілетін газ көлемі жылына 800 млн. текше метрден жылына 1,5 млрд. текше метрге дейін және «SOCAR»-дан Гаджигабул – Гардабани құбыры арқы-лы қамтамасыз етілетін газ көлемі жылына 1,5 млрд. текше метрге дейін арттырылады. Сондай-ақ, «SOCAR» компаниясы Грузияның газ құю стансаларында 1000 текше метр коммерциялық газ тарифтерін 35-40 доллар арасында төмендетуге дайын екендігін білдірді.

Осылайша Әзірбайжан Грузияның маң-ызды энергетикалық әріптесі болып қала берді. Сонымен қатар Грузия болашақта газ жетіспеушілігін болдырмау мақсатында 2016 жылдың соңына дейін 210-280 млн. текше метр газды сақтау үшін алғашқы газ қоймасын салуды жоспарлап отыр. Бұл ретте «SOCAR» компаниясы жобаға қатысу ниетін білдірді.

Қорытындылай келе, БТД және БТЭ сияқты кең ауқымды ортақ энергетикалық жобалар аймақтағы қауіпсіздікті қамтамасыз етіп, тұрақтылықты сақтауды талап еткендіктен, Грузия мен Әзірбайжан арасындағы энергетикалық қатынастары нығаюда және тұрақтануда. Грузия мен Әзірбайжан арасындағы энергетикалық қарым-қатынастардың берік және тұрақты сипат алғанын назарға ала отырып, бұл

жаться, так как такие внешние факторы, как грузино-российские разногласия и конфликт между Азербайджаном и Арменией, ограничивают выбор в поиске энергетических партнеров. Более того, существует огромная перспектива расширения грузино-азербайджанских отношений в сфере энергетики благодаря таким крупномасштабным проектам, как TANAP и AGRI. ■

елдердің қатынастарының болашағы дамып, жетілдірілетін болады деген болжам жасай аламыз. Бұл елдер ұзақ мерзімді перспективада бір-бірін энергетикалық әріптес ретінде тануды жалғастыратын сияқты. Себебі Грузия мен Ресей арасындағы дау, Әзірбайжан мен Армения арасындағы жанжал сияқты сыртқы факторлар бұл елдердің энергетикалық әріптестерді таңдау мүмкіндігін шектеуде. Сонымен қатар, TANAP және AGRI сияқты алдағы ауқымды жобалардың Грузия мен Әзірбайжан арасындағы энергетикалық қатынастарды кеңейтуге үлкен септігін тигізеді деп күтілуде. ■

ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ И СОТРУДНИЧЕСТВО В ВОЕННОМ СЕКТОРЕ

ҚАУІПСІЗДІК МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ӘСКЕРИ САЛАДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ

ПОПЫТКА ГОСУДАРСТВЕННОГО ПЕРЕВОРОТА 15 ИЮЛЯ В ТУРЦИИ И «ТЕРРОРИСТИЧЕСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ФЕТХУЛЛАХИСТОВ»

ТҮРКИЯДАҒЫ 15 ШІЛДЕ ТӨҢКЕРІС ӘРЕКЕТІ ЖӘНЕ «ФЕТХУЛЛАХШЫЛАР ЛАҢКЕСТІК ҰЙЫМЫ»

*Невзат Шимшек**

Похоже, что в последнее время сообщество Гюлена / «Террористическая организация фетхуллахистов» (ФЕТО) и другие террористические организации, такие как РПК и ПДС, используются для нарушения стабильности в Турции, преднамеренного разделения ее граждан, подрыва доверия к демократии и политической власти и создания в стране атмосферы, открытой для возможного внешнего воздействия. После 2013 года все гражданские и военные путчи предпринимались именно с этой целью. Попытка военного переворота 15 июля является на сегодня последней в своем роде. Все собранные улики говорят о том, что данный переворот был спланирован и проведен связанной с ФЕТО группировкой (из сотрудников полиции и военно-воздушных сил), организованной за пределами командной структуры турецких вооруженных сил.

За последние 70 лет со времени перехода к многопартийной демократической системе в Турции произошло 5 военных переворотов: 27 мая 1960 года; 12 марта 1971 года; 12 сентября 1980 года; постмодернистский переворот 28 февраля 1997 года; меморандум 27 апреля 2007 года и последняя попытка военного переворота 15 июля 2016 года. Можно отметить, что в Турции фиксировались намеки на подготовку данного переворота с совершением ряда попыток, особенно с 2013 года. Турции пришлось столкнуться с протестами в парке Гези, попыткой путча 17-25 декабря, организованной ФЕТО руками РПК.

Последнюю попытку военного переворота 15 июля 2016 года можно расцени-

Түркияның тұрақтылығын бұзып, ұлтты бөліп-жарып, демократияға, саясатқа деген сенімді азайтып, Түркияның ішкі істеріне еш кедергісіз сырттан қол сұғуға болатын елге айналдырғысы келетін кейбір елдер, соңғы кездері мемлекет ішіндегі Фетхуллах Гүлен жамағатын, яғни «Фетхуллахшылар лаңкестік ұйымын», «Күрдістан жұмысшылар партиясын» және «Демократиялық одақ» атты партияны пайдалану арқылы әрекет етуде. Осы мақсатта 2013 жылдан кейін әскери немесе азаматтық төңкерістің көптеген түрлері орын алды. Соңында, 15 шілденің түнінде Түркия Республикасында әскери төңкеріс жасау әрекеті ұйымдастырылды. Жиналған деректер мен жасалған сараптамалардың барлығы, әскери төңкеріс жасау әрекетінің Түрік Қарулы күштерінің қолбасшылығы тізбегінен тыс, Жандармерия және әуе күштері ішінде ұйымдасқан әрі «Фетхуллахшылар лаңкестік ұйымымен» байланнысы бар белгілі бір топ тарапынан жоспарланып, жүзеге асырылғандығы дәлелденді.

Түркия көппартиялық демократиялық жүйеге көшкеннен кейінгі 70 жылдық мерзім ішінде 6 төңкеріске немесе төңкеріске ұқсас әрекеттерге куә болды: 27 мамыр 1960 ж., 12 наурыз 1971 ж., 12 қыркүйек 1980 ж. және 1997 жылдың 28 ақпандағы постмодерндік әскери төңкеріс, 2007 жылдың 27 сәуірдегі әскери бүлік және 2016 жылдың 15 шілдедегі төңкеріс әрекеті. Түркияда әсіресе 2013 жылдан кейін бұл төңкеріс әрекетінің алғашқы елесі пайда болып, төңкеріске негізделген әрекеттер көбейе түсті. Осы тұрғыда, Түркия әсіресе 2013 жылдан кейін Гези

* доцент, PhD, Университет Докуз Эйлюль, Турция и Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. nevzatsimsek53@gmail.com.

вать как крупнейший террористический акт, если учитывать его причины и последствия. Однако во всех из 81 города (среди них Стамбул, Анкара, Газиантеп, Анталья, Ризе, Малатья, Сакарья, Диярбакыр, Эдирне, Урфа, Эрзурум) миллионы жителей противостояли данной попытке переворота и сорвали «большой план». Миллионы людей, прошедших по улицам, выкрикивали, что «Турция не является и никогда не станет страной третьего мира», и заявили всему миру, что страна не откажется от демократии. Одним словом, турецкая нация доказала, что демократия в стране не находится в младенческом состоянии и что Турция не приемлет переворотов, при этом, к сожалению, подвергнувшись смертельным обстрелам. Результатом стало много потерянных жизней: 24 путчиста было убито и 246 турецких граждан стали жертвами насилия, включая 62 полицейских, 5 солдат и 179 гражданских лиц. Кроме того, много людей (1 536 человек) было ранено. Турецкая нация сделала исторический шаг, защитив свою свободу воли и демократию. Турецкая нация в едином порыве противостояла неудавшемуся путчу, несмотря на политические взгляды, и на самом деле преподнесла урок демократии всему миру. Турецкая нация защитила демократию, свою страну, достоинство, Парламент, представляющий суверенитет страны, Правительство – одним словом, будущее своей страны перед лицом такой страшной угрозы.

Некоторые эксперты полагают, что неудавшийся переворот в Турции был результатом усиления авторитарных тенденций в стране. Все эти интерпретации являются, по крайней мере, безосновательными заявлениями специалистов, не разбирающихся в ситуации в Турции. Даже при поверхностном анализе, без обсуждения подробностей, видно, что средства массовой информации и оппозиционные партии не выступили бы против данного путча, если бы он действительно стал результатом общественной поляризации как следствия авторитарного управления.

саябағында өткізілген шеруге, 17/25 желтоқсандағы «Фетхуллахшылар лаңқ-естік ұйымы» төңкеріс әрекеттеріне, «Күрдістан жұмысшы партиясы» лаңкестігіне тойтарыс көрсетуге міндетті болды. 15 шілдеде орын алған соңғы оқиға жай төңкеріс болып қана қоймай, себептері мен нәтижелері тұрғысында Түркия мемлеке-тіне қарсы жасалған тарихтағы ең үлкен лаңкестік әрекетке айналды.

Бірақ Ыстамбұл, Анкара, Газиантеп, Анталия, Ризе, Малатия, Сакария, Диярбакыр, Эдирне, Урфа, Эрзурум... барлығы 81 облысында миллиондаған адам 15 шілде түні бұл төңкеріс әрекетіне қарсы шығып, ұлттық ерік-жігерін білдірді. Түрік ұлтының барлығы – саясаткерлер, журналистер, полицейлер мен студенттер, әйелдер, ерлер бұл әрекетке қарсылық көрсетіп, ұйымдасқан үлкен жоспарды бұзды. Көшеге шыққан миллиондаған адам «Түркия үшінші әлем елі емес және ешқашан да болмайды» деп айқайлап, демократиядан бас тартпайтындарын бүкіл әлемге жариялады. Халық Түркияда демократияның кеше ғана орнамағанын және демократиялық құн-дылықтарды қорғау үшін төңкеріс әрекетіне тойтарыс беріп, оққа ұшырап, жанын пида етті. Мұның салдары қайғылы болды: 24 бүлікші өлтіріліп, 62 полиция қызметкері, 5 әскери қызметкер және 173 бейбіт тұрғын, жалпы 240 адам шейіт болды. Сонымен қатар, көптеген адам (1535 адам) жараланды. Түркия халқының ұлттық ерік-жігерін көрсетіп, демократияны қорғау әрекеттері шын мәнінде эпикалық сипат алды. Түркияның басты сүйеніші болып табылатын халық, өздерінің саяси көзқарастарына қарамастан бүлікшілерге барлығы бірге жұмыла тойтарыс беріп, демократиялық құндылықтарды қорғай білу үлгісін көрсетті. Демократияны, елін, абы-ройын, сайланған Президентін, егемендік пен тәуелсіздік белгісі болып табылатын Парламентін, Үкіметін, қысқаша айтқанда елдің болашағын қорғап қалды.

Кейбір сарапшылар Түркиядағы төңкеріс әрекетін авторитарлық үрдістер салдарымен байланыстыруда. Алайда, бұндай пікірлер Түркиядағы ахуалды нақты деректерге сүйенбегенердің әрі егжей-те-

Наоборот, ночь 15 июля вошла в историю как предмет гордости всех политических партий и средств массовой информации. Парламентские оппозиционные партии Республиканская народная партия (РНП) и Партия национального действия (ПНД) выступили вместе с правящей Партией справедливости и развития (ПСР). Они собрались в парламенте вечером 15 июля, чтобы защитить демократию, и не оставили здание Парламента, несмотря на то, что оно подверглось ударам. Заявления РНП и ПНД о защите демократии возвысили роль парламента. Поддержав правительство, оппозиционные партии обнародовали ясное послание о том, что «Сейчас вы у руля, но мы еще придем к власти. Единственно важная ценность – это постоянство демократической системы». С помощью данного послания они показали, что Турция – это страна, в которой демократия принята всеми политическими партиями, как правящими, так и оппозиционными. Было ясно, что состав правительства можно поменять только демократическими методами. Одним словом, сопротивление турецкой нации и дальновидное отношение всех политических партий и средств массовой информации к данной попытке переворота показали, что в Турции не так легко устроить государственный переворот.

Следует признать очевидность того, что ФЕТО является террористической организацией. Турция считает данную проблему вопросом национальной безопасности, так как движение Гюлена действует согласно собственной иерархической структуре, вне государственной структуры, открывая свои университеты, школы, средства массовой информации, полицейские департаменты, военные и юридические структуры, используя государственную базу. Так, ФЕТО можно назвать «параллельной государственной структурой», так как она просочилась в государственный механизм управления, образовав собственную иерархию в судебной, полицейской и разведывательной службах. Причины борьбы Турции с параллельной государственной структурой гжейлі талдаудан өткізбегендердің, жұмсақ тілмен айтқанда, сәтсіз талдаулардан туындаған қорытындылар болып табылады. Терең үңіліп зерттеу жасамай-ақ, логикалық тұрғыдан талдау жасайтын болсақ, төңкеріс әрекеті авторитарлық үрдістер салдары нәтижесінде болған жағдайда БАҚ өкілдері мен оппозициялық партиялардың төңкеріске қарсы шықпайтынын байқар едік. Алайда, 15 шілде түні түрлі саяси партиялар мен баспасөз өкілдері бірауыздан демократиялық құндылықтарды сақтау үшін Үкіметті қолдап, өздерінің нақты ұстанымдарын көрсетті. Елдегі негізге оппозиция күштері болып табылатын «Республикалық халық партиясы» мен «Ұлтшыл халық партиясының» депутаттары билеуші партия «Әділет және даму партиясымен» бірге парламентті, демократияны және Республиканы қорғау үшін 15 шілде түні парламентте жиналып, бүкіл партиялардың депутаттары бомбалануға қарамастан парламенттен кетуге бас тартты. «Республикалық халық партиясы» мен «Ұлтшыл халық партиясының» демократияны және республиканы қорғау мақсатында жасаған мәлімдемелері де парламенттің беделі мен абыройын асқақтатты. Оппозициялық партиялар үкіметті жақтап, «Бүгін үкімет басында сіздер болсаңыздар, ертең біз келеміз. Бұл демократиялық жүйе-нің жалғасы болып табылады» деген хабарламасымен Түркияның билеуші және оппозициялық тараптарымен бірге демократиялық жүйенін нақты орнаған елі екенін көрсете білді. Халық таңдаған биліктің тек демократиялық жолмен ғана өзгертілетіні анық көрсетілді. Бір сөзбен айтқанда, халықтың көрсеткен қарсылығы, саяси партиялардың, саяси биліктің, баспасөздің зейінді қатынасы Түркияда төңкеріс және оған ұқсас әрекеттердің оңай жүзеге асырыла берілмейтінін көрсетті.

«Фетхуллахшылар» лаңкестік ұйымға айналды және Түркия бұл ұйымды қауіпсіздігіне қауіп төндіріп отырған мәселесі ретінде қарастыруда. Өйткені «Фетхуллахшылар лаңкестік ұйымы» деп аталатын Гүлен жамағаты ең қарапайым тілмен айтқанда, мемлекеттің мүмкіндіктері мен жасалған қолайлы жағдайларды

следует правильно понимать внутри и за пределами страны. Данная террористическая организация в течение последних 3 лет устраивала попытки переворотов, пользуясь своими иерархическими механизмами и инструкциями, полученными за рубежом. После неудачных попыток с вовлечением службы разведки 7 февраля и государственных прокуроров 17-25 декабря она стремилась достичь своих целей с помощью вооруженных сил 15 июля. Недоразумение вызывает как сам путч, так и время его совершения. Последствия данного события могут нанести вред турецким вооруженных силам в ситуации, когда идет ожесточенная борьба с ДАИШ и РПК.

Турция одновременно ведет борьбу с несколькими террористическими организациями. Наиболее важными из них являются ДАИШ и РПК. Однако ФЕТО, незаметно внедрившаяся в государство, возможно, при содействии внешних сил, имеет собственную структуру и методику. Все эти террористические организации представляют серьезную угрозу безопасности и стабильности Турции. Таким образом, если борьба с ДАИШ является приоритетной задачей для международного сообщества, то борьба против ФЕТО и РПК является приоритетной для Турции. По правде говоря, было бы некорректно классифицировать террористические организации как хорошие/плохие, полезные/вредные или эффективные/бесполезные. Как и все другие страны, пострадавшие в результате террористических действий, Турция ждет выражения поддержки и активных шагов в борьбе против терроризма от дружественных и союзнических государств. Мы больше не можем говорить, что ДАИШ подразумевает дикость, а РПК – сопротивление и ФЕТО – диалоговый центр, занимающийся лишь образовательной деятельностью. Мы, все страны, должны всецело и равнозначно отрицать любые формы терроризма. ■

пайдаланып өздерінің жоғары оқу орындарын, өз мектептерін, өз БАҚ-тарын құрды және өздеріне тәуелді тұлғаларды полиция, сот және әскери мекемелерге кіргізіп, мемлекеттік құрылымдарының ішінде «Фетхуллахшылар лаңкестік ұйымына» тікелей бағынышты иерархиялық жүйені жасақтады. Осылайша аталмыш ұйым мемлекеттің иерархиялық құрылымынан тыс, өзіне бағынышты иерархиялық құрылымдарын орнатты. Қысқасы «Фетхуллахшылар лаңкестік ұйымын» параллель мемлекет құрылымы (мемлекет ішінде өз алдына ұйымға тәуелді билік құрылымдарын жасақтау) тұрғысынан лаңкестік ұйымының бір түрі деп атауға болады. «Фетхуллахшылар лаңкестік ұйымы» өз адамдарын елдегі мемлекеттік құрылымдардың барлық органдарына еңгізген болатын. Осы тұрғыдан «Фетхуллах-шылар лаңкестік ұйымына» тікелей тәуелді адамдарды сот жүйесінде, полиция мен барлау әрі қауіпсіздік комитетінде және басқа да мемлекеттік органдар мен армияда кездестіруге болады. Осыған орай Түркияның параллель мемлекеттік құрылыммен күресін елдің ішінде және сыртында дұрыс түсініп білу қажет. «Фетхуллахшылар лаңкестік ұйымы» соңғы үш жылда сырттан алған нұсқауларға сәйкес Түркияның мемлекеттік органдарына еңгізген адамдарын пайдалана отырып, түрлі төңкеріс әрекеттерін ұйымдастырды. Мысалға, «Фетхуллахшылар лаңкестік ұйымына» тәуе-лді тұлғалар 7 ақпанда Түркияның «Ұлттық барлау комитетінің» беделіне зиян тигізетін арнайы операция ұйымдастырды және 17/25 желтоқсанда прокуратурадағы адамдары арқылы төңкеріс әрекетіне ұқсас ауқымды әрекеттерді іске асырды. «Фетхуллахшылар лаңкестік ұйымы» бұл жолғы төңкерісті әскери құрылымдардағы адамдары арқылы іске асырмақ болды. Төңкерілістің таңдалған уақыты да назар аударарлық жайт. Төңкеріліс уақытының Қарулы күштердің ДАИШ және «Күрдістан жұмысшы партиясымен» күресін арттыру мезгіліне іспеттес келуі кездейсоқ емес, бұл бір жағынан Қарулы күштердің беделіне кері әсерін тигізуі мүмкін еді. Төңкеріс жасағандар

сыртқы күштерге сүйеніп, елді қорғауға аманат етілген қаружарақтарды халыққа қарсы қолдану надандығына ұрынды.

Қазіргі таңда Түркия бірнеше лаңкестік ұйым-дармен тең дәрежеде күрес жүргізуде. Күрес жүргізіліп жатқан лаңкестік ұйымдардың алдыңғы қатарында ДАИШ пен «Күрдістан жұмысшы партиясы» бар. Алайда, «Фетхуллахшылар лаңкестік ұйымы» - қолданған аяр тәсілдері арқылы өте сирек кездесетін лаңкестік ұйым екендігін ескерткен абзал. Қазіргі уақытта ДАИШ, «Күрдістан жұмысшы партиясы» және «Фетхуллахшылар лаңкестік ұйымы» Түркияның қауіпсіздігіне, тұтастығына және тұрақтылығына үлкен қауіп төндіріп отыр. Халықаралық қауымдастық үшін ДАИШ-пен күресу неғұрлым маңызды болса, Түркияның қауіпсіздігіне, тұтастығына және тұрақтылығына үлкен қауіп төндіріп тұрған «Күрдістан жұмысшы партиясы» мен «Фетхуллахшылар лаңкестік ұйымы» сияқты лаңкестік ұйымдармен күресу де соншалықты маңызды болуға тиіс. Бұл жерде лаңкестік ұйымдарды жақсы-жаман, қауіптіқауіпсіз, жарамдыжарамсыз деп топқа бөліп отыруға келмейді. Лаңкестіктен азап шеккен кез-келген мемлекет секілді, Түркия да лаңкестікпен күрес мәселесінде өзінің достары мен одақтастарынан қолдау күтуде. Лаңкестік ұйымдар ДАИШ-пен ғана шектелмейді. «Күрдістан жұмысшы партиясы» өзін қорғауда немесе «Фетхуллахшылар лаңкестік ұйымы» білім әрі ғылымды дамытуды көздейтін диалог орталығы деп ойлау қателікке әкеліп соқтырады. Лаңкестік ұйымдар әр дайым лаңкестер болып қала бермек, бұл олардың этникалық, діни және идеология-лық тегіне тәуелді емес. Сондықтан ортақ көзқарасқа сүйеніп лаңкестің кезкелген түрін қабылдамауға және бас тартуға міндеттіміз. ■

ВОЕННОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ США И КЫРГЫЗСТАНОМ НА ПРИМЕРЕ АВИАБАЗЫ «МАНАС»

ҚЫРҒЫЗСТАН МЕН АҚШ АРАСЫНДАҒЫ ӘСКЕРИ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ: «МАНАС» ӘУЕ БАЗАСЫНЫҢ ЖАҒДАЙЫ ТУРАЛЫ

*Акбота Акылбаева**

С обретением независимости Кыргызстан официально участвует в процессе глобализации. Начало отношениям США с Центральной Азией было положено в начале 1990-х годов с дипломатического признания и открытия посольств. Согласно договору о сотрудничестве по предоставлению помощи, подписанному между США и Кыргызстаном в 1993 году, США предоставляют стране финансовую и гуманитарную поддержку для развития суверенитета, экономики и демократии. Вступив в Партнерство во имя мира Организации Североатлантического договора (НАТО) в 1994 году, Кыргызстан получил возможность участвовать в ряде учений по обороне, безопасности и планировании действий гражданских служб в чрезвычайных ситуациях. Целью Партнерства во имя мира было укрепление стабильности и сокращение угроз миру в регионе.

Стабильные отношения между двумя государствами достигли нового уровня после терактов 11 сентября. Это был поворотный момент для региональной политики, и в 2001 году США поменяли свою внешнюю политику в Центральной Азии с предоставления в основном гуманитарной помощи через Агентство международного развития США (USAID) на политику, ориентированную на обеспечение безопасности. На данном этапе, согласно Глобальному плану перебазирования (GDPR) Пентагона, США предложили Кыргызстану предоставить в аренду международный аэропорт «Манас», предназначенный для гражданской авиации, для размещения американской авиабазы. Кыргызстану была предоставлена военная помощь в целях поддержки опера-

Қырғызстан тәуелсіздігін алған 1991 жылдан бастап осы күнге дейін ресми түрде сыртқы елдермен ашық қарым-қатынас орнатып келеді. 1990-жылдардың басында Орталық Азия елдерінің дипломатиялық тұрғыдан танылуы мен сол елдерде елшіліктердің ашылысымен Америка Құрама Штаттары (АҚШ) мен Орталық Азия мемлекеттері арасында қарымқатынастардың негізі қаланды. 1993 жылы АҚШ пен Қырғызстан үкіметтері арасында жәрдемді жеңілдетуге қатысты ынтымақтастық орнату туралы келісім-шартқа қол қойылды. Аталған келісім-шартқа сай АҚШ Қырғызстанның өз тәуелсіздігін қорғауына, экономикалық дамуын қамтамасыз етуге және демократияға негізделген басқару формасын қалыптастыруға көмекші болу мақсатында, ол елге қаржылай және гуманитарлық жәрдем мен өлімге жол ашпайтын жабдықтардан тұратын әскери көмек көрсетті. 1994 жылы Солтүстік Атлант келісім шарты ұйымының (НАТО) «Бейбітшілік үшін серіктестік» атты жобасына қосылған Қырғызстан қорғаныс, қауіпсіздік және азаматтық төтенше жағдайды жоспарлауда ынтымақтастық сияқты салаларда оқужаттығу жұмыстарына қатысу мүмкіндігіне ие болды. Бейбітшілік үшін серіктестік бағдарламасының мақсаты аймақта бейбітшілікке қарсы қауіптерді азайту және тұрақтылықты қамтамасыз ету болып табылады.

11 қыркүйекте орын алған террор актілерінен кейін екі ел арасындағы қарымқатынастар жаңа сатыға көтерілді. Аймақтық саясаттар тұрғысынан алып қарағанда орасан өзгерістердің бастауы бола алатындай маңызды бір ескерту сипатындағы осы бір оқиғадан кейін АҚШ, 2001

* магистр, Казахстан. bota.metu@gmail.com

ции по освобождению Афганистана (OEF), проводившейся совместными усилиями альянса США и Великобритании и Международными силами содействия безопасности (ISAF) НАТО в 2001-2014 годы.

Аэропорт «Манас», построенный в 1970 году, расположен в 25 км к северо-западу от Бишкека и является крупнейшим гражданским аэропортом Кыргызстана. Его длинная взлетно-посадочная полоса (4 200 метров) подходит для реактивных бомбардировщиков и грузовых самолетов. Однако после распада СССР инфраструктура не поддерживалась, и аэропорт постепенно приходил в упадок. Несмотря на свою удаленность от Афганистана, аэропорт «Манас» был выбран военными США как лучший вариант, благодаря техническим и инфраструктурным характеристикам.

16 декабря 2001 года авиабаза Манас была открыта в качестве центра для размещения и транзита военных сил во время военной операции США в Афганистане. Однако в 2008 году Кыргызстан, который уже испытывал нехватку энергоресурсов, оказался под влиянием глобального экономического кризиса. В таких обстоятельствах кыргызское руководство приняло предложение России о предоставлении кредита в $2,15 млрд., что в последующем привело к изменению внешнеполитического вектора страны в сторону России. Так, президент Кыргызстана Курманбек Бакиев объявил о намерении закрыть авиабазу «Манас» в 2009 году. Однако после долгих переговоров американское правительство убедило кыргызский парламент продлить срок аренды базы. Это был новый шаг в изменении статуса авиабазы «Манас». 25 июня 2009 года был ратифицирован двусторонний договор об использовании Международного транзитного центра «Манас». Аэропорт теперь выполнял функцию транспортного узла. В ходе долгих переговоров по пересмотру статуса авиабазы «Манас» США значительно увеличили плату за аренду базы с $17,4 млн. до $60 млн. Это был не первый раз, когда военные США увеличили плату за аренду аэропорта. Впервые это произошло в 2005 году, когда президент Курманбек Бакиев потребовал существенжылы «АҚШ Халықаралық даму агенттігі» (USAID) арқылы аймаққа негізінен гуманитарлық көмек көрсетуге қатысты сыртқы саясатын, Орта Азияда қауіпсіздікті қамтамасыз ету саясатына өзгертті. Осы орайда Пентагон дайындаған Ғаламдық қорғаныс жағдайына шолу (Global Defense Posture Review -GDPR) аясында АҚШ Қырғызстанға кеңестік дәуірден қалған Манас халықаралық әуежайын АҚШ халықаралық әуе базасы ретінде қолданысқа беруді ұсынды. АҚШ пен Ұлыбританияның ортақ ынтымақтастығы мен НАТО-ға мүше мемлекеттердің «Халықаралық қауіпсіздікке жәрдемдесу күші» (ISAF) операциясы шеңберінде жүргізілген, Ауғанстан «Мызғымас бостандық» операциясына (OEF) қолдау көрсету үшін Қырғызстанға 2001-2014 жылдар аралығында әскери көмек көрсетті.

1970 жылы құрылған Манас әуежайы Бишкек қаласынан 25 шақырым солтүстік-батысында орналасқан ең үлкен азаматтық халықаралық әуежай болып табылады. Әуежай джет бомбалаушы ұшақтары мен жүк ұшақтарына қолайлы 4 200 метр ұшу алаңына ие. Сонымен қатар, Кеңес Социалистік Республикалар Одағы (КСРО) ыдыраганнан кейін инфрақұрылымына айтарлықтай назар аударылмағандықтан әуежайдың жағдайы нашарлады. Манас әуежайы Ауғанстаннан едәуір ұзақта орналасқанына қарамастан техникалық және инфрақұрылымдық ерекшеліктері түрғысынан АҚШ Әскери күштері үшін ең тиімді орын болып саналады.

Манас әуе базасы АҚШ-тың Ауғанстанға қатысты жүргізген операциялары кезінде бір өткел және транзит орталығы ретінде 2001 жылдың 16 желтоқсанында ашылған болатын. Алайда Қырғызстанда орын алған энергия тапшылығы мен 2008 жылғы ғаламдық экономикалық дағдарыс елдің жағдайын нашарлатты. Осындай қиын жағдайда Қырғызстан үкіметі Ресейдің 2,15 миллиард доллар көлемінде несие беру туралы ұсынысын қабыл алды. Бұл ұсыныстың қабылдануы Қырғызстанның сыртқы саясатының өзгеруіне, Ресейдің ұстанымына негізделген саясат ұстануына итермелейді. Осылайша 2009 жылы Қырғызстан Президенті Құрманбек Бакиев Манас әуе базасын жабу туралы мәлімдемені жариялайды. Ұзаққа созылған келіссөздер

ного увеличения годовой арендной платы с $2 млн. до $17,4 млн.

Несмотря на то, что во время экономической стагнации кыргызское руководство приветствовало американские инвестиции в экономику страны, ситуация с авиабазой «Манас» становилась все более неопределенной. Однако Алмазбек Атамбаев, выигравший президентские выборы в 2011 году, поставил окончательную точку в данном вопросе.

Кыргызский парламент отказался продлевать военное соглашение с США в 2014 году, желая улучшить отношения с Россией и следуя планам вступить в Евразийский экономический союз в 2015 году. После долгих переговоров о военной базе США в Центральной Азии авиабазу «Манас» было решено закрыть в июне 2014 года.

Новая политика Кыргызстана противоречила принятому в 2012 году плану США о выводе войск и оборудования из Афганистана. Проблема заключалась в том, что закрытие транзитного центра «Манас» было запланировано на время до завершения антитеррористической операции в Афганистане в конце 2014 года. После решения кыргызских властей о расторжении договора об аренде авиабазы «Манас» действия военных США были еще более затруднены, так как необходимо было вывести войска численностью более 90 000 человек и большое количество военного оборудования. Авиабаза «Манас» была обратным транзитным пунктом нового маршрута канала поставок, который был создан во избежание нестабильных маршрутов через Пакистан.

После закрытия транзитного центра «Манас» в 2014 году соглашение о двустороннем сотрудничестве между двумя государствами действовало до объявления о его денонсации в июле 2015 года, вызванной тем, что правительство США присудило премию «Защитник прав человека» участнику революции и этнических столкновений в Кыргызстане.

В заключение следует отметить, что за 13 лет аренды международного аэропорта «Манас» через авиабазу было перевезено более 5,3 млн. военнослужащих из 26 стран-участников ISAF и совершено более

нәтижесінде АҚШ үкіметі әуе базаның жалға алу мерзімін ұзату және реформаландыруға қатысты Қырғызстан үкіметіне өз ықпалын тигізе алды. Бұл жағдай Манас әуе базасының жаңа статусын қалыптастыруда жаңа бір қадам болып саналды. АҚШ Манас халықаралық транзит орталығына қатысты екі тарапты жаңа келісім-шарт 25 маусым 2009 жылы өз күшіне енеді. Келісім-шартқа сай, әуежайдың жаңа функциясы – жүк тасымалдау орталығы ретінде қызмет көрсету болып белгіленді. Манас әуе базасы статусының реформалануына қатысты көпке созылған келіссөздер нәтижесінде АҚШ Әскери күштері әуе базасына қолдану үшін төленетін жылдық ақыны 17,4 миллион доллардан 60 миллион долларға дейін көтерді. Осы орайда АҚШ өкілетті органдары тарапынан аталмыш әуе базасының қолданысы үшін төленетін ақыны арттыру әрекеті алғаш рет жасалып отырмағанын айта кету қажет. Алғаш рет 2005 жылы Қырғызстан Президенті Құрманбек Бакиев әскери базаның жылдық жалға алу ақысы 2 миллион доллардан 17,4 миллион долларға көтеруді талап етті, дәл осы жылы АҚШ тарапынан қабылданған жалға алу ақысы арттырылды.

Қанша дегенмен экономикалық тоқырау кезеңінде Қырғызстан парламенті АҚШ-тың елге инвестиция салуына оң көзбен қараса да, Манас мәселесі ашық түрде талас тудыратын жағдайға жеткен бола-тын. 2011 жылы Президент сайлауында жеңіске жеткен Алмазбек Атамбаев Манас әуе базасына қатысты мәселеде нақты бір нәтижеге қол жеткізді деуге болады.

2015 жылы Қырғызстанның «Еуразия экономикалық одағына» қабылдануы, Ресеймен қарым-қатынастарын жақсар-туды көздеген Қырғызстан парламенті 2014 жылы АҚШ-пен жасалған әскери келісім-шарттың мерзімін ұзатуды қа-былдамады. Орталық Азияда АҚШ әскери базасының орналасуына қатысты келіссөздер нәтижесінде 2014 жылдың маусымында АҚШ-тың Манас әуе база-сын жабу туралы шешім қабылданды.

Қырғызстанның жаңа саясаты АҚШ-тың 2012 жылы қабылдаған Ауғаныстаннан әскерлер мен әскери техникаларын алып шығу әскери жоспарымен қарама-қайшылыққа тап болды. Бұл жердегі мәселе,

33 000 дозаправочных миссий по пути в Афганистан и обратно. Военные силы США оказали огромное воздействие на кыргызскую экономику, инвестировав более $318 млн. за аренду аэропорта. Поэтому, даже несмотря на приостановление договора о сотрудничестве в 2015 году и на закрытие транзитного центра «Манас» в 2014 году, США остаются главным гуманитарным партнером Кыргызстана. ■

уақыт аралығында ISAF ұйымына мүше 26 елден 5,3 миллионнан астам әскери қызметкер мен жанармаймен қамтамасыз ету қызметтерімен айналыс-қан 33 мыңнан астам қызметкердің Ауғанистанға кіріп-шығуы қамтамасыз етілген. АҚШ әскери күштері тек қана әуежайдың қолданысы арқылы 318 миллион доллардан астам инвестиция салғаны үшін Қырғызстан экономика-сында айтарлықтай ықпалға ие болды. Қанша дегенмен, екі ел арасындағы келісім-шарт 2015 жылы өз күшін жойып, Манас транзит орталығы 2014 жылы өз жұмысын тоқтатты. Алайда АҚШ әлі күнге дейін Қырғызстанның гуманитарлық жәрдем бойынша басты серіктесі болуды жалғастыруда. ■

Манас транзиттік орталығының жабылуы, 2014 жылдың соңында АҚШ-тың Ауғанстандағы терроpға қарсы операцияларынан бұрын алдынала жоспарланған болуы. Қырғызстан құзыретті органдарының Манас әуежайын жалға алу келісім-шартын бұзу туралы шешім қабылдауынан кейін АҚШ әскери күштерінің алдынала жоспарланған жоспарға сай әрекет етуі қиынға соқты. Себебі АҚШ 90 мыңнан астам әскерін және айтарлықтай көп мөлшердегі әскери техникаларын кері қайтаруға мәжбүр еді. Манас әуе базасы, Пәкістан арқылы өтетін және тұрақсыз коридорлардан қорғану үшін құрылған жаңа арналарды бөлу маршрутының теріс бағытында орналасқан транзит орталығы болатын.

Манас транзит орталығы 2014 жылы жабылғаннан кейін мемлекеттер арасындағы екіжақты қарымқатынас туралы келісім-шарт 2015 жылдың шілде айында бұзылғанға дейін жалғасын тапты. Келісім-шарттың бұзылуына себеп болған жағдай, АҚШ үкіметінің адам құқықтарын қорғаушысы атағын Қырғызстандағы төңкеріс пен этникалық қақтығыстарда белсенділік танытқан тұлғаға берілуі болатын.

Қорыта келгенде Манас халықаралық әуежайын 13 жыл бойы қолданып кел-ген

ВОЕННЫЕ КОНФЛИКТЫ В АФГАНИСТАНЕ: ТЕРМЕЗСКИЙ ПЛАЦДАРМ

АУҒАНСТАНДАҒЫ ӘСКЕРИ ҚАҚТЫҒЫСТАР ЖӘНЕ ТЕРМЕЗ ҚАЛАСЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

*Джалалитдин Мирзаев**

Для того, чтобы разобраться в текущей ситуации и просчитать возможное развитие событий в регионе, необходим всесторонний анализ многовековых вооруженных конфликтов в Афганистане. Будучи стратегическим плацдармом на реке Амударья, Термез, расположенный на южной границе Узбекистана, всегда играл исторически важную роль в определении геополитической повестки как древнего, так и современного Афганистана.

Основанный 2 500 лет назад, Термез является административным центром Сурхандарьинского района современного Узбекистана. Он изначально был основан как стратегический пункт пересечения реки Амударья. Термез, расположенный вдоль самого удобного транспортного маршрута между Индией и Центральной Азией, превратился в важный отрезок Великого Шелкового пути. Так, со 2 столетия до н.э. город обеспечивал караванную торговлю на крупнейшем трансконтинентальном маршруте, охраняя пункт переправы через Амударью.

На протяжении всей своей долгой истории Термез страдал от набегов захватчиков с запада, востока, севера и юга, а именно от персов-ахеменидов, греков Александра Великого, тохаров и других племен. С тех пор, как мусульмане заняли регион в 7 веке н.э., Термез стал важной частью исламской культуры.

Со времени российского завоевания Центральной Азии во второй половине 19 столетия царская политика была направлена на широкомасштабную колонизацию региона. Поэтому в 1884 году российская империя основала Туркестанский военный округ, который включал Термез в качестве

Ауғанстанда ғасырлар бойы жалғасып келе жатқан әскери қақтығыстардың кең көлемде қарастырылуы негізінен аймақтың қазіргі таңдағы жағдайын және аймақтың даму жолындағы болашаққа қатысты болжалдарын түсіне білу қажеттілігінен туындауда. Өзбекстанның оңтүстік шекарасында және Әмударияөзені бойында орналасқан Термез стратегиялық маңызы бар қала болып табылады. Термез қаласы тарихи тұрғыдан және қазіргі таңда Ауғанстанның геосаяси құрылымын қалыптастыруда маңызды рөл ойнауда. Осыдан 2500 жыл бұрын Әмударияөзенінде стратегиялық өткел ретінде құрылған Термез, қазіргі таңда Өзбекстанның Сурхандарья облысының әкімшілік орталығы. Термез қаласы Үндістан мен Орталық Азия аймағы арасында ең тиімді тасымалдау бағыты бойында орналасқандықтан, Ұлы Жібек жолының маңызды бір бөлігіне айналып отыр. Сондықтан Термез қаласы біздің заманымызға дейінгі екінші ғасырдан бастап Әмударияндан өтетін стратегиялық жол ерекшелігін сақтай отырып, әлемнің ең үлкен құрлықтары арасында керуен саудасының дамуына үлкен үлес қосқан.

Тарихта Термез қаласы, батыс, шығыс, солтүстік пен оңтүстіктен осы аймаққа келетін көптеген патша (Парсы патшасы Ахеменид, грек патшасы Ұлы Ескендір) және тохарлар мен басқа да қауымдар тарапынан жаулап алынған болатын. VII ғасырда аймақты мұсылмандар жаулап алғаннан кейін Термез қаласы ислам мәдениетінің ажырамас бөлігіне айналды. XIX ғасырдың екінші жартысында Ресей патшалығы Орталық Азияда үстемдік орнатып, өз билігін жүргізді. Осы себептен 1884 жылы Ресей империясы тарапынан Термез қаласын да ішіне қамтыған стратегиялық аймақ ретінде Түркістан әскери округі құрылған бола-

* доцент, к.и.н, Термезский археологический музей, Узбекистан. mirzoj@yahoo.com

стратегического аванпоста. Его строительство началось в 1894 году, и за следующие несколько лет российские власти создали в городе новое поселение. Более того, строительство порта, имеющего коммерческое и военное значение, положило начало постоянному судоходству на реке Амударья.

Учитывая стратегическую важность Термеза, было решено осуществить крупный проект строительства железной дороги, проходящей через город. Так, в начале 1870-х годов Фердинанд Мари, виконт де Лессепс, широко известный дизайнер проектов строительства Суэцкого, Коринфского и Панамского каналов, разработал проект железной дороги Петербург-Ташкент-Термез-Кабул. Несмотря на то, что в данный исторический период строительство подобной железной дороги не было экономически целесообразным, военно-политическое значение данного проекта перевесило экономические потери от него. Однако российские власти не смогли осуществить проект согласно первоначальному плану. Поэтому строительство данного полотна было завершено лишь в 1916 году, и его последним пунктом назначения был Термез.

Как русский аванпост, Термез имел большое значение в Большой игре за господство в Центральной Азии между Британской империей и Российской империей. Согласно Плану 1898 года, учитывавшему детали вторжения в Афганистан, Термез был выбран в качестве главной операционной базы сил Туркестанского военного округа, поддерживающей военные операции против англо-афганских сил и обеспечивающей пересечение Амударьи. Однако, несмотря на то, что последний император России Николай II поощрял усиление российского влияния на востоке, упомянутый выше план было решено не приводить в действие по причине высоких экономических затрат. Более того, российские власти были вынуждены отложить любые планы захвата Афганистана после того, как Россия признала протекторат Великобритании над Афганистаном и согласилась не вступать в прямые контакты с афганским эмиром в 1907 году. Нужно учесть, что ослабленная Россия притын. Аймақтың құрылуына қатысты жұмыстар 1894 жылы басталды, одан кейінгі бірнеше жыл ішінде орыс билік өкілдері аймақта жаңа құрылымдық өзгерістерді жүзеге асырды. Сондай-ақ, сауда және әскери маңыздылыққа ие теңіз айлағының құрылысы Әмудария өзенінде тұрақты түрде теңіз сапарларын жасауға мүмкіндік туғызды. Бұған қоса стратегиялық маңыздылығына байланысты Термез қаласынан өтетін ауқымды теміржол жобасын қолданысқа енгізу туралы шешім қабылданды. Осы себептен 1870-жылдардың басында Суэц, Коринф және Панама каналдарының жобасын дайындаған Фердианд Мари Виконт Де Лессепс, Петербург-Ташкент-Термез-Кабул-Жаңа Дели теміржолы жобасын дай-ындайды. Сол уақыттарда теміржол жобасын экономикалық тұрғыдан жүзеге асыру мүмкін емес еді, алайда жобаның әскери және саяси маңыздылығы экономикалық құндылығынан арта түсті. Сонымен қатар, орыс билігі жобаны алғашқы жоспарға сай аяқтай алмады. Теміржол құрылысы тек 1916 жылы аяқталып, соңғы аялдама Термез болып белгіленді.

Термез қаласы Ұлыбритания империясы мен Ресей империясы арасында Орталық Азияда ықпалын кеңейтуге байланысты күресте орыстар тарапынан әскери аймақ ретінде қолданылған болатын. Осы себептен Ауғанстанның отарлануына қатысты егжейтегжейлі мәліметтер жазылған 1898 жылғы жоспарға сәйкес Термез қаласы Әмудария өзенінен өту және ағылшын-ауған соғысында әскери операциялардың жүргізілуі үшін Түркістан әскери округіндегі күштердің әрекет ету орталығы ретінде таңдалды. Сондай-ақ, соңғы орыс императоры II. Николай шығыс аймақтарда орыс үстемдігін арттыруға бағытталған саясаттарға қолдау көрсетті, алайда экономикалық құны жоғары болғандықтан белгіленген жоспарды жүзеге асырмау туралы шешім қабылданды. Сонымен қатар Ресей Ұлыбританияның Ауғанстанды өз қорғауына алу туралы шешімін мойындады және 1907 жылы Ауған патшасымен тікелей байланыс орнатпауды қабылдады. Осынын салдарынан Ресей билік өкілдері Ауғанстанды басып алуға қатысты барлық жоспарларын кейінге қалдыруға мәжбүр болды. Ресей 1904-1905 жж. Жапон соғы-

няла такое решение после поражения в войне с Японией в 1904-1905 годах.

Однако после Октябрьской революции 1917 года в России Афганистан вступил в так называемый Восточный фронт мировой коммунистической революции. Агенты Коммунистического интернационала из Термеза основали Центральный комитет революционного совета в Афганистане в 1920 году. В советский период город несколько раз становился оплотом вторжения в Афганистан. Во время первой советско-афганской кампании 1929 года северный Афганистан был захвачен на короткий период времени. Однако вторая советско-афганская кампания 1979-1989 годов превратилась в широкомасштабную войну, которая привела к распаду Советского Союза. Так, план захвата Афганистана через Термез, разработанный в конце 19 столетия, был осуществлен только в советский период.

С начала войны с международным терроризмом, объявленной США, и военной операции НАТО в Афганистане, проводившейся Международными силами содействия безопасности (ISAF), мировое сообщество еще раз обратило свой взор на Термез. В начале 21 века главный аванпост Республики Узбекистан на его южной границе стал опорным пунктом ISAF. В 2002-2015 годы НАТО использовало аэропорт, расположенный вблизи Термеза, для обеспечения технической и логистической поддержки своим военным подразделениям в Афганистане. Решение о закрытии данного пункта соответствовало положениям внешнеполитической доктрины Республики Узбекистан, принятой в 2012 году, согласно которой страна запрещает дислокацию любых иностранных военных баз и вооруженных сил на своей территории.

С обретением Узбекистаном независимости Термез сохранил свое традиционное значение и функции и даже приобрел новые, сделав успешный переход к следующей стадии развития. Термез стал промышленным, сельскохозяйственным, образовательным и культурным центром Сурхандарьинской области. Кроме того, после введения в эксплуатацию 75-километровой железнодорожной линии Хайрасында жеңіліске ұшыраған кейін осындай шешімді қабылдады.

Алайда Ресейде 1917 ж. Қазан төңкерісінен кейін Ауғанстан дүниежүзілік коммунистік төңкерістің шығыс майданына қатысады. 1920 жылы Термезден келген Коминтерн ұйымының өкілдері Ауғанстанда Төңкерісшіл кеңестің орталық комитетін құрды. КСРО дәуірі кезінде Термез қаласы Ауғанстанға қатысты көптеген отарлау әрекеттерінің орталығы болған. 1929 жылы I. КСРО-Ауғаныстан соғысында Ауғанстанның солтүстігі қысқа мерзімге жаулап алынған болатын. Бірақ 1979-1989 жж. II . КСРО-Ауғаныстан соғысы алдыңғысына қарағанда кең ауқымды соғыс болып, КСРО-ның ыдырауына әкеліп соқтырды. Сондықтан XIX. ғасырдың соңында қалыптасқан Термез қаласы арқылы Ауғанстанды басып алу жоспары тек КСРО дәуірінде жүзеге асырылды.

АҚШ-тың халықаралық терроризмге қарсы күресті бастағанын мәлімдеуі және Ауғанстанда «Қауіпсіздікті қолдау халықаралық күштері» (ISAF) тарапынан жүргізілген НАТО операцияларының басталуынан кейін, әлем қауымдастығы назарын қайтадан Термезге аударды. XXI. ғасырдың басында Өзбекстанның оңтүстік шекарасында орналасқан бұл аймақ, «Қауіпсіздікті қолдау халықаралық күштерінің» орталығына айналды. 2002-2015 жж. аралығында НАТО Ауғанстандағы әскери бөлімшелеріне техникалық және логистикалық қолдау көрсету мақсатында Термезге жақын аймақтағы әуежайды қолданған болатын. 2012 ж. Өзбекстанның қабылдаған «Өзбекстан Республикасының сыртқы саясат доктринасына» сәйкес шекараны жабу туралы шешім қабылданды. Бұл доктрина бойынша елдің территориясында қандай да бір шетелдік әскери базаның және қарулы күштердің орналасуына тыйым салынды.

Өзбекстан тәуелсіздігін алғаннан бастап Термез қаласы тарихи маңыздылығын сақтап, өзіне мұраға қалған міндеттемелеріне жаңаларын қосып, даму үдерісінің жоғары сатысына көтерілді. Осы тұрғыдан Термез қаласы Сурхандарья аймағының индустриалдық, егін шаруашылық және мәдени орталығына айналды. Сонымен қатар 2010-2011 жж. аралығында Өзбекстан тарапынан Ауғанстанда 75 шақырымдық

тон-Мазар-и-Шариф, построенной Узбекистаном в Афганистане в 2010-2011 годах, Термез значительно повысил свою роль в превращении Афганистана в стыковочный порт европейско-ближневосточной, бывшей советской и индо-пакистанской железнодорожных систем. ■

Хайратан-Мазари Шариф теміржолы салынғаннан кейін Термез қаласы Ауғанстанның Еуропа және Орталық Азия, КСРО және Үнді-Пәкістан теміржолына қатысуындағы рөлі айтарлықтай артты. ■

АФГАНСКАЯ УГРОЗА В ПОВЕСТКЕ БЕЗОПАСНОСТИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЕЛДЕРІНІҢ ҚАУІПСІЗДІК САЛАСЫНДАҒЫ КҮН ТӘРТІБІ – АУҒАНСТАН ҚАУПІ

*Акбота Акылбаева**

В последние годы страны Центральной Азии выражают обеспокоенность в связи с угрозами региональной безопасности, усиливающимися по мере растущей дестабилизации в Афганистане. В течение многих лет Исламская Республика Афганистан представляет самый серьезный вызов для безопасности региона Центральной Азии. По этой причине вывод из Афганистана в 2014 году военного контингента Международных сил содействия безопасности (ISAF), действовавших под эгидой военного контингента Организации Североатлантического договора (НАТО), оказал прямое воздействие на вопросы международной и региональной безопасности в Центральной Азии. Как следствие, угроза распространения экстремистских идей в регионе как результат деятельности нелегальных военных группировок в Афганистане, таких как Талибан и ИГИЛ/ДАИШ, является главным предметом обсуждений. Данная угроза приобретает особую актуальность после завершения операции «Несокрушимая свобода» (OEF), выполненную военными силами США и их союзников в 2001-2014 годах.

За десять лет с начала военной операции силы НАТО в Афганистане достигли максимальной численности, равной около 140 000 военнослужащим. В конце декабря 2014 года после вывода войск около 13 000 военнослужащих были оставлены для тренингов и антитеррористической деятельности, из них 9 800 были американцами. Несмотря на активные попытки по стабилизации ситуации в Афганистане, первоначальная цель полного устранения угрозы, исходящей от террористических организаций внутри страны, не была достигнута. Хотя коалиционные силы США и

Соңғы бірнеше жыл ішінде Орталық Азия республикалары Ауғанстандағы тұрақсыздықтың артуынан туындаған қауіпсіздік мәселелеріне қатысты алаңдаушылығын білдіруде. Көптеген жылдар бо-йы Ауғанстан Ислам Республикасы Ор-талық Азия аймағы үшін ең өзекті қауіпсіздік мәселесі болғаны мәлім. 2014 ж-ылы «Солтүстік Атлант келісім шарты» ұйымы (НАТО) атты батыстық әскери одағы бастаған «Халықаралық қауіпсіздікке жәрдемдесу күштері» (ХҚЖК) әскерінің Ауғанстан аумағынан шығарылуы Орталық Азиядағы қауіпсіздік салдарына айтарлықтай ықпал етіп, халықаралық қауіпсіздік аспектілеріне тікелей әсер етті. Осыған байланысты Ауға-нстан аумағында заңсыз қарулы топтар-дың, атап айтқанда Талибан мен ДАИШ әрекеттері салдарынан туындаған ислам-дық экстремистік идеялардың аймақта таралу қаупі, 2001-2014 жылдар кезеңінде АҚШ-тың әскери күштерінің Ауғанстанда жүзеге асырған «Мызғымас бостандық» операциясы аяқталғаннан кейін туындаған негізгі даулар деп атауға болады.

Әскери операция басталғаннан бері он жыл ішінде НАТО ұйымы 2014 жылдың желтоқсан айында «Мызғымас бостандық» операциясы соңында лаңкестікке қарсы күресу және арнайы оқыту үшін 13,000 әскерді қалдырып, 9800 американдық әскермен қоса Ауғанстанға 140, 000-ға жуық әскер жіберген еді. Ауғанстандағы жағдайды тұрақтандыру бойынша іс-шаралардың күшейтілгендігіне қарамастан, ел ішінде лаңкестік қауіп қатерді толығымен жою түпкі мақсатына қол жеткізілген жоқ. АҚШ және Батыс елдерінің коалициялық күштерінің Талибан қозғалысын айтарлықтай әлсіретуіне және 2014 жылы Ауғанстанда президенттік сайлаудың өткізіліуіне қарамастан, Ауғанстан Ислам Ре-

* магистр, Казахстан. bota.metu@gmail.com

их союзников существенно ослабили Талибан и обеспечили проведение президентских выборов в Афганистане в 2014 году, социально-политические и социально-экономические разногласия внутри Афганистана остались нерешенными.

К примеру, пограничная контрабанда значительно выросла в годы деятельности ISAF, что представляет прямую угрозу безопасности Центральной Азии. Как отметило в своем докладе «Опиатные потоки через северный Афганистан и Центральную Азию: оценка угрозы», изданном в 2012 году, Управление ООН по наркотикам и преступности (UNODC), на территории Афганистана ежегодно производится около 90 тонн наркотических веществ, таких как героин и опиум. Учитывая тот факт, что более 25% афганского героина проходит по территории Центральной Азии через Таджикистан в Европу, проблема трансграничного наркотрафика приобретает особую актуальность.

Более того, нелегальное пересечение границ государств Центральной Азии представляет пример явной угрозы проникновения в регион боевиков-экстремистов из Афганистана. В последние годы члены афганских террористических организаций несколько раз предпринимали попытки пересечения афгано-таджикской и афгано-туркменской границ. В начале марта 2016 года во время военной операции на афгано-таджикской границе таджикские пограничники убили одного из вооруженных афганцев, а остальных задержали. Таджикистан, который имеет самую протяженную (1 200 км) среди государств Центральной Азии границу с Исламской Республикой Афганистан, можно признать страной, наиболее уязвимой перед двойной угрозой, исходящей от террористических организаций Талибана, с одной стороны, и ИГИЛ/ДАИШ, с другой. В течение 2014 года таджикские военные зафиксировали более 100 нарушений таджикско-афганской границы, предпринятых афганскими экстремистскими группировками и наркодиллерами. Подобные случаи говорят о необходимости широкомасштабного урегулирования афганской проблемы, так как спубликасындағы әлеуметтік - саяси және әлеуметтік - экономикалық даулар шешілмеген күйде қалды.

Мысалы трансшекаралық есірткі саудасы елде ХҚЖК қызмет атқарған жылдары айтарлықтай өсті. Бұл жағдай Орталық Азия қауіпсіздігіне тікелей қауіп тудырған еді. БҰҰ-ның «Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасы» (БҰҰ ЕҚБ) 2012 жылы жасаған «Солтүстік Ауғанстан мен Орталық Азия арқылы есірткі тасымалы: қауіпқатерді бағалау» баяндамасында мәлімдегендей, әр жылы героин мен апиын сияқты есірткі заттарының шамамен 90 тоннасы Ауғанстан аумағында өндіріледі екен. Ауғанстан елінде өндірілген 25% героиннің Орталық Азия аймағы арқылы Тәжікстан мен Еуропа түбегіне қарай өтуін ескере отырып, трансшекаралық есірткі саудасы мәселесінің барған сайын кең тарала бастағандығын көруге болады.

Орталық Азия мемлекеттерінің шекараларынан заңсыз өту аймаққа еніп жатқан Ислам жауынгерлері тұрғысында Ауғанстан қарулы топтарының айқын қауіп қатеріне мысал болып табылады. Соңғы жылдары ауған лаңкестік ұйымы мүшелері бірнеше рет ауған-тәжік және ауған-түрікмен шекараларынан өтуге тырысқан еді. 2016 жылдың наурыз айының басында қарулы ауғандардың бірі әскери операция барысында қаза тауып, қалғандары тәжік шекара органдары тарапынан ауған-тәжік шекарасында ұсталды. Орталық Азия елдері арасында Ауғанстан Ислам Республикасымен ең ұзын шекарасы (1200 км) бар Тәжікстанды Талибан мен ДАИШ лаңкестік ұйымдарының қос қаупіне қарсы тұра алмайтын ең әлсіз республика деп айтуға болады. 2014 жылы Тәжік әскери күштері тәжік-ауған шекарасында ауған экстремистік топтары мен есірткі саудагерлерінің 100-ден астам заң бұзушылықтарын құжаттады. Мұндай оқиғалар Орталық Азия елдері арасында ауған мәселесін түбегейлі шешу қажет екендігін көрсетеді. Бұл жағдай тұтас Орталық Азия аймағына қауіп төндіріп отыр.

Орталық Азия елдерінің Ауғанстан елін-де бейбітшілік орнату үдерісіне, НАТО бастаған ХҚЖК әскери операцияларына да өз үлесін тигізгендігін айта кету қа-жет. Мысалы, АҚШ пен НАТО күштері

она представляет угрозу всему региону Центральной Азии.

Следует отметить, что государства Центральной Азии внесли свой вклад как в процесс мирного урегулирования, так и в проведение военной операции ISAF НАТО в Афганистане. К примеру, силы США и НАТО использовали в Кыргызстане авиабазу «Манас», впоследствии преобразованную в Международный транзитный центр «Манас», до его закрытия в 2014 году. В то же время Казахстан, Узбекистан, Туркменистан и Таджикистан предоставили право пролета над своими территориями для доставки грузов в Афганистан.

Кроме того, лидеры центральноазиатских стран выступили с рядом инициатив по привлечению внимания региональных игроков к вопросам мирного урегулирования афганского конфликта. Например, во время встречи Совета Евро-атлантического партнерства НАТО в Бухаресте (Румыния) президент Узбекистана Ислам Каримов внес предложение об инициативе «6+3», направленной на дипломатическое решение афганского конфликта при участии шести соседних государств и США, России и НАТО, за исключением представителей Афганистана. Министр иностранных дел Узбекистана Абдулазиз Камилов повторно выдвинул упомянутую инициативу на 67-й сессии Генеральной ассамблеи ООН в 2012 году. Еще одно предложение было озвучено на саммите Шанхайской организации сотрудничества 2009 года в Екатеринбурге (Россия) таджикским президентом Эмомали Рахмоном. Он предложил идею Душанбинской четверки – встречи в Душанбе по обсуждению экономических проблем и вопросов безопасности в контексте афганского конфликта. Более того, в 2012 году министр иностранных дел Казахстана Ержан Казыханов предложил идею создания в Алматы узла ООН по решению проблем Афганистана. Однако ввиду отсутствия широкой международной поддержки существенного сдвига в формировании в Центральной Азии диалоговой платформы по мирному урегулированию афганского конфликта достичь не удалось.

Қырғызстанда кейін Манас халықаралық транзиттік орталығына айналған Манас әуе базасын 2014 жылы жабылғанға дейін пайдаланды. Қазақстан мен Өзбекстан және Түрікменстан мен Тәжікстан Ауғанстанға әскери жүктерді жеткізу үшін өз аумақтары арқылы ұшып өту құқықтарын берген еді.

Сонымен қатар, Орталық Азия республ-икаларының басшылары ауған қақтығысын бейбіт жолмен шешу мәселесін реттеуге аймақтық ойыншылардың назарын аудару мақсатында бірталай бастамаларды жүзеге асырды. Мысалы, 2008 жылы Румыния астанасы Бухарестте өткен НАТО-ның Еуро-Атлантикалық әріптестік кеңесінің отырысы барысында Өзбекстан Республикасының Президенті Ислам Каримов Ауғанстан өкілдерін қоспағанда алты көршілес мемлекетпен бірге АҚШ, Ресей және НАТО-ның мүшелігімен ауған қақтығысын дипломатиялық жолмен шешуге бағытталған «6+3» бастамасын құру туралы ұсыныс жасады. Өзбекстан Сыртқы істер министрі Абдулазиз Камилов 2012 жылы БҰҰ-ның Бас Ассамблеясының 67-ші сессиясы барысында жоғарыда аталған бастаманы қайта ұсынды. Тағы бір ұсыныс, Тәжікстан елінің Президенті Эмомали Рахмон тарап-ынан 2009 жылы Ресей Федерациясының Екатеринбург қаласында өткен Шахай ынтымақтастық ұйымы (ШЫҰ) саммитінде айтылған еді. Ол ауған қақтығысына сілтеме жасай отырып, Душанбе қаласында қауіпсіздік және экономика жобаларын талқылау үшін «Душанбе төрттігі» кездесуін өткізуді алға тартты. Бұған қоса, 2012 жылы Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрі Ержан Қазыханов Ауғанстан үшін Алматыда орналасуы көзделген БҰҰ орталығының құрылысын жоспарлаған болатын. Бірақ халықаралық қолдаудың болмауына байланысты, ауған қақтығысын бейбіт жолмен шешу мәселесі бойынша Орталық Азия тілқатысу тұғырнамасының қалыптасуында елеулі нәтижелерге қол жеткізілмеді.

Ауғанстандағы жағдайға орай қауіпсіздік мәселелері тұрғысынан Орталық Азия елдері арасындағы өзара ынтымақтастыққа келгенде, біріккен қауіпсіздік базасы әлі қалыптаспағанын айтуымыз қажет. Осы орайда Орталық Азия елдері арасын-

Поэтому, когда дело касается кооперации центральноазиатских государств в решении афганских вызовов, то общие рамки системы безопасности еще не сформированы. Отсутствие сотрудничества между странами представляет главное препятствие.

В заключение необходимо отметить, что сегодня все государства Центральной Азии обеспокоены растущими проблемами безопасности, исходящими из Афганистана после вывода сил ISAF в 2014 году. Рост экстремистских настроений и числа террористических актов может дестабилизировать весь регион Центральной Азии. Чтобы продвинуться в стабилизации ситуации в Афганистане, регион Центральной Азии должен выработать единую политическую основу и усилить свою поддержку южного соседа в рамках различных экономических проектов, которые внесут позитивный вклад в экономическую и политическую стабилизацию в раздираемом конфликтами государстве. ■

дағы ынтымақтастықтың әлсіз болуы басты кедергі болып тұр.

Қорыта келе, 2014 жылы ХҚЖК күштері Ауғанстанның аумағынан шығарылғаннан кейін, бүкіл Орталық Азия республикалары Ауғанстан елінен төніп тұрған қауіпқатерлерге байланысты алаңдаушылық білдіруде. Экстремистік әрекеттер мен лаңкестік топтардың өсуі бүкіл Орталық Азияға теріс әсер етіп, аймақты тұрақсыздандыруы мүмкін. Ауғанстан еліндегі жағдайды тұрақтандыруға қадам жасау үшін, ең бастысы Орталық Азия елдері өңірде бірыңғай саясат орнатулары аса маңызды. Бұған қоса аймақ елдері Ауғанстанның экономикалық әрі саяси ахуалын тұрақтандыруға негізделген түрлі экономикалық жобалар шеңберінде оңтүстіктегі көршісіне барынша қолдау көрсетуден тайын-баулары қажет. ■

АРМЯНО-РОССИЙСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В РАМКАХ ОРГАНИЗАЦИИ ДОГОВОРА О КОЛЛЕКТИВНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
ҰЖЫМДЫҚ ҚАУІПСІЗДІК ТУРАЛЫ ШАРТ ҰЙЫМЫ АЯСЫНДА АРМЕНИЯ-РЕСЕЙ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРЫ

*Айдана Арынбек**

Организация Договора о коллективной безопасности (ОДКБ) является правопреемницей Договора о коллективной безопасности (ДКБ), подписанного 15 мая 1992 года новыми независимыми государствами: Арменией, Узбекистаном, Казахстаном, Кыргызстаном, Россией и Таджикистаном. В 1993 году к Договору присоединились Беларусь, Азербайджан и Грузия. В рамках постепенного развития интеграционного процесса ДКБ в 2002 году перерос в ОДКБ. Однако Азербайджан, Грузия и Узбекистан вышли из договора, и организация была основана шестью оставшимися государствами. Сегодня в ОДКБ входят те же шесть государств, при этом Афганистан и Сербия присоединились в качестве наблюдателей.

ОДКБ является единственным межправительственным военным объединением на пост-советском пространстве. Все члены ОДКБ считают коллективную безопасность необходимым инструментом обеспечения мира и стабильности в регионе. Двустороннее сотрудничество с Арменией в рамках ОДКБ дает России хорошую возможность сохранить свое влияние на Южном Кавказе. Армения является единственным в регионе государством, которое проводит пророссийскую внешнюю политику, тогда как в результате революции роз 2003 года и грузинской войны 2008 года грузинская внешняя политика повернулась в сторону Запада, а Азербайджан придерживается многовекторной политики, сотрудничая как с Россией, так и с Западом.

Поэтому Россия рассматривает Армению как стратегически важное государство в регионе. К примеру, Россия создала 102-ю военную базу в Гюмри на севере Армении и 3624-ю авиабазу в аэропорту Эре-

Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарт ұйымы (ҰҚШҰ) 1992 жылы 15 мамырда Армения, Өзбекстан, Қазақстан, Қырғызстан, Ресей және Тәжікстан сияқты жаңа тәуелсіз мемлекеттер қол қойған Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарт негізінде құрылған ұйым болып табылады. 1993 жылы бұл шартқа Беларусь, Әзірбайжан мен Грузия қосылды. Интеграциялық үдерістің біртіндеп даму нәтижесінде ҰҚШ 2002 жылы ҰҚШҰ-ға айналды. Алайда, Әзірбайжан, Грузия және Өзбекстан елдері шарттан шығып, қалған алты мүше мемлекет осы ҰҚШҰ-ны құрды. Бүгінгі таңда ҰҚШҰ құрамында әлі күнге дейін алты мүше мемлекет бар, бұған қоса Ауғанстан мен Сербия ұйымда бақылаушы мемлекет мәртебесіне ие.

ҰҚШҰ посткеңестік аймақта құрылған жалғыз ғана үкіметаралық әскери альянс болып табылады. ҰҚШҰ-ның барлық мүшелері ұжымдық қауіпсіздікті аймақта бейбітшілік пен тұрақтылықты қамтамасыз етуге қажетті құрал деп біледі. ҰҚШҰ аясында Арменмямен құрған екіжақты ынтымақтастығы арқылы Ресей бұл ұйымға мүшелігін Оңтүстік Кавказдағы ықпалын сақтап қалу мүмкіндігі деп санайды. Грузия 2003 жылғы «раушан төңкерісі» мен 2008 жылғы Грузия соғысының нәтижесінде батысқа бағытталған сыртқы саясат жүргізе бастап, Әзірбаайжан Ресей мен батыс елдері арасындағы көпвекторлы сыртқы саясат ұстанғанымен, Оңтүстік Кавказ аймағында Армения елі Ресеймен ынтымақтастықты өрбіту сыртқы саясатын ұстанып отырған жалғыз ел болып табылады.

Сондықтан, Ресей Арменияны аймақтағы стратегиялық тұрғыдан маңызды әріптесі санауда. Мысалы, Ресей Арменияның солтүстігіндегі Гюмри қаласында 102-ші әскери базасын және Ереван маңындағы

* магистр, Центра политического анализа и стратегических исследований центрального аппарата партии «Нур Отан», Казахстан. arynbekaidana@gmail.com

буни возле Еревана. Более того, в Армении находятся около 5 000 военнослужащих, воздушные и противоракетные системы России. 20 августа 2010 года после подписания договора между двумя государствами российское военное присутствие в Армении было продлено до 2044 года.

Играя доминирующую роль в ОДКБ, Россия в последнее время наращивает свое военное сотрудничество с Арменией. В сентябре 2015 года на полигоне Алагяз прошли военные учения «Арагац-2015» объединенных сил России и Армении. Целью военных учений было координирование совместных действий и улучшение взаимодействия между армянскими и российскими подразделениями. Учения проводились с использованием самолетов МиГ-29, вертолетов Ми-8, танков, сил противовоздушной обороны и ракетных систем, артиллерии и другого военного оборудования. 23 декабря 2015 года Россия и Армения подписали соглашение о создании Объединенной системы противовоздушной обороны. В соответствии с договором, армянская противовоздушная оборона будет укреплена, и Россия доставит на ее территорию новые средства противовоздушной обороны, рации, радиолокационные системы и боевые вертолеты. Более того, в начале 2016 года Москва предоставила Еревану заем в $200 млн. для покупки российского вооружения, включая ракеты Смерч (Торнадо) диаметром 300 мм и дальностью полета 70-90 километров и переносные зенитные ракетные комплексы Игла-С, и модернизации вооруженных сил.

Асимметрия силы внутри организации с российским военным доминированием представляет ОДКБ как организацию, возглавляемую Россией. Поэтому двусторонние отношения между Арменией и Россией в рамках ОДКБ представляют Россию как главного гаранта безопасности для Армении. Действительно, региональные проблемы, возникшие в результате конфликта с Азербайджаном по поводу Нагорного Карабаха, представляют серьезную угрозу безопасности Армении. Принимая во внимание Статью 4 Договора ОДКБ, согласно которой в случае акта агрессии против одного из государств-членов ОДКБ, Россия обязана предоставить военную помощь Армении. Эребуни әуежайында 3624-ші әуе базасын құрды. Сонымен қатар, Ресейдің Арменияда бес мың әскери құрамасы, әуе және зымыран қорғаныс жүйелері бар. 2010 жылы 20 тамызда екі ел арасындағы келісімге қол қойылғаннан кейін Ресей әскерінің Арменияда қалуы 2044 жылға дейін ұзартылды.

ҰҚШҰ-да доминантты рөл атқаратын Ресей соңғы күндері Арменияменмен айтарлықтай белсенді әскери ынтымақтастық жасауда. 2015 жылдың қыркүйек айында Алагяз аймағында Ресей-Армения біріккен күштерінің «Арагац 2015» әскери жаттығуы өтті. Әскери оқужаттығудың мақсаты бірлескен ісәрекеттерді үйлестірумен қатар армяндық және ресейлік бөлімшелер арасында өзара әрекеттестікті жақсарту болды. Жаттығу сонымен қатар, МиГ-29 ұшақтарын, Ми-8 үлгісіндегі тікұшақтарды, танктерді, әуе қорғаныс күштері мен зымыран жүйелерін, артиллерия және басқа да әскери техниканы қамтыды. 2015 жылдың 23 желтоқсанында Ресей және Армения Бірлескен әуе қорғаныс жүйесін қалыптастыру туралы келісімге қол қойды. Бұл келісімге сәйкес Арменияның әуе қорғаныс жүйесі күшейтіліп, Ресей Арменияның аумағында жаңа әуе қорғаныс жабдықтарын, радиоларды, радар жүйелері мен жауынгерлік тікұшақтарды орна-ластыратын болады. Сонымен қатар 2016 жылдың басында Ресей Смерч (Торнадо) 70-90 шақырымға ұшу алыстығы бар 300 мм-лік зымырандары мен ИглаС жылжымалы зениттік-зымырандық кешендері сияқты ресейлік қаружарақтарды сатып алу және Арменияның қарулы күштерін жаңғырту үшін Ереванға 200 млн. доллар несие берді.

Ресейдің ұйым ішіндегі әскери үстемдігінен пайда болған күш үйлесімсіздігі ҰҚШҰ-ны Ресей жетекшілігіндегі ұйым ретінде көрініс қалыптастыруда. Сондықтан, ҰҚШҰ тұрғысынан Армения мен Ресей арасындағы екі жақты қарым-қатынастар Ресейді Арменияның қауіпсіздігінің негізгі кепілі ретінде көрсетеді. Таулы Қарабақ аймағы жөнінде Әзірбайжанмен жанжалдан туындаған аймақтық мәселелер Арменияның қауіпсіздігі үшін үлкен қауіп төндіруде. ҰҚШҰ-ның 4-бабына сәйкес, мүше мемлекеттердің қайсыбіріне қарсы агрессия болған жағдайда, барлық басқа мүше

сударств-участников все остальные участники предоставят необходимую помощь, включая военную, Армения рассчитывает на помощь со стороны России в случае любой возможной угрозы со стороны Азербайджана.

Однако можно утверждать, что во время последней эскалации в Нагорном Карабахе 2 апреля 2016 года Россия предпочла принять позицию медиатора в рамках Минской группы ОБСЕ, а не стратегического партнера по ОДКБ. Россия приложила определенные усилия, чтобы посадить Азербайджан и Армению за стол переговоров. В результате конфликтующие стороны согласились на немедленное прекращение огня в регионе Нагорного Карабаха. Тем не менее, Армения была недовольна поставками Россией оружия конфликтующей стороне. Например, за последние пять лет Азербайджан закупил вооружений у России на сумму около $4 млрд. Следовательно, возможно, военные поставки Москвы Баку можно рассматривать как решение, основанное на экономических соображениях, так как экспорт оружия является одним из источников дохода для российской экономики.

В заключение следует отметить, что армяно-российские отношения в рамках ОДКБ являются взаимовыгодными, однако они имеют разные цели. Если Армения заинтересована в увеличении своей обороноспособности, целью России является поддержка своего влияния в регионе Южного Кавказа. Тем не менее, Армения считает, что поставки Россией вооружений Азербайджану подрывают деятельность ОДКБ. ■

мемлекеттер әскери көмекті қоса алғанда, қажетті жәрдем беруді қамтамасыз етеді. Яғни, бұл бап бойынша Армения Әзірбайжаннан қауіпқатер төнген жағдайда Ресе-йдің көмегіне сүйенетін болады.

Алайда, 2016 жылдың 2 сәуірінде болған Таулы Қарабақ жанжалында Ресей әзірше ҰҚШҰ аясында стратегиялық одақтас болудың орнына, ЕҚЫҰ Минск тобы аясында делдал болуды жөн көрді. Ресей араларындағы мәселелерді талқылау үшін Әзірбайжан мен Арменияның бастарын қосуға біршама күш салды. Нәтижесінде, тараптар Таулы Қарабақ аймағында дереу атысты тоқтату жөнінде келісті. Дегенмен, Армения Ресейдің басқа жаққа қаружарақ жеткізуіне наразы болған еді. Мысалы, соңғы бес жылда Әзірбайжан Ресейден құны шамамен 4 млрд. доллар болатын қару-жарақ сатып алды. Қаружарақ экспортынан түскен кіріс Ресейдің экономикасы үшін басты көздердің бірі болғандықтан, Мәскеудің Бакуге әскери көмек көрсетуін экономикалық шешім ретінде қарастыруға болады.

Қорытындылай келе, Армения мен Ресей әртүрлі мақсатты көздесе де, ҰҚШҰ тұрғысынан екі мемлекет арасындағы қарым-қатынастар өзара тиімді болып келеді. Армения өзінің қорғаныс қабілетін арттырумен айналысуда, ал Ресейдің мақсаты – Оңтүстік Кавказ өңіріндегі ықпалын сақтап қалу болып табылады. Дегенмен, Армения Ресейдің Әзірбайжанға қаружарақ жеткізуін ҰҚШҰ қызметіне кері әсерін тигізетіндігін мәлімдеуде. ■

ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ СПОРЫ В ЮЖНО-КИТАЙСКОМ МОРЕ: ВЗГЛЯД ИЗ КИТАЯ

ОҢТҮСТІК ҚЫТАЙ ТЕҢІЗІНДЕГІ ШЕКАРАЛЫҚ ДАУҒА ҚЫТАЙ КӨЗҚАРАСЫ

*Ажар Сериккалиева**

Споры вокруг Южно-Китайского моря касаются островных и морских территорий, и в них вовлечены несколько суверенных государств региона, а именно Бруней, Китай, Тайвань, Малайзия, Вьетнам и Филиппины. Существуют споры вокруг Парасельских островов и архипелага Спратли, а также морских границ Тонкинского залива. Южно-Китайское море играет значительную роль в геополитике региона. Это критически важные морские ворота для мирового коммерческого судоходства с ежегодной перевалкой грузов в среднем на сумму $5 трлн. Более того, море содержит богатые рыбные ресурсы, а также значительные углеводородные запасы, оцениваемые в 11 млрд. баррелей нефти и 190 трлн. кубических футов природного газа. Поэтому страны, оспаривающие территорию Южно-Китайского моря, заинтересованы как в контролировании коммерческого и военного судоходства, обеспечении водного пространства для рыболовства, так и в проведении разведки морских месторождений нефти и газа.

Территориальные претензии вокруг Южно-Китайского моря давно являются причиной атмосферы недоверия в регионе. Китай предъявляет крупнейшие претензии в Южно-Китайском море в рамках U-образной девятипунктирной линии на карте, опубликованной китайским руководством в 1947 году. Согласно этой демаркационной линии, рассматриваемой Китаем как свидетельство исторического права на использование Парасельских островов и архипелага Спратли, Пекин может претендовать на более чем 80% Южно-Китайского моря. Такая неопределенность усилила напряженность и затруднила переговоры между претендентами на Южно-Китайское море. Сегодня на Парасельские острова претендуют Ки-

Оңтүстік Қытай теңізі жөніндегі даулар Бруней, Қытай, Тайвань, Малайзия, Вьетнам және Филиппин сияқты аймақтағы бірнеше егеменді елдің арал және теңізге ие болуға таласуына байланысты. Спратли және Парасель архипелагтарымен қатар Тонкин шығанағында да теңіз шекараларына қатысты даулар бар. Осы орайда Оңтүстік Қытай теңізі аймақтың геосаясатында маңызды рөл атқаруда. Бұл теңіз жыл сайын орта есеппен 5 трлн. доллар жүк тасымалдау көлемі арқылы теңіз тасымалында аса маңызды шлюз болып табылады. Сонымен қатар, көмірсутегінің едәуір қорлары (шамамен 11 млрд. баррель мұнай және 190 трлн. текше метр газ) мен балық шаруашылығының бай қорлары бар. Сондықтан, Оңтүстік Қытай теңізін иемденуге үміткер елдер коммерциялық және әскери мақсаттағы теңіз сапарларын бақылау, балық аулауға арналған су аймақтарын қамтамасыз ету және теңіздің ар жағындағы әлеуетті мұнайгаз барлау жұмыстарын қамтамасыз етуге мүдделілік танытып отыр.

Оңтүстік Қытай теңізіне ие болуға талас аймақта көптен бері жалғасып келе жатқан сенімсіздікке себеп болды. 1947 жылы Қытай үкіметі тарапынан жарияланған U-тәрізді тоғыз жолақты картаны ұсынған Қытай Оңтүстік Қытай теңізін ие болуға ең ірі үміткер болып табылады. Қытай тарапынан Спратли және Парасель архипелагтарын бұрыннан бері пайдаланғанның дәлелі болып саналған осы тоғыз жолақты картаға сәйкес, Пекин Оңтүстік Қытай теңізінің 80%-ынан астамын иемденуге үміткер болып отыр. Шекараға қатысты бұл белгісіздік шиеленісті арттырып, Оңтүстік Қытай теңізіне ие болуға таласқан тараптар арасындағы келіссөздерді қиындатып жіберді. Бүгінгі таңда Спратли аралдары-

* PhD, Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. serikkaliyeva@gmail.com

тай, Вьетнам и Тайвань, тогда как острова Спратли являются предметом споров между Тайванем, Вьетнамом, Филиппинами, Китаем и Малайзией.

Текущая напряженность вокруг Южно-Китайского моря восходит к 2009 году. 6 мая 2009 года Малайзия и Вьетнам подали заявки в Комиссию ООН по границам континентального шельфа (CLCS) по поводу южной части Южно-Китайского моря. Целью заявки было получение прав на владение территорией, где континентальный шельф двух прибрежных государств простирается за пределы 200 морских миль от соответствующих исходных линий. Китай ответил, направив в CLCS возражение и осудив вьетнамские и малазийские претензии в данном районе.

В 2012 году Китай начал активно устанавливать свою юрисдикцию в Южно-Китайском море в соответствии с линией в девять пунктиров. К примеру, в июне 2012 года Китай объявил о повышении административного статуса города Санша, расположенного на Парасельских островах, от уездного до города префектурного уровня провинции Хайнань. Месяц спустя было объявлено, что в данном районе будет размещен гарнизон Народно-освободительной армии Китая (НОАК). Более того, за последние годы Китай построил три взлетно-посадочных полосы на спорных островах Спратли и милитаризировал остров Вуди, развернув боевые истребители, крылатые ракеты и радарную систему.

В результате 22 января 2013 года Филиппины возбудили арбитражное разбирательство в отношении Китая согласно Приложению VII Конвенции ООН по морскому праву (UNCLOS). Постоянная палата третейского суда (PCA) UNCLOS выступает в качестве Секретариата в этом арбитраже. Однако Китай неуклонно утверждает, что арбитраж по поводу исторических прав и источника морских прав в Южно-Китайском море, инициированный Филиппинами, в данном случае не имеет юридических оснований.

Следует также отметить, что создание нового гарнизона НОАК на спорной территории бросило вызов военной деятельности США в регионе. На самом деле не претендуна ие болуға Тайвань, Вьетнам, Филиппин, Қытай және Малайзия, ал Парасель аралдарына Қытай, Вьетнам және Тайвань елдері таласуда.

Оңтүстік Қытай теңізіндегі ағымдағы шиеленіс 2009 жылы басталды. 2009 жылғы 6 мамырда Малайзия мен Вьетнам Оңтүстік Қытай теңізінің оңтүстік бөлігі үшін Біріккен Ұлттар Ұйымының (БҰҰ) Құрлықтық қайраңның шекаралары бойынша комиссияға (ҚҚШК) ортақ ұсыныс жасады. Ұсыныстың мақсаты екі жағалау мемлекетінің құрлықтық қайраңның өздеріне тиесілі шекараларынан 200 теңіз миль қашықтыққа созылған аумақты иелену құқығына ие болу болып табылады. Қытай Вьетнам мен Малайзияның бұл аймаққа ие болуға таласуын айыптап, ҚҚШК-ға қарсылық білдірді.

2012 жылы Қытай тоғыз жолақты карта аясында Оңтүстік Қытай теңізінде өзінің құқықтық құзырының болғанын белсенді түрде жариялай бастады. Мысалы, 2012 жылдың маусым айында Қытай Парасель аралдарында орналасқан Санша қаласының әкімшілік деңгейін аудан деңгейінен Хайнань провинциясының префектурасы деңгейіне дейін көтерілгенін жариялады. Бір ай өткен соң ол аймақта Қытай халық азаттық армиясы (ҚХАА) гарнизоны құрылады деп жарияланды. Сонымен қатар, соңғы бірнеше жыл ішінде Қытай даулы Спратли аралдарында үш ұшуқону жолағын салып, жойғыш ұшақтар, қанатты зымырандар мен радар жүйесін орналастыру арқылы Вуди аралын әскерилендірді.

Нәтижесінде, 2013 жылғы 22 қаңтарда Филиппин елі Теңіз құқығы жөніндегі БҰҰ Конвенциясына (ЮНКЛОС) VII қосымша бойынша Қытайға қарсы төрелік іс қозғады. ЮНКЛОС шеңберінде қызмет ететін Тұрақты арбитраж соты (PCA) бұл төрелікте Тіркеу бюросы ретінде әрекет етеді. Алайда, Қытай Оңтүстік Қытай теңізінде тарихи құқықтар мен теңіз ісіне байланысты өкілеттік беру көздерінің рөліне қатысты Филиппин тарапынан қозғалған төрелік істің юрисдикция шегінен тыс екенін бірнеше рет мәлімдеген болатын.

Сондай-ақ даулы аймақта ҚХАА тарапынан жаңа әскери гарнизонның құрылуы АҚШ-тың аймақтағы әскери қызметтері-

ющие на море государства хотят, чтобы оно оставалось в качестве международных вод, где США могли бы беспрепятственно проводить свои военно-навигационные операции. Однако Китай считает, что согласно международному праву иностранные военные не могут осуществлять разведывательную деятельность в исключительной экономической зоне в 200 морских миль. В попытке поддержки своего суверенитета над территориальными водами военно-морские силы НОАК даже спровоцировали серию инцидентов в Южно-Китайском море. Например, 5 декабря 2013 года военный корабль НОАК, по сообщениям, встал на пути крейсера USS Cowpens военно-морского флота США, вынудив его отклониться во избежание столкновения.

Следует отметить, что китайские национальные нефтяные компании косвенно предъявили территориальные претензии на Южно-Китайское море. 2 мая 2014 года государственная компания «Китайская национальная нефтяная корпорация» (CNOOC) поместила разведывательную буровую установку в водах, которые Вьетнам считает своим континентальным шельфом. Установка была запущена в 17 морских милях от острова Тритон, который является частью оспариваемых Парасельских островов. Около 80 китайских кораблей, по сообщениям, вошли в данную зону, сопровождая буровую установку, и даже дали залп из мощных водометов по вьетнамским кораблям, пытавшимся вынудить их покинуть данную территорию. Этот инцидент вызвал антикитайские протесты по всему Вьетнаму. Китай до этого предостерег своих соседей по Юго-Восточной Азии от проведения бурения в целях добычи нефти и газа в оспариваемом регионе, что нарушило планы других стран по нефтяным и сейсмическим исследованиям.

Потребовалось три года на то, чтобы палата РСА приняла решение по арбитражному иску, предъявленному Филиппинами против Китая, по поводу законности притязаний Пекина на Южно-Китайское море по линии девяти пунктиров. 12 июля 2016 года суд РСА в Гааге вынес решение в пользу Филиппин в 7 из 15 исков. Трибунал также постановил, что Китай не имеет қарсы шығу екенін атап өткен жөн. Шын мәнінде, бұл дауға қатыспайтын елдер Оңтүстік Қытай теңізінің АҚШ әскери теңіз операцияларын еркін жүргізе алатын халықаралық сулар болып қала беруін қалайды. Алайда, Қытай халықаралық құқық бойынша шетелдік әскерлер өзіне тиесілі 200 мильдік айрықша экономикалық аймақта барлаужинау қызметін жүргізе алмайды деп санайды. ҚХАА Әскери-теңіз күштері аумақтық суларда егемендігін сақтап қалу үшін Оңтүстік Қытай теңізінде бірқатар оқиғаларды туғызды. Мысалы, 2013 жылдың 5 желтоқсанында ҚХАА Әске-ритеңіз күштері кемесі қатар келе жатқан АҚШ Әскери-теңіз күштері басшылығындағы USS Cowpens зымыран крей-серінің жолына шықты және крейсер соқтығысуды болдырмау үшін жалтақ маневр жасауға мәжбүр болды деп ха-барланды.

Қытайдың ұлттық мұнай компанияларының да жанама жолмен Оңтүстік Қытай теңізіне ие болуға үміткер екенін атап өткен жөн. 2014 жылғы 2 мамырда мемлекеттік меншіктегі Қытай ұлттық теңіз мұнай корпорациясы (CNOOC) Вьетнамның өз құрлықтық қайраңы деп санайтын суларына үлкен мұнай барлау қондырғысын орналастырды. Бұл қондырғы даулы Парасель аралдарының бір бөлігі болып табылатын Тритон аралынан 17 теңіз миль қашықтықта орналастырылды. Қондырғымен бірге 80 Қытай кемесінің аймаққа кіргені, тіпті бұл кемелердің Вьетнам кемелеріне жоғары қуатты су зеңбіректен атып, оларды аймақтан қууға тырысқандары мәлімделді. Бұл оқиға Вьетнамда Қытайға қарсы наразылықтар туғызды. Қытай Оңтүстік Шығыс Азия көршілерін даулы аймақта мұнай-газ бұрғылау жұмыстарын жасамаулары туралы ескерткен еді және бұл жағдай басқа халықтардың бұл жердегі мұнай барлау және сейсмикалық зерттеу қызметтеріне кедергі болды.

Пекиннің Оңтүстік Қытай теңізіне қатысты тоғыз жолақты карта талабының жарамдылығына байланысты Филиппин тарапынан Қытайға қарсы қозғалған төрелік іс жөнінде ҚХАА-ның шешім қабылдауы 3 жылға созылды. ҚХАА 2016 жылдың 12 шілдесінде Гаагада Филиппиннің 15 ұсы-

ет исторических прав на суверенитет над оспариваемыми территориями на основании девятипунктирной линии на карте. Однако Китай ясно дал понять, что будет игнорировать решения против его морских претензий в Южно-Китайском море. Более того, 12-19 сентября 2016 года Китай и Россия даже провели военно-морские учения, которые включали учебное задание «захват острова».

В заключение следует отметить, что территориальные и правовые споры вокруг Южно-Китайского моря продолжают обострять отношения между Китаем и другими государствами Юго-Восточной Азии, вызывая риск военной эскалации. Провал в достижении консенсуса в решении споров дипломатическими методами может привести к наращиванию вооружений в регионе. Спор по поводу Южно-Китайского моря для китайских лидеров в Пекине не является просто отдельно стоящим вопросом. Это скорее показатель процесса китайского подъема, который демонстрирует способности нации защитить свои интересы, суверенитет и имидж сильной державы. Поэтому значение разногласий вокруг Южно-Китайского моря выходит за рамки оценочной стоимости потенциала энергоресурсов. Ситуация главным образом зависит от высокой напряженности, вызванной амбициями Китая по восстановлению себя в качестве великой державы и целями США по защите своего господства и поддержке благоприятных альянсов и партнерств в регионе. Поэтому без стремления Китая прояснить свои претензии в соответствии с международным правом будет очень сложно найти потенциальные области сотрудничества и разрешить спор вокруг Южно-Китайского моря. ■

нысының 7-еуінде Филиппин пайдасына шешім шығарды. Сондай-ақ, сот тоғыз жолақты картаға сәйкес Қытайдың даулы аймақтарда үстемдік құруға ешқандай тарихи құқықтары жоқ деп мәлімдеді. Алайда, Қытай Оңтүстік Қытай теңізін иелену талабына қарсы сот шешіміне назар аудармайтындарын анық білдірді. Сонымен қатар, 2016 жылдың 12-19 қыркүйегінде Қытай мен Ресей Оңтүстік Қытай теңізінде «аралды тәркілеу» жаттығуымен қоса кейбір ортақ әскери-теңіз жаттығуларын өткізді.

Қорытындылай келе, Оңтүстік Қытай теңізіндегі аумақтық және юрисдикциялық даулар әскери ушығу қаупін арттырып, Қытай мен Оңтүстік-Шығыс Азияның басқа елдері арасындағы қарым-қатынастарды шиеленістіруде. Дауларды дипломатиялық жолмен шешу туралы келісімге келе алмау аймақты тұрақсыздандыратын жанталаса қаруланууды арттыруы мүмкін. Оңтүстік Қытай теңізіндегі шекаралық дау тек Бейжіңдегі Қытай басшыларына ғана қатысты мәселе емес. Керісінше, бұл Қытайдың үлкен держава ретінде өз мүдделерін, егемендігін және беделін қорғау қабілетін көрсететін «Қытайдың өсу үдерісінің» маңызды бөлігі болып табылады. Сондықтан, Оңтүстік Қытай теңізіндегі даулардың маңызы әлеуетті энергия қорларының болжалды құнының шегінен де асады. Негізінен бұл дау Қытайдың өзін қуатты ел ретінде жаңадан құру арманы мен АҚШ-тың аймақтағы үстемдігін қорғау және одақтастары мен альянстарын сақтап қалу мақсаты арасындағы жоғары шиеленіске байланысты. Сондықтан, Қытайдың талаптарын халықаралық құқыққа сәйкес нақтылау ниетінсіз әлеуетті ынтымақтастық бағыттарын анықтау және Оңтүстік Қытай теңізіне қатысты дауды шешу өте қиын болып көрінеді. ■

НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ МЕЖДУНАРОДНОГО СОДЕЙСТВИЯ В АФГАНИСТАНЕ

АУҒАНСТАНҒА КӨРСЕТІЛЕТІН ХАЛЫҚАРАЛЫҚ КӨМЕКТІҢ ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕРІ

*Жулдуз Байзакова**

На протяжении почти тридцати пяти лет Афганистан переживал затяжной конфликт, который препятствовал его развитию. Более того, за последние пять лет страна стала свидетелем подъема вооруженных негосударственных акторов, которые продолжают бросать вызов способности правительства контролировать территорию. С выводом Международных сил содействия безопасности (ISAF) НАТО в 2014 году афганские власти столкнулись с усилением террористического движения Талибан, которое усилило атаки на северные провинции страны вблизи границ с государствами Центральной Азии. На сегодня миссия НАТО «Решительная поддержка», которая является правопреемницей ISAF, планирует продлить свой мандат после 2016 года, чтобы завершить передачу ответственности за безопасность Афганским национальным силам безопасности и обороны.

Ключевой целью международного сообщества является содействие Афганистану в усилении экономического роста, создании возможностей более эффективного и подотчетного управления и улучшении государственного финансового управления. Поэтому на первой конференции доноров, проходившей в Токио в январе 2002 года, было объявлено о взносах на сумму $5,2 млрд. невоенной помощи в течение пяти лет, тогда как предварительная оценка срочных потребностей превышала $14 млрд. В апреле 2004 года Берлинская конференция завершилась объявлением взносов в размере $8,2 млрд. по семилетнему плану, более того, в документе «Обеспечение будущего Афганистана», главном документе по сбору средств, представленном афганским правительством, был заявлен

Ауғанстанда шамамен отыз бес жыл бойы дамуына кедергі келтірген қақтығысты кезең болды. Сонымен қатар, соңғы бес жылда үкіметтің аумақтық бақылауын өз қолында сақтап қалуына кедергі келтіретін мемлекеттік емес қарулы күштердің белсенділігі барған сайын артуда. 2014 жылы НАТО тарапынан жүзеге асырылған «Халықаралық қауіпсіздікке жәрдемдесу күштері» (ISAF) елден шығарылғаннан бері Ауғанстан үкіметі елдің Орталық Азия республикаларымен шекарасына жақын жерде орналасқан солтүстік провинцияларында шабуылдарын арттырған Талибан лаңкестік ұйымымен күресіп келуде. Бүгінгі таңда ISAF-тың орнына келген НАТО-ның Ауғанстандағы «Табанды қолдау миссиясы» Ауғанстан Ұлттық қорғаныс және қауіпсіздік күштеріне (ANDSF) қауіпсіздікті қамтамасыз ету жауапкершілігін тапсыру үдерісін аяқтау мақсатында 2016 жылдан кейін де елде өз ықпалын жүргізе беруді жоспарлап отыр.

Халықаралық қоғамдастықтың мақсаты Ауғанстанның экономикалық өсу қарқынын арттыру, неғұрлым тиімді әрі сенімді билікті қалыптастыру және мемлекеттік қаржының басқарылуын жетілдіру болып табылады. Осы мақсатта 2002 жылғы қаңтар айында Токиода өткен алғашқы көмек конференциясында Ауғанстанның 14 млрд. доллар көлеміндегі шұғыл қажеттіліктерін бес жыл бойы қанағаттандыру мақсатында әскери емес салаларға 5,2 млрд. доллар көлемінде көмек беру жөнінде уәде берілді. 2004 жылдың сәуір айында өткен Берлин конференциясы жеті жыл бойы 8,2 млрд. доллар көлемінде көмек беруге қатысты шеміммен нәтижеленді, сондай-ақ Ауғанстан үкіметі тарапынан әзірленген басты қаржы жинау құжаты

* PhD, Институт по вопросам изучения безопасности и сотрудничества, Казахстан. datenshi.black@gmail.com

план на сумму поддержки в размере $27,5 млрд. Во время Лондонской конференции, состоявшейся в январе 2006 года, доноры согласились выделить $10,4 млрд. в привязке к пятилетнему плану, представленному в Национальной стратегии развития Афганистана (ANDS). В июне 2008 года на Парижской конференции международное сообщество решило выделить Афганистану дополнительный $21 млрд.. В июле 2012 года на еще одной конференции в Токио доноры объявили о выделении $16 млрд. на экономические нужды и другие потребности развития. И наконец, в результате Брюссельской конференции, проходившей в октябре 2016 года, международные доноры согласились выделить Афганистану $15,2 млрд. на четырехлетний период.

Во время Брюссельской конференции, собравшей представителей более 70 стран и 30 международных организаций и агентств, президент Афганистана Мохаммад Ашраф Гани и глава исполнительной власти Абдулла Абдулла представили пятилетнюю стратегию развития страны под названием «Национальная стратегия мира и развития Афганистана», которая должна заменить ANDS, срок выполнения которой вышел в 2013 году. Кроме того, на конференции были представлены пять национальных приоритетных программ (НПП), а именно программа гражданского развития, национальная программа расширения экономических прав женщин, национальная программа развития городов, национальный инфраструктурный план и план комплексного развития сельского хозяйства, а также ряд конкретных обязательств, касающихся шести НПП, которые уже осуществляются. Более того, афганское руководство представило отчет по выполнению стратегии «Самостоятельность через взаимную подотчетность», принятой в Кабуле в сентябре 2015 года, который включает краткосрочные результаты, измеряющие степень реализации реформ, и повестку партнерства по развитию.

Поэтому афганское руководство может заручиться поддержкой в виде новых донорских взносов до 2020 года, и сумма взносов может достичь $3 млрд. ежегодной

ретінде танылған «Ауғанстан болашағын қамтамасыз ету жоспарына» 27,5 млрд. доллар бөлінді. 2006 жылдың қаңтар айында өткен Лондон конференциясында көмек беруші тараптар «Ауғанстан ұлттық да му стратегиясы» (ANDS) аясында қалыптастырылған 5 жылдық жоспарға байланысты елге 10,4 млрд. доллар көлемінде көмек беруге келісті. Ал 2008 жылдың маусым айында өткен Париж конференциясында халықаралық қоғамдастық Ауғанстанға 21 млрд. доллар көлемінде қосымша көмек көрсетуге уәде берді. 2012 жылдың шілде айында Токиода өткен басқа бір халықаралық конференцияда Ауғанстанға көмек беруші тараптар ел экономикасы мен басқа да даму қажеттіліктері үшін 16 млрд. долларлық жәрдем беруге сөз берді. 2016 жылдың қазан айында өткен Брюссель Конференциясы нәтижесінде халықаралық көмек беруші тараптар Ауғанстанға төрт жыл бойы 15,2 млрд. доллар көлемінде көмек беруге келісті.

Шын мәнінде 70-тен астам ел және 30 халықаралық ұйым мен мекеме қатысқан Брюссель конференциясында Ауғанстанның Президенті Мохаммад Ашраф Ғани және Ауғанстан атқарушы билігінің басшысы Абдулла Абдулла мерзімі 2013 жылы аяқталған ANDS-тың орнына "Ауғанстан ұлттық бейбітшілік және даму негізі" (ANPDF) атты жаңа бесжылдық стратегияны ұсынды. Сонымен қатар, конференция барысында бес жаңа Ұлттық басымдық бағдарламасы (Азаматтардың жағдайын жақсарту туралы бағдарлама, Әйелдердің экономикалық мүмкіндіктерін күшейту туралы ұлттық бағдарлама, Ұлттық қалалық дамыту бағдарламасы, Ұлттық инфрақұрылым жоспары және Кешенді ұлттық ауыл шаруашылығын дамыту бағдарламасы) және қазірге дейін жалғасып келе жатқан алты Ұлттық басымдық бағдарламасы үшін кейбір арнайы міндеттемелер белгіленген. Сонымен қатар, Ауғанстан үкіметі 2015 жылдың қыркүйек айында Кабулда қабылданған "Өзара сенімділік туралы негіздеме" (SMAF) мақсаттарына сәйкес Елдің өзөзіне сенімділігі туралы есепті ұсынды. Бұл есеп дамыту серіктестігі және реформа салаларында

помощи, что близко по сумме той помощи, которую международные доноры обещали в ходе токийской конференции в 2012 году (около $3,9 млрд. в год).

Кроме перечисленных доноров, есть еще организации и агентства, вовлеченные в предоставление гуманитарной помощи государству. Департамент гуманитарной помощи и гражданской защиты Европейской комиссии (ECHO) оказывает поддержку Афганистану с 1994 года. Финансы распределяются по принципу нейтралитета. В целом, ECHO выделил €720 млн. на обеспечение базовых потребностей афганского населения. Управление ООН по координации гуманитарных вопросов (OCHA) возобновило гуманитарную поддержку Афганистана в 2009 году. Согласно OCHA, по состоянию на 30 июня 2016 года гуманитарная помощь была предоставлена 2,1 млн. человек в 2016 году. В этом году OCHA призывает таких доноров, как Канада, Еврокомиссия, Германия, Норвегия, Швеция, Великобритания и США сделать взнос в размере $9,7 млн. В 2016 году Агентство США по международному развитию (USAID) выделило почти $70,5 млн. на гуманитарные нужды. Кроме того, в 2016 году Управление США по оказанию помощи при стихийных бедствиях, входящее в USAID, выделило почти $40 млн. помощи уязвимой части населения, включая внутренних мигрантов Афганистана, а также афганских беженцев в Пакистане.

Существует также ряд национальных программ поддержки. Например, вслед за всемирными конференциями доноров Казахстан выделил до $1 млн. в 2006-2009 годах, а также 100 стипендий афганским студентам на обучение в национальных университетах и участие в других образовательных программах. Согласно Правительственному плану по оказанию помощи Афганистану на 2009-2011 годы, Астана также выделила $5 млн. на программы инфраструктурного развития и водоснабжения. В 2016-2017 годы правительство Австралии выделит $82,7 млн. Афганистану в рамках Официальной помощи развитию (ODA). В целом, с 2001 года в рамках двустороннего финансирования под управлекүн тәртібіндегі оқиғалар барысын өлшейтін қысқа мерзімді мақсаттарды қамтиды.

Сондықтан, Ауғанстан үкіметі 2020 жылға дейінгі жаңа жәрдемдерге кепіл бере алады. Бұл жәрдем деңгейі жыл сайын шамамен 3 млрд. доллар болады деп күтілуде. Бұл деңгей 2012 жылы халықаралық қоғамдастықтың Токио қаласында өткен соңғы Ауғанстан конференциясында уәде берген жыл сайынғы көмек көлеміне (жылына шамамен 3,9 млрд. доллар) жақын деңгейде.

Жалпы жәрдем беретін елдермен қатар елге негізінен гуманитарлық көмек көрсететін бірнеше ұйымдар мен мекемелер де бар. Гуманитарлық көмек және азаматтық қорғау жөніндегі "Еуропалық комиссия департаменті" (ECHO) 1994 жылдан бастап Ауғанстанға қолдау көрсетіп келеді. Көмек қаражаты бейтараптық негізде бөлінеді. ECHO ауған халқының негізгі қажеттіліктерін қамтамасыз ету үшін жалпы алғанда 720 млн. еуро көлемінде қаражат бөлді. Біріккен Ұлттар Ұйымының "Гуманитарлық мәселелерді үйлестіру жөніндегі басқармасы" (БҰҰ ГМҮБ) 2009 жылдан бастап Ауғанстанда гуманитарлық көмек көрсетіп келеді. ГМҮБ-ның мәліметтеріне сәйкес, 2016 жылғы 30 маусым жағдайы бойынша Ауғанстанда 2,1 млн. адамға гуманитарлық көмек көрсетілді. Биыл негізінен Канада, Еуропалық комиссия, Германия, Норвегия, Швеция, Ұлыбритания мен АҚШ сияқты елдер 9,7 млн. доллар көлемінде көмек беріп, ГМҮБ-ға қолдау көрсетті. АҚШ-тың Халықаралық даму жөніндегі агенттігі (USAID) 2016 жылы гуманитарлық қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін Ауғанстанға шамамен 70,5 млн. доллар көлемінде көмек көрсетті. Сонымен қатар, 2016 жылы USAID Шетелдік апаттарға көмек көрсету кеңсесі Пәкістандағы ауған босқындарымен қатар Ауғанстан ішінде қоныс аударылған адамдарды қоса алғанда көмекке мұқтаж халық үшін шамамен 40 млн. доллар көлемінде көмек берді.

Ел ішінде сондайақ көптеген ұлттық жәрдем беру бағдарламалары жүзеге асырылуда. Мысалы, халықаралық көмек беру конференциясынан кейін Қазақстан 2006-2009 жылдар кезеңі үшін 1 млн. долларға дейін көмек көрсетті және Қазақстандағы

нием ODA Австралия выделила свыше $1,1 млрд. После встречи афганского президента Ашрафа Гани с премьер-министром Индии Нарендрой Моди в ходе его официального визита в Нью-Дели в сентябре 2016 года Индия обещала предоставить $1 млрд. в качестве экономической помощи. Будучи одним из крупнейших двусторонних доноров в Афганистане, с 2001 года Индия влила в страну более $2 млрд.

Однако следует заключить, что, несмотря на значительную международную поддержку, мировое сообщество имеет серьезные сомнения по поводу прогресса Афганистана в создании демократических институтов, проведении эффективных реформ управления, введении верховенства закона и прав человека. В то же время ЕС признал незначительный прогресс в вопросах человеческого развития, касающихся улучшений в области прав женщин, антикоррупционных мер и сбора финансовых доходов.

Сегодня Афганистан сильно зависит от иностранного финансирования с учетом того, что свыше 90% национального бюджета складывается из средств, поступаемых в рамах иностранной помощи. В то же время Афганистан в глобальном Индексе человеческого развития занимает 175 место из 186. В 2015 году Transparency International расположил Афганистан на 166 месте из 167 по Индексу восприятия коррупции. В докладе Всемирного банка по легкости ведения бизнеса Афганистан находился на 177 месте из 189 экономик в 2016 году.

Таким образом, страна все еще сильно уязвима перед лицом многих вызовов в сферах политики, безопасности и экономики. По текущим оценкам Всемирного банка, Афганистан будет оставаться подключенным к жизненно важной иностранной помощи вплоть до 2030 года и, возможно, позднее. Со своей стороны, Кабул прекрасно понимает, что будет нуждаться в надежных партнерах и донорах для финансирования дальнейших шагов и выполнения принятых обязательств по выделению требуемой финансовой помощи на цели развития в политической, экономической и социальной сферах в ближайшем будущем. ■

жоғары оқу орындарында және басқа да оқу бағдарламалары бойынша білім алуға 100 ауған студентіне стипендия тағайындады. Сондай-ақ, 2009-2011 жылдар кезеңінде Ауғанстанға көмек туралы үкіметтік іс-шаралар жоспарына сәйкес Қазақстан инфрақұрылымды дамыту және сумен жабдықтау бағдарламалары үшін 5 млн. доллар бөлді. Ал 2016-2017 жылдары Австралия үкіметі "Дамытуға ресми көмек" (ДРК) шеңберінде Ауғанстанға 82,7 млн. доллар көлемінде көмек беретін болады. Жалпы, Австралия 2001 жылдан бері ДРК аясында елге 1,1 млрд. доллардан астам қаржы бөлді. Жақында Ауғанстан Президенті Ашраф Ғани 2016 жылғы қыркүйекте НьюДелиге ресми сапары барысында Үндістанның Үкімет басшысы Нарендра Модимен кездескеннен кейін, Үндістан Ауғанстанға 1 млрд. доллар көлемінде экономикалық көмек көрсетуге уәде берді. Ауғанстанға ең көп екі жақты көмек көрсеткен елдердің бірі Үндістан, 2001 жылдан бастап елге 2 млрд. доллардан астам көмек берді.

Алайда айтарлықтай халықаралық қолдауға қарамастан халықаралық қоғамдастықтың Ауғанстан елінің демократиялық институттарды құру, басқаруда реформалар жасау және заң үстемдігі және адам құқықтарын енгізу тұрғысынан алға басуына қатысты күдіктерінің болғанын атап өту керек. Десе де, Еуропа одағы елде әйел құқықтары, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-шаралар мен табыс жинау тетігінің жақсаруы сияқты гуманитарлық даму салаларында біраз ілгерілегінін мәлімдеді.

Бүгін Ауғанстан ұлттық бюджетінің 90%-дан астамы шетелдік көмекке негізделген едәуір дәрежеде шетелдік қаржыландыруға тәуелді мемлекет болып табылады. Ауғанстан жаһандық Адам даму индексі бойынша 186 ел арасында 175-орында орналасқан. 2015 жылы Transparency International ұйымы Сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексі бойынша Ауғанстан 167 ел арасында 166-орынға ие. Дүниежүзілік банктің 2016 жылы жариялаған Бизнес жүргізу жеңілдігі рейтингісінде Ауғанстан 189 ел арасында 177 орынды иеленді.

Сондықтан, көптеген саяси және экономикалық мәселелермен қатар қауіпсіздік мәселелерге тап болған елдің жағдайы

тұрақсыз болып қала беруде. Қазіргі уақытта Дүниежүзілік банктің болжамдарына сәйкес, Ауғанстан 20-30 жылға дейін, тіпті одан да ұзақ мерзімге шетелдік көмекке тәуелді болуға мәжбүр. Кабул өз кезегінде жақын болашақта саяси, экономикалық және әлеуметтік салалардағы мақсаттарына жетіп, қажетті қаржылық көмекті алу үшін бұдан кейінгі бастамаларын қолдайтын сенімді серіктестер мен көмек беретін елдерді қажет ететінін жақсы түсінеді. ■

ГЛАВА 3. ТРАСПОРТИРОВАКА ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ И ЛОГИСТИКА В ЕВРАЗИЙСКОМ РЕГИОНЕ

3-БӨЛІМ. ЕУРАЗИЯ АЙМАҒЫН-ДА ЭНЕРГИЯ ТАСЫМАЛДАУ ЖӘНЕ ЛОГИСТИКА

РАЗВИТИЕ МАРШРУТОВ ТРАНСПОРТИРОВКИ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ И ГРУЗОВ

ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ РЕСУРСТАР МЕН ЖҮК ТАСЫМАЛДАУ БАҒДАРЛАРЫН ДАМЫТУ

ГАЗОПРОВОДНАЯ ИНФРАСТРУКТУРА ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ
ОРТАЛЫҚ АЗИЯДА ТАБИҒИ ГАЗ ҚҰБЫРЫ ЖЕЛІСТЕРІНІҢ ИНФРАҚҰРЫЛЫМЫ

*Фарход Аминжонов**

Центральноазиатский регион обладает огромными запасами газа: Туркменистан – 17,5 трлн. кубометров, Узбекистан – 1,6 трлн. кубометров, Казахстан – 1,9 трлн. кубометров. Однако в Центральной Азии, не имеющей выхода к морю, рыночные отношения определяет не объем запасов ресурсов под землей, а политика трубопроводов. Более того, в условиях роста интереса к региональным ресурсам новые и старые трубопроводы скорее конкурируют, чем дополняют друг друга. В результате текущие стратегии диверсификации центральноазиатских экспортеров направлены главным образом на замену старых потребителей новыми.

Россия почти всегда была монопольным потребителем регионального газа, который транспортировался по пяти линиям контролируемой Россией сети газопроводов Центральная (Средняя) Азия-Центр (САЦ). САЦ была построена в 1960-1980 годах с первоначальной пропускной мощностью в 90 млрд. кубометров. Однако отсутствие инвестиций в поддержание функциональности газопровода сократило его пропускную способность до 45 млрд. кубометров. Экспортно-импортные отношения между Центральной Азией и Россией являются хорошим примером конкурирующей природы существования старых и новых газопроводных инфраструктур. Предвидев расширение торговли газом до объема 80 млрд. кубометров, Россия предложила идею строительства Прикаспийского газопровода мощностью 30 млрд. кубометров. России центральноазиатский газ нужен был для выполнения обязательств перед европейскими потребителями, однако в результате газового кризиса между Россией и Украиной, являющейся транзитной страной для поставок российского газа в Европу, объе-

Орталық Азия аймағында табиғи газ қорларының мол екендігі мәлім. Мысалы, Түрікменстанда 17,5 трлн. м³, Өзбекстанда 1,6 трлн. м³ және Қазақстанда 1,9 трлн. м³ газ қоры бар. Алайда теңізге шығар жолы болмағандықтан, Орталық Азия елдерінің табиғи газ нарығындағы әрекеттестігін анықтайтын фактор - жер қойнауында жатқан ресурстардың көлемі емес, құбыр желісі саясаты болып табылады. Сонымен қатар, аймақ ресурстарына қызығушылық артып келе жатқан ортада жаңа және ескі құбырлар желісі сипаты жағынан толықтырушы емес, бәсекелес болып келеді. Нәтижесінде, Орталық Азия экспорттаушыларының бүгінгі күні жүргізіп отырған энергетика ресурстарын әртараптандыру стратегиялары негізінен энергетика нарықтарын ескі тұтынушылардан жаңа тұтынушыларға ауыстыруда.

Бұдан бұрын Ресей «Орталық Азия Орталық» (ОАО) газ құбырлары жүйесінің бес желісі арқылы тасымалданатын аймақтық газдың ең ірі тұтынушысы еді. 1960-1980 жылдары салынған ОАО-ның бастапқы қуаты 90 млрд. м³-ті құрады. Алайда, техника-лық қызмет көрсетуге жұмсалған инвестициялардың жетіспеушілігінен желі әлеуеті 45 млрд. м³-ке азайды. Орталық Азия-Ресей табиғи газ экспорты/импорты қарым-қатынастары ескі және жаңадан салынған газ құбыры инфрақұрылымдарының бәсекелес-тік сипатын көрсету тұрғысынан маңызды үлгі болып табылады. Газ саудасын 80 млрд. м³-ке дейін арттыруды көздеген соң, Ресей 30 млрд. м³ қуаттылығы бар Каспий маңы газ құбырының құрылысын ұсынды. Ресей мен ресейлік газ- ды Еуропаға тасымалдауда транзиттік ел болып табылатын Украинамен газ дағдарыстары нәтижесінде Ресей еуропалық тұтынушыларға міндеттемелерін орындау

* PhD, Центрально-азиатский институт стратегических исследований, Казахстан. a_farkhod@yahoo.com.

мы торговли газом стали постепенно сокращаться, начиная с 2007 года. Крупнейший экспортер – Туркменистан – объявил о полном прекращении газоснабжения России в январе 2016 года. Перед этим объем экспорта сократился с 42 млрд. кубометров в 2007 году до 10 млрд. кубометров в 2009 году. Экспорт газа от второго по величине поставщика – Узбекистана – также сократился с примерно 15 млрд. кубометров в 2009 году до 1 млрд. кубометров в 2015 году. Почти весь газ, который должен был импортироваться в Россию, теперь направляется в Китай.

Стабильность поставок по двум другим относительно крупным газопроводам тоже была нарушена. Газопровод Бухара – Урал мощностью до 8 млрд. кубометров газа (из Узбекистана через Казахстан в Россию) теперь функционирует в обратном направлении. Поставки по газопроводу Бухара-Ташкент-Бишкек-Алматы проектной мощностью свыше 20 млрд. кубометров газа, которая также сократилась по причине отсутствия текущего ремонта, тоже далеко не стабильны, так как Узбекистан часто испытывает нехватку газа для поставок соседям по Центральной Азии. На самом деле весь доступный газ в регионе поступает теперь на китайский рынок.

Туркменистан планирует увеличить поставки газа в Иран с 6-8 млрд. кубометров газа, поставляемого по трубопроводу Корпедже-Курт-Кай (построен в 1997 году), до 20 млрд. кубометров в год посредством эксплуатации на полную мощность трубопровода Даулетабад-Сарахс-Хангиран, построенного в 2010 году. Хотя Туркменистан способен транспортировать 20 млрд. кубометров газа в Иран, объем поставляемого газа ни разу не достиг своего предела. Иранское направление было первой удачной попыткой диверсификации полной зависимости Туркменистана от России. Туркменистан стал транспортировать газ в Иран, когда российский спрос пошел на спад. Теперь же, ограничив объемы экспорта в Иран, туркменские власти могут нарастить экспорт в Китай. В 2014 году Туркменистан экспортировал только 6,5 млрд. кубометров в Иран, и текущее развитие газового сектора внутри Ирана говорит о

үшін Орталық Азия газын қажет еткен еді, алайда аталмыш дағдарыстың нәтижесінде аймақ елдерімен табиғи газ сауда көлемі 2007 жылдан бастап бірте-бірте төмендей бастады. Ең ірі экспорттаушы болып табылатын Түрікменстан 2016 жылдың қаңтар айында Ресейге газ жеткізуді толығымен тоқтатқандығын жариялады. Бұдан бұрын 2007 жылы 42 млрд. м³ болған экспорт көлемі, 2009 жылы 10 млрд. м³-ке дейін төмендеген еді. Екінші ірі жеткізуші – Өзбекстан тарапынан жүзеге асырылатын газ экспорты да 2009 жылы шамамен 15 млрд. м³-тен 2015 жылы 15 млн. м³-ке дейін төмендеді. Ресейдің импорттауына арналған бүкіл газ қазіргі таңда Қытай еліне жіберілуде.

Басқа екі үлкен газ құбыры арқылы жеткізілетін табиғи газ тұрақтылығында да мә- селелер туындауда. (Өзбекстаннан Қазақстан арқылы Ресейге) 8 млрд. м³ дейін газ тасымалдауға қабілетті «Бұхара-Орал» газ құбыры енді кері бағытта жұмыс істеуде. Бастапқыда 20 млрд. м³-тен астам газ тасу қуаттылығы болған, бірақ техникалық қызмет көрсету жоқтығына байланысты қуаттылығы едәуір төмендеген «Бұқара-Ташкент-Бішкек-Алматы» газ құбыры бойынша табиғи газ жеткізу үдерісін де тұрақты деп айту қиын. Себебі, Өзбекстан Орталық Азиядағы көршілеріне газ жеткізуде бұл ресурстың жетіспеушілігін жиі бастан кешіріп тұрады. Шын мәнінде, жаңадан ашылған Қытай газ нарығы аймақтағы барлық қол жетімді газды тұтынуда.

Түрікменстан Иранға жеткізілетін газ көлемін 1997 жылы салынған «Көрпеже-Гуртгуи» құбыры арқылы 6-8 млрд. м³-тен 2010 жылы салынған жаңа «Дулатабад-Серахс-Хангиран» газ құбырын толық іске қосу арқылы жылына 20 млрд. м³-қа арттыруды жоспарлады. Түрікменстан Иранға 20 млрд. м³ газ тасымалдауға қабілетті болғанына қарамастан, тасымалданатын газ көлемі өз қуатына ешқашан жете алмады. Иран бағыты Түркіменстанның Ресейге толық тәуелділігін әртараптандырудың алғашқы табысты әрекеті болды. Ресейдің сұранысы азайған кезде Түрікменстан Иранға газ экспорттады. Ал, қазіргі таңда Иранға газ экспортының көлемін шектеу арқылы Түркіменстан билігі Қытайға газ

том, что Иран больше может не испытывать потребности в туркменском газе. Хотя существует потенциал для подписания своповых сделок с Ираном, туркменские власти едва ли пойдут на такие шаги, чтобы выполнить свои экспортные обязательства перед Китаем.

Переговоры между китайскими и туркменскими лидерами по возможностям поставок туркменского газа в Китай начались в 2006 году и уже в 2009 завершились строительством первой линии газопровода Центральная Азия-Китай. Согласно договору от 2006 года, Туркменистан вначале обязался поставлять в Китай 30 млрд. кубометров газа в год. Однако по новому договору, подписанному два года спустя, объем поставок увеличился до 40 млрд. кубометров в год к 2015 году. В ходе саммита Шанхайской организации сотрудничества, состоявшегося в Пекине в июне 2012 года, главы государств Ху Цзиньтао и Гурбангулы Бердымухамедов согласились еще раз увеличить объем экспорта до 65 млрд. кубометров в год. Китай будет получать 10 млрд. кубометров газа в год от Узбекистана, согласно договору, подписанному в 2010 году. Казахстан будет поставлять дополнительно 5 млрд. кубометров газа к газопроводу Центральная Азия-Китай по недавно построенному газопроводу Бейнеу-Бозой-Шымкент. С 2009 года по август 2015 года Туркменистан уже поставил 125 млрд. кубометров газа в Китай. Узбекистан в скором времени планирует достичь отметки в 10 млрд. кубометров газового экспорта в Китай.

Текущие перспективы эксплуатации двух основных альтернативных газопроводов, которые были на повестке дня в течение двух с лишним десятилетий, вызывают еще больше сомнений относительно возобновления интереса к старым трубопроводным сетям.

В мае 2015 года Туркменистан посетил Комиссар ЕС по энергетике с целью придания импульса переговорам по поводу Транскаспийского газопровода. Транскаспийский газопровод имеет длину лишь 300 км и может быть построен довольно быстро. Строительство газопровода Восток-Запад мощностью 30 миллиардов кубометров внутри Туркменистана ясно доказывает

экспорттау әлеуетін арттыру мүмкіндігіне ие болып отыр. 2014 жылы Түрікменстан Иранға тек 6,5 млрд. м³ газ экспорттады. Ирандағы бүгінгі газ секторын дамыту бастамалары бұдан былай түрікмен газының Иранға қажет болмауы мүмкін екендігін көрсетті. Түрікменстан және Иран арасында бартерге негізделген газбен жабдықтау туралы мәмілелерге қол қою мүмкіндігі бар болғанымен, Түрікменстан билігі Қытай еліне экспорт міндеттемелерін орындау үшін осындай сауда-саттық өзара әрекеттестікте болуға ынталы емес. Қытай және Түрікменстан көшбасшылары арасындағы түрікмен газын Қытайға тасымалдау туралы келіссөздері 2006 жылы басталды және 2009 жылы Орталық Азия-Қытай газ құбырының бірінші кезегінің құрылысымен нәтижеленді. 2006 жылы қол қойылған келісімге сәйкес, Түрікменстан бастапқыда Қытайға жылына 30 млрд. м³ газ экспорттауға міндетті болды. Алайда екі жылдан кейін қол қойылған жаңа келісімнің арқасында экспорт көлемі 2015 жылға қарай жылына 40 млрд. м³-ке дейін артты. 2012 жылдың маусым айында Бейжіңде өткен Шанхай ынтымақтастық ұйымының саммиті барысында екі ел президенті Ху Цзиньтао мен Гурбангулы Бердімұхамедов газ экспортының көлемін жылына 65 млрд. м³-ке дейін арттыруға келісті. 2010 жылы қол қойылған келісімге сәйкес Қытай Өзбекстан елінен жылына 10 млрд. м³ табиғи газ алады. Қазақстан жаңадан салынған «Бейнеу-Бозой-Шымкент» газ құбыры арқылы «Орталық Азия - Қытай» газ құбырына қосымша ретінде 5 млрд. м³ газ жеткізетін болады. Түрікменстан 2009 жылдан бастап 2015 жылдың тамызына дейін Қытайға 125 млрд. м³ газ жеткізді. Өзбекстан жақында 10 млрд. м³ газ экспорттауды жоспарлап отыр.

Жиырма жылдан астам уақыттан бері күн тәртібінде болған екі ірі маңызды балама газ құбыры жобасын іске асыру үшін жаңадан пайда болған даму перспективаларын назарға алатын болсақ, ескі құбыр желілеріне қызығушылықты жандандырудың қиынға соғатыны анық.

Транскаспий газ құбыры жөніндегі келіссөздерге жаңа серпін беруге тырысқан Еуропалық одақ (ЕО) Энергетика жөнінде-

серьезность намерений Туркменистана относительно выхода на европейские рынки, минуя территорию России.

Строительство туркменского сектора газопровода Туркменистан-Афганистан-Пакистан-Индия началось 13 декабря 2015 года. Пока остается неясным, смогут ли стороны собрать $7,6–10 млрд. для выполнения проекта и решить общие вопросы безопасности маршрута. Текущий уровень производства не позволяет Туркменистану поставлять газ в южном направлении. Туркменские власти рассчитывают на разработку 3-й стадии месторождения Галкыныш (второе в мире по величине) для удовлетворения спроса на газ в Южной Азии.

Для региона, не имеющего выхода к морю, такого как Центральная Азия, трансграничные трубопроводы являются единственным экономически оправданным способом экспорта газа. Строительство таких газопроводов требует значительных инвестиций как со стороны производителя, так и потребителя. Так как для отработки инвестиций в новые международные газопроводы требуется их эксплуатация в течение, по крайней мере, 15-20 лет, торговля природным газом часто происходит в рамках долгосрочных контрактов о поставках. Такие особенности торговли газом и тот факт, что регион окружен крупными игроками, которые часто конкурируют за энергоресурсы, создают такой тип отношений у центральноазиатских стран-поставщиков газа, в которых они будут своевременно реагировать на спрос на новых рынках и использовать старую инфраструктуру только для того, чтобы повышать цену сделки с новыми потребителями. ■

елдері жаңа тұтынушылармен нарық күшін арттыру үшін жаңа нарықтардағы талапты ескі газ құбыры инфрақұрылымын пайдалана отырып орындауды жалғастыратын болады. ■

гі комиссары 2015 жылдың мамыр айында Түрікменстанға барып қайтты. Ұзындығы тек қана 300 км-ді құрайтын Транскаспий газ құбыры тез арада салынып бітуі мүмкін. Түрікменстан табиғи газды ірі газ кен орындарынан батысқа қарай жеткізу үшін салған 30 млрд. м³ қуаттылығы бар «Шығыс-Батыс» газ құбыры Түрікменстанның ресейлік аумақтардан өтпей бірден еуропалық нарықтарға қол жеткізу ниетінен бас тартпағандығын білдіреді.

«Түрікменстан – Ауғанстан – Пәкістан –Үндістан» газ құбырының Түрікменстанға қатысты бөлігінің құрылысы 2015 жылдың 13 желтоқсанында басталды. Тараптардың жобаны аяқтауға қажетті 7,6-10 млрд. долларды қамтамасыз ете алуы және бағыттағы жалпы қауіпсіздік мәселесінің шешілуі әлі анық емес. Қазіргі өндіріс деңгейі Түрікменстанға оңтүстік бағытта газ экспорттауға мүмкіндік бермеуде. Түрікменстан билігі Оңтүстік Азияның табиғи газға деген сұранысын қанағаттандыру үшін әзірге тек Галкыныш газ кен орнының (дүниежүзіндегі ең үлкен газ кен орны) 3-ші кезеңін дамыту бойынша қызмет атқаруда.

Орталық Азия сияқты теңізге шығар жолы жоқ аймақ үшін шекарадан тыс газ құбырлар желісі газ экспорттаудың ең тиімді жолы болып табылады. Мұндай газ құбырларының құрылысы үшін әрі өндіруші, әрі тұтынушы елдер айтарлықтай инвестиция жасаулары қажет. Жаңа халықаралық газ құбырлары инвестицияларды өтеуден бұрын кем дегенде 15-20 жыл әрекет ету қажет. Сондықтан табиғи газ саудасы көбінесе ұзақ мерзімді сауда келісімдері арқылы жүзеге асырылады. Табиғи газ саудасының бұл ерекшеліктері және аймақтың көбінесе энергия ресурстары үшін бәсекелесетін үлкен елдермен қоршалуы газбен жабдықтау қатынастарының бір түрін қалыптастырады. Бұл қарым-қатынастар шеңберінде Орталық Азия өндіруші

ПРОЕКТ КАЗАХСТАНА ПО РАСШИРЕНИЮ МЕЖДУНАРОДНОГО МОРСКОГО ПОРТА АКТАУ В СЕВЕРНОМ НАПРАВЛЕНИИ

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АҚТАУ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТЕҢІЗ САУДА ПОРТЫН СОЛТҮСТІК БАҒЫТТА КЕҢЕЙТУ ЖОБАСЫ

*Лидия Пархомчик**

Актауский международный морской торговый порт, расположенный на восточном побережье Каспийского моря, является единственными морскими воротами не имеющего выхода к морю Казахстана, через которые осуществляется перевозка сухих грузов, зерна, сырой нефти и нефтепродуктов. Морской порт Актау находится на перепутье международных коридоров, таких как транспортный коридор Европа-Кавказ-Азия и международный транспортный коридор Север-Юг, обеспечивая международные перевозки и выход к странам Европы и Ближнего Востока.

Морской порт Актау, который в данный момент находится под управлением национальной компании «Казахстан темир жолы» (КТЖ), является важным компонентом в развитии мультимодальной транспортной сети, создаваемой Казахстаном для того, чтобы полностью реализовать свой транзитный потенциал. Поэтому вполне естественным является то, что главная цель Государственной программы развития и интеграции инфраструктуры транспортной системы Казахстана до 2020 года состоит в поддержке грузовых потоков между так называемыми восточными и западными воротами Казахстана, а именно сухим портом Хоргос и Актауским морским портом.

Однако следует заметить, что в 1963 году, когда был основан морской порт Актау, он был главным образом ориентирован на экспорт урановой руды и сырой нефти из месторождений Мангыстауской области Казахстана. К примеру, в советский период основную часть загрузки порта составляли нефтеперевозки, доходившие в объеме до более чем 7 млн. тонн в год, тогда как перевозки сухогруза не превышали 300 тысяч тонн в год. С распадом Советского Союза в

Каспий теңізінің шығысында орналасқан Ақтау халықаралық теңіз сауда порты ашық теңізге шығатын жолы болмаған Қазақстанның құрғақ жүк, астық пен шикі мұнай және мұнай өнімдерін теңіз жолы арқылы басқа елдерге тасымалдауға мүмкіндік беретін жалғыз теңіз өту жолы болып табылады. Еуропа-Кавказ-Азия және Солтүстік-Оңтүстік халықаралық көлікдәліздерінің қиылысу торабында орналасқан Ақтау порты алықаралық көлік тасымалында қолданылуда әрі Еуропа мен Таяу Шығыс елдеріне жетуді қамтамасыз етуде. «Қазақстан темір жолы» (ҚТЖ) мемлекеттік компаниясы тарапынан басқарылатын Ақтау порты, Қазақстанның транзиттік әлеуетін толықтай орындау мақсатында құрылған мульти модальды көлік тізбектерін дамытуда маңызды рөл атқаруда. Сондықтан 2020 жылға дейін Қазақстанның көлік жүйесі инфрақұрылымын дамытуға арналған мемлекеттік бағдарламасының басты мақсаты Қазақстанның шығысы мен батысындағы өту торабы болып саналатын Қорғас құрлық порты (кеден бекеті) мен Ақтау теңіз порты арасындағы жүк тасымалдарын жақсарту болып табылады.

Сонымен қатар Ақтау портының құрылған 1963 жылы, бұл порт Қазақстанның Маңғыстау аймағындағы мұнай кеніштерінен өндірілген уран кені мен шикі мұнайды экспорттау үшін қолданылған болатын. Мысалы КСРО дәуірінде осы порт арқылы құрғақ жүк тасымалы жылына 300 мың тоннаны құраса, ал мұнай тасымалы 7 миллион тоннадан астамды құрайтын еді. Кеңес одағы ыдырағаннан кейін теңіз жолы арқылы тасымалданатын мұнай және құрғақ жүк тасымалының көлемі айтарлықтай мөлшерде азайған болатын.

Бұл жағдай тек 1995 жылдан бастап өзгере бастады. Осы жылдан бастап Қа-

* Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. timofko@gmail.com

объемах перевозок нефти и сухого груза произошел спад. Такая ситуация стала меняться только в 1995 году. В тот конкретный период Казахстан увеличил добычу минералов и металлов и начал более активно вывозить данные продукты на экспорт.

После реконструкции морского порта Актау в 1997-1999 годах, профинансированной Европейским банком реконструкции и развития, пропускная способность порта в отношении сухогрузов была увеличена до 1,55 млн. тонн в год. Благодаря дальнейшему развитию инфраструктуры порта в последующие годы, нефтяные терминалы были также модернизированы, и их годовая пропускная способность была увеличена до 12 млн. тонн в год. Поэтому в 2006 году общий оборот нефти морского порта превысил 10 млн. тонн. На тот момент пропускная способность морского порта Актау позволяла обеспечивать годовую перевалку 4,5 млн. тонн сухогрузов, включая 1,4 млн. тонн паромных грузов и 600 тысяч тонн зерна.

Однако с 2007 года морской порт Актау испытывает постоянный спад в объемах транспортировки нефти на грузовых судах. Существует несколько причин сокращения объемов перевозок нефтепродуктов. Ввиду того, что Казахстан не смог нарастить производство нефти и газа, как было запланировано, он стал закачивать в первый сектор трубопровода Казахстан-Китай (Атасу-Алашанькоу), построенный в 2006 году, нефть, предназначенную для перевозки морем. После строительства второго участка трубопровода (Кенкияк-Кумколь) в 2009 году было решено продолжить наполнять трубопровод нефтью за счет сокращения отгрузки танкерами. Кроме того, с подписанием договора о расширении пропускной способности трубопровода Тенгиз-Новороссийск с 33 до 67 млн. тонн в год в декабре 2008 года нефть была также перенаправлена по этому трубопроводу. Из-за задержек Кашаганского проекта не было дополнительных потоков нефти даже для частичного восполнения потерь. В результате вышеупомянутых причин в 2008 году перевалка сырой нефти и нефтепродуктов в морском порту Актау сократилась до 8,9 млн. тонн. За последние три года вследствие резкого

зақстан минерал мен метал өндіру жұмыстарын арттырып, осы өнімдерді белсенді түрде экспортқа шығара бастады. Еуропа қайта құру мендаму банкі (EBRD) тарапынан қаржыландырылып, Ақтау порты 1997-1999 жылдары қайта жөндеуден өткеннен кейін құрғақ жүк тасымалдау әлеуеті жылына 1,55 миллион тоннаға дейін көтерілді. Кейінгі жылдарда Ақтау портының инфрақұрылымын одан әрі дамытуға бағытталған жұмыстар жүргізіліп, мұнай терминалдары да жаңартылды, жылдық әлеуеті 12 миллион тоннаға дейін артты. Сонайақ 2006 жылы осы порт арқылы тасымалданған жалпы мұнай көлемі 10 миллион тоннадан асқан. Сол жылдары Ақтау портының жылдық әлеуеті 4,5 миллион тонна құрғақ жүк (1,4 миллион тонна жүк паромы және 600 мың тонна астықты қосқанда) тасымалын жүзеге асыра алатын әлеуетке ие болатын.

Сонымен қатар, 2007 жылдан бастап Ақтау порты жүк кемелері арқылы тасымалданатын жүк көлемі айтарлықтай азайған. Мұнай өнімдері қозғалысында орын алған мұндай азаю көрсеткішінің көптеген себептері бар. Қазақстан мұнай және табиғи газ өндірісін бұдан бұрын белгілеген мөлшерде арттыра алмағандықтан, 2006 жылы салынған Қазақстан-Қытай мұнай құбыры желі-сінің алғашқы бөлімін (Атасу-Алашанък-оу) теңіз жолы арқылы тасымалдануы тиіс шикі мұнаймен толтыруға тырысқан. 2009 жылы мұнай құбыры желісінің екінші бөлігі (Кеңқияқ-Құмкөл) құрылысынан кейін мұнайдың танкер арқылы тасымалдану көрсеткіші азайып, бұл мұнай құбыры желісінің мұнай қажеттілігін өтеуді жалғастыруы туралы шешім қабылданады. Бұған қоса 2008 жылдың желтоқсан айында Тенгиз-Новороссийск құбырының жылдық әлеуеті 33 миллион тоннадан 67 миллион тоннаға жеткізу жөнінде келісім шартқа қол қойылғаннан кейін шикі мұнай осы мұнай құбыры арқылы да тасымалданған. Қашаған жобасының кешіктірілуі себебінен мұнай жөнелтудегі орын алған шығындардың кем дегенде бір бөлігінің орны толтырыла алмайтындай деңгейде қосымша мұнай тасымалын жүзеге асыру мүмкін болмады.

Жоғарыда айтып өтілген себептерге байланысты 2008 жылы Ақтау портында жү-

падения цен на нефть, которое вызвало сокращение объемов производства нефти в Казахстане, объемы углеводородов, отгружаемых из морского порта, сократились еще больше и составили 6,2 млн. тонн в 2013 году, 5,9 млн. тонн в 2014 году и 3,5 млн. тонн в 2015 году.

С другой стороны, наблюдалась тенденция постоянного увеличения объемов отгрузки сухогрузов. Например, в начале 2000-х годов среднегодовая перевалка сухих грузов не превышала 1 млн.тонн. Однако в 2009 году общий объем сухогрузов, отправленных через морской порт Актау, впервые достиг 2,6 млн. тонн. Среднегодовая перевалка сухих грузов в 2011-2013 годах составляла 3,5 млн. тонн. Несмотря на то, что под влиянием рецессии объемы сухогрузов сократились с 4,3 млн. тонн в 2014 году до 2,3 млн. тонн в 2015 году, все еще имеется высокая потребность в развитии возможностей перевозок сухогрузов.

По этой причине существовала растущая необходимость в переориентации морского порта Актау на перевозку сухогрузов и грузовых контейнеров. Для того, чтобы увеличить грузопотоки и дать возможность морскому порту конкурировать с традиционными транспортными коридорами Европа-Китай (Транссибирский коридор и Южный морской маршрут) посредством сокращения времени и стоимости перевозок, Казахстан инициировал проект расширения Актауского международного морского торгового порта в северном направлении. В рамках этого проекта было запланировано построить Северный терминал морского порта Актау. Стоимость проекта, который был запущен в 2006 году, составляет 32,2 млрд. тенге. Согласно проекту, площадь морского порта будет увеличена на 22 000 гектаров с 45 000 до 67 000 гектаров. По плану, проект должен был увеличить годовую транзитную способность морского порта Актау с 18 до 23 млн. тонн. Расширение морского порта Актау включало три этапа:

- Этап I (2006-2012): На первом этапе проекта стоимостью 15 млрд. тенге была построена береговая инфраструктура, а именно плотина и волнорез. Строительство плотины длиной 1 350 метров было завершено в 2009 году. Волнорез длиной 505

зеге асқан мұнай және мұнай өнімдерінің тасымалы 8,9 миллион тоннаны құраған. Соңғы 3 жыл бойы Қазақстанда мұнай өндірісінің азаюына себеп болған мұнай бағасының төмендеуіне байланысты, Ақтау портынан экспортталатын көмірсутек мөлшері 2013 жылы 6,2 миллион болса, кейінгі жылдары азайып, яғни 2014 жылы 5,9 миллион тонна, ал 2015 жылы 3,5 миллион тоннаға дейін төмендеген. Екінші жағынан алып қарайтын болсақ, құрғақ жүк тасымалы ұдайы өсу үстінде еді. Мысалы 2000 жылдардың басында жылына орташа есеппен құрғақ жүк тасымалы 1 миллион тоннадан аспаған. Ал 2009 жылы Ақтау порты арқылытасымалданған құрғақ жүк көлемі алғаш рет 2,6 миллион тоннаға дейін жеткен. 2011-2013 жж. аралығында жылдық құрғақ жүк тасымалы орташа есеппен 3,5 миллион тоннаны құраған. Қанша дегенмен орын алған рецессияның әсерінен 2014 жылы 4,3 миллион тонна болған құрғақ жүк көлемі 2015 жылы 2,3 миллион тонна төмендегенімен, әлі де болса құрғақ жүк бекеттерін жақсартуға деген сұраныс өте жоғары деңгейде. Сондықтан құрғақ жүк және жүк контейн ерлерінің тасымалы тұрғысынан Ақтау порты бекеттерін қайта бағдарлау жұмыстарына қажеттілік туындауда. Тасымал мерзімі және жүкті тапсыру шығындарын азайту арқылы жүк тасымалын арттыру және порттың дәстүрлі Еуропа-Қытай тасымал дәлізіне қарсы (Транссібір дәлізі мен Оңтүстік теңіз бағыты) бәсекеге қабілетті болуы үшін Қазақстан

Ақтау халықаралық теңіз сауда портын кеңейтілуіне қатысты жобаны қолға алған болатын. Ақтау порты Солтүстік бекетін құру осы жоба аясында жоспарланған еді. 2006 жылы жүзеге асырыла бастаған аталмыш жобаның сомасы 32,2 миллиард теңгені құрайды. Жоба бойынша порт аумағын 22 мың гектарға кеңейтіп 45 мың гектардан 67 мың гектарға дейін жеткізу қажет. Жобаның жүзеге асуы арқылы Ақтау портының жылдық транзиттік әлеуеті 18 миллион тоннадан 23 миллион тоннаға шығару жоспарлануда. Ақтау портын кеңейту үш кезеңнен тұрады: 1-ші кезең (2006-2012): 15 миллиард теңгеге бағаланған бірінші деңгейде жағалау инфрақұрылымы, яғни бөгеттер мен толқын

метров, построенный для защиты водного пространства морского порта от ветра, был введен в эксплуатацию в 2012 году;

- Этап II (2013-2014): Основной упор на данном этапе делался на операции по углублению дна, которые должны были обеспечить достаточную глубину нового морского порта. Общий объем затрат оценивался в размере 3,6 млрд. тенге. Строительные работы проводились ТОО «Каспийский технический флот»;

- Этап III (2014-2015): Финальный этап предусматривал строительство двух сухогрузных терминалов, комплекса по переработке зерна и соответствующей инфраструктуры общей пропускной способностью в 2,5-3,0 млн. тонн в год. Согласно проекту, были построены шесть новых зернохранилищ, каждое вместимостью 10 тонн, контейнерная зона грузоподъемностью 1 млн. тонн грузов в год и три причала длиной 150 метров каждый. Проектная мощность погрузки – 500 тонн в час. Все вышеперечисленные строительные работы выполнялись ТОО «Актауский морской северный терминал», основанным совместно сингапурской компанией Inter Port Development PTE (60%), КТЖ Экспресс (30%) и Актауским международным морским торговым портом (10%).

Следует отметить, что развитие морского порта Актау в четыре раза увеличило его способность отгрузки зерна и модернизировало оборудование для более быстрых и эффективных операций. Актауский морской северный терминал начал функционировать в декабре 2015 года. Например, первая партия зерна была загружена через северный терминал на казахстанское грузовое судно «Туркестан» грузоподъемностью 4 700 тонн и отправлена в Иран.

Таким образом, осуществление проекта по расширению Актауского международного морского торгового порта в северном направлении определенно ускорит процесс формирования Транскаспийского международного транспортного маршрута и укрепит значимость порта как в межрегиональных, так и трансконтинентальных перевозках. ■

тосқындары салынған. 1350 метрлік бөгеттің құрылысы 2009 жылы аяқталған. Теңіз портының су аумағын желден қорғау мақсатында салынған 505 метрлік толқын тосқыны құрылысы 2012 жылы басталған болатын. 2-ші кезең (2013-2014): Бұл кезең әсіресе теңіз портына қажетті тереңдікпен қамтамасыз ету үшінсу асты қазба жұмыстарын басқаруға бағытталған. Жалпы 3,6 миллиард теңгені құрайды деген болжам бар. Құрылыс жұмыстары Caspian Technical Fleet LTD компаниясы тарапынан жүргізілді. 3-ші кезең (2014-2015): Соңғы кезең болса жалпы жылдық әлеуеті 2,5-3,0 миллион тоннаға тең екі құрғақ жүк терминалы мен бір астық тиеу кешенінің және осы кешенге қатысты инфрақұрылымның құрылысын қамтиды. Жоба аясында әрқайсысы 10 тонналық әлеуетке ие 6 жаңа астық қоймасы, жылына 1 миллион тонна жүк тасымалын жүзеге асыра алатын контейнер алаңы мен әрқайсысы 150 метрлік 3 айлақ құрылысы жүзеге асқан болатын. Орнатылған құрылғының әлеуеті 500 тонна/сағатты құрайды.

Атап өтілген барлық құрылыс жұмыстары Сингапурлық Inter Port Development PTE (60%), KTZ Express (30%) және Ақтау халықаралық теңіз сауда порты (10%) тарапынан ортақ құрылған «Ақтау теңіз солтүстік терминалы» ЖШС тарапынан жүргізілген болатын. Ақтау теңіз портын дамыту арқылы астық тасымалдау әлеуеті төрт есеге артып, жұмыстың жылдам, әрі тиімді түрде жүзеге асуы үшін құрылғылардың жаңартылғанын атап өту қажет. Ақтау теңіз порты солтүстік терминалы 2015 жылдың желтоқсан айында қолданысқа берілді. Мысалы солтүстік терминалы арқылы жүзеге асырылған 4700 тоннаны құрайтын алғашқы астықты жөнелту «Түркістан» атты қазақ жүк кемесі арқылы Иранға жіберілген болатын.

Сондықтан Ақтау халықаралық теңіз сауда портын солтүстік бағытта кеңейту жобасын жүзеге асыру Транскаспий халықаралық көлік дәлізінің аяқталу үдерісін жылдамдатып, аймақ ішінде және құрлық арасындағы жүк тасымалында теңіз портының маңыздылығын арттыра түспек. ■

РАЗВИТИЕ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ

ТЕМІР ЖОЛ ИНФРАҚҰРЫЛЫМЫН ДАМЫТУ

ПОСЛЕДНИЕ ИЗМЕНЕНИЯ В РАЗВИТИИ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОЙ СЕТИ КАЗАХСТАНА
ҚАЗАҚСТАН ТЕМІР ЖОЛЫ ЖЕЛІСІ БОЙЫНША АТҚАРАЛЫП ЖАТҚАН ШАРАЛАР

*Женгизхан Жаналтай**

Казахстан, расположенный в сердце Евразии, имеет потенциал стать ключевой страной, связывающей трансконтинентальные маршруты между Европой и Азией. Несмотря на финансовый кризис в Китае, общий объем его торговли с Европейским Союзом (ЕС) вырос на 11,5% с €466,8 млрд. в 2014 году до €520,6 млрд в 2015 году. Ожидается, что глобальные транзитные перевозки Китая возрастут до 17 млн. единиц двадцатифутового эквивалента (TEU) в 2020 году, и значительная часть этих железнодорожных перевозок будет проходить по территории Евразии, в частности, через Казахстан.

Текущая протяженность железнодорожной сети Казахстана равняется 14 800 км. По данным государственной компании «Казахстан темир жолы» (КТЖ), которая отвечает за железнодорожные перевозки, грузооборот в Казахстане в 2015 году составил 189,9 млрд тонно-километров. КТЖ удалось увеличить число транзитных контейнерных поездов, проходящих через территорию Казахстана с 1 014 в 2014 году до 1 290 в 2015 году. Более того, общий контейнерный трафик по маршруту Китай-Европа-Китай вырос на 54% или 24,9 тысяч TEU по сравнению с 2014 годом и достиг 46,1 тысяч TEU в 2015 году. Значительный рост контейнерного трафика за последние пять лет позволил КТЖ увеличить долю транзита до 28% общей выручки в 2015 году.

Поэтому в целях повышения транзитного потенциала трансказахстанских транспортных коридоров правительство Казахстана начало строительство новых железных дорог в 2012 году, а именно Жезказган-Бейнеу и Аркалык-Шубарколь, которые должны были сократить время грузоперевозок до 30% в направлении с

Еуразияның кіндігінде орналасқан Қазақстан, Еуропа мен Азия арасындағы құрлықтарды бір-біріне жалғап жатқан негізгі ел болып табылады. Қытайда болып жатқан қаржы дағдарысына қарамастан Қытайдың Еуропалық одақпен (ЕО) арадағы сауда байланысы 2014 жылы 466,8 миллиард евроны құраса, 2015 жылы шамамен 11,5 пайызға өсіп 520,6 миллиард еврoға жеткен. 2020 жылдан бастап Қытайдың ғаламдық транзиттік жүк тасымалы 20 футтық 17 миллион контейнерге жетеді деп күтілуде. Бұл темір жолы арқылы жүзеге асырылатын жүк тасымалының айтарлықтай бөлігі Еуразия арқылы, оның ішінде Қазақстан арқылы жүзеге асыры-латын болады.

Қазақстандағы темір жолы желісінің ұзындығы 14,800 шақырымды құрап, Темір жолы жүк тасымалына жауапты Қазақстанның «Қазақстан темір жолы» (ҚТЖ) ұлттық компаниясы 2015 жылы жүк пойызы тасымалының 189,9 миллиард тонна/шақырымды құрағанын мәлімдеген. ҚТЖ Қазақстан аумағынан өтетін транзиттік контейнер пойыздарының санын 2014 жылы 1014 болса, 2015 жылы 1290-ға жеткізген. Сондай-ақ, Қытай-Еуропа-Қытай бағытында жалпы контейнер тасымалының 2015 жылғы көрсеткіші 2014 жылмен салыстырғанда 54 пайызға немесе 24,9 мың ЖФЭ-ге (жиырма футтық эквивалентке) артып 46,1 ЖФЭ-ні көрсеткен. Соңғы 5 жылда контейнер тасымалының айтарлықтай өсуі арқылы ҚТЖ 2015 жылғы жалпы кірістердің ішінде тасымал қызметінің үлесін 28 пайызға дейін жеткізген.

Қазақстан арқылы өтетін тасымал дәліздерінің транзиттік әлеуетін арттыру үш- ін Қазақстан үкіметі Жезқазған-Бейнеу және Арқалық-Шұбаркөл атты екі жаңа темір

* магистр, Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. ccanaltay@hotmail.com

востока на запад и с севера на юг. Железнодорожные проекты охватывали строительство полотна длиной 1 200 км, 46 железнодорожных мостов и переездов, 4 200 км линий электропередач, а также усовершенствование железнодорожных станций, таких как Аркалык, Шубарколь, Жезказган, Саксаульская, Шалкар и Бейнеу. Общая сумма затрат достигла 500 млрд. тенге. Обе железнодорожные линии были введены в эксплуатацию в 2014 году.

Железная дорога Жезказган-Бейнеу протяженностью 988 км соединяет западные и центральные области Казахстана и является частью ряда ключевых местных и международных железнодорожных маршрутов между Европой и Китаем. Бюджет строительства данной железной дороги составил 368 млрд тенге. Ожидается, что данная линия будет обслуживать 26,2 млн. тонн экспортных и 4 млрд. тонн транзитных грузов в год. Более того, железная дорога окажет положительное воздействие на экономическую активность вдоль маршрута, обеспечивая новые рабочие места и возможности предпринимательства в центральном Казахстане.

Железная дорога Аркалык-Шубарколь, построенная с бюджетом 133 млрд. тенге, соединяет северные и центральные части Казахстана. Она была построена с целью предоставления более короткого маршрута на российский рынок, который является одним из главных направлений экспорта угля Казахстана. Так, страна получила значительную выгоду от новой железной дороги, благодаря сокращению транзитного времени и стоимости перевозки угля, который добывается на угольных шахтах Шубарколя и затем вывозится в Россию.

Кроме того, Казахстан делает упор на обновление и строительство новых межрегиональных железных дорог с целью стимулирования межрегиональной торговли внутри страны. Так, согласно государственной программе «Нурлы жол», Казахстан планирует осуществить два железнодорожных проекта в период 2015-2018 годов. К примеру, в апреле 2015 года началось строительство второй ветки линии Алматы-Шу протяженностью 124,5 км и бюджетом 39,7 млрд. тенге. Данная железная дорога сое-

жол құрылысын бастағанын атап өту қажет. Бұл екі темір жол желісінің Шығыс және Батыспен, Солтүстік пен Оңтүстік арасында да жүк тасымалына бөлінетін уақытты 30 пайызға азайтуды қажет етеді. Темір жол жобалары, 1200 шақырымды құрайтын темір жол, 46 темір жол көпірі мен эстакадасы және 4200 шақырымды құрайтын электр желілерінің құрылысын, бұған қоса Арқалық, Шұбаркөл, Жезқазған мен Сексеуіл, Шалқар және Бейнеу сияқты темір жол стансаларының жағдайын жақсартуға бағытталған іс-шараларды атқаруға негізделіп отыр. Жобаның тұтас шығыны 500 миллиард теңгені құрайды. Екі темір жолдың құрылысы 2014 жылы басталған болатын.

988 шақырымдық Жезқазған-Бейнеу темір жолы Қазақстанның Батыс және Орталық аймақтарын бір-біріне жалғап, Еуропа мен Қытай арасындағы жергілікті және халықаралық темір жол желісінің маңызды бөлшегі ретінде қызмет етуде. 368 миллиард теңгелік бюджетпен құрылысы аяқталған бұл темір жолы арқылы жылына 26,2 миллион тонна экспорт тауарлары және 4 миллион тонна транзиттік жүк тасымалын жүзеге асыру жоспарлануда. Сондай-ақ, бұл темір жолы Орталық Қазақстанда жаңа жұмыс орындары мен мүмкіндіктерін тудыра отырып, орналасқан желі бойында экономикалық іс-шараларды атқаруға тиімді жағдай қалыптастырады.

133 миллиард теңгелік бюджетпен са-лынған 214 шақырымды құрайтын Ар-қалық-Шұбаркөл темір жолы болса Қа-зақстанның орталық және солтүстік ай-мақтарын бір-біріне жалғайтын болады. Аталмыш темір жол Қазақстанның көмір экспортының басты жеткізу нүктелерінің бірі Ресей нарығына қысқа жолдан жеткізу мүмкіндігіне қол жеткізу мақсатында салынған болатын. Осы мақсатта мемлекет, транзит мерзімі мен көмірді жеткізу (Шұбаркөл көмір кенішінде өндіріліп Ресейге экспортталатын көмір) шығынында көрсеткіштердің азайғанына қарағанда, осы жаңа темір жолынан айтарлықтай көлемде табысқа кенелетін болады.

Қазақстан сондай-ақ, ел ішіндегі облыс- аралық сауданы арттыру мақсатында жаңа аймақаралық темір жолын салу

диняет южные регионы страны, а именно Жамбылскую и Алматинскую области. После ввода в эксплуатацию провозная способность железной дороги должна вырасти с 30 до 120 млн. тонн, а время перевозки по маршруту должно сократиться почти вдвое.

В 2015 году Казахстан также начал строительство железной дороги Боржакты-Ерсай протяженностью 14 км и общей стоимостью 9,5 млрд. тенге. Построенная с целью соединения паромного комплекса морсокого порта Курык с Ерсайским заводом по производству стали, находящимся на западе страны, а именно в Мангыстауской области, данная железная дорога позволит перевозить более 5 милионов тонн грузов в год.

Однако, несмотря на последние изменения, существующие транзитные объемы являются достаточно низкими по сравнению с транзитным потенциалом Казахстана. Действительно, Казахстан унаследовал железнодорожную инфраструктуру Советского Союза, при котором колея была шириной 1 520 мм, ныне известная как российская колея. Однако широкая колея не совместима с шириной колеи 1 435 мм, используемой в Китае и Европе по международному стандарту. Поэтому для того, чтобы наладить сообщение с китайской железнодорожной системой, существуют две опции: (а) грузы могут быть загружены в другие поезда; (б) грузы могут перевозиться с использованием специальных вагонов, сконструированных с использованием модульных систем шасси, которые могут быть заменены новым комплектом колеи. Тем не менее, оба варианта увеличат стоимость перевозок. На самом деле стоимость перевозки контейнера по наземному маршруту через территорию Казахстана составляет более $8 000 за TEU, тогда как морская перевозка стоит лишь $1 161 за TEU.

Поэтому, несмотря на то, что Казахстан развивает свои железнодорожные сети и сокращает время грузоперевозок, наземный маршрут через территорию страны может привлечь бизнес только при условии сокращения стоимости перевозок. По этой причине Казахстану следует сделать упор на управление новыми тарифными политиками, а не на строительство новых железных дорог.

Негізінен «Нұрлы жол» мемлекеттік бағдарламасы аясында Қазақстан 2015-2018 жж. аралығында екі темір жол жобасын қолданысқа беруді жоспарлауда. Мысалы 39,7 миллиард теңгені құрайтын бюджеті бар 124,5 шақырым Алматы-Шу темір жол бағытының құрылысы 2015 жылдың сәуірінде басталған болатын. Аталмыш темір жол Алматы мен Жамбыл сияқты елдің оңтүстік аймақтарын бір-біріне жалғайтын болады. Егер жоба қолданысқа еніп өз жұмысын бастайтын болса жүк тасымалдау әлеуеті 30 миллион тоннадан 120 миллион тоннаға жетеді және пойыздардың жол жүру мерзімдерінің шамамен жарты есеге қысқарады деп күтілуде.

Сондай-ақ, 2015 жылы Қазақстан 14 шақырымды және жалпы шығыны 9,5 миллиард теңгені құрайтын Боржақты-Ерсей темір жол құрылысын бастаған болатын. Құрық портындағы паром кешені мен елдің батыс аймағында яғни Маңғыстау облысында орналасқан Ерсай болат өндіретін зауытты бір-біріне жалғауды көздейтін осы темір жол желісі жылына 5 миллион тоннадан артық тауар тасымалдау мүмкіндігін береді.

Мұнымен қоса, барлық осы атқарылып жатқан іс-шараларға қарамастан қазіргі транзит көлемі Қазақстанның транзиттік әлеуетімен салыстырғанда айтарлықтай төмен екенін байқауға болады. Шын мәнінде Қазақстан кеңес одағынан мұраға қалған және Ресей рельс тізбегі саналатын 1,520 мм рельс тізбектерінен тұратын темір жол инфрақұрылымын қолданып келеді. Алайда бұл рельс тізбектері халықаралық стандарттарға сай Қытай және Еуропада қолданылатын 1,435 өлшемді рельстерге сәйкес келмейді. Осы себептен Қытай темір жол жүйесімен сәйкестік қалыптастырудың екі жолы бар: бірінші жолы, жүктерді басқа пойыздарға ауыстыруға болады; екінші жолы, жүктер жаңа рельс тізбектері арқылы ауыстырылатын модульді шасси жүйесінде құрылған арнайы вагондар қолдану арқылы тасымалдауға болады. Алайда екі әдіс те жеткізу шығынын арттырып жібереді.

Түптеп келгенде бір контейнердің теңіз жолы арқылы тасымалдау шығыны тек бір

ками, что подразумевает подписание транзитных тарифных соглашений со странами региона, вовлеченными в развитие международных транзитных коридоров, таких как Экономический пояс Шелкового пути. ■

тасуында аймақтағы үлескер елдермен транзиттік салықтар туралы келісім-шарттарды қарастыратын жаңа салық саясатын белгілеуге байланысты шараларды қолға алуы қажет. ■

ЖФЭ-не шаққанда 1161 долларды құраса, Қазақстан арқылы құрлық жолдарымен (автожолдар) тасымалдау шығыны ЖФЭ-ке шаққанда 8000 доллар болып табылады. Қазақстан қанша дегенмен жүк транзиті мерзімін қысқарту арқылы темір жол желісін дамытып отырса да елдің территориясы арқылы өтетін автожолдар бағыты тек тасымалдау шығындарын азайтқан жағдайда бизнес әлемі үшін тартымды болуы мүмкін. Сондықтан Қазақстан, Жібек жолы экономикалық белдеуі сияқты халықаралық транзит дәліздерінің қалып-

ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНАЯ МАГИСТРАЛЬ АНГРЕН - ПАП КАК ВАЖНОЕ ЗВЕНО МЕЖДУНАРОДНОГО ТРАНЗИТНОГО КОРИДОРА КИТАЙ - ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ - ЕВРОПА

ҚЫТАЙ МЕН ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЖӘНЕ ЕУРОПА ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТРАНЗИТ ДӘЛІЗІНІҢ МАҢЫЗДЫ БАЙЛАНЫСТЫРУШЫ БУЫНЫ РЕТІНДЕ АНГРЕН-ПАП ТЕМІР ЖОЛЫ

*Еркин Байдаров**

Республика Узбекистан в силу своего географического расположения находится вдали от морских портов и ведущих к ним международных транзитных путей. Поэтому, с обретением независимости в 1991 году страна приступила к строительству новых железных дорог, созданию единой железнодорожной системы, что имеет огромное значение для всего Узбекистана.

На сегодняшний день общая развернутая длина железнодорожных магистралей страны составляет около 3645 километров. За годы независимости было завершено строительство железных дорог Навои-Учкудук-Нукус-Султанувайстаг и Ташгузар-Байсун-Кумкурган. Первая позволила значительно расширить возможности для освоения богатых природных ископаемых региона, а вторая, пересекающая Гиссарский горный хребет на высоте 1800 метров над уровнем моря, способствовала развитию не только Узбекистана, но и всего центрально-азиатского региона, значительно повысив транзитную роль и их экспортный потенциал.

Однако наибольшее стратегическое значение для развития железнождорожных перевозок в стране имеет проект строительства новой электрифицированной железнодорожной ветки Ангрен-Пап, которая свяжет Андижанскую, Ферганскую и Наманганскую области республики. Данный проект, имеет, без преувеличения, огромное стратегическое значение для развития экономики Узбекистана в перспективе, так как позволит снизить транспортные издержки и повысить пропускную способность и надежность за счет строитель-

Өзбекстан елі жағрафиялық құрылымы тұрғысынан теңіз айлақтары мен айлақтарға шығатын халықаралық транзит желілерінен ұзақта орналасқан. Осы себептен мемлекет өз тәуелсіздігіне қауышқан 1991 жылдан бастап қазіргі таңға дейін біріккен темір жол жүйесін қалыптастыру үшін жаңа темір жол құрылысын жүзеге асыруда.

Өзбекстан темір жол инфрақұрылымын дамыту және жаңарту үшін көпте-ген ауқымды жобаларды іске қосқан болатын. Қазіргі таңға дейін Өзбекстан 1200 шақырымнан аса ұзындығы бар жаңа темір жол құрылысын аяқтап, шамамен 3800 шақырымды құрайтын темір жолдарын жаңартты. Осының нәтижесінде елдегі темір жолдары желісінің жалпы ұзындығы 6500 шақырымнан асып отыр. 2015 жылында Өзбекстан темір жолдары арқылы 67,7 миллион тоннадан аса жүк және 20 миллионнан аса жолаушы тасымалы жүзеге асырылған.

Соңғы 10-15 жыл ішінде жалпы ұзындығы 342 шақырымды құрап отырған Навои-Нүкіс-Үшқұдық-Султануваистаг темір жолы арқылы Амудария өзені үстіндегі көпір арқылы біріктіріліп, 223 шақырымнан тұратын Ташгүзар-Бойсун-Кумкурган темір жолының құрылысы аяқталды. Осы темір жолдардың біріншісі, елдің солтүстік аймақтарында орын тепкен табиғи байлықтарды игеру үшін жаңа мүмкіндіктер туғызып отырса, теңіз деңгейінен 1,8 шақырым биікте орналасқан Хисар тауларынан өтетін екінші темір жол өзінің орналасу ерекшелігіне байланысты мемлекеттер арасындағы транзит рөлін және

* доцент, к.ф.н., Институт востоковедения им. Р.Б. Сулейменова, Казахстан. erkin_u.68@mail.ru

ства железнодорожного сообщения между узбекской частью Ферганской долины и остальными регионами Узбекистана.

Впервые решение о строительстве данной дороги было озвучено главой государства Исламом Каримовым 26 апреля 2013 года в ходе его визита в Андижанскую область. В дальнейшем, в целях создания нового международного транзитного железнодорожного коридора «Китай - Центральная Азия – Европа» было принято Постановление Президента Республики Узбекистан «О мерах по организации строительства электрифицированной железнодорожной линии Ангрен-Пап» от 18 июня 2013 года №ПП-1985.

Общая стоимость проекта составляет $1,633 млрд. Финансирование в основном предоставляется из собственных средств ГАЖК «Узбекистон темир йуллари», государственного бюджета и Фонда реконструкции и развития Узбекистана. Из зарубежных финансовых структур заемные средства для строительства железной дороги предоставили также Эксимбанк Китая – $350 млн. и Всемирный банк – $195 млн.

Проект включает шесть компонентов: 1) Основная инфраструктура железнодорожного пути (предполагаемая общая стоимость - $1,438 млрд.); 2) Электрификация железной дороги, сигнализация, техническое обслуживание пути и железнодорожная система видеонаблюдения ($154 млн. - 100% финансирование из средств МБРР); 3) Распределительная сеть электроснабжения ($35 млн. - 100% финансирование из средств МБРР); 4) Техническое содействие ГАЖК для строительства железной дороги (по оценкам обойдется в $0,5 млн. при 100% финансировании МБРР); 5) Техническое содействие ГАЖК по развитию логистики железнодорожного транспорта (ориентировочная стоимость - $1 млн. при 100% финансировании МБРР); 6) Содействие в реализации проекта ($4,5 млн. при 100% финансировании из средств МБРР).

Строительство железной дороги было начато уже в июле 2013 года, а в сентябре китайская компания «China Railway Tunnel Group» подписала контракт с ГАЖК стоимостью $455 млн. В рамках контракэкспорт әлеуетін айтарлықтай арттырып, тек Өзбекстанның емес бүкіл Орталық Азия аймағының дамуына өз үлесін қосып отыр.

Сонымен қатар, елдің Әндіжан, Ферғана және Наманган аймақтарын бір-біріне жалғап отырған 124 шақырымдық электр қуатына негізделген жаңа Ангрен-Пап темір жол құрылысы жобасы, елдің темір жол коммуникация жүйесінің дамуында стратегиялық маңызы жоғары болады деп күтілуде. Ферғана аймағының Өзбекстанға тиесілі бөлігі мен Өзбекстанның басқа да аймақтары арасындағы темір жолдар байланыстарының құрылыстарына тәуелді болып өрбитін бұл жоба, коммуникация шығындарын азайтуды және темір жол инфрақұрылымының тасымалдау сапасын арттыруды қамтамасыз етеді.

Өзбекстан Президенті Ислам Каримов Ангрен-Пап темір жол құрылысына қатысты алғашқы шешімін 2013 жылы сәуір айының 26 жұлдызында Әндіжанға жасаған сапары барысында жариялаған болатын. 2013 жылдың маусым айының 18 жұлдызында Қытай мен Орталық Азия және Еуропа халықаралық транзит темір жол дәлізінің құрылысы үшін «электрлі Ангрен-Пап темір жол құрылысын ұйымдастыруға қатысты шаралар» атты РР-1985 нөмірлі Президент жарлығы қабылданды.

Жобаның жалпы сомасы 1 634 миллиард доллар деп белгіленген. Жоба қаржыландыруының басым бөлігі мемлекеттік бюджеттен, «Ozbekiston Temir Yollari» мемлекеттік темір жол компаниясынан және Өзбекстан қайта құру және даму қорынан бөлінуде. Сондай-ақ, Қытай экспорт-импорт банкі, Дүниежүзілік банк және Халықаралық қайта құру және даму банкі (IBRD) сияқты халықаралық қаржы институттары да аталмыш темір жол құрылысы үшін несие берген. Жобаның элементтерін төмендегідей тізбектеуге болады: (а) темір жол инфрақұрылымының құрылысы (1 439 миллиард доллар); (ә) темір жолдың электр желісімен қамтамасыз етілуі (154 миллион доллар); (б) «O'zbekiston Temir Yollari» компаниясына техникалық көмек көрсету арқылы толықтай IBRD тарапынан қаржыландырылатын электр энергиясын тарату желісін құру (35 миллион доллар); (в)

та китайская компания обязалась построить тоннель для движения поездов через перевал «Камчик». Уникальность проекта дороги длиной 124 километров, заключается в том, что дорога будет проходить через горный перевал «Камчик» на высоте свыше 2200 метров над уровнем моря.

В настоящее время завершено строительство почти 70% тоннеля, который по сложности строительных работ занимает восьмое место, по протяженности – 13-е место в мире, а среди стран СНГ – первое. При строительстве особое внимание уделяется качеству выполняемых работ и соответствию международным стандартам. В роли экспертов, наблюдающих и контролирующих этот процесс, выступают специалисты немецкой компании DB International GmbH.

Следует отметит, что железнодорожная магистраль Андижан-Пап очень удачно ложится в концепцию «Один пояс – один путь» китайской инициативы Экономического пояса Шелкового пути, озвученного в 2013 году в Астане лидером Китая Си Цзиньпином, а также способствует реализации программы Центрально-азиатского регионального экономического сотрудничества (ЦАРЭС), в рамках которой реализуется Стратегия по содействию транспорту и торговле, сфокусированная на шести транспортных коридорах. Ветка Пап-Ангрен располагается вдоль коридора 2, который пролегает с востока на запад, связывая территории от Китая до Кавказа.

Высокогорная железная дорога Ангрен-Пап должна быть сдана в эксплуатацию в первой половине 2016 года. Пуск первого состава по новой магистрали, намечен на 15 апреля 2016 года. После завершения данного проекта, ГАЖК «Узбекистон темир йуллари» планирует к 2020 году электрифицировать новый участок железной дороги «Пап-Коканд-Андижан», длиной 186 километров. Финансирование этого строительства как было заявлено ранее, будет производиться за счет сэкономленных при реализации проекта «Ангрен-Пап» средств.

Таким образом, строительство новой железной дороги Ангрен-Пап не только надежно свяжет центральную часть Узбекистана с областями Ферганской долины, темір жол құрылысы (0,5 миллион доллар); (г) темір жол логистикасын дамыту (1 миллион доллар); (ғ) жобаны жүзеге асыруға арналған қолдау (4,5 миллион доллар).

Темір жол құрылыс жұмыстары 2013 жылдың маусымында басталған. Сол жылдың қыркүйек айында қытайлық «Қытай темір жол туннелі тобы» компаниясы мен «O'zbekiston Temir Yollari» арасында 455 миллион долларлық құны бар келісімшартқа қол қойылды. Аты аталған келісімшарт негізінде қытайлық компания Камчик өткелі бойында темір жол туннелінің құрылысын жүргізеді. Ол туннельдің жалпы ұзындығы 19,2 шақырымды құрайды. Жобаның бірегейлігі – Камчик өткелі бойынан салынатын темір жол туннелінің теңіз деңгейінен 2,2 шақырым биіктігінде орналасуында болып табылады. Бұл ТМД елдеріндегі ең алғашқы ұзын туннель, ал әлемде болса 13-ші орынды иеленеді. Темір жол құрылыс жұмыстары бойынша жұмыстардың сапасына және халықаралық стандарттарға сәйкестігіне айрықша назар аударылады. Бұл үдерісті бақылау жауапкершілігі германиялық «DB International GmbH» фирмасына тапсырылған.

Ангрен-Пап темір жолы Қытай Президенті Си Цзинпиньнің 2013 жылы Астанада мәлімдеген «Ұлы жібек жолы экономикалық белдеуі» жобасымен өзара астасып жатқанын атап өту қажет. Бұл темір жол желісі сондай-ақ, коммуникация мүмкіндіктерін және сауда байланыстарын жеңілдету стратегиясының алты коммуникация дәлізіне бағытталған бір шеңбер аясында жүзеге асырылатын «Орталық Азия аймақтық экономика ынтымақтастығы (CAREC)» бағдарламасына өз үлесін қосуда. Қытай мен Кавказды бір-біріне жалғайтын 2 дәлізде орналасқан Ангрен-Пап темір жолы 2016 жылдың алғашқы жартысында қолданысқа беріледі деп жоспарланған болатын. Алайда 2016 жылдың ақпан айының соңында Өзбекстан, «O'zbekiston Temir Yolları» фирмасының Ангрен-Пап темір жолы құрылысын мерзімінен бұрын аяқтағанын мәлімдеді. Жаңа темір жол желісінде алғашқы пойыз сапарын жүзеге асыру 15 сәуір 2016 жылы жасалады деп күтілуде. Ангрен-Пап темір жолының құрылысы Өзбекстанның

но и станет важнейшим звеном транснационального транспортного коридора Китай – Центральная Азия – Европа, откроет широкие возможности для освоения богатых природных ресурсов, создаст прочную основу для развития сфер строительства и промышленности, транспорта и связи, кардинально изменит возможности для наращивания экспортного потенциала и выхода Узбекистана на зарубежные рынки. ■

орталық аймақтары мен Ферғананы қауіпсіз түрде бір-бірімен байланыстырумен шектеліп қана қоймай, Қытай мен Орталық Азия және Еуропа халықаралық транзит дәлізінің маңызды байланыстырушы буыны болады. Сонымен қатар, бұл темір жол желісі, құрылыс, индустрия, көлік және коммуникация салаларын дамытуда нақты қадамдар атып, Өзбекстанның экспорт әлеуетін арттырып, халықаралық нарықтарға шығу мүмкіндігін дамытады. ■

ГЛАВА 4. СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ЕВРАЗИЙСКИХ СТРАН

4-БӨЛІМ. ЕУРАЗИЯ ЕЛДЕРІНІҢ САЯСИ-ӘЛЕУМЕТТІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ПОЛИТИЧЕСКИЕ СИСТЕМЫ И ВЫБОРНЫЙ ПРОЦЕСС

САЯСИ ЖҮЙЕЛЕР ЖӘНЕ САЙЛАУ

ОЦЕНКА ПАРЛАМЕНТСКИХ ВЫБОРОВ В КАЗАХСТАНЕ, СОСТОЯВШИХСЯ 20 МАРТА 2016 ГОДА

2016 ЖЫЛДЫҢ 20 НАУРЫЗЫНДА ӨТКЕН ҚР ПАРЛАМЕНТІ МӘЖІЛІСІНЕ КЕЗЕКТЕН ТЫС САЙЛАУ ҚОРЫТЫНДЫЛАРЫНА ШОЛУ

*Айдарбек Амирбек**

Выборы в Парламент Казахстана шестого созыва, а именно в нижнюю палату Парламента (Мажилис), состоялись 20 марта 2016 года. Парламентские выборы состоялись раньше срока по инициативе парламентариев пятого созыва, которые обратились к президенту Казахстана Нурсултану Назарбаеву с просьбой о роспуске Мажилиса и назначении новых выборов. Основной целью вышеупомянутой инициативы было выполнение программы реформ Назарбаева и формирование нового эффективного Мажилиса, который получит вотум доверия для дальнейшей модернизации страны.

Согласно Конституции Республики Казахстан, Парламент состоит из двух палат – Сената и Мажилиса. Сенат состоит из 47 депутатов. В Сенат входят по два депутата, избранных от каждой из 14 областей, города республиканского значения Алматы и столицы государства Астаны. 15 депутатов назначаются президентом, и они представляют национальные, культурные и другие интересы общества (ст. 50). Депутаты Сената избираются на основе непрямого избирательного права тайным голосованием. Половина избранных в Сенат депутатов должны проходить переизбрание каждые три года. В этой связи очередные выборы в Сенат должны проводиться не позже, чем за два месяца до окончания срока их полномочий. Срок полномочий депутата Сената составляет 6 лет. Гражданин Казахстана, достигший 30-летнего возраста и не имеющий судимости, может быть избран депутатом Сената (ст. 51).

Согласно закону Республики Казахстан «О выборах», Мажилис формируется из представителей политических партий, пре-

2016 жылдың 20 наурызында Қазақстан Республикасы Парламент Мәжілісінің алтыншы шақырылымының сайлауы өтті. Мәлім болғандай, 2016 жылдың 13 қаңтарында Парламент Мәжілісінің қабырғасында төменгі палата депутаттары Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевқа үндеу жолдап, бесінші шақырылымды тарату және сайлауды мерзімінен бұрын өткізуді сұраған болатын. Мұндай бастаманы көтерудегі негізгі мәселе – Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың бес институционалдық реформасын нақты іс жүзінде жүзеге асыру, сонымен қатар елімізді ауқымды жаңғыртуда және дағдарысқа қарсы тиімді саясатты заңнамалық қамтамасыз етуде Қазақстан халқының қай партияларға жаңа сенім мандатын беретінін айқындау болып табылады.

Қазақстан Республикасының конституциясы бойынша Парламент тұрақты негізде жұмыс істейтін екі палатадан: Сенаттан және Мәжілістен тұрады. Сенат 47 депутаттан, яғни әр облыстан, республикалық маңызы бар қаладан және Қазақстан Республикасының астанасынан екі адамнан өкілдік ететін депутаттардан құралады және өкілеттік мерзімі – алты жыл. Сенатта қоғамның ұлттық-мәдени және өзге де елеулі мүдделерінің білдірілуін қамтамасыз ету қажеттілігі ескеріліп, Сенаттың 15 депутатын Республика Президенті тағайындайды (50-бап). Сенат депутаттары жаңама сайлау құқығы негізінде жасырын дауыс беру жолымен сайланады. Сайланған Сенат депутаттарының жартысы әрбір үш жыл сайын қайта сайланып отырады. Бұл орайда олардың кезекті сайлауы бұлардың өкілеттік мерзімі аяқталғанға дейінгі екі айдан кешіктірілмей өткізіледі. Жасы отызға толған, жоғары білімі және кемінде бес

* PhD, Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. a.amirbek80@gmail.com

одолевших 7%-й барьер (ст. 97-1). Согласно Конституции, число членов Мажилиса – 107 (ст. 50). 98% этих депутатов избираются на основе универсального, равного и прямого права тайным голосованием, тогда как 9 депутатов избираются Ассамблеей народа Казахстана. Граждане Казахстана, достигшие 25-летнего возраста и не имеющие правовых препятствий, чтобы быть избранными, могут стать депутатами Мажилиса (ст. 51). Согласно статье 54, Мажилис обладает законодательной властью. Во время пятых выборов в Мажилис, состоявшихся 15 января 2012 года, только 3 из 7 политических партии смогли преодолеть 7%-й порог: «Нур Отан» (80,99%), Демократическая партия Казахстана «Ак Жол» (7,47%) и Коммунистическая народная партия Казахстана (7,19%). В результате выборов «Нур Отан», «Ак Жол» и Коммунистическая народная партия Казахстана заняли 83%, 8% и 7% мест в Мажилисе.

Согласно закону «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан», маслихаты, ответственные за принятие решений в рамках местного управления, могут быть сформированы на областном, городском и районном уровнях, также как и в городе республиканского значения (Алматы) и столице (Астана) (ст. 1). Однако в селах нет маслихатов. Несмотря на отсутствие прав юридических лиц (ст. 5), маслихаты несут ответственность перед гражданами своего региона за свою деятельность (ст. 8). Центральная избирательная комиссия определяет количество членов маслихатов. Число членов областных маслихатов, маслихатов Астаны и Алматы может достигать 50, городских маслихатов – 30 и районных – 25 (ст. 5). Все граждане Казахстана, достигшие 25-летнего возраста, имеют право стать членом маслихата. Срок полномочий депутатов маслихата составляет 5 лет, и они избираются на основе универсального, равного и прямого права тайным голосованием (ст. 5).

Существующая международная напряженность между Западом и Россией, особенно экономические санкции, введенные Западом против России, оказали негатив-

жыл жұмыс стажы бар, тиісті облыстың, республикалық маңызы бар қаланың не Республика астанасының аумағында кемінде үш жыл тұрақты тұрып жатқан адам Сенат депутаты бола алады (51-бап).

"Қазақстан Республикасының сайлауы туралы" Конституциялық заңына сәйкес сайлаушылар дауыстарының 7 және одан да көп пайызын алған партия Мәжіліс депутаттарының мандаттарына ие бола алады (97-1 бап). Мәжіліс конституциялық заңда белгіленген тәртіппен сайланатын 107 депутаттан тұрады (50-бап). Мәжілістің 98 депутатын сайлау жалпыға бірдей, тең және төте сайлау құқығы негізінде жасырын дауыс беру арқылы жүзеге асырылады. Мәжілістің 9 депутатын Қазақстан халқы Ассамблеясы сайлайды (51-бап). Конституциялық заңының талаптарына сай келетін әрі жасы жиырма беске толған адам Мәжіліс депутаты бола алады. Конституция Мәжілісті заң шығарушы орган ретінде сипаттайды (54-бап). 2012 жылдың 15 қаңтарында Парламент Мәжілісінің бесінші шақырылымының сайлауы өткендігі мәлім. Бұл сайлауда дауыс беруге қатысқан сайлаушылардың 7 және одан көп пайыз дауысын жинаған үш партия Мәжіліске өтті. Олар: «Нұр Отан» (80,99%), «Ақ жол» (7,47%) және Қазақстан Коммунистік халық партиясы (7,19%). Осының нәтижесінде «Нұр Отан» партиясына 83 мандат, «Ақ Жол» партиясына 8 мандат, ал Қазақстан коммунис-тік халық партиясына - 7 мандат берілді.

«Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» заңға сәйкес жергілікті өкілді орган (мәслихат) - облыстың, республикалық маңызы бар қаланың және астананың немесе ауданның (облыстық маңызы бар қаланың) халқы сайлайтын, халықтың еркін білдіретін және Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес оны іске асыру үшін қажетті шараларды айқындайтын және олардың жүзеге асырылуын бақылайтын сайланбалы орган болып табылады (1-бап). Мәслихаттың заңды тұлға құқығы болмайды (5-бап) және Мәслихат депутаттары Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес халық алдында жауапты болады (8-бап). Тиісті мәслихат депутат-

ное воздействие на развитие Казахстана. В своем обращении к народу «Казахстан в новой глобальной реальности: рост, реформы и развитие» от 30 ноября 2015 года Нурсултан Назарбаев обозначил дорожную карту, которая предусматривает меры содействия в решении всех проблем, отрицательно воздействующих на развитие страны. Он представил дорожную карту, содержащую три главных концепта и пять основных направлений. Эти пять основных направлений разработаны с целью обеспечения структурных преобразований целостным подходом к борьбе с кризисом, отрицательно влияющим на развитие страны: 1) стабилизация финансового сектора; 2) оптимизация фискальной политики; 3) приватизация и продвижение экономической конкуренции; 4) новые рамки инвестиционной политики; 5) новая социальная политика.

Очевидно, что для выполнения основных стратегий поступательного развития страны и пяти основных направлений, перечисленных выше, следует принять новые правовые меры. Поэтому Нурсултан Назарбаев подчеркнул, что инициатива Парламента является актом патриотизма и что обновление состава Мажилиса окажет позитивное воздействие как на страну, так и на ее граждан. Мы можем наблюдать, как казахстанское общество с ответственностью подошло к выборам и еще раз отдало свой голос партии «Нур Отан», возглавляемой Нурсултаном Назарбаевым. Это также доказывают результаты выборов.

234 кандидата, представляющих шесть партий, участвовали в выборах, а именно 127 кандидатов от партии «Нур Отан», 35 от Демократической партии Казахстана «Ак Жол», 22 от Коммунистической народной партии Казахстана, 19 от Национально-патриотической партии «Ауыл», 8 от партии «Бірлік» (Единение) и 23 от Национальной социал-демократической партии были вовлечены в выборный процесс. По данным Центральной избирательной комиссии Республики Казахстан, в результате подсчета голосов в избирательных округах общая явка на 9 840 избирательных урн составила 77,12% избирателей или 7 566 150

тарының санын Қазақстан Республикасының Орталық сайлау комиссиясы мынадай шектерде: облыстық мәслихатта, Астана және Алматы қалалық мәслихаттарында 50-ге дейін; қалалық мәслихатта 30-ға дейін; аудандық мәслихатта 25-ке дейін белгілейді (5-бап). Қазақстан Республикасының жиырма жасқа толған азаматы мәслихат депутаты болып сайлана алады. Мәслихаттарды тиісті әкімшілік-аумақтық бөліністің халқы жалпыға бірдей, тең, төте сайлау құқығы негізінде жасырын дауыс беру арқылы бес жыл мерзімге сайлайды (5-бап).

Таяу шетелдердегі тұрақсыздыққа негізделген оқиғалардың белең алуы және халықаралық саяси аренада Батыс елдері мен Ресей арасындағы келіспеушіліктің өршуі, әсіресе Батыстың Ресейге қолданылып жатқан экономикалық санкциялары Қазақстанның дамуына кері әсерін тигізуде. Осы орайда 2015 жылдың 30 қарашасында Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсім, реформалар, даму» атты Қазақстан халқына жолдауында елді дамытуды тежейтін факторлардың алдын алу үшін "Өсім, реформалар және дамуға" негізделген стратегемалар шеңберінде жаңарудың негізгі бес бағытын былайша айқындаған болатын: 1) Қаржы секторын тұрақтандыру; 2) Бюджет саясатын оңтайландыру; 3) Жеке- шелендіру және экономикалық бәсекелестікті ынталандыру; 4) Жаңа инвестициялық саясаттың негіздері; 5) Жаңа әлеуметтік саясат.

Жоғарыда аталып өткендей, Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың бес институттық реформасын іс жүзіне асыру аса маңызды. Осы себептен де Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев өзінің сөзінде депутаттардың бастамасын Қазақстан мен қазақстандықтардың тағдырына отаншылдық тұрғыдан қамқорлық танытудың көрінісі екендігін және билік саласы өкілдері құрамының жаңартылуы еліміз бен халқымыздың мүддесіне сай келетіндігіне кәміл сенетіндігін арнайы кеңесте мәлімдеген еді. Осы орайда Қазақстан халқы Парламент Мәжілісінің алтыншы шақырылымының сайлауына үлкен жауапкершілікпен қарап, Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың басшылығындағы "Нұр Отан" партиясын толыққанды

избирателей из 9 810 852 зарегистрированных избирателей. Распределение голосов выглядит следующим образом: 82,20% за партию «Нур Отан» (6 183 757), 7,14% за Коммунистическую народную партию Казахстана (537 123), 7,18% за Демократическую партию Казахстана «Ак Жол», 0,29% за партию «Бірлік» (21 484), 1,18% за Национальную социал-демократическую партию (88 813) и 2,01% за Национально-патриотическую партию «Ауыл» (151 285). Согласно данным результатам, «Нур Отан» занимает 84 места в Мажилисе, Коммунистическая народная партия Казахстана и «Ак Жол» получили по 7 мест каждая. Наиболее активное участие в голосовании было зафиксировано в четырех регионах: Алматинская область (94,06%), Атырауская область (85,37%), Южно-Казахстанскай область (85,06%) и Костанайская область (84,85%). И наоборот, самая низкая активность наблюдалась в городе Алматы (34,1%).

21 марта 2016 года для определения оставшихся членов Мажилиса шестого созыва выборы провела Ассамблея народа Казахстана. По данным Центральной избирательной комиссии, 83,41% или 372 из 446 зарегистрированных избирателей отдали свои голоса девяти парламентариям из различных этнических групп, таких как казахи, русские, мордвины, корейцы, армяне, чеченцы, уйгуры, украинцы и дунгане.

В целом, 995 наблюдателей от международных и местных организаций наблюдали за ходом парламентских выборов в Казахстане. К примеру, в процессе участвовали 8 наблюдателей от Парламентской ассамблеи тюркоязычных стран (ТуркПА). Наблюдатели от международных и местных организаций заявили, что выборы были проведены в свободной, справедливой, прозрачной и демократической обстановке.

В заключение следует отметить, что для защиты себя от негативного воздействия региональных конфликтов и противостояния социально-экономическим проблемам, вызванным глобальным кризисом, граждане Казахстана выразили свою поддержку партии «Нур Отан», которая проводит политику «Мәңгілік Ел» (Вечное государство).

қолдайтындықтарын көрсетті. Мұны сайлау учаскелеріндегі қорытындыларынан байқауға болады.

Сайлауға «Нұр Отан» партиясынан 127, «Ақ жол» партиясынан 35, «Қазақстан Коммунистік халық» партиясынан 22, «Ауыл» халықтық-демократиялық патриоттық партиясынан 19, «Бірлік» саяси партиясынан 8 және «Жалпыұлттық социал-демократиялық» партиясынан 23 үміткер, жалпы 6 саяси партиядан 234 үміткер қатысты. Қазақстанның Орталық сайлау комиссиясының мәлімдеуінше 9840 сайлау учаскелерінен алынған нәтиже бойынша, сайлаушылар тізіміне енгізілген 9810852 азаматтың 7566150-і, яғни барлық сайлаушының 77,12 пайызы дауыс берген. Сайлау қорытындылары бойынша саяси партияларға дауыс беру кезінде мынадай дауыстар саны берілді: «Нұр Отан» партиясына - 6183757 дауыс (82,20%); «Қазақстан Коммунистік халық» партиясына – 537123 (7,14%); Қазақстанның «Ақ жол» демократиялық партиясына – 540406 (7,18%); Бірлік» саяси партиясына – 21484 (0,29%); «Жалпыұлттық социал-демократиялық» партиясына – 88813 (1,18%); «Ауыл» халықтық-демократиялық патриоттық партиясына – 151285 (2,01%). Партиялық тізімдерге дауыс берудің қорытындылары бойынша депутаттық мандаттар былай бөлінді: «Нұр Отан» партиясы – 84; «Қазақстан Коммунистік халық» партиясы – 7; Қазақстанның «Ақ жол» демократиялық партиясы – 7. Сайлау учаскелері бойынша азаматтардың жоғары белсенділігі төрт облыста көрініс тапты: Алматы облысы (94,06%), Атырау облысы (85,37%), Оңтүстік Қазақстан облысы (85,06%) және Қостанай облысы (84,85%). Ал ең төменгі көрсеткіш Алматы қаласында (34,1%) орын алды.

2016 жылғы 21 наурызда біртұтас жалпыұлттық сайлау округінің аумағы бойынша Қазақстан халқы Ассамблеясы сайлайтын, алтыншы шақырылатын Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің депутаттарын кезектен тыс сайлау болды. Сайлаушылар тізімдеріне 446 азамат енгізілді, олардың ішінен 372 адам немесе 83,41% дауыс беруге қатысты. Сайлау нәтижесі бойынша С.Абдрахманов (қазақ),

Примечание: Выборы в маслихаты проходили одновременно с выборами в парламент шестого созыва. По данным территориальной избирательной комиссии, партия «Нур Отан» получила большинство мест в маслихатах. ■

мақсат тұтқан, әрі «Мәңгілік ел» болу саясатын ұстанып отырған «Нұр Отан» партиясына өз қолдауын білдірді.

Қосымша мәлімет: Парламент Мәжілісінің VI шақырылымына депутаттарды сайлаумен қатар, барлық деңгейдегі мәслихаттардың сайлауы да өткізілді. Жергілікті сайлау комиссияларының мәліметтері бойынша жергілікті мәслихат депутат орындарының басым бөлігін «Нұр Отан» партиясы атынан түскен үміткерлер иемденген. ■

Н.Жұмаділдаева (мордва), Ш.Нурумов (ұйғыр), Р.Ким (корей), А.Мурадов (чешен), Ю.Тимощенко (украин), Ш.Хахазов (дүнген), В.Божко (орыс), Н.Микаелян (армян) алтыншы шақырылымының депутаттары болып сайланды.

Парламент Мәжілісінің алтыншы шақырылымының сайлауын халықаралық ұйым мен жергілікті бақылаушылардан құралған жалпы 955 бақылаушы бақылады. Бұлардың ішінде 8 бақылаушы Түркітілдес елдердің Парламенттік Ассамблеясы (ТүркПА) атынан қатысты. Сайлауды бақылаған халықаралық ұйымдар мен бақылаушылар сайлаудың ашық, еркін әрі демократиялық ұстанымдарға сай өткендігін мәлімдеді. Қорыта айтқанда Қазақстан халқы, жаһандық дағдарыс нәтижесінде туындаған әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешуді

ОЦЕНКА ПАРЛАМЕНТСКИХ ВЫБОРОВ В ГОСУДАРСТВЕННУЮ ДУМУ В РОССИИ

РЕСЕЙ ФЕДЕРАЦИЯСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК ДУМА САЙЛАУЫН БАҒАЛАУ

*Айдарбек Амирбек**

Выборы в Государственную думу (нижнюю палату российского парламента) 7-го созыва состоялись 18 сентября 2016 года. По данным российской Центральной избирательной комиссии, 47,82% (а именно 52 631 849) из 110 061 200 зарегистрированных избирателей участвовали в голосовании, и партия «Единая Россия» победила с 54,20% всех голосов (28 527 828). По Конституции, российский парламент (Федеральное собрание) состоит из двух палат – Государственной думы и Совет федерации (ст. 95). Законодательную власть Государственной думы можно в большей степени определить с точки зрения функций и полномочий. Тогда как Совет федерации выступает больше как Сенат, который, главным образом, выполняет консультативные и представительные функции. Согласно Конституции, Государственная дума состоит из 450 депутатов. В Совет федерации входят по два представителя от каждого из российских субъектов федерации: один от законодательного и один от исполнительного органа государственной власти (ст. 95). Соответственно, в Российской Федерации, в которой насчитывается 85 субъектов федерации, Совет федерации состоит из 170 депутатов. Президент России имеет право назначить 17 депутатов Совета федерации (ст. 95). Совет федерации является органом власти, который работает на постоянной основе (ст. 99). В соответствии с федеральным законом «О порядке формирования Совета федерации Федерального собрания Российской Федерации» от 3 декабря 2012 года, сроки полномочий членов Совета не фиксируются на национальном уровне, но определяются в соответствии с региональными органами, которые эти сенаторы представляют (ст. 1). Российские граждане

2016 жылдың 18 қыркүйегінде Ресей Парламентінің төменгі палатасы Мемлекеттік Думаға 7-ші шақырылымдағы депутаттар сайлауы өтті. Ресей "Орталық сайлау комиссиясының қорытындысы бойынша 110, 061,200 тіркелген сайлаушының 47,82%-ы, яғни 52,631,849 сайлаушы дауыс берді және «Единая Россия» партиясы сайлаушы-лардың 54,20% дауысына (28,527,828) ие болып жеңіске жетті. Конституцияға сәйкес, Ресей парламенті (Федералдық жиналыс) екі палатадан – Мемлекеттік Дума және "Федерация кеңесінен" тұрады (95-бап). Функциялары мен өкілеттіктері тұрғысынан Мемлекеттік Думаның заңнамалық ерекшелігі басым. Ал "Федерация кеңесі" негізінен консультативтік және өкілдік орган ретінде әрекет ететін сенат тәрізді. Конституцияда Мемлекеттік Дума мүшеле-рінің саны 450 болып көрсетілген. "Федерация кеңесі" Ресей Федерациясының әрбір субъектісінің екі өкілінен – заң шығарушы және атқарушы органдарының әрқайсысынан бір өкілден құралған (95-бап). Осыған сәйкес, 85 федералдық аймақтан тұратын Ресейдің "Федерация кеңесінде" жалпы 170 мүше бар. Ресей Президентінің "Федерация кеңесінің" 17 мүшесін тағайындауға құқығы бар (95-бап). "Федерация кеңесі" тұрақты жұмыс істейтін орган болып табылады (99-бап). 2012 жылғы 3 желтоқсандағы «Федерация кеңесін құру тәртібі туралы» федералдық заңда Кеңес мүшелерінің қызмет ету мерзімі оларды сайлайтын немесе тағайындайтын ұйымның қызмет ету мерзімімен шектелген (1-бап). Заңды түрде сайлануға құқығы бар 30 жасқа толған Ресей азаматтары "Федерация кеңесіне" сенатор болуға өзін ұсына алады (2-бап).

* PhD, Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. a.amirbek80@gmail.com

в возрасте старше 30 лет и имеющие законные основания, могут стать кандидатами в депутаты Совета федерации (ст. 2).

Члены Государственной думы избираются сроком на пять лет (ст. 96). Любой российский гражданин старше 21 года, имеющий право участвовать в выборах, может быть избран депутатом Государственной думы (ст. 97). Согласно Федеральному закону «О выборах депутатов в Государственную думу Федерального собрания Российской Федерации» от 22 февраля 2014 года, в парламентских выборах предусмотрена смешанная система. Соответственно, 225 депутатов Государственной думы избираются по одномандатному округу (один округ – один депутат), и другие 225 депутатов избираются согласно пропорциональной системе (ст. 4). В соответствии с данным законом для того, чтобы быть избранным по партийному списку, партия кандидата должна преодолеть 5% барьер (ст. 88).

Во время парламентских выборов в Государственную думу 6-го созыва, состоявшихся 4 декабря 2011 года, только 4 из 7 политических партий смогли преодолеть 7%-й порог. Из всех 65 656 526 голосов «Единая Россия» набрала 49,32%, Коммунистическая партия Российской Федерации набрала 19,19%, «Справедливая Россия» получила 13,24% и Либерально-демократическая партия России – 11,67% от общего числа голосов. В результате «Единая Россия» получила 238 мест, Коммунистическая партия Российской Федерации – 92 места, «Справедливая Россия» получила 64 места и Либерально-демократическая партия России – 56 мест в Государственной думе.

Парламентские выборы в Государственную думу совпали по времени с периодом напряженности в отношениях между Россией и Западом, особенно с США, по поводу Сирии и усугубили социально-экономические проблемы в стране. Из-за различий в целях и интересах сторон в контексте сирийского вопроса американо-российские отношения будут оставаться напряженными. С другой стороны, главы США и других стран Запада выразили свою озабоченность по поводу Евразийского экономического со-

Мемлекеттік Думаға депуттар 5 жыл мерзімге сайланады (96-бап). 21 жасқа толған және сайлауға қатысуға құқығы бар әрбір Ресей азаматы Мемлекеттік Дума депутаты болып сайлана алады (97-бап). 2014 жылғы 22 ақпандағы «Ресей Федерациясы Мемлекеттік Дума депутаттарын сайлау туралы» федералдық заңға сәйкес депуттар сайлауында аралас жүйе қолданылады. Бұған сәйкес, 225 депутат бір мандаттық округ әдісі (әрбір сайлау округінен бір депутат) бойынша, қалған 225 депутат пропорциялық жүйе (партиялық тізім) әдісі бойынша сайланады (4-бап). Аталмыш заңға сәйкес, Мемлекеттік Думаға бір адамның партия атынан депутат болып сайлануы үшін, сайлауда үміткер партиясы сайлаушылардың кем дегенде 5% даусын алуы тиіс (88-бап).

2011 жылдың 4 желтоқсанында 7 саяси партияның қатысуымен өткізілген 6-шы шақырылымдағы депутаттар сайлауында 7%-дық межені тек төрт партия ғана еңсере алды және сайлауға қатысқан 65,656,526 сайлаушының 49,32% дауысын «Единая Россия» партиясы, 19,19%-ын Ресей Федерациясының Коммунистік партиясы, 13,24 %-ын «Справедливая Россия» партиясы және 11,67%-ын Ресей либералдемократиялық партиясы жинады. Бұның нәтижесінде Мемлекеттік Думада депутаттық орын сандарының 238-ін «Единая Россия» партиясы, 92-сін Ресей Федерациясының Коммунистік партиясы, 64-ін «Справедливая Россия» партиясы және 56-сын Ресей либерал-демократиялық партиясы алды.

Мемлекеттік Дума депутаттарын сайлау Сирия мәселесі салдарынан халықаралық аренада Ресей мен Батыс, әсіресе Ресей мен АҚШ арасында қарым-қатынастардың шиеленісіп, елде әлеуметтік-экономикалық мәселелер артқан кезеңмен тұспа-тұс келді. Тараптардың түрлі мақсаттары мен мүдделеріне байланысты Сирия мәселесі аясында Ресей-АҚШ қарым-қатынастары одан әрі ұшыға түседі деген болжам жасалуда. Екінші жағынан, АҚШ пен Батыс елдерінің басшылары Ресейдің басшылығымен құрылған "Еуразиялық экономикалық одаққа" (ЕЭО) қатысты алаңдаушылықта-рын білдіруде. Олар ЕЭО-ға Ресейдің таяу (посткеңестік) шетелдері арқылы әлемдегі ықпалы мен

юза (ЕАЭС), основанного при господствующей роли России. Они воспринимают ЕАЭС в качестве организации, с помощью которой Россия может усилить свое положение в мире через установление влияния в своем непосредственном окружении (постсоветские государства). Поэтому страны Запада поддержали украинскую политику, направленную в сторону Европы, а не ЕАЭС.

Экономические санкции, введенные Западом против России, вкупе с падением цен на нефть, нанесли урон бюджету России, экономика которой зависит от нефтегазовых поступлений. Согласно данным Федеральной государственной статистической службы, в конце 2015 года 19,2 миллиона человек жили за чертой бедности, что составляет 13,4% населения. По прогнозам некоторых экспертов, число российских граждан, живущих в бедности, вырастет на 3 миллиона человек, если не произойдет роста цен на нефть. Данные обстоятельства несут риск ухудшения внутренней ситуации в России и увеличения числа граждан, недовольных государственной политикой. В действительности, 26 февраля 2016 года российский президент Владимир Путин провел встречу с Советом Федеральной службы безопасности, на которой выразил опасения по поводу возможности политических беспорядков, устроенных под влиянием внешних сил, перед выборами. На собрании Владимир Путин заявил, что иностранные разведагентства расширили свою деятельность в России, и он дал дополнительные поручения Разведывательному управлению Федеральной службы безопасности увеличить контроль за безопасностью в стране и предотвратить провокации извне. Одним словом, российские высокопоставленные чиновники уделили особое внимание необходимым мерам безопасности, нацеленным на предотвращение активизации внешних сил, готовых воспользоваться сложной социально-экономической обстановкой в стране перед выборами. В данном контексте, 5 апреля 2016 года, согласно Указу №157, была создана Федеральная служба войск национальной гвардии, и чиновники, обладающие воинскими званиями, были назначены губернаторами. Батыс елдерінің Украинаның ЕЭО орнына "Еуропалық одаққа" бағытталған саясатын қолдауы осыған байланысты.

Батыс елдерінің Ресейге қарсы экономикалық санкциялары мұнай бағаларының төмендеуімен іспеттес келуі, экономикасы шикі мұнай бағаларына тәуелді Ресейдің бюджетінің құлдырауына себеп болды. Федералдық мемлекеттік статистика қызметінің жариялаған мәліметтеріне сәйкес, 2015 жылдың соңында 19,2 млн. адам ең төменгі күнкөріс деңгейінің кедейшілік шегінде өмір сүруде және бұл көрсеткіш халықтың 13,4%-ына сәйкес келеді. Кейбір экономикалық сарапшылар мұнай бағасы өспеген жағдайда кедейшілік деңгейінде тұратын ресейлік азаматтарға тағы 3 млн. адам қосылады деген болжам жасауда. Бұл жағдайлар Ресейдің ішкі тұрақтылығын бұзып, ел үкіметінің саясатына риза болмағандардың санын көбейтуі мүмкін. Осы орайда, Ресей Президенті Владимир Путин 2016 жылдың 26 ақпанында "Федералдық қауіпсіздік қызметі" басшыларымен кездесу өткізіп, Мемлекеттік Дума депутаттарын сайлау алдында сыртқы күштердің әсерімен елде саяси тұрақсыздықтардың болу мүмкіндігіне қатысты болжамдарын айтты. Кездесу барысында В.Путин сыртқы елдердің барлау органдарының Ресейде қызметтерін арттырғанын айтып, "Федералдық қауіпсіздік қызметінің" қарсы барлау бөліміне ел ішінде қауіпсіздікті арттыратын және сырттан ұйымдастырылатын арандатушылықтардың алдын алу қызметтерін күшейту қажеттігін тілге тиек етті. Бір сөзбен айтқанда, Ресей басшылары сайлау алдында елдегі әлеуметтік-экономикалық мәселелерді пайдалануды көздеген сыртқы күштердің іштегі топтары жанданған жағдайда, қажетті қауіпсіздік шараларының дайын болуына аса көңіл бөлген болатын. Осыған байланысты 2016 жылдың 5 сәуірінде №157 жарлыққа сәйкес, "Ұлттық гвардия әскерлерінің федералдық қызметі" (Росгвардия) құрылды және кейбір федералдық аймақтарға әскери салада беделі бар мемлекеттік қайраткерлер губернатор болып тағайындалды. Мемлекеттік Думаға 7-ші шақырылымдағы депутаттар сайлауы осындай қиын жағдайда өтті.

торами в некоторых субъектах Российской Федерации.

Что касается результатов выборов, то в них участвовало 45 800 кандидатов. Четыре партии смогли преодолеть 5%-й порог: «Единая Россия» получила 54,20% голосов (28 527 828), Коммунистическая партия Российской Федерации и Либерально-демократическая партия России набрали соответственно 13,34% (7 019 752) и 13,14% (6 917 063) голосов, и «Справедливая Россия» получила 6,22% (3 275 053) голосов. Так, по партийным спискам, «Единая Россия» получила 140 мест в Государственной думе, Коммунистическая партия Российской Федерации – 35 мест, тогда как Либерально-демократическая партия России и «Справедливая Россия» соответственно получили 34 и 16 мест.

Согласно результатам по 225 одномандатным округам, распределение мест выглядит следующим образом: партия «Единая Россия» – 203 (79,6%), «Справедливая Россия» – 7 (2,7%), Коммунистическая партия Российской Федерации – 7 (2,7%), Либерально-демократическая партия России – 5 (2%), «Родина» – 1 (0,4%), «Гражданская платформа» – 1 (0,4%) и самовыдвиженцы – 1 (0,4%). В целом, «Единая Россия» получила 343 места (76,2%), Коммунистическая партия Российской Федерации, Либерально-демократическая партия России и «Справедливая Россия» получили соответственно 42 (9,3%), 39 (8,7%) и 23 мест (5,1%), тогда как другие партии получили 2 места (0,4%), а один самовыдвиженец получил 1 место (0,2%) из 450 мест в Государственной думе. Наиболее активное участие в голосовании наблюдалось в двух регионах: Республике Тува (90,13%) и в Кемеровской области (86,80%). Наименее активно в выборах участвовала Иркутская область (32,92%). 874 представителя 63 стран и 10 международных организаций, а также свыше 260 тысяч местных наблюдателей следили за ходом выборов в Государственную думу. Международные институты, такие как ШОС, СНГ и местные наблюдатели, следившие за ходом выборов, сообщили, что парламентские выборы проходили в свободной и демократической обстановке.

Осы жағдайларда өткен сайлауға 4580 депутаттыққа үміткер қатысты. 5%-дық межені келесі төрт партия бағындыра алды: «Единая Россия» партиясы 54,20% (28,527, 828), Ресей Федерациясының Коммунистік партиясы 13,34% (7,019,752), Ресей либерал-демократиялық партиясы 13,14% (6,917, 063) және «Справедливая Россия» партиясы 6,22% (3,275,053). Осылайша партиялық тізім бойынша Мемлекеттік Думада депутаттық орындардың 140-ын «Единая Россия» партиясы, 35-ін Ресей Федерациясының Коммунистік партиясы, 34-ін Ресей либерал-демократиялық партиясы және 16-сын «Справедливая Россия» партиясы жеңіп алды.

Бір мандаттық округ әдісі бойынша құрылған 225 сайлау учаскесінен алынған нәтижелерге сәйкес, депутаттық орын-дар былайша бөлінді: «Единая Россия» партиясы – 203 (79.6%), «Справедливая Россия» пар-тиясы – 7 (2.7%), Ресей Фе-дерациясының Коммунистік партиясы – 7 (2.7%), Ресей либерал-демократиялық партиясы – 5 (2%), «Родина» партиясы – 1 (0.4%), «Гражданская платформа» партиясы – 1 (0.4%) және өзін-өзі ұсынушылар – 1 (0.4%). Жалпы, сайлау нәтижесінде 450 орындық Мемлекеттік Думаның 343 орнын (76,2%) «Единая Россия» партиясы, 42 орнын (9,3%) Ресей Федерациясының Коммунистік партиясы, 39-ын (8,7%) Ресей либерал-демократиялық партиясы, 23-ін (5,1%) «Справедливая Россия» партиясы, 2-еуін (0,4%) басқа партия мүшелері және 1 орынды (0,2%) тәуелсіз үміткер иеленді. Сайлау учаскелері арасында азаматтардың ең белсенді қатысуы екі аймақта байқалды: Тыва Республикасы (90,13%) және Кемерово облысы (86,80%). Ал сайлауға ең аз қатысқан аймақ – Иркутск облысы (32,92%). Ресей Мемлекеттік Думасына сайлауды 63 ел мен 10 халықаралық ұйымнан 874 өкіл және 260 мыңнан астам жергілікті байқаушы бақылап отырды. Сайлауды бақылаған ШЫҰ, ТМД сияқты халықаралық институттар мен жергілікті бақылаушылар парламенттік сайлау еркін және демократиялық деңгейде өткізілді деп хабарлады.

Қорытындылай келе, биліктегі «Единая Россия» партиясы алдыңғы сайлаумен салыстырғанда орын сандарын 69%-ға (+105)

В заключение следует отметить, что правящая партия «Единая Россия» смогла увеличить число мест на 69% (+105) по сравнению с прошлыми выборами. Это означает, что правящая партия может легко проводить через парламент желаемые законы с помощью своих депутатов в Государственной думе и подготовить правовую основу для проведения Россией внешней политики, направленной на усиление лидирующего положения страны в многополярном мире. ■

арттырды. Бұл билеуші партияның Думадағы депутаттары арқылы қалаған заңдарды шығарып, көп полюсті әлемде Ресей Федерациясының үстем жағдайға көтерілуін қамтамасыз етуге негізделген сыртқы саясатының жандануы үшін құқықтық негізді қалыптастыра алатынын білдіреді. ■

ВЫБОРЫ ПРЕЗИДЕНТА 4 ДЕКАБРЯ 2016 ГОДА И НОВАЯ ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА УЗБЕКИСТАНА
ӨЗБЕКСТАННЫҢ 2016 ЖЫЛДЫҢ 4 ЖЕЛТОҚСАНЫНДАҒЫ ПРЕЗИДЕНТТІК САЙЛАУЫ ЖӘНЕ ЖАҢА КЕЗЕҢДЕГІ СЫРТҚЫ САЯСАТЫ

*Айдарбек Амирбек**

4 декабря 2016 года узбекские граждане отправились на избирательные участки чтобы выбрать второго президента Узбекистана. Шавкат Мирзиеев, который занимал пост премьер-министра с 2003 года и исполнял обязанности временного президента после смерти Ислама Каримова 2 сентября 2016 года, победил на выборах.

Согласно Конституции, любой гражданин Республики Узбекистан старше 35 лет, который умеет хорошо писать и разговаривать на государственном языке и проживает в Узбекистане хотя бы 10 лет на момент президентских выборов, имеет право выставить свою кандидатуру на пост президента Республики Узбекистан. Один и тот же человек не может быть избран президентом Республики Узбекистан больше, чем на два срока подряд. Президент избирается гражданами Республики Узбекистан на основе всеобщего, равного и прямого избирательного права тайным голосованием сроком на пять лет (ст. 90). Согласно закону «О выборах Президента Республики Узбекистан», кандидаты в президенты могут быть номинированы от политических партий, зарегистрированных Министерством юстиции за шесть месяцев до начала избирательной кампании (ст. 24). В стране существуют только четыре зарегистрированные политические партии, каждая из которых выдвинула своего кандидата к участию в президентских выборах. Центральной избирательной комиссии в качестве кандидатов были представлены Шавкат Мирзиеев от Либерально-демократической партии Узбекистана, Сарвар Отамуратов от Демократической партии Узбекистана «Национальное возрождение», Наримон Умаров от Социал-демократической партии Узбекистана «Справедливость» и Хатамжон

Өзбек халқы елдің 2-ші кезекті Президентін анықтау үшін 2016 жылы 4 желтоқсанда сайлауға қатысты. 2003 жылдан бүгінге дейін Үкімет басшысы қызметін әрі 2016 жылы 2 қыркүйекте Президент Ислам Каримовтың қайтыс болуына байланысты Президент міндетін уақытша атқарған Шавкат Мирзиеев сайлауда жеңіске жетті.

Өзбекстан Конституциясына сәйкес 35 жасқа толған, мемлекеттік ресми тілді жетік меңгерген, сондай-ақ, сайлаудан бұрын Өзбекстанда кем дегенде 10 жыл бойы тұрақты тұрған Өзбекстан Республикасының әрбір азаматы Президент бо-лып сайлана алады. Алайда бір адам қатарынан екі реттен артық Президент болып сайлана алмайды. Өзбекстан Президенті ел азаматтары тарапынан жалпыға бірдей, тең және тәте сайлау жолымен және жасырын дауыс беру арқылы 5 жылға сайланады (90 бап). «Өзбекстан Республикасы Президентін Сайлау Заңына» сәйкес, Президенттікке үміткерлер сайлау науқаны басталудан 6 ай бұрын Әділет министрлігіне тіркелген саяси партиялар тарапынан ұсынылады (24 бап). Өзбекстанда заңды түрде тіркелген тек 4 саяси партия бар, әрбір партия Президенттік сайлауға өз үміткерлерін ұсынды. Өзбекстан Либерал демократиялық партиясының мүшелері Шавкат Мирзиевті, «Милли тикланиш» демократиялық партиясы Сарвар Отамуратовты, «Адолат» социал-демократиялық партиясы Наримон Умаровты және Халықтық демократиялық партиясы Хатамжон Кетмоновты Орталық сайлау комиссиясына ұсынған болатын.

Президенттікке үміткерлердің ішінде ең ықпалдысы Шавкат Мирзиеев еді. Өзбекстанның Конституциясына сәйкес Өзбекстан Республикасының Президенті өз өкілеттігін атқара алмаған жағдайда, 3 ай ішінде «Өзбекстан Республикасы Пре-

* PhD, Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. a.amirbek80@gmail.com

Кетмонов от Народно-демократической партии Узбекистана.

Сильнейшим из кандидатов был Шавкат Мирзиеев. Согласно Конституции, в случае, если президент Республики Узбекистан не выполняет его / ее обязанностей, на председателя Сената Олий Мажлиса Республики Узбекистан возлагаются обязанности и полномочия действующего президента при условии, что президентские выборы состоятся в течение трех месяцев в соответствии с законом «О выборах Президента Республики Узбекистан» (ст. 96). Однако председатель Сената Нигматулла Юлдашев, на которого были возложены обязанности временного президента, взял самоотвод. Это позволило парламенту на совместном заседании палат назначить Шавката Мирзиеева исполняющим обязанности президента. В течение этого периода Шавкат Мирзиеев мог принимать важные решения, имеющие отношение к ценностям и нуждам граждан. Например, в начале хлопкоуборочной кампании он запретил одобренную правительством принудительную уборку хлопка; позволил вернуться на сцену некоторым известным артистам, которые до этого были вынуждены покинуть сцену; экспортеры фруктов и овощей отдавали 50% своей выручки в иностранной валюте государству в виде налогов, но Мирзиеев сократил данную долю до 25%; людям разрешили направлять свои жалобы напрямую в администрацию президента посредством интернета; президентская улица в Ташкенте, прежде закрытая в целях обеспечения безопасности Ислама Каримова, была открыта для движения; в Ташкенте были запущены два крупных проекта по строительству дорог, и все дороги города было решено полностью отремонтировать. Кроме того, глава Джизакской области, прокурор этой области, несколько районных мэров и президент компании Uzbek Energy Inc. Искандар Басидов были уволены на том основании, что они не реагировали на нужды общества. Все эти шаги позволили укрепить имидж Шавката Мирзиеева как сильного политика, которого заботят приоритеты граждан, и помогли ему обогнать своих соперников.

По данным Центральной избирательной комиссии Узбекистана, 87,73% из 20 461 зидентін сайлау заңына» сәйкес сайлау өткізу шартымен, Президенттің міндеті мен өкілеттігін уақытша атқару Өзбекстан Республикасы Олий мәжілісінің Сенат төрағасына жүктелуі тиіс (90 бап). Бірақ Сенат төрағасы Нигматулла Юлдашев бұл міндетті атқарудан өз еркімен бас тартты. Сондықтан Өзбекстан Парламенті Президент міндетін уақытша атқаруды Үкімет басшысы Шавкат Мирзиеевке жүктеді. Шавкат Мирзиеев осы уақыт ішінде елдің қоғамдық құндылықтары мен қажеттіліктерін тікелей шешуге арналған кейбір батыл шешімдерді қабылдады. Мысалға, мақта жинау мерзімінде үкіметтің халықты күштеп мақта тергізуіне тыйым салды; халық алдында белгілі бір беделге ие, бірақ бұрын сахнадан шеттетілген кейбір атақты өнер адамдарының сахнаға оралуына рұқсат етті; бұрын жеміс-жидек пен көкөніс экспорттаушы іскерлердің валютаның айырбас бағамынан тапқан пайдасының 50%-ын мемлекетке салық ретінде тапсырып келсе, Ш.Мирзиеев бұл көрсеткішті 25%-ға төмендетті; халықтың өз шағымдарын интернет арқылы Президентке тікелей жіберуіне мүмкіндік берілді; Ислам Каримовтің өтуін қамтамасыз ету үшін халықтың жүруіне тиым салынған Ташкент қала-сындағы Президент көшесі көлік қозғалысына ашылды; Ташкентте екі ірі жол жобасы іске қосылды және қаладағы жолдарды толығымен жөндеу туралы шешім қабылданды. Сондай-ақ, халықтың талаптарына жауап бермегені үшін Джизак облысының әкімі, облыстың Бас прокуроры мен кейбір аудан әкімдері және Өзбек энергетика компаниясының басшысы Ескендір Басидов қызметінен босатылды. Бұл шешімдер қоғамдық пікірде Шавкат Мирзиеевтің халықтың мұңмұқтажын түсінетін күшті саяси көшбасшы ретін-дегі беделін қалыптастырды және осындай маңызды артықшылықтарымен бәсекелестерінің алдына шығуына мүмкіндік берді.

Өзбекстан Орталық сайлау комиссиясының қорытындысы бойынша, тіркелген 20,461,805 сайлаушының 87,73%-ы, яғни 17,951,667 сайлаушы сайлауға қатысты. Өзбекстан либерал демократиялық партиясының кандидаты Шавкат Мирзиеев сайлаушылардың 88,61% дауысымен (15,906,724) елдің 2-ші кезекті Президенті болып сайланды. Сайлау қорытындысы

805 зарегистрированных избирателей, а именно 17 951 667 человек, проголосовали на выборах. Кандидат от Либерально-демократической партии Узбекистана Шавкат Мирзиеев был избран вторым президентом страны, набрав 88,61% общего числа (15 906 724) голосов. Согласно результатам выборов, распределение голосов выглядит следующим образом: Сарвар Отамуратов (Демократическая партия Узбекистана «Национальное возрождение») – 2,35% (421 055); Наримон Умаров (Социал-демократическая партия Узбекистана «Справедливость») – 3,46% (619 972); Хатамжон Кетмонов (Народно-демократическая партия Узбекистана) – 3,73% (669 187). За выборами следили всего 37 600 наблюдателей от международных и местных организаций. Представители международных организаций, таких как ШОС, СНГ, Управление демократическими институтами и правами человека ОБСЕ, и местные наблюдатели отметили, что президентские выборы проводились в легитимной, свободной и демократической обстановке.

Предпочтения Шавката Мирзиеева в вопросах безопасности и внешней политики ясно отражены в его официальных выступлениях. 8 сентября 2016 года в своей официальной речи на совместном заседании палат парламента он заявил, что никогда не свернет с курса Ислама Каримова в вопросах безопасности и внешней политики, что не будут создаваться никакие военно-политические союзы, не будут устанавливаться иностранные военные базы и что узбекские войска не будут размещаться за пределами страны. В данном контексте можно предположить, что Шавкат Мирзиеев не будет активно поддерживать инициативы России по региональной интеграции в краткосрочной перспективе, но продолжит развивать отношения с соседями на основе договоров о двустороннем сотрудничестве. Например, 29 ноября 2016 года узбекский министр обороны Кабул Бердыев посетил Россию и провел двусторонние переговоры со своим коллегой Сергеем Шойгу. По итогам этих переговоров были подписаны два важных соглашения: 1) Договор о развитии военно-технического сотрудничества; 2) План сотрудничества между военными институтами на 2017 год. Кроме того, сәйкес, басқа да үміткерлердің жинаған дауысы төмендегідей болды: Сарвар Отамуратов («Милли тикланиш» демократиялық партиясы) 2,35% (421,055); Наримон Умаров («Адолат» Социал-демократиялық партиясы) 3,46% (619,972) және Хатамжон Кетмонов (Халықтық демократиялық партиясы) 3,73% (669,187). Сайлауды халықаралық ұйымдар мен жергілікті бақылаушылардан құралған 37,600 бақылаушы бақылады. Сайлауға бақылау жүргізген ШЫҰ, ТМД, ЕҚЫҰ және «Демократиялық институттар және адам құқықтары жөніндегі бюро» қатарлы халықаралық ұйымдар мен жергілікті бақылаушылар Президенттік сайлаудың заңға сай, еркін, демократиялы жағдайда өткенін хабарлады.

Шавкат Мирзиеев ұстанатын қауіпсіздік және сыртқы саяси басымдықтарын ресми баяндамаларында атап көрсетті. 2016 жылдың 8 қыркүйегінде Парламенттің қос палата отырысындағы баяндамасында Ислам Каримовтың қауіпсіздік және сыртқы саясат салаларында ұстанған басымдықтардан бас тартпайтынын, Өзбекстанның қандай да бір әскерисаяси ұйымға енбейтінін, елде сыр-тқы күштердің әскери базаларының орнығуына рұқсат бермейтінін және шетелдегі ешқандай әскери операцияларға қатыспайтынын қадап айтты. Осы ресми баяндаманы ескере отырып, Мирзиеевтің басшылығындағы Өзбекстанның қысқа мерзім аралығында Ресейдің ықпалы басым аймақтық интеграцияларға белсенді түрде ұмтылмайтынын, көршілес әрі таяу шетелдерімен екіжақты келіссөздерге негізделген ынтымақтастықты дамытуға басымдық беретінін болжауға болады. Мысалға, 2016 жылдың 28 қарашасында Өзбекстан Қорғаныс министрі Кабул Бердиев Ресейге ресми сапар жасады және ресейлік әріптесі Сергей Шойгумен екіжақты келіссөздер жүргізді. Келіссөздерден кейін екі маңызды келісім-шартқа қол қойылды: 1) Әскери-техникалық ынтымақтастықты ұлғайту келісім-шарты; 2) 2017 жылға арналған әскери мекемелер арасындағы ынтымақтастық жоспары. Бұған қоса, Ресей Қорғаныс министрі өз сөзінде Ресейдің 2020 жылға дейін Өзбекстан Қарулы күштерінің жаңа ресейлік қарулар әрі әскери-техникалық жабдықтармен қамтамасыз етілуі арқылы әскери құрылымдарын модернизациялау бағдарламасын қолдауды

сийский министр обороны Сергей Шойгу подтвердил, что Россия продолжит выполнять программу содействия модернизации узбекских вооруженных сил до 2020 года и будет предоставлять новые российские вооружения и военно-технические услуги. Из этого видно, что Узбекистан может продолжать получать поддержку от России в обеспечении безопасности и региональной стабильности в краткосрочной перспективе без вступления в ОДКБ, осуществляя двустороннее сотрудничество на основе соглашений. Одним словом, в первые годы правления Шавкат Мирзиеев может сосредоточиться на решении социальных проблем и усилении экономических связей с соседними странами без проведения радикальных политических преобразований. Таким образом, в ближайшие годы он, скорее всего, продолжит внешнеполитический курс Ислама Каримова, направленный на расширение сотрудничества с другими странами на основе двусторонних переговоров, без вступления в обязывающие альянсы в сфере безопасности и внешней политики.

С другой стороны, Шавкат Мирзиеев предпринял несколько шагов, показывающих, что страна будет более открыта в отношениях с центральноазиатскими соседями, действуя в более мягком режиме внешней политики. В данном контексте он усилил дипломатические инициативы, касающиеся решения пограничных споров с двумя соседними государствами – Кыргызстаном и Таджикистаном; предпринял попытки упрощения пересечения узбекской границы гражданами соседних стран; восстановил воздушное сообщение с Таджикистаном. Однако по оценкам достигнуть консенсус с Кыргызстаном и Таджикистаном по поводу границ Узбекистана как в среднесрочной, так и в долгосрочной перспективе будет сложно, а восстановить отношения между Узбекистаном и Таджикистаном не удастся, особенно в свете строительства Таджикистаном Рогунской ГЭС.

Поэтому в среднесрочной и долгосрочной перспективе Узбекистан может отойти от курса Ислама Каримова в области безопасности и внешней политики. Однако данные изменения политического курса возможны в случае усиления угроз нациодан әрі жалғастыратынына баса назар аударды. Аталмыш келісім мен бағдарламаның бағыттарын ескерсек, Өзбекстанның қысқа мерзім аралығында қауіпсіздігін және аймақтық тұрақтылықты қамтамасыз етуде ҰҚШҰ-ға мүше болмай, екіжақты әскери келіссөздер негізінде Ресеймен ынтымақтастықты өрбітуге басымдық беретіндігін болжауға болады. Қысқасы, Шавкат Мирзиеев Президенттігінің бірінші мерзімінің сыртқы саясатында түпкілікті өзгерістерге бет бұрмай, негізгі басымдығын халықтың әлауқатын жақсартуға және көршілес елдермен әсіресе экономикалық саладағы қатынастарды ұлғайтуға негіздеуі мүмкін. Осылайша Өзбекстан қысқа мерзім аралығында Ислам Каримовтың қауіпсіздік және сыртқы саясат салаларында негізін қалаған басымдығын, яғни түрлі тәуелділікке жол ашатын альянстарға мүше болмау және екіжақты келіссөздер негізінде ынтымақтастықты өрбітуді жалғастыратынын болжауға болады.

Бұған қоса, Шавкат Мирзиеев сыртқы саясатында көршілес Орталық Азия елдеріне көбірек көңіл бөлетіндігін және дипломатиялық әрі бейбітшіл тәсілдерге басымдық беретіндігін мәлімдеген еді. Осыған орай, ол екі көршілес елдермен, атап айтқанда Қырғызстан және Тәжікстан елдерімен шекара дауларын реттеу туралы дипломатиялық бастамаларды көтерді; көршілес елдердің азаматтарының Өзбекстан шекарасы арқылы өтуін жеңілдетуге баса назар аударды; Тәжікстанмен әуе қатынасын жандандырды. Алайда, орта және ұзақ мерзімді перспективаларда Өзбекстанның шекара мәселелерінде Қырғызстан және Тәжікстанмен консенсусқа қол жеткізуі қиынға соғатындығын, әсіресе Тәжікстанның Рогун ЖЭС-нің құрылысына байланысты екі ел арасындағы қарым-қатынастардың тұрақты дамуының қиынға соғатындығын болжауға болады.

Сондықтан Өзбекстан қауіпсіздік және сыртқы саясат салаларында Ислам Кәрімовтың негізін қалаған басымдықтарды орта және ұзақ мерзімді келешекте ұстанбауы мүмкін. Дегенмен, бұл жағдай тікелей мемлекеттің ұлттық мүдделеріне және аймақтағы тұрақтылық пен қауіпсіздікке деген қауіпқатерлердің артуына байланысты дамитын болады. Осы орайда, егер мемлекеттің ұлттық мүдделеріне және

ональным интересам и опасности региональной стабильности и безопасности. В таком случае Узбекистан может вступить в организацию по обеспечению безопасности под предводительством России. Следует также отметить, что, если во внешней политике предпочтение будет отдано укреплению сотрудничества со странами СНГ, особенно с Россией в контексте стратегического партнерства, а затем и с США, Китаем, странами Азиатско-Тихоокеанского региона (Япония, Республика Корея), Европой (Германия, Франция, Великобритания), Индией, Пакистаном и другими странами Южной Азии и Ближнего Востока, такой внешнеполитический выбор, возможно, создаст новые перспективы для России.

В таких условиях, как в среднесрочной, так и в долгосрочной перспективе, Узбекистан может сделать выбор среди сильных акторов во внешней политике в сторону севера. Это может усилить влияние России в Центральной Азии. В Концепции внешней политики России от 30 ноября 2016 года также отмечается, что Россия будет больше внимания уделять ближней периферии (постсоветское пространство). По этой причине Россия со временем может активизировать свои дипломатические усилия по включению Узбекистана, который является движущей силой и центром притяжения в Центральной Азии, в свои интеграционные инициативы. В этом смысле Россия может предпринять дипломатические шаги, включающие увеличение размера помощи Узбекистану и некоторые уступки. В ответ, в первую очередь согласно российской стратегии поворота на Восток, от Узбекистана будут ожидать укрепления экономических отношений с Евразийским экономическим союзом на новом уровне. В данном контексте могут быть предприняты первые шаги на пути укрепления двустороннего стратегического сотрудничества в других областях путем расширения экономических отношений с Узбекистаном. Действительно, тот факт, что после избрания на пост президента Шавкат Мирзиеев обозначил намерение среди всех региональных держав с первым визитом посетить именно Россию, можно рассматривать как свидетельство намерений усилить российско-узбекские отношения, особенно в сфере экономики. ■

аймақтағы тұрақтылық пен қауіпсіздікке деген қауіп-қатерлер артатын болса, Өзбекстан Ресей басшылығындағы аймақтық қауіпсіздік ұйымына мүше болуы әбден мүмкін. Сондай-ақ, сыртқы саясатта басымдылықтың алдымен ТМД елдеріне, соның ішінде стратегиялық әріптестік келісімі негізінде бірінші кезекте Ресеймен, ал одан кейін АҚШ, Қытай, Азия Тынық мұхиты аймағы (Жапония, Оңтүстік Корея), Еуропа (Германия, Франция, Ұлыбритания), Үндістан, Пәкістан және басқа Оңтүстік Азия мен Орта Шығыс елдерімен ынтымақтастықты нығайтуға басымдық берілуі – Ресейдің аймақтағы ықпалының артуына оң әсер етуі мүмкін.

Бұл жағдайларда орта және ұзақ мерзімде Өзбекстан сыртқы саясат саласындағы алып күштерді таңдауда солтүстік бағытты басымдыққа алуы мүмкін. Бұл жағдай Орталық Азияда Ресейдің ықпалының кеңеюіне жол ашуы мүмкін. Бұған қоса, Ресейдің 2016 жылдың 30 қарашасында қабылдаған «Сыртқы саясат тұжырымдамасында» посткеңестік географияға көбірек көңіл бөлетініне баса назар аударылды. Осы себепті, белгілі бір уақыттан кейін Ресей өзінің интеграциялық бастамаларына Орталық Азияның қозғаушы әрі ықпалды күші болып табылатын Өзбекстанды тарту үшін жаңа қатынастарға негізделген дипломатиялық талпыныстарды арттыру мүмкін. Ресей елі Өзбекстанға қажетті көмекті көрсету арқылы өзінің Шығыс елдерімен ынтымақтастықты нығайту стратегиясына сәйкес Өзбекстаннан «Еуразиялық экономикалық одақпен» жаңа бағытқа негізделген қарым-қатынасын арттыруын талап етуі мүмкін. Осылайша, Өзбекстанмен экономикалық қарым-қатынасын арттыру арқылы басқа да салалардағы екіжақты ынтымақтастықтарды жаңа бағытқа шығарудың негізі қалануы мүмкін. Осы орайда, Президент болып сайланған соң Шавкат Мирзиеев алғашқы ресми сапарын алып елдері ішінде Ресейге басымдық беруі алдағы уақытты екі ел арасындағы қатынастардың, әсіресе экономика-лық байланыстардың бекемдеп түсінуіне септігін тигізері анық. ■

СОЦИО-КУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ

ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ АСПЕКТІЛЕР

ФОРМИРОВАНИЕ РЕГИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ С ИСТОРИЧЕСКОЙ ТОЧКИ ЗРЕНИЯ
ОРТАЛЫҚ АЗИЯДА АЙМАҚТЫҚ БІРЕГЕЙЛІКТІҢ ТАРИХИ ТҰРҒЫДАН ҚАЛЫПТАСУЫ

*Джалалитдин Мирзаев**

На протяжении всей истории человечества вопросы идентичности всегда играли важную роль в ходе политических и социально-экономических процессов. Модели и подходы к формированию идентичности менялись со временем, и каждый период истории имеет свою специфическую идентификационную модель. Люди всегда склонялись к тому, чтобы рассматривать себя не с точки зрения определенного человека, а групп, в которых они поддерживают друг друга. Одной из таких групп является сообщество людей, которые считают, что их объединяет их происхождение. Образование этого сообщества, как правило, является не естественным, а культурным процессом.

В наши дни широко признается, что каждый человек принадлежит к определенной нации, и этот факт является неотъемлемым элементом самоидентификации. Однако принадлежность к группе, которую мы сейчас называем «нацией», является относительно новым явлением в истории человечества. Концепция «нации» применительно к этническим группам, проживающим на территориях современных центральноазиатских государств, была представлена как колониальное нововведение, уходящее корнями в Европу и легитимированное как социокультурная модель только в советский период. Начиная с конца XIX века, народы Центральной Азии предпочитали использовать арабский термин «миллат», связанный с религиозной общиной, вместо латинского термина «nasci» и его русского эквивалента «нация». Следует отметить, что для Центральной Азии типично сочетать модели идентичности, основанные на идентификации семейных кланов, с понятием «нация».

Исторические исследования показывают, что с древних времен в Центральной

Адамзаттың тарихи өркендеуінің барысында бірегейлік мәселелері саяси және әлеуметтік - экономикалық үдерістерге әсер етуде әрқашанда маңызды рөл атқарды. Бірегейліктің қалыптасу үлгілері мен тәсілдері уақыт өте өзгеріп, оларға әртүрлі дәуірлер өзінің тарихи таңбасын қалдырды. Адамдарға ежелгі заманнан бері өздерін жеке тұлға ретінде қарастырудан гөрі, бір-бірін қолдайтын топтар құрып, қауымдастық ретінде қарастыру тән болды. Сондай негізгі топтардың бірі, шығу тегі бойынша өзара байланысты деп санайтын адамдардың қауымдастығы болып табылады. Осы қауымдастықтың пайда болуы түптеп келгенде «табиғи» емес, мәдени шарттылықты үдеріс болып келеді.

Қазіргі уақытта әр адамның белгілі бір ұлтқа жататындығы табиғи заңдылық және бұл факт өзін-өзі сәйкестендіру- дің ажырамас бөлігі болып табылады. Алайда бүгін біз «ұлт» деп белгілеген топқа жатқызу – адамзат тарихындағы біршама жаңа құбылыс. Орталық Аз- ия үшін «ұлт» түсінігін енгізу Еуропадан әкелінген отаршылдық жаңалық болумен қатар, кеңес заманында заңдастырылған әлеуметтік-мәдени үлгіге айналды. XIX ғасырдың соңынан бастап Орталық Азия халықтары латынша «nasci» термині мен оның орысша баламасы «нация» сөзінің орнына діни қауымдастық мағынасын беретін арабша «миллат» терминін қолдануды жөн көрді. Орталық Азияда «ұлт» түсінігімен қатар ертелеу тарихи кезеңдерге тән отбасылықағайындық белгілер бойынша бірегейлік үлгілерінің сақталғандығын айта кету керек.

Тарихи зерттеулер Орталық Азия аймағында көне заманнан бері өзара әсер етіп, бір-бірімен тығыз араласып тұрған отырықшы және көшпенді этникалық қауымдастықтардың қоныстанғандығын көрсетеді. Көне заманда Орталық Азияға тән

* доцент, к.и.н, Термезский археологический музей, Узбекистан. mirzoj@yahoo.com

Азии проживали как оседлые, так и кочевые этнические общины, которые жили вместе в тесном переплетении, взаимодействии и взаимном влиянии. Племенная самоидентификация оставалась приоритетной моделью идентичности среди всех других моделей, которые характеризовали Центральную Азию в древние времена. Племенная идентичность была фундаментальным принципом всех идеологических проявлений античной эпохи. Исторически сложившаяся идентичность дифференцировала центральноазиатское общество вплоть до момента принятия ислама.

С распространением и усилением ислама с 7 века исламская идентичность, характеризующаяся духовной близостью членов сообщества, ни один из которых не принадлежит к какому-либо одному роду или племени, начала играть решающую роль для населения Центральной Азии. Однако следует отметить, что формирование общего сообщества с мусульманской социально-культурной иерархией не исключало параллельного существования структурных компонентов этнических сообществ. Таким образом, население Центральной Азии, идентифицирующее себя прежде всего как мусульмане, остается приверженным этнической модели идентичности.

Вторжение Чингисхана в Центральную Азию в начале 13 века вызвало процесс восстановления значения племенной идентичности для населения региона. Однако под влиянием процесса принятия ислама кочевыми племенами Евразии приоритет исламской идентичности был восстановлен.

В государствах, сформировавшихся в Центральной Азии в конце 16 века, религиозное и субэтническое чувство идентичности преобладало над этнической идентичностью. В то же время появились новые формы идентичности, характерные только для региона Центральной Азии. Термин «сарт» использовался для описания появившейся общины, которая характеризовалась отсутствием или потерей родовых признаков и существованием конкретного языка.

В начале 20 века в общественно-политической среде мусульманской интеллигенции Центральной Азии, а именно среди сторонников джадидизма, существовало

түрлі бірегейлік үлгілерінің ішінде рулық бірегейлік басымдылыққа ие болды. Рулық бірегейлік көне дәуірдегі барлық идеологиялық көріністердің негізгі қағидасы болды. Тарихи тұрғыда бірегейліктің бұл түрі Орталық Азия қауымдастық-тарын исламның үстемдік құруына дейін жіктеп келді.

VII. ғасырда исламның таралуы мен нығаюына байланысты Орталық Азия тұрғындары үшін исламдық бірегейлік негізгі рөлді атқарды. Оның айрықша белгісі әрбір мүшесінің белгілі бір руға немесе тайпаға жататындығы емес, қауымдастықтың діни жақындығы болып табылады. Бірақ бұл жерде тұтас қауымның және де мұсылман әлеуметтік-мәдени иерархиясының қалыптасуы этникалық қауымдастықтардың болуын жоққа шығармайтынын айта кету керек. Осылайша, Орталық Азия тұрғындары өздерін ең әуелі мұсылман ретінде анықтап, этникалық бірегейліктің үлгісіне бейімділігін сақтады.

XIII. ғасырдың басында Орталық Азияға Шыңғысханның басып кіруі аймақ тұрғындары үшін тайпалық сәйкестендірудің маңыздылығын қалпына келтіруге әкеліп соқты. Бірақ Еуразиядағы көшпелі тайпалардың исламды қабылдауының әсерімен исламдық бірегейліктің басымдылығы қалпына келді.

XVI ғасырдың аяғында құрылған Орталық Азия мемлекеттерінде діни және түпэтникалық, сана этникалық бірегейліктен басым болды. Сонымен бірге, бірегейліктің тек Орталық Азияға тән жаңа формалары пайда болды. Бұған мысал ретінде «сарт» терминімен белгіленген қауымдастықты келтіруге болады. Оның айрықша өзгешеліктеріне тайпалық белгілердің мүлдем жоқ болуы немесе жоғалуы, сонымен қатар ерекше тілдің болуы жатады.

XX ғасырдың басында Орталық Азия мұсылман зиялыларының қоғамдық-саяси ортасында, атап айтқанда, джадидизм жақтаушыларының арасында супраэтникалық мемлекеттердің құрамында тұрып жатқан аймақтағы барлық этникалық қауымдастықтарды біріктіретін мета-этникалық «Түркістан» ұлтын қалыптастыру ниеті пайда болды. Алайда Орталық Азияның КСРО құрамына кіруіне байланысты бұл идея әрі қарай дами алмады.

1924 жылы Орталық Азиядағы ұлттық-территориялық бөлудің нәтижесін-

намерение сформировать метаэтническую нацию «Туркестан», которая объединила бы все этнические общины в регионе, живущие в надэтнических государствах. Тем не менее, после интеграции Центральной Азии в Советский Союз идея не получила дальнейшего развития.

После процесса национально-территориального размежевания, который состоялся в 1924 году, были созданы Советский Союз и автономные республики. В результате были определены современные искусственные границы этнических общностей. Советская власть навязывала социальные противоречия в процессе формирования советской социальной системы в Центральной Азии. Развивая образование на местных языках, советские чиновники выработали стандарты, основанные на языках меньшинств, и установили границы стран Центральной Азии и этнических групп.

После распада Советского Союза новые независимые государства Центральной Азии были сформированы в границах, установленных советской властью. В постсоветский период центрально-азиатские страны направляют свою внутреннюю политику как на формирование национальной идентичности, так и укрепление национальных институтов. Важность национальной идентификации на современном этапе связана с тем, что в советский период прошлое этнических общин подвергалось сильным фальсификациям.

Подводя итоги, можно утверждать, что этнические сообщества Центральной Азии объединены общей историей и культурой и, несомненно, имеют общее будущее, которое зависит от творческого потенциала, интеграции и углубления сотрудничества. В настоящее время страны Центральной Азии, делавшие основной упор на формирование национальной идентичности, предпринимают первые шаги для создания единого регионального сообщества. Региональная идентичность может быть эффективным инструментом, объединяющим людей с различным культурным наследием. Это может оказать положительное влияние на межэтнические отношения в Центральной Азии и способствовать решению региональных проблем. ■

де әкімшілік реформа жолымен одақтық және автономиялық республикалардың құрылуы этникалық қауым-дастықтардың қазіргі шекараларының орнауына әкелді. Орталық Азияда таптық іріктеуге негізделген кеңестік қоғамның қалыптасу үдерісінде Кеңес үкіметі діни немесе дәстүрлі құқық ережелеріне байланысты әлеуметтік қайшылықтарға әкеліп соққан жергілікті ерекшеліктердің болуына тап болды. Кеңес үкіметі ресми түрде КСРО халықтарының теңдігін жақтады. Жергілікті тілдерде білім беруді дамытқан кеңес басшылығы аз ұлттардың тіл стандарттарын бекітті және де Орталық Азия ұлттары мен этникалық топтарының шекараларын орнатты. Әйтсе де жаңа өкімет ұлттық кадрларды біртіндеп жойды және жаңа әлеуметтік-саяси қағидаларға құлшына еретін жаңа кеңестік элитаның қалыптасуына күш салды.

Кеңес Одағы тарағаннан кейін Кеңес үкіметі орнатқан шекаралар шеңберінде жеке тәуелсіз мемлекеттер құрылды. Қазіргі даму кезеңінде Орталық Азия елдері ұлттық бірегейлікті қалыптастырумен, ұлттық институттарды құру және нығайтумен айналысуда. Сондықтан, кеңес заманынан кейінгі өтпелі кезеңде ұлттық бірегейлікті қалыптастыру саясатың бірден-бір айқындаушы бағыттарының біріне айналды. Бұл бағыт этникалық қауымдардың өткен тарихы кеңестік кезеңде қатты бұрмаланғандығына байланысты күшейе түсті.

Орталық Азияның этникалық қауым-дастықтары ортақ тарих және мәден- иет бойынша біріккен. Осыған байла-нысты бұл қауымдастықтар жасампаздық іс-әрекетке, интеграция мен қарым-қатынастарын тереңдетуге байланысты ортақ болашаққа ие. Қазіргі таңда Орталық Азия елдері ұлттық бірегейлікті қалыптастыруға жоғары дәре- жеде көңіл бөлуде және біріккен аймақтық қауымдастықты құруға бірінші қадамдар жасауда. Этникалық шығу тегіне негізделген сананың орнына әртүрлі мәдениеттердің өзара қарым-қатынасына бағытталған аймақтық сананы қалыптастыру Орталық Азиядағы ұлтаралық қатынастарға жағымды түрде әсер етіп, аймақтық мәселелерді шешуге өз септігін тигізе алады. ■

КУЛЬТУРНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ КИТАЙСКОЙ ИНИЦИАТИВЫ НОВОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ
ҚЫТАЙДЫҢ «ЖАҢА ЖІБЕК ЖОЛЫ» БАСТАМАСЫНЫҢ МӘДЕНИ ТҰРҒЫДАН ӨЛШЕМІ

*Ажар Сериккалиева**

Наиболее очевидным воплощением активизации усилий Китая по укреплению своего присутствия в Евразии стали китайские проекты экономического пояса Нового Шелкового пути (SREB) и морского Шелкового пути XXI века, объединенные в так называемую инициативу «Один пояс, один путь», которая стала одним из наиболее знаковых и инновационных проявлений современных тенденций экономической глобализации и регионализации. Инициатива Шелкового пути, предложенная Китаем, стала заключительным этапом реализации стратегии Дэна Сяопина под названием «скрыть свои силы и выждать время».

Концепция SREB была впервые представлена 7 сентября 2013 года во время официального визита председателя Си Цзиньпина в Казахстан. В своем выступлении Си Цзиньпин подчеркнул, что страны региона объединены прочными двусторонними отношениями и общей историей. Заверяя страны Центральной Азии в том, что Китай всегда будет уважать выбранный путь развития других государств, Си Цзиньпин также заявил, что Пекин не претендует на доминирование в регионе.

Говоря о культурном измерении китайской инициативы «Новый Шелковый путь», следует отметить, что она основана на принципе взаимодействия между народами. В соответствии с пятым приоритетом сотрудничества видения и действий по совместному созданию экономического пояса Шелкового пути и морского Шелкового пути 21 века, укрепление публичной дипломатии или связей между народами включает следующие области: образование (10 000 стипендий в год); культура и искусство; туризм; здравоохранение; молодежная политика; наука и техника; сотрудничество политических партий и парламентов. Таким образом, Китай предложил геокультурную

Қытайдың жаңа «Жібек жолы экономикалық белдеуі» (ЖЖЭБ) және «Бір бел-деу – бір жол» болып өзгерген «XXI ғасырдағы теңіз Жібек жолы» жобасы Қытайдың Еуразия аймағында ықпалын күшейту мақсатында күшжігерін жандандыруының ең айқын көрінісі болып табылады. Бұл жоба экономикалық жаһандану мен аймақтандырудың қазіргі заманғы үрдістерінің ең белгілі және инновациялық көріністерінің біріне айналды. Қытай тарапынан ұсынылған «Жібек жолы» бастамасы Дэн Сяопиннің «күшіңді сақтап, өз сәтіңді күт» стратегиясының аяқталғанның хабаршысы деп есептеуге болады.

ЖЖЭБ тұжырымдамасы алғаш рет Қытай Президенті Си Цзиньпиннің 2013 жылдың 7 қыркүйегінде Қазақстанға ресми сапары барысында баяндалда. Өз сөзінде Си Цзиньпин аймақтағы елдердің мықты екіжақты қарым-қатынастар мен ортақ тарих бойынша біріккендігі-не баса назар аударды. Қытайдың Орталық Азия елдері таңдаған даму стратегиясын әрқашанда құрметтейтіндігі жөнінде бұл елдерге кепілдік берген Си Цзиньпин, Пекиннің аймақта үстемдік ету талабының жоқ екендігін мәлімдеген еді.

Қытайдың «Жаңа жібек жолы» бастама-сының мәдени өлшемі туралы сөз қозғаған кезде, оның халықтардың өзара әрекеттестігі қағидасына негізделгенін атап өткен жөн. «Жібек жолы экономи-калық белдеуі» мен «XXI ғасырдағы теңіз жібек жолын» бірлесіп құру мақсаты мен іс-шараларының бесінші ынтымақтастығының басымдығына сәйкес, қоғамдық дипломатия немесе адамдар арасындағы қарым-қатынасты нығайту мынадай бағыттарды қамтиды: білім беру (жылына 10000 стипендия); мәдениет және өнер; туризм; денсаулық сақтау; жас- тар саясаты; ғылым және технология; саяси партиялар мен

* PhD, Евразийский научно-исследовательский институт, Казахстан. serikkaliyeva@gmail.com

стратегию для Евразии, которая должна обеспечить реализацию ее экономических целей и приоритетов.

Фактически, разработка геокультурной основы Инициативы нового Шелкового пути (NSRI) для Китая столь же важна, как и реализация ее экономической стратегии. Культурное видение Китая в NSRI основано на предположении, что взаимное доверие и лучшее понимание искусства и культуры друг друга определенно укрепят международное сотрудничество и позволят преодолеть любые глубоко укоренившиеся предрассудки и подозрения, вызванные культурными различиями. Китайские эксперты заявили, что дальнейшие усилия по укреплению взаимного доверия и прояснению различий между интересами России и США и видением Китая, подчеркивающим развитие и сотрудничество без глубокой экономической интеграции, входят в число основных целей создания Пекином экономического пояса Шелкового пути.

Вполне понятно, что одним из главных препятствий в реализации проекта экономического пояса Шелкового пути является необходимость преодоления давних опасений и предрассудков в отношении растущего экономического господства Китая над регионом, темпов роста населения Китая и его геополитических амбиций, при этом, некоторые из опасений оправданы, другие – нет. В настоящее время ведется реконструкция древнего Шелкового пути в виде трансконтинентальной сети маршрутов скоростных поездов, нефте- и газопроводов, автомагистралей, линий электросвязи и спутников, заключения торговых соглашений и научного сотрудничества. Однако осуществление SREB также требует культурного наполнения. Вышеупомянутые барьеры в основном основаны на синофобии, сложившейся во многих странах мира, особенно соседствующих с Китаем, много веков назад. Поэтому выбор Пекина использовать концепцию возрождения Шелкового пути для искоренения старых и вновь сформировавшихся фобий и стереотипов в отношении Китая и китайцев не был случайным. Китайские власти считают, что NSRI будет успешно реализована в регионе благодаря историческим аналогиям взаимного обогащения культур.

парламент ынтымақтастығы. Осылайша, Қытай Еуразия үшін оның экономикалық мақсаттары мен басымдықтарының жүзеге асырылуын қамтамасыз ететін гео-мәдени стратегияны ұсынды.

Шын мәнінде, Қытай үшін экономика-лық стратегияны іске асыру қаншалықты маңызды болса, «Жаңа жібек жолы» бастамасының (ЖЖЖБ) гео-мәдени негізін қалыптастыру соншалықты маңызды болып табылады. Қытайдың ЖЖЖБ мәдени көзқарасы өзара сенім және бір-бірінің мәдениеті мен өнерін жақсы түсіну халықаралық ынтымақтастықты міндетті түрде нығайтады және мәдени айырмашылықтардан туындаған қате түсініктер мен күдіктерді жеңуге мүмкіндік береді деген болжамға негізделген. Қытай сарапшылары өзара сенімді қалыптастыруға және Қытай көзқарасы мен Ресей, АҚШ көзқарастары арасындағы айырмашылықты айқындауға бағытталған күш-жігердің, терең экономикалық интеграциясыз даму және ынтымақтасуға баса назар аударатындығын және бұл күш-жігердің Пекин бастамашылық еткен Жібек жолы экономикалық белдеуін құрудың негізгі мақсаттарының бірі болып табылаты- ндығын мәлімдеді.

Қытайдың аймақта артып келе жатқан экономикалық үстемдігіне халық саны-ның өсу қарқынына және аймақтағы геосаяси амбицияларына қатысты кейбірі орынды, кейбірі орынсыз болып келетін ұзақ уақыт бойы қалыптасып қалған бөлектеу және алалаушылықтарды жою қажеттілігінің Жібек жолы экономикалық белдеуін іске асыруда басты кедергі болғандығы әбден түсінікті жағдай. Қазіргі уақытта ежелгі Жібек жолы трансқұрлықтық оқ поездар, мұнай және газ құбырлары, автомобиль жолдары, телекоммуникация желілері және спутниктер, сауда келісімдері және ғылыми ынтымақтастық түрінде қайта салынып жатыр. Алайда ЖЖЭБ үшін мәдени өлшем де қажет. Жоғарыда аталған кедергілер негізінен әлемнің көптеген елдерінде, әсіресе Қытаймен көршілес елдерде ғасырлар бұрын қалыптасқан ксенофобияға негізделеді. Сондықтан Қытайға және қытайлықтарға қатысты бұрын және жаңадан пайда болған фобиялар мен стереотиптерді жою үшін Пекиннің Жібек жолын қайта жаңғырту тұжырымдамасын пайдалануды жөн көруі кездейсоқ нәрсе емес. Қытай

Культурное измерение NSRI сыграло важную роль в создании позитивного восприятия китайского проекта. Одной из основных конечных целей китайской стратегии, направленной на активизацию культурного взаимодействия в рамках SREB, является создание неправительственной Организации по культурному сотрудничеству «Евразия – Шелковый путь». Соглашение о создании организации было достигнуто во время проведения международного культурного форума «Второй Великий шелковый путь», который проходил в Москве 14-15 сентября 2015 года и был организован Китайским фондом культуры и искусств народов, Фондом Шелкового пути Китая, Фондом духовного развития народа Казахстана и Межправительственным фондом гуманитарного сотрудничества государств-участников Содружества независимых государств. Основной темой форума было «Развитие партнерства: планирование совместных проектов культурного сотрудничества». Более 300 видных ученых, художников, политиков, бизнесменов и представителей средств массовой информации из стран SREB, а также представители Шанхайской организации сотрудничества и ЮНЕСКО приняли участие в обсуждениях.

Следует также упомянуть, что в соответствии с концепцией и мероприятиями по совместному созданию экономического пояса Шелкового пути и морского Шелкового пути 21 века Китай будет уделять особое внимание как проведению годов культуры, искусства и кинофестивалей, телевизионных недель и книжных ярмарок в вовлеченных странах, так и сотрудничеству в области производства и перевода высококачественных фильмов, радио- и телепрограмм. Очевидно, что следует развивать международный туризм в странах SREB. Пекин планирует провести недели и месяцы пропаганды туризма, чтобы совместно создать конкурентоспособные международные туристические маршруты и продукты, продвигающие Шелковый путь и упростить процедуры подачи заявок на туристические визы в странах вдоль маршрута инициативы «Новый Шелковый Путь». Например, Казахстан и Китай уже начали совместные культурные проекты, такие как

лауазымды тұлғалары мәдениеттердің бірбірін байытуы тарихи ұқсастықтарға ие болғандықтан, «Жаңа жібек жолы» бастама-сының аймақта сәтті жүзеге асырылаты-нына сенеді.

ЖЖЭБ мәдени өлшемі Қытай жобасы-ның жағымды қабылдануында маңызды рөл атқарды. ЖЖЭБ шеңберінде мәдени өзара әрекеттесуді жандандыруға бағытталған Қытай стратегиясының негізгі нәтижелерінің бірі «Еуразия – Жібек жолы» мәдени ынтымақтастық жөнінде үкіметтік емес ұйымның құрылуы болып табылады. Ұйымды құру туралы келісім 2015 жылы 14-15 қыркүйекте Мәскеуде өткен Екінші Ұлы Жібек жолы халықаралық мәдени форумы барысында жасалды. Бұл форум Қытай аз ұлттар мәдениет және өнер қоры, Қытай Жібек жолы қоры, Қазақстан халқының рухани даму қоры және «Тәуелсіз мемлекеттер достастығы» Гуманитарлық ынтымақтастық жөніндегі үкіметаралық қор тарапынан ұйымдастырылды. Форумның басты тақырыбы «Серіктестікті дамыту: Мәдени ынтымақтастық жөніндегі бірлескен жобаларды жоспарлау» болды. Кездесуге ЖЖЭБ елдерінен 300-ден астам ғалым, суретші, саясаткер, бизнесмен және БАҚ өкілі, сондай-ақ Шанхай ынтымақтастық ұйымы (ШЫҰ) мен ЮНЕСКО өкілдері қатысты.

«Жібек жолы экономикалық белдеуі» мен «XXI ғасырдағы теңіз Жібек жолын» бірлесіп құру мақсаты мен іс-шараларына сәйкес, Қытайдың аймақтағы елдерде мәдениет жылдарын, өнер және кино фестивальдерін, теледидар апталарын және кітап жәрмеңкелерін өткізуге, сондай-ақ жоғары сапалы фильмдер, радио мен теледидар бағдарламаларын жасау және аудару ынтымақтастығына ерекше мән беретінін де атап өткен жөн. ЖЖЭБ елдері арасындағы туризм қарым-қатынастарының күшейтілу қажеттілігі де айдан анық. Пекин туризм насихаттау апталары мен жариялылық айларын өткізуді, бәсекеге қабілетті халықаралық туристік бағыттар мен Жібек жолы ерекшеліктеріне ие өнімдерді бірлесіп жасауды және Жаңа жібек жолы бойындағы елдерде туристік виза алуға өтініш беру шарттарын барынша ыңғайлы етуді жоспарлап отыр. Мысалы, Қазақстан және Қытай 2014 жылы Алматы қаласында өткен «Мыңдаған миль ұзындығындағы

международная экспедиция «Тысячи лет вдоль Шелкового пути», которая прошла в Алматы в 2014 году, и караван дружбы и сотрудничества «Китай и Казахстан: чайная культура Великого шелкового пути», который прибыл в Казахстан в 2015 году. Он был направлен из Сианя по древним торговым путям и перевозил ценный диянский лечебный чай фуца, выращенный в китайской провинции Шэньси. Более того, чтобы интегрировать китайскую культуру во внешний мир посредством NSRI, в июне 2014 года Китай также начал пресс-тур под названием «Новый шелковый путь, новая мечта», который стартовал в Сиане, столице западной провинции Китая Шэньси.

Таким образом, китайская крупномасштабная инициатива «Новый Шелковый путь» является одним из самых амбициозных проектов в мире. Когда эта инициатива была только запущена, это вызвало много беспокойства и даже недоверия в Евразии. Тем не менее, потребовалось всего два с половиной года, чтобы развить достаточно сильную поддержку инициативы SREB странами маршрута. Реализовав NSRI, Китай надеется распространить свои культурные ценности, которые могли бы стать «современной модой» во многих странах, расположенных вдоль маршрута, и в долгосрочной перспективе даже привести к образованию «китайской Евразии» или «синоцентричного мира». ■

Жібек жолы» атты халықаралық көрмемен қатар «Қытай және Қазақстан: Ұлы Жібек жолы шай мәдениеті» атты достық және ынтымақтастық керуені сияқты біріккен мәдени жобаларға бастамашылық жасады. Қытайдың Шэньси провинциясында өсірілетін қымбат «Фуца» Дияндық емдеу шайын тасыған бұл керуен Сиань қаласынан аттанып, ежелгі сауда жолдары бойынша жүрді және 2015 жылы Қазақстанға келді. Сонымен қатар, ЖЖЭБ арқылы өз мәдениетін әлемде тарату мақсатында Қытай «Жаңа жібек жолы, жаңа арман» атты баспасөз турын іске қосты. Бұл баспасөз туры Қытайдың батыс Шэньси провинциясының астанасы және ежелгі Жібек жолының бастапқы нүктесі Сианьда 2014 жылдың маусым айында басталды.

Осылайша, Қытайдың Жаңа жібек жолы бастамасы әлемде ең ауқымды жобалардың бірі болып табылады. Бұл бастама алғаш іске қосылғанда, Еуразияда үлкен алаңдаушылық пен сенімсіздік туғызды. Алайда, бұл бағыт бойындағы елдердің ЖЖЭБ бастамасына айтарлықтай күшті қолдау көрсетуін дамытуға тек екі жарым жыл кетті. Қытай ЖЖЖБ арқылы бағыт бойындағы көптеген елдерде «қазіргі заманғы үлгіге» айналып, ұзақ мерзімді перспективада Қытайлық Еуразияның немесе Қытай-центрлік әлемнің қалыптастырылуына әкелетін мәдени құндылықтарын таратуға үміттенуде. ■

НЕВЗАТ ШИМШЕК

В 1994 году Невзат Шимшек окончил Университет Анкары, завершив обучение на кафедре государственного управления факультета политологии. В 1998 году защитил магистерскую диссертацию на тему «Исследование на тему цикличности колебаний уровня цен: на примере Турции в период 1963-1995 годах» по программе «Экономика» в Институте социальных наук при Университете Докуз Эйлюль. В 2005 году он завершил работу на докторской диссертацией на тему «Внутриотраслевая торговля (анализ внутриотраслевой торговли в Турции)» в рамках обучения на факультете экономики Института социальных науки при Университете Докуз Эйлюль. В том же году он получил приз за лучшую докторскую диссертацию по экономике от Турецкой экономической ассоциации. В 2012 году доктор Шимшек получил ученую степень доцента в области международной экономики.

Невзат Шимшек начал свою академическую карьеру с должности научного ассистента на кафедре экономики факультета экономики и административных наук в Университете Докуз Эйлюль. С июля 2003 года по ноябрь 2003 года в рамках подготовки докторской диссертации проходил стажировку в Институте статистики и эконометрики при Гисенском университет имени Юстуса Либиха (Германия). С июля 2010 года по июль 2012 года разрабатывал пост-докторскую диссертацию по энергетической экономике в Институте энергетических исследований Оксфордского университета. В обозначенный период доктор Шимшек сосредоточил свое внимание на изучении вопросов, связанных с энергетической экономикой, и в особенности, с ситуацией на мировых рынках сырой нефти и природного газа. Он является автором ряда книг и научных статей в области экономики, энергетики, возобновляемых и невозобновляемых источников энергии, экологических проблем, внешней торговли (новые внешнеторговые теории, внутриотраслевая торговля), теории делового цикла, макроэкономических аспектов международной торговли и финансов, политики в

Невзат Шимшек 1994 жылы Анкара университеті, саясаттану факультетінің мемлекеттік басқару бөлімінде оқуын тамамдады. 1998 жылы «Бағалардың циклдық қылығын зерттеу: Түркияның үлгісі (1963-1995)» атты магистрлік диссертациясын сәтті қорғап, Докуз Эйлюл университетінің әлеуметтік ғылымдар институтында экономика мамандығы бойынша оқуын сәтті тамамдайды. 2005 жылы «Түркия өнеркәсіп салаларының өзара саудасын саралау» атты PhD диссертацияны Докуз Эйлюл университеті, әлеуметтік ғылымдар институты, экономика бөлімінің қабырғасында қорғап шығады. Сол жылы өзінің жазған PhD диссертациясы Түркияның экономика қауымдастығының пікірі бойынша экономика саласына қатысты жазылған ең үздік PhD диссертациясы атты мәртебеге ие болады. Невзат Шимшек мырза халықаралық экономика саласы бойынша өзінің профессор деген академиялық атағын 2012 жылы алады.

Профессор Невзат Шимшек өзінің академиялық еңбек жолын 1995 жылы Докуз Эйлюл университетінің экономика және басқару факультетінің экономика бөлімінде ғылыми асситент қызметінен бастайды. 2003 жылдың шілде мен қараша айлардың аралығында Германияның Гисен қаласындағы Юстус Либих атындағы университетінің статистика мен эконометрика институтында өзінің PhD диссертациясына жазудағы қажетті ғылыми-зерттеулермен айналысады. 2010 жылдың шілдесі мен 2012 жылдың шілде уақыт аралығында әйгілі Оксфорд университетінің Энергетикалық зерттеулер институтында энергетикалық экономика саласы бойынша постдокторлық ғылыми еңбегі қатысты зертеулерді жүргзеді. Осы уақыт аралығында профессор Шимшек энергетикалық экономика саласына ерекше көңіл аударып, әлемнің мұнай шикізаты мен табиғи газ нарығы секілді тақырыпты терең қарастырады. Ол энергетикалық экономика, қалпына келетін және келмейтін энергия көздерін, соған байланысты қоршаған орта мәселелері, сыртқы сауда (жаңа сыртқы сауда теориялары, өнеркәсіп ішіндегі өзара сауда), бизнестің циклдық теориялары, халықара-

области развития, регулирования промышленной политики.

Доктор Шимшек занимал должность проректора по вопросам развития и финансовых отношений в Международном казахско-турецком университете имени Х.А. Ясави с 2013 года по 2014 год. С сентября 2014 года возглавил Институт евразийских исследований при Международном казахско-турецком университете имени Х.А. Ясави.Доктор Шимшек владеет английским и арабским языками.

лық сауда мен қаржының макроэкономикалық аспектісі, дамыту жоспарлар мен саясат түрлерін, өнеркәсіпті реттеу және басқару саясаттары деген секілді тақырыптар бойынша бірнеше кітаптар мен мақалалардың авторы болып табылады.

2013 – 2014 жылдар аралығында Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің Даму және қаржы істері жөніндегі проректор қызметінде болды. Профессор Шимшек араб және ағылшын тілдерінде еркін сөйлейді.

ЛИДИЯ ПАРХОМЧИК

Лидия Пархомчик (в девичестве Тимофеенко) в 2001 году поступает в Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана. В 2006 году с отличие завершает обучение по специальности политолог-аналитик со знание иностранного языка на очном отделении факультета международных отношений. В этом же году начинает работать преподавателем кафедры международных отношений КазУМОиМЯ им. Абылай хана, а также поступает в аспирантуру по специальности история международных отношений и внешней политики (тема диссертационной работы: Борьба за сферы влияния в современном мире: анализ тенденций на примере Каспийского региона).

В 2007 году была зачислена в штат сотрудников Казахстанского института стратегических исследований при Президенте РК на должность научного сотрудника. В сентябре 2011 года была повышена в должности до старшего научного сотрудника и занимала ее вплоть до июля 2014 года. С августа по октябрь 2014 года состояла в штате сотрудников Института философии, политологии и религиоведения КН МОН РК в отделе политологии в должности научного сотрудника. С ноября 2014 года была зачислена в штат Института евразийских исследований на должность исследователя в исследовательскую группу по изучению вопросов политики, международных отношений и безопасности.

За свою трудовую карьеру подготовила к публикации более 30 научно-исследовательских статей в казахстанских (Analytic, Идеи, Казахстан-Спектр, Central Asia's Affairs) и зарубежных журналах (Проблемы постсоветского пространства, Большая игра: политика, бизнес и безопасность в Центральной Азии, Мир и политика, Вестник Каспия, Россия и новые государства Евразии), а также выступила соавтором 12 коллективных монографий.

2001 жылы Лидия Пархомчик Андрейқызы (әкесінің тегі Тимофеенко) Абылайхан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдер университетіне түседі. 2006 жылы халықаралық қатынастар факультетінің күндізгі оқу бөліміндегі шет тілін қоса білетін саясаттанушы-сарапшы мамандығы бойынша оқуын сәтті бітіріп шығады. Сол кезден бастап ҚазХҚ және ӘТУ-нің халықаралық қатынастар кафедрасында оқытушы ретінде қызмет істеп, халықаралық қатынастар мен сыртқы саясат тарихы мамандығы бойынша аспирантурага оқуға түседі (диссертацияның тақырыбы: Қазіргі әлемдегі ықпал аймақтары үшін күрес: Каспий аймағының негізіндегі үрдістерді сараптау).

2007 жылы ҚР Президентінің жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтының қатарына ғылыми қызметкер ретінде алынады. 2011 жылы аға ғылыми қызметкер дәрежесіне дейін көтеріліп, 2014 жылдың шілде айына дейін сонда қызмет еткен. 2014 жылдың тамыз бен қазан айларының аралығында ҚР БҒМ Ғылыми Комитеті Философия, саясаттану және дінтану институтының құрамына алынады. 2014 қараша айынан бастап Еуразиялық ғылыми-зерттеу институтының қатарына қосылып, саясат, халықаралық қатынастар мен қауіпсіздік мәселелері бойынша зерттеу тобының зерттеушісі ретінде өзінің ғылыми еңбек жолын жалғастырады.

Осы уақытқа дейін өзінің белсенді еңбек жолында 30-дан астам ғылыми-зерттеушілік мақалалардың авторы атанып, оларды қазақстандық (Analytic, Идеи, Казахстан-Спектр, Central Asia's Affairs) және шетелдік басылымдарға (Бұрынғы кеңестік кеңістіктің мәселелері, Үлкен ойын: Орталық Азиядағы саясат, бизнес және қауіпсіздік, Әлем және саясат, Каспий Жаршысы, Ресей және Еуразияның жаңа мемлекеттері) шығарады. Сонымен қатар, 12-ға жуық ұжымдық монографиялардың бірлескен авторы болып табылады.

ХАЙАЛ АЙЧА ШИМШЕК

В 1995 году Хайал Айча Шимшек окончила обучение на кафедре государственных финансов факультета экономики и административных наук в Университете Докуз Ейлул. В 1996 году начала работать в качестве научного ассистента на кафедре государственных финансов. В 1995 году она поступает в магистратуру и заканчивает ее в 1997 году., завершив работу над магистерской диссертацией на тему «Альтернативные варианты бюджетной политики при ограниченных возможностях государственного управления». С 1998 года по 2003 год Хайал Айча Шимшек завершила обучение в докторантуре, подготовив докторскую диссертацию на тему «Конституционная экономика в качестве альтернативы для достижения экономической стабильности: на примере Турции». В 2005 году она становится ассистент-профессором, а в 2011 году – доцентом. В плоть до настоящего момента она продолжает работать на кафедре государственных финансов факультета экономики и административных наук в Университете Докуз Ейлул.

В 2010-2012 годах Хайал Айча Шимшек подготовила свою пост-докторскую диссертацию на тему «Либерализация финансовой и государственной регуляторной политики в развивающихся странах» в Букингемском университете и Лондонской школе экономики в Великобритании. Ею были разработаны курсы лекций по таким направлениям как экономика государственного хозяйствования, государственные финансы, налоговая политика и государственный долг. Особое внимание она уделяет изучению макроэкономики, финансовой экономики, экономики государственного хозяйствования и фискальной политики. С сентября 2014 года в качестве приглашенного исследователя в Институте евразийских исследований Хайал Айча Шимшек занимается изучением особенностей реализации экономической и энергетической политики в странах Центральной Азии, а также поиском возможностей достижения макроэкономической стабильности в данном регионе.

1995 жылы Хайал Айча Шимшек ханым Докуз Эйлюл университетінің экономика және басқару факультетінің мемлекеттік қаржы бөлімінде оқуын тамамдап, 1996 жылы мемлекеттік қаржы бөлімінде ғылыми асситент ретінде қызмет ете бастайды. 1995 - 1997 жылдар аралығында магистрлік оқуын оқып, «Үкіметті шектеулер қоюшы баламалы қазыналық саясаттар» атты диссертацияны қорғап тамамдайды. 1998 жылы аталмыш университеттің докторантуралық деңгейдегі оқуына түсіп, 2003 жылы «Экономикалық тұрақтылықты қалыптастырушы балама құралы ретінде конституциялық экономика: Түркияның үлгісі» атты докторлық еңбегін қорғап бітіреді. 2005 жылы доцент атағына ие болса, 2011 жылы профессор дәрежесіне дейін көтеріледі. Қазіргі уақытқа шейін Докуз Эйлюл университетінің экономика және басқару факультетінің мемлекеттік қаржы бөлімінде қызметін атқаруда.

2010-2012 жылдар аралығында Хайал Айча Шимшек ханым Ұлыбриттанияның Букингем университеті мен Лондон экономика мектебінде «Дамушы елдердегі қаржыны ырықтандыру мен мемлекеттік реттеу саясаттары» атты тақырыпта постдокторлық зерттеуді жүргізеді. Мемлекеттік экономика, мемлекеттік қаржы, қазыналық саясат және мемлекеттік қарыз секілді алуан-түрлі тақырыптар бойынша дәрістерді өткізген. Хайал Айча Шимшек ханым макроэкономика, қаржылай экономика, мемлекеттік экономика және қазыналық саясат түрлері деген тақырыптарды терең зерттейді. Сонымен қоса, Орталық Азия елдерінің экономикалық және энергетикалық саясаттары мен аймақтағы макроэкономикалық тұрақтылықты орнатудағы жетістіктер бойынша зерттеулер жүргізуде. 2014 жылдың қыркүйегінен бастап Еуразиялық зерттеу институтында шақытылған зерттеуші қызметінде еңбек етіп жатыр.